

594.

ЗОК-2
2954

Працяры ўсіх краёў, злучаючеся

ІНСТИТУТ БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ
DAS INSTITUT FÜR WEISSRUTHENISCHE KULTUR

АДДЗЕЛ III. СЗРЯД I-IV. КНІГА 2.

ПРАЦА

НАВУКОВАГА ТАВАРЫСТВА ПА ВЫВУЧЭЊНЮ БЕЛАРУСІ

ПРЫ

БЕЛАРУСКАЙ ДЗЯРЖАЎНАЙ АКАДЭМІИ

СЕЛЬСКАЕ ГАСПАДАРКІ Ў ГОРКАХ

Т О М II-i

ARBEITEN

der Gelehrten Gesellschaft zur Erforschung Weissrutheniens

ВЕІ

der Weissruthenischen Staatlichen Akademie

Für Landwirtschaft in Gorky

ВАНД II

ГОРЫ-ГОРКІ, БССР.

Друкарня і Камнядрук Акадэмії

1927

1941

Надрукована ў ліку 1000 прымернікаў згодна пастановы Кірауніцтва
Навуковага Таварыства ад 29 верасня 1926 г.

Старшыня Таварыства, Правадзейны Член Інстытуту
Беларускай Культуры, праф. Ф. В. ЛЮНГЭРСГАЎЗЭН.

Горкі, 10 студзеня 1927 г.

З ь м е с т.

Стар.

1. Праф. Н. Н. Пелехаў. Сялянскае каняводатва б. Mari-leўскай, Менскай, Віцебскай і Віленскай губэрніяў за час 1888—1912 г.г.	1
2. С. І. Журык. Летніе ўтрыманыне мясцовых беларускіх кафёў на сеяных травах	35
3. А. І. Карльсен. Уплыў самазапылкаваныня і крыжавога запылкаваныня на завязваныне і зъменнасьць пладоў у яблынь	47
4. Праф. М. І. Бурштэйн. Матар'ялы да вывучэння садоўніцтва Беларусі. П. Садовая гаспадарка А. Сіцько на Мазыршчыне	56
5. Праф. А. В. Ключароў і дац. В. П. Жыван. Спраба вывучэння мясцовых паліевых культур. П. Пшаніцы	70
6. А. І. Берзін. Мікрарэльеф і яго ўплыў на разьвіцьцё азімага жытва	82
7. Б. С. Бойка. Будова рыначнай часткі бюджету сялянскіх гаспадараў Мазырскае, Калінінскае і Аршанскае акруг за 1924—1925 г.г. паводле бюджетн. абследван. ЦСКБ	98
8. М. А. Дуброўскі. Сялянскія заработка па Мазырскай, Калінінскай і Аршанскай акругах паводле даных ЦСКБ за 1924—1925 год	132
9. Дац. К. М. Кораткаў. Выход прадуктаў сухой перагонкі торфу	152
10. Праф. С. П. Мельнік. Сучасны стан „Старога Парку“ пры Беларускай Дзяржаўнай Акадэміі Сельскае Гаспадаркі	154
11. Праф. В. І. Перакод. Беларускія лясы мясцовага значэння	183
12. Праф. Ф. В. Люнгэрсгаўзэн. Да пытаныня аб пастаноўцы курсу беларусазнаўства ў Вышэйшых Навучальных Установах БССР	189
13. М. М. Ганчарык. Беларускія назовы расьлін. ч. I.	194
14. Справа здача Навуковага Таварыства па вывучэнню Беларусі пры Б. Д. С. Г. А. у Горках Інстытуту Беларускай Культуры (ад 9 сакавіка 1926 г. да 15 сакавіка 1927 г.)	217

Inhaltsverzeichniß.

Seite.

1. Prof. N. N. Pelechow. Die bäuerliche Pferdezucht in den ehemaligen Gouvernements von Minsk, Mohilew, Witebsk und Wilna in den Jahren von 1888-1912	1
2. S. I. Shurik. Die Fütterung von Kühen der weissruthenischen Landrasse auf angesäten Futtergräsern während des Sommers	35
3. A. I. Karlsen. Die Einwirkung von Selbstbefruchtung und von Kreuzungsbefruchtung auf die Keimbildung und die Veränderlichkeit des Früchte	47
4. Prof. M. Burstein. Die Versuchs-Gartenbauwirtschaft des Bauern A. Sizko im Mosyr'schen Kreise	56
5. Prof. A. W. Kljutscharoff und W. P. Shiwan. Mitteilungen über die Abarten des Weizens in Weissruthenien . . .	70
6. A. I. Bersin. Das Mikrorelief des Geländes und sein Einfluss auf die Entwicklung bes Roggens	82
7. B. S. Boika. Der Zusammenhang in der Anteilnahme des Budgets der bäuerlichen Wirtschaften des Orschaschen, Kalininschen und Mosyr'schen Kreises auf dem Absatzgebiete (Markte) für die Jahre 1924-1925	98
8. M. A. Dubrowsky. Der Arbeitsverdienst der Batierni im Mosyr'schen, Kalininschen und Orschaschen Kreise für die Jahre 1924-1925	132
9. K. Korotkoff. Das Ergebniss von Produkten bei Trockener Destillation von Torf	152
10. Prof. S. P. Melnik. Der gegenwärtige Zustand des „Alten Parkes“ der Weissruthenischen Staatlichen Akademie für Landwirtschaft	154
11. Prof. W. I. Perechod. Weissruthenische Wälder von lokaler Bedeutung	183
12. Prof. F. W. Lungershausen. Zur Frage über die Stellungnahme des Kurses der Forschungskunde von Weissruthenien in den höheren wissenschaftlichen Anstalten . . .	189
13. M. M. Gantscharyk. Weissruthenische Benennungen von Pflanzen	194
14. Der Rechenschaftsbericht der Gelehrten Gesellschaft zur Erforschung Weissrutheniens bei der Weissruthenischen Staatlichen Landwirtschaftlichen Akademie in Gorky an das Institut für Weissruthenische Kultur (vom 9. März 1926 bis zum 15. März 1927).	217

Праф. Н. Н. ПЕЛЕХАЙ.

Сялянскае каняводзтва б. Магілеўскай, Менскай, Віцебскай і Віленскай губэрняў за час 1888-1912 г.г.

(паводле даных вайскова-конскіх перапісаў).

Пры умовах дробнас распыленае сялянскае гаспадаркі Беларусі, ды к таму-ж яшчэ ў значнай ступені занятай прымысламі, конь зьяўлецца галоўным фактарам гаспадараўаньня. („Сельское хозяйство Белорусской ССР и мероприятия к его восстановлению“. Стар. 41).

Тыя зьмены, што адбываюцца ў колькасці і ў разьмер-каваныні коняй паміж розных тыпуў гаспадаркі у межах кожнага тыпу паасобна, могуць служыць паказчыкамі таго кірунку, у якім ідзе разъвіццё гаспадарчага жыцця нашай земляробчай старонкі. Да гэтага трэба яшчэ дадаць, што ў гэтай частцы дасыльданьня мы стаем на цвёрдым грунту фактаў (П.А. Вихляев: „Очерки из русской сель.-хоз. действительности“. Частка II, стар. 82).

Даныя вайскова-конскіх перапісаў даюць магчымасць уяўіць прадзес зьмен у сялянскіх гаспадарках пры розных эканамічных умовах. (П. Маслов, „Аграрный вопрос в России“. Рэзюме X).

Разъвіццё сельскае гаспадаркі Беларусі ў значнай меры будзе за-лежаць ад того, наколькі меркаваныні Дзяржпляну і Акрплянаў будуть адпавядзець грунтоўнаму ўхілу сельска-гаспадарчай эвалюцыі краю. Даеля таго, каб зразумець гэты ўхіл, патрэбна вывучэнне мінулага сельскае гаспадаркі; без гэтага мы ня можам уяўіць сабе яе сучаснасць і прадбачыць будучыны. Але вывучэнне эвалюцыі сельскае гаспадаркі надта цяжка, з прычыны надзвычайнай складанасці і шырыні паняцця сельска-гаспадарчай сапраўднасці і браку даных для яе характарыстыкі ў мінулым. Каб усяміць сабе сельска-гаспадарчую сапраўднасць цалком і дасачыць яе мінулья зьмены, патрэбен шэраг падрыхтоўчых работ, якія датычачца эвалюцыі асобных галін сельскае гаспадаркі. Наша праца зьяўлецца спрабаю вывучэння гісторыі сялянскага каняводзтва паводле даных вайскова-конскіх перапісаў за 1888, 1894, 1900, 1906 і 1912 г. г. Мы лічым, што гэтая спроба ня будзе лішняю, маючи на ўвазе, што з боку мясцовых працаўнікоў чуваць скаргі на тое, нібы „жывёлаводзтва ў статыстыцы даваеннага часу высьветляна найбольш слаба“ і к таму-ж амаль што выключна ў губерніяльных падрахунках. Апроч таго кажуць, што „крыніцы (статыстыкі жывёлаводзтва) укладзены паводле справа-здачных матар'ялаў розных адміністрацыйных асоб і устаноў (валасныя праўленіні), чаму і не адмяняюцца асабліваю дакладнасцю“ (Р.А. Бонч-Осмоловский, „Эволюция сельского хозяйства Белоруссии с 80-х годов до настоящего времени.“ Часопіс „Советское строительство“ № 1, 1926 г.).

Матар'ялы, што служаць крыніцай для нашай працы, у значнай

меры пазбаўлены паказаных недахопаў Аб матар'ялах вайскова-конскіх перапісаў П.А. Віхляеў кажа гэта: „Дэякуючы ўстанаўленьню вайскова-конскай павіннасці ў Расіі, статыстыка працоўнае сказыны развілася куды больш за дасьледваньня якога іншага боку расійской сельскай гаспадаркі“. Паказаўшы далей на пэрыядычнасць перапісаў, як на іх каштоўную асаблівасць, што дае магчымасць меркаваць аб эвалюцыі каняводства, П. А. Віхляеў адзначае, што „гэтулькі багаты матар'ял адміністраціи, апроч таго, надзвычайнаю для афіцыйнай расійской сельска-гаспадарчай статыстыкі дакладнасцю, а разам з тым стараннасцю і падрабязнасцю таблічнага падвядзення“. („Очерки из русской сельскохозяйственной действительности“. Стар. 82).

Дэякуючы гэтым асаблівасцям, а таксама з прычыны таго, што перапісы ўкладзены ў павятовым маштабе, вывучэнне вайскова-конскіх перапісаў робіцца цікавым шмат з якіх бакоў: па першае, яно паказвае, як моцна і у якім кірунку з боку якасці і колькасці зъмянінніца каняводства за той ці іншы пэрыяд часу; па другое, яно паказвае, як зъмяніліся эа гэты час умовы сельска-гаспадарчага вырабу, дзеля таго, што ў вініку шчыльнай сувязі гэтага вырабу, з жывым рухавіком—канём, усякая значная зъмена ў сельскай гаспадарцы так ці інакш адбіваецца на каняводстве, а таму паводле зъмені аднаго кірунку мы можам гадаць аб зъменах у другім. Нарэшце даныя вайскова-конскіх перапісаў могуць быць пакаўчыкамі таго, як з працягам часу мяняўся ровень гаспадарчай моці, а значыцца і заможнасці сялян; яны съведчаць таксама аб ступені дыфэрэнцыраваньня сялянства наогул.

У літаратуры даныя вайскова-конскіх перапісаў скарысталіся пераважна для высьветлення апошняга пытаньня, г. з. пытаньня аб дыфэрэнцыраваныні сялянства; гэтае пытаньне, як вядома, доўгі час было прадметам спрэчак паміж народнікаў і марксістых. Гэтага мы тут зусім ня будзем чапаць, бо лічым, што яно досыць ужо высьветлена працу марксістых: Леніна¹⁾, Мартава²⁾ і Румянцева³⁾ і народнікаў: Віхляева⁴⁾, Чарнянкова⁵⁾ і Пешахонова⁶⁾, а таксама працу Суханава⁷⁾.

Нас, як заатэхнікаў, цікавіць галоўным чынам зъмены сялянскага каняводства Беларусі ў залежнасці ад умоў яе гаспадаркі, тым больш, што работ па гісторыі сялянскага каняводства ў нас амаль што німа, калі ня лічыць памянённую вышэй працу П. А. Віхляева. У гэтым сялянскому каню зусім не пашанцавала, асабліва, калі параўнаваць яе з канём ездавым, па гісторыі якога мы маєм цэлы шэраг каштоўных работ⁸⁾.

Для зручнасці параўнанья даных перапісаў, адпаведныя табліцы за розныя гады злучаны намі ў вадну. Апроч таго, некаторыя лічбы перапісаў намі не адзначаны, дзеля таго што яны ня маюць істотнага значэння, напр., колькасць чатырохгодак, за тое намі ўведзена графа ма-

¹⁾ Развитие капитализма в России. „Сравнение воено-конских переписей за 1888-91 и 1896-1900 годы“. Стар. 84-003.

²⁾ „Аграрный вопрос в России“. Развязэл IX і X.

³⁾ „К вопросу об эволюции крестьянского хозяйства“ („Очерки реалистического мировоззрения“).

⁴⁾ „Очерки из русской сельско-хозяйственной действительности“. Частка I і II.

⁵⁾ „К характеристике крестьянского хозяйства“, Вып. I.

⁶⁾ „Из теории и практики крестьянского хозяйства“ і інш. артыкулы (Журнал „Русское Богатство“).

⁷⁾ „К вопросу об эволюции сельского хозяйства“.

⁸⁾ Напр. „Известия комиссии по изучению рысистого коннозаводства“, Р. Р. Провохэнскім „К вопросу о передаче по наследству масти в орловском коннозаводстве“ Н. Сопляков („Вестник Сельского Хозяйства“ 1914 г.) і шмат іншых.

ламерак, г. з. коняй ніжэй 1 дарш. 14 вяршкоў, што, як мы лічым, вельмі важна для характарыстыкі якасці коняй, але чаго няма ў табліцах перапісаў. Даныя аб колькасці гаспадарак чатырохконных, пяці,—шасці і г. д.—конных мы злучаем у адну графу шмат конных двароў, каб не заграмаджаць артыкулу лічбовым матар'ям. Абсалютыя лічбы перапісу пераведзены намі на адносныя, што і дае магчымасць іх параўнання.

Уесь лічбовы матар'ял мы разъбіваем на тры вялікіх аддзелы: на першае матар'ял, які характарызуе каняводства з эканамічнага боку, г. з. з боку каняўласціцтва; па другое, матар'ял, што характарызуе зъмены ў кірунку канягадоўліцы каняпрыплоду і нарэшце, матар'ял, што паказвае на якасныя зъмены сялянскага каня, ці на яго росласць.

Пры разглядзе наших даных перш за ўсе кідаецца ў вочы, што каняводства далёка не аднастайна як у розных раёнах Беларусі за адзін і той-ж час, так і ў розных пэрыяды часу ў адным і tym-же раёне. Да-лей, нельга ня ўбачыць, што ў залежнасці ад мясцовых умоў каня-водства па розных раёнах церпіць зъмены ня толькі па ступені інтэнсіў-насці, але і зъмены па розных кірунках, інакш кажучы, рознастайна па розных раёнах ня толькі статыка, а і дынаміка каняводства. Зразумела, што іншага нельга было і чакаць, ведаючы рознастайнасць натуральна-гістарычных і эканамічных умоў розных раёнаў Беларусі.

Дзеля таго, каб зъмены ў каняводстве, што відаць з даных перапі-саў, былі зразумелы, патрэбна хоць-бы коратка ўказаць на грунтоўныя ры-сы эвалюцыі сельскае гаспадаркі ў Беларусі за пэрыяд, каторы мы вывучаем.

Усе аўтары, што пісалі аб гэтым, у галоўным згодны паміж сабою: рост с.-г. вырабу Беларусі ўшоў двума шляхамі—шляхам пашырэння ка-рыснай с. г. плошчы і шляхам інтэнсіфікацыі вырабу. Э гэтага часу глы-бока зъмяніўся стасунак угодэльдзяў паміж сабою; гэта, паводле даных статыстыкі, у 1887 г. угодэльдзі Беларусі па сваёй колькасці разъмян-щаліся наступным чынам: лес, паҳаць, балота, луг; у 1917 г. парадак іх ужо іншы—паҳаць, лес, луг, балота. За паказаны час паҳаць павялічы-лася па ўсёй Беларусі амаль на 20% , луг—на 100% . лес зъменіўся на $\frac{1}{3}$ (І. Неклепаев: „Сельское хозяйство Белоруссии и его эволюция“ Журн. „Пути Сельского Хозяйства“. 1926 г. № 5). Агульная плошча с.-г. зямлі павялічылася за гэты час на 27.5% пры сярэднім штогодным павя-лічэніем на 0.81% . Тут вельмі важна адзінчыць, што „плошча с.-г. зямель расла галоўным чынам за кошт павялічэння сенажацій“, расла, значыцца, пераважна кармавая ці жывёлаводная плошча. Апроч таго выяўляецца, што з кармавой плошчы скарачаецца экстэнсіўная яе частка (вы-ганы і выпасы) і пашыраецца інтэнсіўная яе частка (сенажаці). Наогул уся кармавая плошча з 1887 г. да 1917 г. узрасла на 33% , прычым у 1887 г. сенажаці і пасяўнія травы складалі 42.4% ўсіх кармавой плошчы а выпасы 57.6% ; у 1917 годзе першыя занялі 54.1% , а выпасы 45.9% . У пасяўнай частцы с.-г. плошчы адначасна з кармавымі пасевамі (авес, віка, канюшына) павялічыўся і 1% працаёмкіх культур (бульба, лён) і па-менышыўся засеў збожжа (Падрабязна гэты працэс высьветлен у кнізе Гаўрылы Гарэцкага „Народны прыбытак Беларусі“ стар. 24-39).

Наогул „мы, значыцца, можам канчаткова установіць, што кармавая плошча ў даваенных часы пашыралася значна хутчэй, чым плошча па-ҳаці“,—інакш кажучы, сельская гаспадарка Беларусі набывала ўсё больш і больш жывёлаводнага ўхілу. (Р.А. Бонч—Осмоловский „Эволюция сель-скаго хозяйства Белоруссии с 80 г. г. до настоящего времени“). Разам са зъменаю с.-г. плошчы мяняўся і склад статку прадукцыйнага жывёла-

водства. Паводле даных Н. З. Міханоўскай жывёла па ступені пераважнасці разъмяшчаецца ў статках гэтак: у 1870 годзе — воўцы, быдла, сьвінні; у 1900 годзе — быдла, воўцы, сьвінні і ў 1915 годзе — быдла, сьвінні і воўцы (Н.З. Міханоўская: „Прадукцыянае жывёлаводства Беларусі“. Журнал „Советское Строительство“ 1926 г. № 3). З гэтага відаць, што прадукцыянае жывёлаводства наогул інтэнсыфікуецца. Але-ж як пры гэтым мяняецца працоўнае жывёлаводства? На гэта мы знаходзім надтама і вельмі агульных паказаньняў. Р. А. Бонч-Асмалоўскі ў памянёным вышэй артыкуле піша: „Тэмп узрастання ліку працоўных коняў ($0,84\%$ кожны год) досьць блізак і ў той-же час крыху ніжэй штогоднага процэнту павялічэння пасяўной плошчы ($1,0\%$). Гэткі стасунак росту пасяўной плошчы да колькасці працоўных коняў зусім зразумелы, калі дапусціць, што якасць коняў паступова падымалася і іх нагрузкa магла павялічвацца“. Агульная кароткая харектарыстыка стану беларускага каняводства перад вайною пададзена ў брашуры, якая вышла па рэдакцыі Д. Прычэпава „Сельское хозяйство Белорусской ССР и мероприятия по его восстановлению“ (стар. 41 — 46), а таксама ў артыкуле Арк. Смоліча: Эканамічнае становішча Беларусі перад вайною і рэвалюцыяй“ (Эборнік „Беларусь“). Але гэтыя харектарыстыкі каняводства дапасованы толькі да часу 1912-13 г. г. Даныя вайскова-конскіх перапісаў, якія мы прыводзім, павінны паказаць, якім чынам каняводства давялося да гэтага стану, як яно мянялося ў звязку з паказаным працэсам інтэнсіфікацыі земляробства і прадукцыйнага жывёлаводства. Колькасныя зъмены каняводства па губернях паказаны ў наступнай табліцы.

Табл. 1. Агульныя пагубэрніяльныя зъмены каняводства за час 1888—1912 г. г.

Назва губернії	Год перапісу	Лік коняў парашынальна з папярэднім перапісам. + павялічэнне — зъмяншэнне	Лік коняў на 100 чалавек насельніцтва	Лік коняў на \square вярсту
Мар'інскай	1888	+ 31,919*)	34,7	10,9
	1894	- 10,707	28,5	10,6
	1900	+ 12,863	25,3	10,9
	1906	- 16,548	21,9	10,5
	1912	- 13,795	18,7	10,2
Менская	1888	+ 22,862	17,9	3,9
	1894	+ 44,610	17,8	4,5
	1900	+ 33,698	17,1	4,9
	1906	- 12,658	14,6	4,7
	1912	+ 24,004	13,7	5,0
Віцебская	1888	+ 24,653	20,7	6,9
	1894	+ 8,853	18,9	7,2
	1900	- 2,043	17,3	7,4
	1906	- 37,120	13,6	6,1
	1912	+ 13,388	13,4	6,5
Віленская	1888	+ 11,742	17,6	6,3
	1894	+ 12,618	16,5	6,7
	1900	+ 8,582	15,3	7,0
	1906	- 33,935	12,2	6,0
	1912	+ 263	11,1	6,0

*) Даныя перапісу 1888 раўнуюцца да даных перапісу 1882 году.

З табліцы відаць, што толькі ў аднай Менскай губ. абсолютная колькасць коняй павялічылася паміж 1888—1912 г.г., з прычыні чаго яна павялічылася ў гэтай губ. і адносна да плошчы, у другіх-жа 3-х губернях колькасць коняй зьменшылася і абсолютна і адносна да плошчы насельніцтва. Колькасныя хістаныні па шасьцігоддзях наогул значныя і толькі ў аднай Менскай губ. тэндэнцыя к павялічэнню коняй досыць сталая, але адносна да насельніцтва і ў гэтай губерні можна заўважыць зьмяншэнне колькасці коняй. Абсолютнымі лічбамі зьмена за паказаны перімін праяўляеца гэтак: у Менскай губ. ў 1888 годзе лічылася 312,025 коняй, а у 1912 г.—401,689,—прырост 89,654 галавы. У другіх 3-х губернях у 1888 годзе было коняй 960,132, а ў 1912 годзе—902,551,—значыцца, збавілася за 24 гады 57,581 конь. Па ўсіх 4-х губернях павялічэнне будзе на 32,073 галавы, што да ўсяго ліку коняй у 1888 г. складае $2,43\%$ (агульная колькасць коняй у 1888 г.—1,272,167 галоў), штогоднае-ж павялічэнне коняй будзе, значыцца, раўняцца $0,1\%$. Але гэта толькі пры ўмове, калі мы бяром усіх коняй па 4-х губернях, гарадзкіх і панскіх; калі-ж узяць адных толькі сялянскіх, дык і гэтага прыросту ня будзе. Значыцца, даныя Бонч-Асмалоўскага ($0,84\%$ штоднага прыросту) трэба лічыць падвышанымі.

Больш падрабязна гэты працэс высьвятляеца пры разгляданьні табліц 2-6, якія характарызуюць важнейшыя асаблівасці сялянскага кавяліасці. Разовыя лічбы па 4-х губернях (табл. 2) паказваюць, што за апошнюю чвэрць стагоддзя перад эўрапейскаю войною па Беларусі ў сярэднім павялічыўся $\%$ сялянскіх двароў бяз коняй, таксама як павялічыўся $\%$ двароў з адным канём. $\%$ $\%$ $\%$ двароў з адным, з двумя, з трывма і больш коньмі адпаведна зьнізіліся, чаму сярэдняя забяспечанасць коньмі аднаго двора ўпала. Разовыя лічбы па асобных губернях паказваюць, што найбольш забяспечаны коньмі і ў 1888 і ў 1912 гадох былі сялянскія гаспадаркі Магілеўскай губ.; тут за ўсе гады перапісаў наглядаецца найменшы $\%$ двароў бяз коняй і з адным канём і найбольшы $\%$ двароў з трывма і больш коньмі, дзеля чаго забяспечанасць коньмі аднаго двара тут найбольшая. Адносна гэтага Магілеўская губ. з'яўляецца ў 1912 годзе стаяла вышэй, чым другія тры губерні ў 1888 годзе. Горш за ўсё стаіць справа ў Віленскай губ. Гэта губерня ў 1912 годзе была першаю па велічыні $\%$ двароў бяз коняй ($25,3\%$), апрач таго, тут наглядаецца найбольш хуткі рост абліскоўвання, гэтак за час 1888—1912 г.г. лік двароў бяз коняй зрос на $14,0\%$; як у 1888 годзе, таксама і ў 1912 годзе гэтая губерня характарызуецца найбольшым $\%$ аднаконных двароў і найменшым $\%$ двух, трох і шматконных двароў, чаму на працягу ўсяго перыяду, што намі вывучаецца, яна адмянялася найменшай колькасцю коняй, што прыходзіцца на адзін конны двар.

Менская і Віцебская губерні ў 1912 годзе стаялі амаль што на адным роіні па процэнту бясконных і аднаконных двароў і па забяспечанасці коньмі сярэдняга коннага двора,—рэзьніца была толькі ў тым, што процэнт двух, трох і шматконных двароў па Менскай губ. быў крыху вышэй, а процэнт аднаконных крыху ніжэй, чым у Віцебскай губ., г.з. у 1912 годзе мы бачым невялікую рэзьніцу на карысць Менскай губ. у парадканаўні з Віцебскаю. Наогул-жа рэзьніца паміж Менскай, Віцебскай і Віленскай губернямі гэтак нязначна, што яе можна ня браць пад увагу. За тое гэтыя тры губерні яўна адмяняюцца ад губ. Магілеўской; парадканаўнна з ёю яны маюць амаль што ўдвай большы процэнт бясконных і аднаконных двароў і больш чым утрай меншы процэнт шматконных двароў. Як растлумачыць гэтую яўную рэзьніцу? Перш за

ўсё паглядзім, ці нельга растлумачыць яе розніцаю у забясьпечаныні сялян гэтых губэрняў зямлею? А. Бурбіс у артыкуле „Краткий очерк экономической географии Белоруссии“ (журн. „Народное Хозяйство Белоруссии“. 1922 г. № 4) падае наступнае аб земельной забясьпечанасці сялян:

$\%$ сялян, якія маюць на двор дзесяцін зямлі:

Назва губерніі	Да 5 дзе- сяцін	Ад 5 дзес. да 10 дзес.	Ад 10 да 15 дзес.	Ад 15 да 20 дзес.	Звыш 20 дзес.
Менская	11,8	61,9	13,8	6,9	5,6
Магілеўская	9,9	68,5	17,0	2,0	2,0
Віцебская	3,9	28,5	29,0	25,3	14,0
Віленская	2,0	47,8	29,6	8,8	14,7

Гэтыя лічбы адносяцца да 1905 году. Калі мы парашуем у табл. 2 даныя бясконнасці за 1906 год па губерням, дык убачым, што ў Менскай губ. найбольшы ($23,3\%$), а ў Магілеўскай губ. найменшы ($15,8\%$) процэнт бясконных; па колькасці ж найбольш абяздоленых зямлёю сялян, як відаць з даных А. Бурбіса, гэтыя губэрні амаль што аднакавы. Далей, паводле наших даных, Магілеўская губ. мае найбольшы процент трох-і шматконных двароў, паводле-ж даных Бурбіса гэта губэрня, парашуальная з іншымі, мае найменшы процент багатых на зямлю сялян ($15,-20$ і больш дзесяцін). Адсюль ясна, што ступень забясьпечанасці сялян конъюм у даным выпадку, не вызначае ўсю земельную забясьпечанасцю; ніжэй мы прыдзём да таго-ж вываду пры разглядзе даных па паветах. Здаецца, што тут ня вельмі прычыніца і харктар сялянскага земляўласніцтва. П. Кашчанка ў артыкуле „Земельные отношения в Белорусском районе“ (Журн. „Народное Хозяйство Белоруссии“ 1922 г. № 2) піша: „Формы земляўласніцтва і землекарыстання і паземельная адносіны ў трох губернях: Менской, Магілеўской і Віцебской маюць агульныя рысы і аднародны“ і далей: „Развіціцё паземельных адносін і форм ідзе па ўсіх губернях у адным і tym-же кірунку і падлягае адным і tym-же законам“. Амаль што аднакаў тут таксама і стасунак сялянскіх зямель да прыватнаўласніцкіх. У 1905 годзе прыватнае земляўласніцтва займала плошчу па Менскай губ. $60,7\%$, па Магілеўской — $57,2\%$ і па Віцебской — $55,1\%$. Значыцца, розніца ў каняўласніцтве ня можа быць растлумачана паземельнымі адносінамі. Мы лічым, што большая коннасць сялян Магілеўской губ. тлумачыцца наступнымі яе асаблівасцямі. Найперш, яна, парашуальная з іншымі губэрнямі, адміняеца большаю экстэнсіўнасцю свае сельскае гаспадаркі, аб чым съведчыць цэлы шэраг прыкмет. Пададзім некаторыя з іх: 1) Па Магілеўской губ. больш чым па іншых затрымалася і яшчэ да гэтага часу ў значнай ступені трываеца трохпалаўка. (Гл. „Сельское хоэйство Белорусской ССР и мероприятия к его восстановлению“, стар. 29). 2) Толькі адна Магілеўская губ. яшчэ да гэтага часу пашырае засеўную плошчу пад збожжа, у той час, як іншыя губэрні скарачаюць яе дзеля засеўных траў і больш працяёмкіх культур

(лён, бульба). У кнізе Г. Гарэцкага „Народны прыбытак Беларусі“ мы чытаем: „Найбольш скарацілася засеўная плошча на заходзе Беларусі—у Горадзеншчыне—8,3%, у Віленшчыне—5%, на паўночным усходзе—у Смаленшчыне—61%, у Віцебшчыне—2,4%, асяродак Беларусі застаецца кансэрвартыўным, Меншчына ледзьве скранулася з месца (0,5%), а Магілеўшчына нават павялічыла сваю засеўную плошчу (+ 2,4%), як-бы стварыўшы пераход да Расіі, дзе ўсё яшчэ ідзе экстэнсіўны прадэс разьвіцця гаспадаркі—павялічэнне засеўнае плошчы над збожжа (+ 7,9%)“ Згодна гэтаму пашырэнне засеўнае плошчы над кармавымі травамі ў Магілеўшчыне ідзе менш інтэнсіўна.

У зборніку: „Сельское хозяйство России в XX веке“ мы знаходзім наступныя данія:

Засеўная плошча пад кармавымі травамі (у тысяч. дзесяцін):

У Магілеўскай губ.	у 1901 годзе	17,7
	„ 1912 „	21,1
„ Менскай	„ 1901 „	41,2
„ Віленскай	„ 1912 „	65,9
	„ 1901 „	9,8
	„ 1912 „	50,6

3) Павялічэнне чыстага збору збожжа з дзесяціны ў Магілеўскай губ. ідзе больш паволі, чым у губернях Менскай і Віленскай (Лічбовы матар'ял у паказанай вышэй кнізе Г. Гарэцкага). 4) Нарэшце, па вельмі важнай азнацы інтэнсывізацыі, якая звычайна падаецца статыстыкамі,— па величыне прыбыту, што прыпадае на 1 чалавека, Магілеўская губ. так сама застаецца з заду з іншых. У таго-ж аўтара мы знаходзім наступнае, што да гэтага пытання:

Прыбытак на 1 чалав. у 1900 г.

Віленшчыны . . .	60,36
Віцебшчыны . . .	50,02
Меншчыны . . .	56,46
Магілеўшчыны . .	42,55

З усяго гэтага ясна, што гаспадарка ў Магілеўскай губ. вядзе інш інтэнсіўна, чым у іншых губернях*). Гэта-э аднаго боку. З другога—Магілеўская губ. населена гусьцей, чым іншыя. І Некляпаў піша: „У некаторых раёнах Магілеўшчыны с.-г. шчыльнасьць насельніцтва ўздымаецца да 84 чалавек на 100 дзесяцін с.-г. плошчы, складаочы ў сярэднім 74 чалавекі на 100 дзесяцін с.-г. плошчы, складаочы ў сярэднім 62 чалавекі, у Віцебшчыне—61 чал. і у Палесьсі 53 чалавекі, а ў сярэднім па Беларусі каля 60 чалавек“ („Сельское хозяйство

*) Мы так падрабязна супыніліся на гэтым таму, што спаткалі ў літаратуры профілагічных думкі наоконці гэтага пытання. (Бонч-Осмоловский журнал. „Народное Хозяйство Белоруссии“ 1924 г. кн. 2-3).

Белоруссии и его эволюция". Журн. „Пути сельского хозяйства" 1925 г. № 5). Апр. Смоліч падае наконт гэтага пытання наступнае:

Губэрні:	Гушчыня насельніцтва на 1 кв. в. ужыткоўнае плошчы (бяз лесу і няўжыткаў)
Віленская	73
Віцебская	78
Менская	73
Магілеўская	86

Першая з паказаных асаблівасцій—большая экстэнсывнасць гаспадаркі Магілеўскай губ. робіць уплыў на зыніжэньне расцэнкі яе зямель; другая—ж асаблівасць—агранамічны перанасялёніе гэтай губерні, асабліва ў звязку з недараэзьвітнасцю ў ёй прымесловага жыцця, зьяўлялася прычынаю нізкае цены на працоўныя рукі, падвышаючы ў тэй-же час расцэнку зямлі. Апошняя прычына, г. з. збыточная колькасць працоўных рук і няразьвітасць промыслу прымушае магілеўскіх сялян у чым бы ня было трывацца за зямлю і за канем, як за адзіную жыццёвую крыніцу, што і ня так цяжка пры умовах экстэнсывнае гаспадаркі і пры малой патрэбнасці ў капітале для яе вядзеньня*). Спалучаны уплыў паказаных фактараў і запрычыніўся таму, што ў Магілеўскай губ., нават пры дробнасці яе надзелаў, быў найменшы процант бясконных і аднаконных гаспадарак і найбольшы процант гаспадарак шматконных. Гэтае палажэньне згодна і з выведамі П. А. Віхляева аб галоўных прычынах абіскоўвання, да якіх ён прышоў, распрацаваўшы ў III частцы сваёй кнігі матар'ялы па 220 паветах Эўрапейскай Расіі.

Большая забясьпечанасць конемі сялянства Магілеўскай губ. тлумачыцца як раз тым, што паказаны ім фактары рабілі тут меншы ўплыў на сялянскую гаспадарку, чым па іншых губерніях. Што да трэцяга фактару, аб якім кажа П. А. Віхляеў, — ступені недаступнасці для сялян арэнды прыватнаўласьцікіх зямель, дык Магілеўская губ. знаходзіцца адносна гэтага амаль у тых самых умовах, як і іншыя, дзеяя таго што прыватнаўласьцікіх зямель па ўсіх губерніях амаль што адзін.

Апроч Магілеўскай губ., асаблівай увагі варты і Менская губ., яна адміняецца ад іншых беларускіх губерній тым, што ў ёй процант двароў бяз коняў, хоць і блізкі да сярэдняга па Беларусі, але з цягам часу ён толькі не павялічваецца, а нават крыху зъмяншаецца (за 24 гады з 23,5% на 21,3%), а забясьпечанасць конемі конных двароў зыніжаецца ў ёй крыху менш інтэнсывна, чым па іншых губерніях. На жаль, з гэтага нельга заключыць, што ў Менской губ. сялянская гаспадарка найбольш стойкая, што ў ёй маюцца нейкія ўмовы, якія перашкаджаюць росту зъбяднення сялян. Гэтага нельга заключыць з тae прычыны, што паказаны намі працэс зъмяншэння процэнту двароў бяз коняў тлумачыцца тым, што ў Менской губ. ёсьць паветы, дзе ў значнай меры

*) К гэтаму-ж пабуджае і харэктэр лясных промыслаў, якія у Магілеўскай губ. развіты больш других,—значэнне гэтых промыслаў без каня не магчыма.

скарыстоўваецца праца валоў, якія з году ў год замяненіем коньмі. Пераход гаспадарак, якія карысталіся раней выключна валамі, чаму і лічыліся бясконнымі, на конскую цягу і прычыніцца зъмяншэнню процэнту двароў бяз коняй. Таксама замена вала канём у гаспадарках, што раней карысталіся і тым і другім, перашкаджае працасу зъяднення конскаю цягою конных двароў. Што гэта сапрауды так, відаць з разгледу павятовых даных аб бясконнасці Менскай губ., паказаных у табл. 4. Тут мы бачым, што найбольшае зъмяншэнне процэнту двароў бяз коняй наглядаецца па паветах, дзе пашырана валовая праца, а іменна: з паветаў, якія ўваходзяць у склад сучаснай Беларусі,— у Мазырскім павеце зъмяншэнне бясконных на $9,8\%$ і ў Бабруйскім—на $7,6\%$. У раёне гэтых паветаў, размешчаных цяпер па акругах: Мазырскай, Бабруйскай і Слуцкай, нават у 1924 годзе лічылася рабочых валоў: у Мазырскай акрузе—46,137, у Бабруйскай—7,258 і ў Слуцкай—2,233, ці на 100 існуючых гаспадарак лічылася валоў: у першай акрузе 84,8, у другой—9,4, у трэцій 4,5. (Паводле даных Статыстычнага Штогодніка 1923-1924 г. г. Адда. VI, табл. 5 і 6). Па іншых паветах губэрні мы маем ці вельмі нязначнае зъмяншэнне процэнту двароў бяз коняй (Менскі, Рэчыцкі, Слуцкі), ці нават яго павялічэнне (Барысаўскі, Чэрвенскі, Навагрудскі). З гэтае прычыны зъмяншэнне процэнту двароў бяз коняй у Менскай губ., якое галоўным чынам залежыць ад двух вышэйпаказаных паветаў^{*)}, нельга разглядаць, як эканамічна—дадатную азнаку.

Паводле П. А. Віхляева замена вала канём, як сіла больш дарагою, „адбываецца не самахвотна, а пад упливам гушчыні насельніцтва на сялянскіх землях, якая ўсё больш павялічваецца“. Паводле А. Н. Чалінцева галоўна прычынаю такої замены зъяўляеца сцяльсненне ў карыстаныні выпасамі. (Праф. А. Н. Чалинцев: „Теоретическое основание организации крестьянского хозяйства“. Раздзел „Рабочее скотоводство“). А таму нязначнае зъмяншэнне процэнту бясконных у Менскай губ. зусім не мяняе вываду, да якога мы прыйходзім, разглядаючы разныя даныя табліцы 2, а іменна, што за апошнюю чвэрць стагодзьдзяя перад эўрапейскаю вайною забясьпечанасць беларускага сялянства скончанаю наогул з году ў год падала. Але гэты ўпад па розных паветах аднае і тae-ж губэрні быў неаднакаў. Гэта, у Магілёўскай губ. найбольшы процант бясконных і ў 1888 г. і ў 1912 г. быў у Гомельскім павеце ($15,9-21,7\%$), найменшы-ж процант іх у 1888 г. быў у Горацкім павеце— $4,3\%$, а ў 1912 годзе ў Клімавіцкім— $7,4\%$. Горацкі, Сененскі і Гомельскі паветы зъяўляюцца першымі па інтэнсіўнасці павялічэння бясконных двароў ($5,8-9,3\%$), а Чэркаўскі павет трэба лічыць першым па малкасці прыросту процэнту бясконных ($0,3\%$). Разгляд па паветах Віцебскай губ. паказвае, што найбольшы $\%$ бясконных двароў наглядаўся ў 1912 г. ў паветах Рэжыцкім і Дрысенскім ($27,4-28,2\%$), у гэтых-же паветах наглядаеца і найбольш інтэнсіўны рост бясконнасці (за 24 гады на $15,0-15,8\%$), хоць адносна гэтага ад іх,—між іншым, не адстае і павет Люцыянскі (з $4,2$ на $19,5\%$). Па Веліжскаму павету бясконныя двары павялічыліся толькі на $1,4\%$, а па Себежскаму на $4,8\%$.

У Віленскай губ. павялічэнне процэнту бясконных двароў па паветах хістаеца ад $5,2\%$ ў павете Лідзкім да $20,3\%$ ў павете Ашмянскім.

Што-ж прычиніцца такім яўным адменам у процэнтах бясконнасці

^{*)} Гэтае-ж асаблівасцю, апроч паказаных паветаў, характарызуеца і Пінскі павет, дзе таксама пашырана праца валамі. Але гэты павет на ўышоў у склад Савецкай Беларусі, дзеяя чаго па ім і няма даных.

па розных паветах? Адна з важнейших прычын, аб якой мы ўжо крыху гаварылі, была зазначана яшчэ П. А. Віхляевым: „Продант бясконных гаспадарац расьце разам са зъмяншэннем надзелу“, а дзеля таго, што зъмельныя надзелы сялян па розных паветах неаднакавы, дык неаднакава павінна быць і бясконнасьць. Але гэта толькі адна з прычын. Ею, галоўным чынам, тлумачыцца павялічэнне процэнту бясконных двароў з цягам часу па аднаму і таму-ж павету. Адмену-ж у процэнтах бясконнасьці па розных паветах за адзін і той-жа час гэтая прычына можа растлумачыць толькі часткова, дзеля таго што ступень бясконнасьці вызначаецца спалучэннем усіх натуральна-гістарычных і эканамічных умоў. Што гэта сапраўды так, можна паказаць з парадайнання Горацкага і Клімавіцкага паветаў Магілеўскай губ. За 24 гады колъкасьць двароў бяз коняй у першым павеце павялічылася на $9,3\%$, а ў другім толькі на $0,5\%$. Гэтую адмену можна растлумачыць тым, што па рознаму мнялася тэярмельная забяспечанасць сялян гэтых паветаў. Паводле даных „Статыстычнага Штогодніка“ за 1923—24 г. г. Аддз. V, табл. 10 відаць, што на адну працоўную гаспадарку прыпадала зямлі ў дзесяцінах:

	у 1877 годзе	у 1917 годзе
па Горацкаму павету	— 11,8, з іх пахаці 8,6, 9,5, з іх пахаці 5,6	
Клімавіцкаму „	12,2 „ „ „ 6,7, 12,0, „ „ „	5,8

г. з. тады, як у гаспадарцы Горацкага павету ўсяе зямлі зъменышылася на 2,3 дзес., а пахаці на 3 дзес., у гаспадарцы Клімавіцкага павету зъмельны надзел упаў толькі на 0,2 дзес. і колъкасьць пахаці толькі на 0,9 дзес. Гаспадарка Клімавіцкага павету па зъмельнай забяспечанасці больш стойкая, а таму працэс абясконьвання ў ей ня так пашыраецца. Розніцу ў 0% бясконнасьці гэтых паветаў, прыурочаную да аднаго і таго-ж часу, таксама можна растлумачыць розніцую ў зъмельнай забяспечанасці сялян. Гэтак, паводле даных А. Бурбіса (журн. „Народное х-во“ 1922 г. № 4) відаць, што ў 1905 годзе сялянскія двары з надзелам да 5 дзес. (гэтая двары і бываюць па б. ч. бясконнымі) па Горацкаму павету складалі $6,0\%$, а ў Клімавіцкім $2,2\%$ —адпаведна гэтаму, паводле нашых даных, процэнт бясконных у 1906 годзе па Горацкаму павету быў роўны $19,4$, а па Клімавіцкаму— $10,4$. Як відаць з паданага данага аб зъмельнай забяспечанасці сялян і данага аб іх бясконнасьці тут зусім супадаюць, як супадаюць яны ў Віхляева і Каблукова*), будучы ўзяты і прыраўнаваны імі ў межах аднаго і таго-ж павету. Але такая сугучнасьць будзе не заўсёды, калі мы будзем раўнаваць паміж сабою розныя паветы за адзін і той-жа час. Так, напрыклад, з'явяртаючыся ізноў да даных А. Бурбіса па Магілеўскай губ. за 1905 год, мы ўбачым, што вельмі высокі процэнт найбольш абяздоленых зямлёю сялянскіх двароў (надзел да 5 дзес.) быў у Аршанскім павеце— $20,1\%$, а надта невялікі процэнт іх быў у Рагачоўскім павеце— $5,2\%$. Між тым, паводле даных аб бясконнасьці, у 1906 годзе ў Аршанскім павеце было $11,8\%$ двароў бяз коняй, а ў Рагачоўскім— $11,2\%$, г. з. процэнт іх у абодвух паветах быў амаль што аднакі.

Тут, значыцца, ніякага стасунку процэнту двароў, найбольш абяздоленых зямлёю, да процэнту бясконных двароў няма. Як жа растлумачыць гэтую розніцу, г. з. прысутнасьць такога стасунку ў першым выпадку (Горацкі—Клімавіцкі п. п.) і адсутнасьць яго ў другім (Аршанскі—Рагачоўскі п. п.). Трэба лічыць, што розніца ў даным выпадку тлума-

* Н. Каблуков: „Об условиях развития крестьянского хозяйства в России“ стар. 225.

чыцца эканомікаю гэтых паветаў: першыя два паветы, абодвы чыста зямляробчыя, абодвы з адноўкаваю шчыльнасцю насельніцтва, г. з. па важнейшых умовах гэтыя паветы аднародны, другія ж наадварот: у тэй час, як Аршанскі павет харектарызуецца выдатным прамысловым разьвіццём і шчыльна насялён, у Рагачоўскім павеце галоўным промыслам з'яўляецца земляробства і шчыльнасць насельніцтва значна ніжэй. А таму зразумела, што ў першых двух паветах на сялянскай гаспадарцы аднакава адбываюцца зямельныя ўціскі, а ў другіх па рознаму. Гэта адмена цікава яшчэ ў наступным: А. Бурбіс, лічбамі каторага мы карысталіся, прывёўшы павятовыя табліцы разъмеркаваныя сялянскіх двароў паводле велічыні іх падзелу па катэгорыі (надзел да 5 дэс., 5-10 дэс. і г. д.). лічыць, што гэтых табліцы адпавядаюць клясаваму падзелу вёскі. Гэтую думку ён упарт паўтарае ў трох месцах свайго артыкулу (стар. 19, 27 і 42). Ступень коннасці сялянскіх двароў таксама, як мы ведаем, лічылася многімі аўтарамі за азнаку клясавага падзелу сялянства. Гэтаю азна-каю карысталіся ўсе аўтары ў памяняных вышэй спрэчках народнікаў і марксістых аб дыфэрэнцыі сялянства. Паданы намі прыклад Аршанскага і Рагачоўскага паветаў съведчыць, што падзелы сялянскіх двароў, зробленыя паводле гэтых дэзвёх азнак, для адных і тых-жэ паветаў можуть не супадаць. Гэта тому, што „удзельная вага“ ці эканамічнае значэнне кожнай з гэтых азнак для розных раёнаў неаднакава, акалічнасць вельмі цікавая для правядзення, „клясавага падзелу“ і для падатковай палітыкі ў вёсцы*).

Адмены, устаноўленыя для асобных паветаў беларускіх губерняў па ступені іх бясконнасці, у большасці выпадкаў бываюць і адносна ступені забясьпечанасці конскаю цягай іх конных двароў. Гэта, па ўсіх без выключэння паветах Беларусі расце процент аднаконных двароў і з'яніжаецца процент трох—і шматконных двароў, у выніку чаго, па ўсіх паветах с цягам часу з'янішаецца лік коняў, што прыпадае на адзін сялянскі двор. Гэтае з'явішча нават больш агульнае і больш сталае, чым павялічэнне бясконнасці; адмены па розных паветах тут толькі ў ступені. Што-ж да процэнту двохконных двароў, дык ён па розных раёнах мняеца па рознаму. Гэтае, ува ўсіх без выключэння паветах Віленскай і Віцебскай губ. і ўва ўсіх, апроч Мазырскага і Рэчыцкага, паветах Менскай губ. ён з'яніжаецца,—Магілеўская-ж губ. займае адносна гэтага больш лепшы стан, расце і толькі ў двух паветах—Аршанскім і Сененскім—спадае.

З'янена процэнту двохконных двароў з'яўляецца, галоўным чынам, у выніку двух працэсаў: з аднаго боку—пераходу трохконных двароў на двохконныя, ад чаго процэнт двохконных двароў падвышаецца, і з другога боку, пераходу двохконных двароў на аднаконныя, ад чаго процэнт першых спадае. У жыцці звычайна, абодвы працэсы бываюць адначасна. Магчыма і, бязумоўна, бывае і пераход аднаконных двароў у двохконныя, але гэта ня такчаста бывае ў нашай вёсцы. Даныя табліц 3-6 даводзяць, што у большасці паветаў колъкасна пераважае другі з паказаных працэсаў, і толькі ў дэзвяцёх паветах Магілеўской губ. і ў двух Менскай мы маем колъкасную пераважнасць першага працэсу, прычым у апошній губэрні на агульны рэзультат працэсу робіць уплыў

*) А. А. Каўфман у книзе: „Теория и методы статистики“ Частка II, раздзел 5 падае крытычны агляд розных спосабаў групавання сялянскіх двароў: паводле велічыні надзела, колъкасці прадоўнае жывёлы і інш. Аб недахопах групоўкі гаспадарак па ступені іх коннасці гаворыць і Н. Суханаў. („К вопросу об эволюции сельского хозяйства“ стар. 142).

пераход гаспадарак ад валовай цягі на конскую. Абодвы паказаныя працэсы эканамічна-адмоўны, дзеля таго што съведчатель аб зъядненіні гаспадарак на працоўную моц, але прымяочы пад увагу, што пераход да аднаконнасці съведчыць аб большым зъядненіні, чым пераход да двохконнасці, дык пераважнасць апошняга працэсу ў паветах Магілеўскай губ. яшчэ раз, мы лічым, съведчыць аб большай эканамічнай стойкасці сялянскіх гаспадарак гэтай губ. паравнальна з гаспадаркамі іншых губерняў. Съцвярджэнне гэтай думкі мы знаходзім у наступным. Падлічыўши па шасцігодзідзяях і па паветах колькасць выпадкаў павялічэння і зъяншэння ліку каняўласынікаў, мы маем гэткія лічбы*): з 44 павятовых перапісаў мы маем па Магілеўскай губ. 6 выпадкаў зъяншэння ліку каняўласынікаў і 38 выпадкаў іх павялічэння. Адпаведнымі лічбамі для Віцебскай губ. будуть—12 выпадкаў зъяншэння і 32 павялічэння, для Віленскай—6 і 22, для Менскай—4 і 32, але даныя ў апошній губ. не даюць, між іншым, поўнага ўяўленьня працэсу, дзеля таго што ён засыцца тут пераходам сялянскіх гаспадарак з валовай цягі на конскую.

Гэта паравнальная стойкасць каняўласыніцкіх гаспадарак Магілеўскай губ. тым больш выдатная, што выпадкі зъяншэння ліку коняй па паветах зъяняюцца ў адваротным стасунку; гэтак, мы маем па Магілеўскай губ. 33 выпадкі зъяншэння ліку коняй і 11 выпадкаў павялічэння, адпаведныя ж лічбы для Віцебскай губ. будуть 25 і 19, для Віленскай—14 і 14 і для Менскай—7 і 29; а таму трэба лічыць, што ў Магілеўскай губ. зъяншэнне ліку коняй адбываецца, галоўным чынам, за кошт шматконных гаспадарак,—інакш кажучы, Магілеўская губ., паравнальна з іншымі, харарактарызуеца асаблівую стойкасцю дробных сялянскіх гаспадарак.

Што да двохконных сялянскіх двароў, дык настулу трэба сказаць, што значны процант іх трэба лічыць пажаданым зъявішчам, дзеля таго што ў большасці паветаў (апроч некаторых паветаў Магілеўскай губ.), сярэдняя забяспечанасць конемі конных двароў менш, чым у два кані, чаму вялікі процант двохконных гаспадарак падвышае ў сярэднім забяспечанасць конскаю цягаю сялянскіх гаспадарак. Тыя два паветы Магілеўскай губ., дзе наглядаецца зъяншэння процанту двохконных двароў—Аршанскі і Сененскі, бязумоўна адмяняюцца, таксама як і Гомельскі павет, меншую эканамічнаю стойкасцю дробных і сярэдніх сялянскіх гаспадарак; у гэтых двух паветах мы наглядаем найбольшы па губерні рост ліку аднаконных двароў (на 23,6 і 24,1%) і найбольшае зъяншэнне трохконных двароў (на 12,7 і 10,8%). Па росту ліку бясконных гаспадарак гэтая паветы займаюць таксама адно з першых месцаў (павялічэнне на 5,4—5,9%); адносна апошняга ім не паддаецца толькі Горацкі павет. Нарэшце, забяспечанасць конемі аднаго коннага двару ў Аршанскім і Сененскім паветах і з пачатку і ў канцы пэрыяду, які мы вывучаєм, была для Магілеўскай губ. найменшую (у абодвух паветах у 1888 г. яна раўнялася 2,2 каня пры сярэднім для губерні—2,8 каня, а ў 1912 годзе 1,6 каня пры сярэднім для губерні—2,0). А таму паказаныя паветы мы лічым найменш памыснымі ў сэнсе забяспечанасці сялянскіх гаспадарак конскаю цягаю, тым больш, што сярэдняя забяспечанасць зямлёю і пахаццю працоўных гаспадарак гэтых паветаў вельмі блізка да сярэдняй забяспечанасці па ўсёй Магілеўскай губ. (10,9 і 10,3 дзес. пры сярэд-

* Адпаведных табліц не падаецца дзеля эканоміі месца.

ній для губерні—10,3 дзесяціны). Значыцца, патрэбнасць на конскую цягу ў гэтых паветах ніжэй за сярэдняй.

Паводле нашых даных Сененскі павет, а таксама і Рагачоўскі адміністрація тым, што ў іх за ўсе 4 шасцігодзьдзя, што ахаплісія перапісамі, адзначае зъмяншэнне абсалютнай колькасці коняў; як відаць ёсьць нейкія ўмовы, якія перашкаджаюць пашырэнню каняводства ў гэтых паветах.

З пункту погляду дынамікі каняводства найменш добрабытныя паветы Рагачоўскі і Быхаўскі. Гэтыя паветы ў 1888 годзе былі паветамі найбольш заможнага сляніства ($\%$ шматконных двароў у іх быў 40,4 і 39,4), але ў 1912 годзе па процэнту шматконных Быхаўскі павет зрабіўся роўным аднаму з горшых паветаў—Гомельскому (каля 11 $\%$), а Рагачоўскі павет толькі крыху вышэй (14 $\%$). У апошнім паведзені мы маем найбольш хуткае па губерні зъніжэнне ліку коняў, што прыпадае на адзін конны двор—з 3,4 на 2,2 каня. Натуральна зъяўляе зъяніе пытаньне: у чым тыя дрэвныя ўмовы, што гэтак яўна прычыніцца зъніжэнню ступені коннасці гаспадарак Рагачоўскага і Быхаўскага паветаў? Можна лічыць, што для першага павету важнейшую ўмову зъяўляе зъмельны ўціск, які адбываецца ў ім з большаю інтэнсіўнасцю, чым па іншых паветах, што відаць з даных „Штогодніка“, аб якіх мы ўжо казалі (Аддзел V, табл. 10). З гэтых даных відаць, што ў той час, калі ў сярэднім па губерні за гады 1877-1912 зъмельная забяспечанасць працоўнае гаспадаркі зънізілася з 12,6 да 10,3 дзесяц., у паведзені Рагачоўскім яна зънізілася з 13,8 да 8,7 дзесяц. Прыймы-ж недабрабыту шматконных гаспадарак Быхаўскага павету (зъмяншыліся на 27,8 $\%$ пры сярэднім для губерні зъмяншэнні на 10,9 $\%$) трэба шукаць у чымся іншым, дзеля таго што інтэнсіўнасць зъмельнага ўціску ў ім блізка да сярэдняй.

Разгляд павятовых даных па Менскай губ. паказвае, што найбольшы процэнт аднаконных двароў мы мелі раней і маем перад войною ў Менскім паведзені (70,8-80,3 $\%$), там-же наглядаецца і найменшы процэнт трох—і шматконных двароў (6,2—3,7 $\%$). Найменшы процэнт аднаконных і найбольшы процэнт трох—і шматконных двароў быў у Рэчыцкім паведзені (першых—35,5-43,0 $\%$, другіх—33,0-18,1 $\%$). З гэтага відаць, што з усіх паветаў губерні найбольш выгадны стасунак паміж аднаконных і шматконных двароў мы маем у Рэчыцкім, а найменш выгадны—у Менскім паведзені, што і адбываецца на ступені забяспечанасці конскаю цяглою сярэдняй коннай гаспадаркі гэтых паветаў; для Рэчыцкага павету яна раўнялася 2,3-1,8 каня, а для Менскага—1,4-1,2 каня, г. з. у першым паведзені сярэдняя забяспечанасць конямі конных двароў значна вышэй, а ў другім—значна ніжэй сярэдняй забяспечанасці па Менскай губ. Калі-ж з'яўрнуць увагу на дынаміку зъяўлішча, г. з. на тое, як па розных паветах мяняўся стасунак паміж аднаконных і шматконных двароў з цягам часу, дык можна убачыць, што з гэтага боку найменш дабрабытным паветам будзе Барысаўскі,—там мы маем найбольш хуткі рост аднаконных двароў (з 41,2 на 6,83 $\%$) і найбольш хуткі спад процэнту трох—і шматконных двароў (з 25,0 на 6,8 $\%$), чаму ў ім, а таксама і ў Бабруйскім паведзені, мы бачым найбольш моцны спад забяспечанасці конямі сярэдняга конскага двора (за 24 гады на 0,6 каня). Калі мы паспрабуем высьветліць гэты шпаркі спад забяспечанасці конямі зъмельным уціском, дык убачым, што да некаторай ступені гэта можна зрабіць толькі для Бабруйскага павету, дзе забяспечанасць зъмлёю працоўнай гаспадаркі, паводле даных „Штогодніка“, упала за 40 год на 11 дзесяцін, але для Барысаўскага павету, дзе гэта забяспечанасць упала так, як і для ўсіх

няюча ацэнка сельска-гаспадарчых зьяў па аднай статыцы і як важна вывучэнне дынамікі іх.

Віленская губ. ў сярэднім у 1922 годзе, паразунальна з іншымі, мела найвышэйшыя процэнты бясконных і аднаконных двароў і найменшыя процэнты ўсіх іншых двароў, чаму забясьпечанасьць конскаю цягую сярэднага коннага двору была ў 1912 годзе ў ёй найменшаю; гэткаю-ж між іншым, была яна і ў 1888 годзе. Па паветах найвышэйшы процэнт аднаконных наглядаўся ў 1912 годзе ў Ашмянскім і Віленскім п. п. (97,0 і 86,4%), там-же быў і найменшы процэнт шматконных гаспадарак, чаму па забясьпечанасьці коньмі сялянская гаспадарка гэтых паветаў знаходзілася ў асабліва цяжкіх умовах (1,0—1,2 каня на двор). Амаль што таксама дрэнна было і па іншых паветах гэтай губэрні. Крыху лепшы стан быў у Трокскім і Лідскім паветах, дзе быў найніжэйшы процэнт бясконных і аднаконных двароў—(апошніх—70,0 і 73,6%) і найбольшы процэнт двох—, трох—і шматконных двароў, чаму і забясьпечанасьць у іх сярэднага коннага двору была ў іх найбольшыя (1,3—1,4 каня на двор). Найбольш рэзкае зыніжэнне ліку коняў, што прыпадае на адзін конны двор, мы маём за пэрыяд, які вывучаец, у паветах Свяціцянскім (на 0,5 каня) і ў Дзісненскім (на 0,6 каня); у гэтых паветах працэс забяднення сялянскіх гаспадарак на конскую цягу ішоў, значыцца, наўбога інтэнсыўна.

Да гэтай пары, разглядаючы каняводства Беларусі па губэрнях, мы брали для яго хараکтарыстыкі розніцу ў стане яго паміж 1888 і 1912 г. г.; зъмену каняводства за гэты тэрмін мы ўмоўна разглядалі, як аднастайні па сваёй плыні працэс. Сапрауды-ж, вядома, гэта далёка ня так. Працэс зъяднення сялянскіх гаспадарак працоўнаю сілаю ня толькі ў розных мясцох і ў розных групах сялянства, але і ў розныя часы ішоў па рознаму. Гэтак, разглядаючы разавыя даныя па ўсіх чатырох губэрнях у табл. 2, мы убачым, што найбольш моцнае зыніжэнне забясьпечанасьці коньмі сярэднага коннага двору наглядалася паміж 1888—1894 г. г.; гэтае зыніжэнне раўналася 0,4 каня, тады як у кожнае з наступных, шасцігодзідзяў яно раўналася 0,1 каня. Між тым, процэнт бясконных у сярэднім за паказанае шасцігодзідзе застаўся нязменным; найбольшае павялічэнне бясконнасьці мы бачым ужо ў другім пэрыядзе, паміж 1900 і 1906 г. г. Да таго-ж вываду мы прыдзём разглядаючы і па губерніяльныя лічбы. Гэта знача, што працэс росту бясконнасьці і працэс зъяднення коньмі конных двароў не аднародны. Разгляд гэтых працэсаў па шасцігодзідзях у паватовым маштабе паказвае, што часта яны ідуць нават зусім па розных кірунках, г. з. у той час, калі малаконныя двары часткова бяднеюць, губляюць коняй і становяцца бясконными, шматконныя двары, наадварот, набываюць коняй, што відаць з павялічэння ліку коняў, прыпадаючага на адзін конны двор, пры адначасным павялічэнні процэнту бясконных. Гэткае зъявішча наглядалася досыць широка паміж 1900 і 1912 г. г. у губэрнях Віцебскай і Віленской; у першай губ. яго можна зазначыць у 8-х, а ў другой у 7-х паветах. У Менскай губ. мы маём два такіх паветы (Рэчыцкі і Слуцкі), а ў Магілеўскай губ. адзін—Гомельскі павет. Прыймаючы пад увагу тое, што пры

даркі Веліжскага павету. Так па даным А. Бурбіса у 1905 г. лічыўся 0% гаспадарак маючых.

	Да 5 дзесяцін	Ад 5 да 10 дзес.	Ад 15 да 20 дзес.
У Слуцкім паведе . . .	18,1	72,2	1,2
„ Веліжскім „ . . .	—	36,9	12,7

гэтым у большасці выпадкаў процэнт трохконных двароў не павялічваецца, не павялічваеца нават і проц. усіх іншых двароў большай коннасці мы можам лічыць, што гэты рост сярэдній коннасці ідзе толькі за кошт падвышэння коннасці шматконных двароў, хоць у іншых выпадках, напр., у Гомельскім павеце, рост бясконных працякаў пры роўналежным павялічэнні процэнту ўсіх двароў большай коннасці. Прымамо чы пад увагу вышэйпаданае, можна канстатаваць, што ў паказных паветах працэсы змены коннасці сялянскіх двароў ідзе ў двух процілеглых кірунках, інакш кажучы,—тут мы бачым тое расслаенне сялянства, на якое ў свой час паказвала школа марксістых. Па іншых-ж па ветах, дзе мы маём павялічэнне процэнту бясконных і аднаконных двароў пры адначасным зъмяншэнні процэнту трох—і шматконных двароў і пры агульным зъядненіем гаспадарак конямі, абодвы гэтыя працэсы ідуць, як відаць, у вадным кірунку—у бок агульнага зъяднення сялянства. Гэта знача, што па пытанню аб расслаеніі сялянства і аб росце вясковай буржуазіі у беларускай вёсцы можна знайсці аргументы і на карысць марксістскага і на карысць народніцкага пункту погляду. Працэс павялічэння колькасці бясконных двароў цікавы яшчэ з аднаго боку. Калі мы па табл. 3—6 падлічым па шасцігодзьдзях паветы, дзе процэнт бясконных двароў павялічыўся, а потым паветы, дзе ён паменшыўся, дык будзем мець у рэзультате наступную таблічку:

Гады перапису	Лік паветаў дзе % бясконных пароўнальна з папярэднім перапісам	
	Павялічыўся.	Зъменшыўся.
1894	17	21
1900	31	7
1906	28	10
1912	21	17

З гэтых даных відаць, што найбольшы лік паветаў з павялічэннем процэнту бясконных двароў вызначыўся ў 1900 годзе, калі-ж мы гэты даныя пароўнуем з разавымі данымі табл. 2, якія кажуць нам не аб ліку паветаў, а аб агульным процэнце бясконных двароў у іх, дык будзем бачыць, што ў 1900 годзе агульны процэнт бясконных двароў па нашы чатырох губернях у сярэднім нават і не павялічыцца. Найбольшае павялічэнне процэнту бясконных двароў па гэтых губернях было зазначана ў 1906 годзе ($4,7\%$). Гэта значыць, што найбольшае пашырэнне бясконнасці можа і не супадаць па часу з найбольш інтэнсіўным і глыбокім разъвіццём. Як відаць, прычыны бясконнасці ў 1900 годзе ў 4-х беларускіх губернях былі больш агульнага характару, але больш слабыя, чым у 1906 годзе. У чым былі гэтыя прычыны і ад чаго залежыць паказаная розніца іх,—можа высьветліць толькі падрабязнае вывучэнне гаспадарчага жыцця гэтых губерняў за пэрыяд, які вывучаецца. Ува ўсякім разе, якім бы разнастайнымі ні быў па асобных паветах і па асобных пэрыядах працэс зъяднення сялянства працоўна сілаю, нельга не зазначыць, працэс гэтых за апошнюю чвэрць стагодзьдзя перед вайною ў беларускай вёсцы быў выяўлен вельмі моцна. Аб чым-

кака гэтае зьявішча? што прычыніца зъбядненію сялянскіх гаспадарак працоўнаю сілаю? Перш за ўсё яно адмоўна адбіваецца на самым с.-г. вырабу. П. Маслаў кака аб гэтым наступнае: „Дзеля таго што коні зъяўляюцца найбольш патрэбнымі для земляробчай гаспадаркі, дык скарачэнне колькасці іх адносна да насельніцтва павінна быць аднэю з азнак упаду вытворчай моцы насельніцтва. Праўда, часткаю, як заўажана, колькасць коня можа скарачацца ў заможных гаспадарках, дзеякуючы прыстасаванью палепшаных машын і прылад, але гэта скарачэнне можа ісці толькі да пэўнае мяжы. У ва ўсяком разе, скарачэнне колькасці коня у ўсяго земляробчага насельніцтва ёсьць азнака ўпаду яго вытворчай моцы“, (Аграрный вопрос“. Раздзел X). П.А. Віхляеў паказвае на тое, што „самая магчымасць земляробчай вытворчасці паставлена ў залежнасці ад уладання працоўнаю складаю. Конь (ці іншы від працоўнай склады) зъяўляецца пры існуючых умовах сялянскай гаспадаркі сродкам барацьбы за зямлю. Без каня барацьба немагчыма; бясконьнікі не барацьбіты, а пабітыя“, дзеля таго што „згубіўшы працоўную складу, гаспадар разам з тым губляе значную частку сваёй эканамічнай самастойнасці“, будучы прымушан зъвяртацца для вырабу зямлі да найму. Выраб-жа зямлі наймам мае шмат адмоўных бакоў, з якіх важнейшыя ў тым, што такі выраб абыходзіцца вельмі дорага, потым, звычайна, ён робіцца горш, з прычыны малой зацікаўленасці найміта, і часта несвячасна (наймаюцца, зазвычайна, пасля сканчэння вырабу сваёй зямлі). Да-лей, паводле даных Віхляева, у выніку зъбядненія сялян працоўнаю сілаю яны пазбаўляюцца магчымасці карыстацца арэндаю зямлі. Аренды, якая шмат дзе зъяўляецца канечна патрэбнаю дапамогаю ў сялянскай гаспадарцы, і зусім немагчыма для бясконных, робіцца маладаступнаю і для малаконных гаспадарак, дзеля таго што статыстыка паказвае, што „шматконныя гаспадаркі рандуюць больш, чым малаконныя“. Бось якія сумныя вынікі абысконьвання для с.-г. вырабу. Але-ж гэты працэс важны ня толькі з боку вырабу. У І Ленін на падставе даных сялянскіх бюджетных абсьледаваніяў у Ніжагородской губ. прышоў да выводу, што „па свайму жыцьцёваму роўню аднаконны і бясконны сяляне стаіць ня вышэй ад парабкаў, набліжаючысь нават хутчэй к minimum'у жыцьцёвага роўню парабка“. Аб частцы іх расходу на ўласную спажыву ён кака: „Ня толькі ў бясконнага, а і ў аднаконнага селяніна гэты расход вельмі малы, і аднаконны „гаспадар“ стаіць значна бліжэй да звычайнага (у капиталістычных старонах) тыпу парабкаў і падэньнікаў з надзелам“. („Развитие капитализма в России“, Стар. 88). Што гэта сапраўды так, У. І. Ленін даводзіць данымі бюджетных запісаў, з якіх відаць, што ўсяго спажываеща збожжа ў пераліку на жыта на адну душу:

у бясконных сялян . . .	17,4	пудоў
„ трохконных „ . . .	22,8	”
„ чатырохконных сялян .	25,1	”

На адну душу спажываеща мяса:

у бясконных сялян . . .	0,59	пудоў
„ аднаконных „ . . .	0,79	”
„ трохконных „ . . .	1,29	”
„ чатырохконных сялян .	1,79	”

На падставе гэтага аўтар прыходзіць к наступнаму выводу адносна бясконных і аднаконных сялян: „Адменная азнака называіх групп сялян-

ства—недахоп харчоў і пагаршэньне іх якасці". Гэтым, г. з. надахопам харчоў, тлумачыцца галоўным чынам і той вывад, да якога прышоў В.А. Пешахонаў, вывучыўшы тое-ж пытаньне: „сярод найменш забясьпечаных груп сялянства і ў звычайныя гады хваробы і съмяротнасць многа вышэй, а прырост насельніцтва многа ніжэй за нормальна" („Із теории и практики крестьянского хозяйства"). Гэтае палажэнье угрунтавана не тэарэтычна, яно съдзяўрджаецца багатым лічбовым матар'ялам. А. А. Каўфман у сваім падручніку „Гэорыя і мэтады статыстыкі" прыводзіц даныя аб tym, што прырост насельніцтва значна ніжэй у найменш забясьпечаных групах сялянства (стар. 9). Калі на падставе гэтага інтэнсіўнасці прыросту насельніцтва лічыць за мярыла дабрабыту сялянства і падыйсьці з гэтым мярылам да губэрняў, што мы вывучаєм, дык яны разьмесьцяцца па наступнаму:

На 100 жыхароў прырост насельніцтва:
(за 1870—94 г. г.).

У Магілеўскай губ.	2,08
„ Менскай	1,88
„ Віцебскай	1,76
„ Віленскай	1,57

(З кнігі: „Влияние урожаев и хлебных цен на некоторые стороны народного хозяйства", т. II, табл. III. 45),—г. з. лепшаю губэрню зьяўляецца Магілеўская і горшою—Віленская. З нашых даных таб. 2 відаць, што ў tym-же парадку разъмяшчаючы губэрні і паводле азнакі забясьпечанасці сялян працоўнаю сілаю,—азнакі, якая зьяўляецца мярылам гаспадарчай моцы сялянскіх двароў. Падзел паводле абедзвюх азнак супадае, чаму па аднай азнацы з некатораю пэўнасцю можна меркаваць і аб другой. Мы супыніліся гэтак падрабязна на зазначаным пытаньні і падалі адносна яго думкі аўтараў, выходзячыя з вельмі розных тэарэтичных палажэнняў, дзеля таго, каб угрунтаваць нашую нязгоджанасць з вывадам Р. А. Бонч-Асмалоўскага, да якога ён прышоў у сваім артыкуле „Эволюция сельского хозяйства Белоруссии с 80-х годов до настоящего времени". У канцы свайго вельмі цікавага артыкулу, прывёўшы даныя па с.-г. эвалюцыі Беларусі, аўтар кажа наступнае: „У ўсякім разе, паводле нашых лічбаў даных для пэсымістычнага вываду аб зыніжэнні ў гісторычнай пэрспэктыве за дасьледжаны пэрыяд часу дабрабыту сельскага жыхарства няма. Съмела можна лічыць, што якаснае паліпшэнне сельскае гаспадаркі было здавальняючага размеру, каб агульная продукцыйнасць сельскае гаспадаркі не адставала ад росту сельскага жыхарства". Нашы даныя, што да эвалюцыі сялянскага каняводства Беларусі,—галіны, шчыльна звязанай з сельска-гаспадарчым вырабам,—паказваюць, як мы бачылі, на бязупынны рост процэнту бясконных і на бязупыннае зыніжэнніе забясьпечанасці сялянскіх гаспадарак конскаю цягаю. Рост-ж абясконьваньня, паводле думкі ўсіх аўтараў, што вывучалі гэтае пытаньне, съдзяўрджаюць значным лічбовым матар'ялам, знаходзіцца ў сувязі са зыніжэннем гаспадарчай моцы і дабрабыту сялян. У выніку гэтага мы, на жаль, не павінны лічыць, што нашы даныя накіроўваюць да аптымізму.

Характар с.-г. вырабу вызначае сабою важнейшыя асаблівасьці каняўласціцства, у залежнасці-ж ад гэтых асаблівасціці складаецца і кірунак гадоўлі коняй: апошні, галоўным чынам, залежыць ад таго, для якой мэты прымаецца і як скарыстоўваецца у сельскай гаспадарцы. Калі ён скарыстоўваецца толькі як працоўная сіла, дык сяляне лічачь за лепшае трывалую мэрыйнаў, як жывёлу менш наровістую, у якой ня бывае пэрыяды абгулу і перапынкаў у працы, што бывае ў кабыл з прычыны жаробасці і жарабэння. Натуральна, што ў гэткіх статках бывае зусім мала жарабцоў і рамонтнага маладняку, рамонт статак робіцца покупам з боку, чаму становіцца бязумоў патрэбным увоз коняй. Гэта бывае ў раёнах, дзе выхаванье маладняку цяжка рабіць ці з прычыны кліматичных умоў, як на крайній поўначы, ці па ўмовах эканамічных, калі яно абыходзіцца надта дорага, у выніку таго, што кармавы баланс ня выгодаен для каняводства, напр. дзякуючы агульнаму недахопу кармоў, ці канкурэнцыі больш выгодных галін прадукцыйнага жывёлаводства (малочнае жывёлаводства, сывінаводства). У тых-же раёнах, дзе гэткіх умоў няма, сяляне заўсёды самі стараюцца гадаваць патрэбны ім для рамонту кожны маладняк, але калі пры гэтым, аднак, няма лішку корму, дык гэты маладняк гадуецца імі як раз у абрэз, толькі на сваю патрэбу. І толькі ў тых раёнах, дзе натуральная-гістарычная і эканамічны ўмовы даюць магчымасць танна і зручна гадаваць маладняк, конскі маладняк гадуецца з лішкам на продаж. Тут каняводства мае ўжо характар промыслу. Гэта раёны гадоўлі каняй.

Які-ж тып каняводства характэрэн для Беларусі? Як вядома, Беларусь да вайны была краінай, куды прывозілі коняй; згодна з існуючымі данымі („Сельское хозяйство Белорусской ССР“. Стар. 41). У яе кожны год прывозілася 7000 коняй, і толькі два яе паветы—Менскі і Слуцкі—гадавалі коняй на продаж у ліку каля 1000 галоў штогодна. Гэтаю акаличнасцю вызначаецца ўжо характар конскіх статак Беларусі: для ўсіх паветаў (апроч 2-х паказаных) мы ў правох чакаць пераважнасці ў іх мэрыйнаў і малой колькасці жарабцоў і рамонтнага маладняку. Натуральна, што гэты агульны характар не па ўсіх паветах аднакава моцна прайяўляецца, па розных паветах ён, в цягам часу, павінен мяняцца па рознаму. Прывячуць пад увагу, што ў асаблівасцях канягадоўлі адбіваюцца агульныя ўмовы с.-г. вырабу, уцяміць сабе гэтыя асаблівасці ў розных паветах важна ня толькі для заатэхнікаў, но і наогул для ўсіх працаўнікоў маючых працу на весцы. Даныя табліц 7—11 да пэўнай меры дазваляюць гэта зрабіць. Эх іх перш за ўсё відаць, што склад конскіх статак на Беларусі непамысты для разводу коняй. Далей яны паказваюць, што ў Беларусі за апошнюю чвэрць стагодзьдзя справа сялянскай канягадоўлі была ня толькі дрэннаю, але паступова яшчэ пагаршалася. Першае палажэнне відаць з таго, што процант коняй працоўнага ўзросту ўсюды надта высокі, чаму процант маладняку назадавальняючае малы для рамонту статку. Калі паразунаўваць колькасць сасуноў з агульнаю колькасцю конскага статку, дык іх будзе ў 1912 годзе менш 4%, у той час, як для самарамонту іх патрабуеца каля 10%*).

*) Процант сасуноў у статку вызначаецца процантам штогоднага натуральнага адыху коняй. Е. Ф. Ліскун, выхадзячы, як відаць з даных перапісу 1912 г., лічыць сярэднюю працяжнасць конскай працаўдольнасці у 16—17 год,—”а дзеля таго ў статках, паводле яго слоў, павінна быць $6\frac{1}{4}$ кана на 100 коняў кожнага ўзросту“ („Разведение с.-х. животных“. Стар. 195). А. Н. Чаліцаў лічыць „патрэбнасць на рамонт 10 штук на 100 дарослых коняй“ („Опыт изучения организации крестьянского хозяйства“. Стар. 523). Дзяржплан БССР лічыць $\%$ штогоднага адыху коняй у $8\frac{1}{2}\%$; сасуноў, значыцца, трэба каля 10%. В. Натансон „Производственный план Государственной Премышленности БССР“. („Савецкае Будаўніцтва“ 1925 г. № 5—6).

Надзвычайна высокі процант мэрынаў і крайне нізкі процант жарабкоў і сасуноў паравальна з кабыламі. Гэта кажа' аб tym, што кабыла скрыстоўваецца амаль што выключна, як працоўная сіла, г. з. падобна да мэрынаў. Гэтыя асаблівасці статку аднакава харктэрны і для губэрніяльных і для павятовых даных. Другое палажэнне, г. з. паступовае пагаршэнне складу статак з боку канягадоўлі даводзіцца tym, што ўсе пералічаныя непамысныя асаблівасці іх з цягам часу ўзмацняюцца, як гэта відаць з параванання даных перапісаў за розныя гады. Між іншым, некалькі абасблена, паравальная з іншымі, трывмаеца адносна да гэтага Віленская губ.: у той час, як лік мэрынаў па ўсіх губэрнях падвысіўся на 3,5—7,1%, у Віленской губ. ён узьняўся толькі на 0,8%, а колькасць кабыл, наадварот, — па іншых губэрнях зменшилася прыблізна на 5%, а ў Віленской губ. павялічылася на 2,8%. Аднак, паводле іншых азнак, г. з. па процанту жарабкоў, па колькасці кабыл, што прыходзіцца на аднаго жарабка і па процанту сасуноў да колькасці кабыл, — Віленская губ. набліжаецца да сярэдняй па Беларусі і не адмяняеца істотна ад іншых губэрняў. А таму адносна яе можна толькі сказаць, што у ёй тэндэнцыя да скарачэння канягадоўлі прайяўляеца слабей, чым у іншых губэрнях (скарачэнне процанту сасуноў да колькасці кабыл у ёй найменшае). Віленская губ. мае агулам найгоршыя па Беларусі глебы, у гэтай губэрні найбольшы процант бясконных гаспадарак і найменшая забясьпечанасць конскаю цягою сярэдний коннай гаспадаркі (табл. 2), — значыцца, прычына імкнення насељніцтва да гадоўлі коняў не ў натуральна-гістарычных і не ў эканамічных умовах.

Магчыма, што тут адбываецца ўплыў Віленской Дзяржаўной Канюшні, жарабкі якіх, распаўсюджаныя па агульных пунктах, шырока аблугуўвалі сялянскіх кабыл і падвышалі расценку прыплоду ад іх. Сыцьварджэнне гэтага мы знаходзім у артыкуле Арк. Смоліча, аб якім (артыкуле) мы ўжо казалі. Паводле яго даных, Віленская губэрня кожны год вывозіла да 3,5 тысяч коняў. Паводле даных Г. Гарэцкага, Віленская губ. больш за іншых губэрняў прадавала коняў у гарады, войска і за мяжу і гэта ня гледзячы на тое, што уласнага маладняку для рамонту статак ёй яўна не хапала. Як відаць, продаж палепшаных коняў (для войска, гарадоў і за мяжу) адбываўся тут адначасна з куплю на замену іх для сялян коняў с.-г. тыпу. Гэту звязу мы лічым патрэбным зазначыць таму, што яна, як нам здаецца, досьць шырока пашырана па Беларусі і ёю ў значнай меры тлумачыцца нікчэмнасцю спроб палепшэння мясцовага сялянскага каня шляхам прылівання культурнай крэвы. Гэтая звяза, г. з. продаж палепшанага прыплоду на-бок, было зазначана намі ў Горацкім паведзе Магілеўскай губ. адносна мяшаных сялянскіх коняў (мяшанства з Нарвэскім жарабкамі фермы Акадэміі с. г.).

Разгляд паветаў Магілеўскай губ. (табл. 8) паказвае, што асаблівасці канягадоўлі, зазначаныя вышэй для ўсёй Беларусі, ўласцівы ўсім паветам гэтай губэрні, прычым рэзкіх адмен паміж паветаў няма. Можна толькі адзначыць, што ў паветах Магілеўскім і Гомельскім процант рабочых коняў ад агульнага ліку ўсіх коняў ня толькі не павялічыўся за 24 гады, як гэта было па іншых паветах, а нават крыху зменшыўся. У гэтых-же паветах мы маём за той-же тэрмін найменшае зыніжэнне процанту сасуноў ад колькасці кабыл; гэта знача, што ўмовы да гадоўлі коняў у гэтых паветах лепшыя, чым у іншых паветах. Грэба заўважыць, што хістаныні гэтага процанту па паветах наогул вельмі значныя, — ад 19,3% (у Гомельскім паведзе) да 10,1% (у Аршанскім п.). Нялішне яшчэ зазначыць, што у Горацкім паведзе процант кабыл у статку крыху большы,

чым па іншых паветах, што таксама паказвае на некаторую прыхільнасць сялян гэтага павету да гадоўлі коняй*); гэта тлумачыцца больш-менш прысутнасцю ў паведзе скарбовага коннага заводу пры фэрме Акадэміі с. г.

Разгляд даных па паветах Менскай губ. (табл. 9) дае магчымасць выдзяліць па гадоўлі коняй трох паветы гэтай губерні: Менскі, Слуцкі і Навагрудзкі. У гэтых паветах мы маём найменшы процант коняй рабочага ўзросту і прытым, што асабліва важна, гэты процант мае тэндэнцыю да зъмяншэння. Як раз гэтку́-ж тэндэнцыю мае і процант мэрынаў, які ў Слуцкім і Навагрудзкім паветах зъяўляецца значна меншым, чым у іншых паветах. Процант жарабкоў усюды крайне нізкі і ўсюды ён зъніжаецца, толькі ў паветах Слуцкім і Пінскім ён не мяняецца таксама як застаецца амаль нязменным і ў паведзе Навагрудзкім. Адзначаныя трох паветы, г. з. Менскі, Слуцкі і Навагрудзкі харектарызуюцца і добрым стасункам колькасці кабыл да агульной колькасці статку, прычым процант кабыл з году ў год расце, таксама, як у іншых паветах ён з году ў год спадае. На жаль, мы ня можам сказаць таго-ж аб зъмене процанту сасуноў да колькасці кабыл. Гэты процант у названых паветах, таксама як і ў іншых, спадае, хоць у Слуцкім і Навагрудзкім спаданне яго выяўлена значна слабей, чым у іншых. Усе пералічаныя асаблівасці бязумоўна паказваюць на тое, што ў сялян гэтых паветаў ёсьць падвышанае імкненне да канягадоўлі. Гэтыя паветы ёсьць натуральны раён канягадоўлі для Беларусі, дзеля чаго адыход ад Савецкай Беларусі Навагрудзкага павету трэба разглядаць, як значную страту для яе канягадоўлі.

Пры разгляданыні лічбовых даных, што да адзначаных паветаў, вялікую ўвагу зъвяртае на сябе наступная акалічнасць: у конскіх статках гэтых паветаў ня только ёсьць надта высокі процант кабыл, але і гэты высокі процант паступова расце, дзеля чаго процант мэрынаў паступова зъмяншаецца. Примаючы пад увагу, што мэрыны зручней да працы, мы, натуральна, павінны заключыць, што сяляне намнажаюць кабыл за кошт мэрынаў з мэтаю, канегадоўлі. Гэтае меркаванье съцвярджаецца і паступовым павялічэннем процанту маладняку (скарачэнне % коняй рабочага ўзросту). Калі-ж гэта праўдзіва, а гэта такі так, дык як узгодніць з гэтаю акалічнасцю досыць нізкі процант сасуноў адносна кабыл? Але-ж гэты процант у сярэднім па трох паветах крыху вышэй сярэдняга па губерні; у Менскім паведзе яго не хапае нават для самарамонту статку. Калі б кабылы, што выцясняюць тут мэрынаў, скарыстоўваліся сялянамі хоць-бы на палову, як маткі, ды процант сасуноў быў-бы непараўнальная вышэй. Калі-ж сапраўды мы гэтага ня бачым, дык, значыцца, ў гэтым раёне ёсьць нейкія ўмовы, што перашкаджаюць разъвіцьцю канегадоўлі, ня гледзячы на прыхільнасць да гэтага сялянства.

У чым гэтыя ўмовы, можа высьвятліць только спэцыяльнае дасьледванье пытання на мясцох. Мы ўпэўнены, што ў інтарэсах канегадоўлі на Беларусі, назначаныя ўмовы павінны быць высьветлены і па магчымасці зънішчаны. Натуральна, паўстает пытанье, ці прадстаўляе пытанье канегадоўлі Менска-Слуцкага раёну актуальны інтарэс для сучаснага моманту; нашы-ж даныя адносяцца да 1912 году, інакш кажучы,

*) Так тлумачыцца гэту зъяву Праф. А. Н. Чамінцаў у адносінах да сялянскіх гаспадарак Тамбоўскай губ. Ён кажа: „Скарыстаныне рабочай жывелы для атрыманьня прыплоду выявляеца пераважна у астаўлены у гаспадарцы кабыл перед канямі (мэрынамі)“ (А. Н. Чамінцев: „Опыт изучения организации крестьянского сельского хозяйства“, стр. 527).

ці ёсьць у нас грунт для думкі, што паказаны раён і цяпер вызначаецца па асаблівай тэндэнцыі да канегадоўлі? Гэткі грунт у нас ёсьць, прынасі адносна Слуцкага раёну. Паводле даных с.-г. перапису 1917 году*) у Слуцкім раёне ёсьць 21,6% коняй нерабочага ўзросту, тады як у сярэднім па Беларусі гэткіх коняй каля 15%. У раёне, дзе ляжыць Слуцкі павет, ёсьць і найбольшая па Беларусі колькасць сенажаціі (35,7%) і выганоў (10,7%). У Менскім павеце няма гэткіх спрыяючых натуральна-гістарычных умоў (сенажаціі 16,3%, выганоў 3,2%) згодна з гэтым і процант нерабочых коняй раўняецца тут толькі 16,4, г. з. вельмі блізак да сярэдняга, але за тое, паводле нашых даных, коні Менскага павету больш высокарослыя ў Беларусі, што тлумачыцца, вядома, упливам Менску, як вядікага прымесловага цэнтру. Аб выдадтным значэнні Слуцкага і Менскага паветаў з боку канегадоўлі кажуць і даныя аб выстаўках жывёлаводства, што праведзены Наркамземам БССР.

Наши меркаваныні аб канегадоўлі ня толькі Менска-Слуцкага, але і ўсіх іншых раёнаў Беларусі, угрунтаваныя на даных 1888-1912 г. г. маюць пэўнае значэнне для сучаснага моманту, калі прыняць пад увагу тую асаблівасць сельскае гаспадаркі БССР, аб якой Даўнар-Запольскі ў адным з сваіх артыкулаў кажа наступнае: „гаспадарка (БССР), якая аднаўляецца, мае тыя самыя тэндэнцыі, якія прайяўляюцца і ў даваеных часах**). Галоўныя-ж тэндэнцыі сельскае гаспадаркі, як мы ўжо бачылі, адбіваюцца на каняводстве.

Віцебская губэрня з боку канегадоўлі не цікава. Усе даныя кажуць за тое, што гэтая справа стаіць у ёй дрэнна. Можна думаць, што не-калькі больш зацікаўленасці наглядаецца, паравальная з іншымі паветамі, толькі у паветах Рэжыцкім і Дэзвінскім. Тут, напрыклад, процант кабыл за 24 годы крыху павялічыўся, у той час, як у іншых паветах ён значна скараціўся. Амаль што не зъмяніўся ў іх і процант мэрынаў, які значна павялічыўся ў іншых паветах. У паветах Рэжыцкім і Дэзвінскім наглядаецца найвышэйшы па губэрні процант жарабцоў і, у залежнасці ад гэтага, найменшая колькасць кабыл, што прыходзяцца на аднаго жарабца. Але процант сасуноў да колькасці кабыл зусім малы, значна ніжэй за сярэдняга па губэрні, чаму пра гэтыя паветы і нельга сказаць, каб яны выгодна вызначаліся з шэрагу іншых. Па процанту сасуноў да колькасці кабыл найлепш стаіць справа ў Невельскім павеце (16,6% пры сярэднім па губэрні 10,3%).

Даныя па гадоўлі коняй у Віленскай губ. робяць лепшае ўраджанье, чым даныя па Віцебскай губ., аб чым мы ўжо казалі пры разглядзе таб. 7; разгляд паветаў сцвярджвае гэта. З 7-мі паветаў Віленскай губ. у 4-х мы маем зъмяншэнне процанту рабочых коняй, а значыцца, і павялічэнне процанту маладняка. Гэта паветы: Віленскі, Лідзкі, Трокскі і Ашмянскі. У гэтых-ж паветах наглядаецца зъмяншэнне процанту мэрынаў і адпаведнае павялічэнне процанту кабыл. Процант сасуноў да колькасці кабыл, хоць у сярэднім і вышэй па Віленскай губ., чым па

*) Р. А. Бонч-Осмоловский: „Сельско-хозяйственный обзор Советской Белоруссии по с.-х. переписи 1917 года“ (журн. „Народное хозяйство Белоруссии“. 1924 г. № 2—3).

**) М. Довнар-Запольский „К изучению динамики хозяйства БССР“ (журн. „Советское Строительство“ 1926 г. № 5).

Гэту-ж зьяву адзначае; С. Х. Паварэнец адносна Віцебскай губ. Ен кажа: „Лічбы якія зазнавала сельская гаспадарка у апошнія гады (фронт, продраскладка) не маглі съдергіць тых арганізацыйных адзнак у структуре сялянскай гаспадаркі, якія пабудаваліся у пасобных раёнах нашае губэрні“ (С. Х. Паварэнец: „К харacterистике крестьянскага хозяйства Віцебской губ.“ Журн. „Народное Хоз-во Белоруссии“ № 4—5. 1924 г.)

Віцебскай, але ўсё-ж ён малы; найвышэйшы процент іх у Лідзкім павеце (19,4%). Гэты, крыху больш памысны стан канегадоўлі ў Віленскай губ. тым больш заслугоўвае быць адзначаным, што эканамічны стан сялян, паколькі аб ім можна гадаць па разъмеркаванью рабочай жывёлы, у гэтай губэрні найгоршы (у ёй найбольшы процент бясконных і аднаконных двароў і найменшы лік коняў, што прыходзяцца на адзін конны двор). Гэта значыць, што ўзмацнёная тэндэнцыя да канегадоўлі, хоць і супадае па большай частцы з падвышэннем гаспадарчай моцы двароў, але можа прайўляцца і незалежна ад яе.

У заключэнні нашага агляду даных па канегадоўлі мы павінны прызнаць, што ўсе даныя табл. 7-11 сведчаць аб tym, што склад конскіх статак Беларусі настолькі неспрыяючы для канегадоўлі, што аб рамонце статак уласным маладняком ня можа быць ніякай гутаркі, і прытым склад статак паступова пагаршаецца. Якія гэтаму прычыны? Прыймаючы пад увагу, што процент конскага маладняка быў незадавальняющим для рамонту статак нават і ў 1888 годзе, мы павінны прызнаць, што ёсьць нейкія прычыны агульнага характару, непамысныя для канегадоўлі. Дзеля таго што Беларусь—старонка аграрна-перанасялённая, дык натуральна, прычыны гэтых ня могуць ляжаць у недахопе працоўных рук на дногляд за маладняком. Прыймаючы пад увагу, што ў большай частцы мясцовасцяў малочнае жывёлаводства яшчэ ня мае рыначнага характару, дык і яна, значыцца, не зьяўляецца канкурэнтам для вырошчвання конскага маладняка. Праудзівей за ўсё гэта тое, што канегадоўля па Беларусі не пашыраецца з прычыны недахопу кармоў, агульнага для ўсякай сказіны. Гэтым, г. з. недахопам кармоў для маладняка, Г. Гарэцкі тлумачыць, напрыклад, чаму цяляты ў Беларусі рэжуцца больш маладымі, чым у Рэssii*) („Народны прыбытак Беларусі“, стар. 44). Вялікае значэнне мае, вядома, і недахоп выпасу, без якога нельга выгадаваць здавага каня. Што пагаршэнне канегадоўлі, апроч іншых прычын, тлумачыца і недахопам кармоў, можна бачыць з таго, што яно ўзмацняецца з драбленнем гаспадарак.

Даныя табл. 12, што характарызуюць склад конскіх статак у сялянскіх гаспадарках рознай моцы, даводзяць гэта досьць пераканаўча. Гэта табліца цікава з шмат якіх бакоў. Па-першае, яна паказвае, што з драбленнем гаспадарак зъмяншаецца ў іх конскіх статаках процент жарабкоў і кабыл і адпаведна гэтаму павялічваецца процент мэрынаў, потым значна зъмяншаецца процент сасуноў і процент іншага маладняка. Гэтыя зъмены натуральны і зразумелы. Але цікава тут тое, што ў аднаконных гаспадаркаха, амаль што пры поўнай адсутнасці сасуноў, маладняк старэйшых узростаў складае досьць значны процент, адкуль ясна, што гэтыя гаспадаркі купляюць жарабкоў для вырошчвання; у гэтых гаспадарках няма, значыцца расплоду, а ёсьць гадоўля коняў. Гэта сведчыць аб прысутнасці ў беларускага селяніна пэўнай тэндэнцыі да каняводства. Пра гэта-ж кажа і тая акаличнасць, што ўдзел сасуноў у агульным ліку маладняка ўзрастает з павялічэннем коннасці гаспадарак, г. з. з павялічэннем магчымасці да ўтрымання. Гэта праудзіва для ўсіх губэрняў і за розныя гады. Пагубрэнільнае парашунанье гаспадарак, аднакавых па ступені коннасці, паказвае, што ў розных губэрнях тэндэнцыя іх да канегадоўлі прайўляецца па рознаму. Аднаконныя гаспадаркі ў

*) Акаличнасць, паказаная Г. Гарэцкім г. з. недахоп кармоў, мае большае значэнне пры гадоўлі конскага маладняка, чым пры гадоўлі цялят. Аб гэтым гаворыць і проф. А. Н. Чэлынцаў („Опыт изучения организации крестьянского сельского хозяйства“ Стар. 534—5).

ў Віленскай губ. і ў 1880 і ў 1912 годзе праяўлялі, параванальна з гэткімі ж гаспадаркамі іншых губэрняў, найбольшую прыхільнасць да канегадоўлі, гаспадаркі-ж Магілеўскай губ.—найменшую. А ў шматконых гаспадарках Віленскай губ. большая іх прыхільнасць да канегадоўлі, параванальна з гэткімі ж гаспадаркамі іншых губэрн., выразна праяўляецца толькі к 1912 г.

Вельмі значная адмена ў складзе конскіх стад наглядаецца ў гаспадарках аднай і тэй-же губэрні і аднакавых па ступені коннасці, але ў розныя гады: як агульнае правіла—тэндэнцыя да канегадоўлі з цягам часу ўсіх гаспадарках усіх губэрняў узмацняецца, г. з. павялічваецца агульны процант маладняка ў статках. Пэўна, што прычыну гэтага нельга бачыць у tym, што у сялян з цягам часу разъвіваецца любасць і смак да канегадоўлі,—справа, эдаецца, у tym, што з цягам часу павялічваецца інтэнсіўнасць гаспадара, у выніку чаго аднаконная, напр., гаспадарка у 1912 годзе, нягледзячы на зьменшэнне ў ёй зямлі, зьяўляецца больш багатаю кормам, чым гэткая-ж гаспадарка ў 1888 годзе. З гэтае прычыны гадоўля конскага маладняка, якая зьяўляецца даступнаю для першае, быда недаступна для другой. Вельмі цікава, што пры гэтым мяніеца з часам і самы харектар гадоўлі коня, а ўласціне, мяніеца колькасць сасуноў у агульнай масе рамонтнага маладняка. Паравананье процantu сасуноў і іншага маладняка за 1888—1912 гады паказвае, што ўсіх губернях, апроч Віленскай, процант сасуноў спадае, а процант іншага маладняка ў большай меры расце, прычым гэтая зьява аднакава бывае ў гаспадарках, розных па ступені коннасці. Паказаная асаблівасць у складзе маладняка, г. з. зьмяншэнне процantu сасуноў пры адначасным павялічэнні маладняка старэйшых узростаў глумачыца, магчымы, харектарам вольнага кармавога запасу ў гаспадарках: сасуны, праўдзівай—жарабкі ў узросце да 1-го году, патрабуюць амаль што выключна моцнага, здаровага корму, а ў рацыёне двохгадовак значную ролю грае ўжо і сена; гаспадаркі-ж, як відаць, у большай меры скарачаюць запасы першага, чым другога. Гэта поўнасцю ўзгадняецца з tym становішчам, што ўсіх беларускіх губернях павялічваецца плошча пад засеўнымі травамі, і ўсіх губернях, апроч Магілеўскай, скарачаецца процант плошчы пад збожжам (гл. даныя на стар. 7). Магчымасць, пры пэўных умовах, замены разводу коня іх гадоўляю праф. А. Н. Чалінцаў паказаў прыкладам тамбоўскіх сялянскіх гаспадараў; ён кажа: „Пры зьмяншэнні аб'ёму сялянскіх гаспадараў, перш чым зрабіцца немагчымым, вырошчванье можа перайсці да дарошчванья жарабкоў, і не сваіх, а куплённых“ (А.Н. Челинцев: „Опыт изучения организации крестьянского хозяйства“. Стар. 524). Даныя табл. 12 з поўнасцю даводзяць, што ў Беларусі гэтая зьява мае шырокую распаўсядженасць.

Паказаные наша на ўзмацненне, з цягам часу, тэндэнцыі сялянскіх гаспадараў да канегадоўлі ніколькі, вядома, не пярэчыць раней выказанаму погляду аб tym, што склад конскіх статак Беларусі з боку разводу паступова пагаршаецца. Агульны склад конскіх статак, і ў прыватнасці процант маладняка ў іх, вызначаецца ня толькі імкненнем гаспадараў да канегадоўлі, але і стасункам ліку малаконных і шматконых двароў. Нашы даныя дазваляюць установіць, з аднаго боку—узмацненне тэндэнцыі сялян да канегадоўлі (табл. 12), а—з другога боку—драбленыне сялянскіх гаспадараў, г. з. рост аднаконных двароў за кошт двароў большай коннасці (таб. 2—6). Абедзве гэтыя зьявы робяць адначасны ўплыў, але ў супрацьлеглых кірунках на склад конскіх статак; нарэшце пераважаочым робіцца ўплыў драбленыня гаспадараў, чаму склад статку зьмяніеца наогул нядобра для канегадоўлі. Гэтая акаліч-

насьць паказвае на тое, што інтэнсыфікацыя сельскае гаспадаркі, павялічышы яе вытворчасць, ня можа лішкам корум ад паляпшэння гаспадаркі пакрыць нарастаючую патрэбу Беларусі на кармавыя працукты. Інакш кажучы, разгляд зъмен у складзе конскіх статак Беларусі прыводзіць нас да таго-ж пэсымістычнага выводу, да якога мы прышлі, разглядаючы зъмены ў сялянскім коняутрыманьні.

Калі дрэнныя эканамічныя ўмовы не дазваляюць беларускаму селяніну рэалізаваць яго імкненіне да канегадоўлі, дык гэтага нельга сказаць адносна другога імкненія сялянства, а ўласціне,— імкненіня яго павялічыць моц і росласьць свайго каня; апошняя год ад году расце. Што гэта сапраўды так, відаць з даных табл. 13—17. Разгляд даных па губернях (табл. 13) паказвае, што па ўсіх чатырох губернях паміж 1888—1912 г. г. зъменшыўся процант маламерак (у сярэднім на 20,3%) і, адпаведна гэтаму, павялічыліся процанты сярэднярослых і высокарослых коняў. У Менскай губ. гэты практэс выявіўся крыху мацней, чым па іншых губернях, у Магілеўскай губ. крыху слабей. Апошняя губерня і ў 1888 і ў 1912 годзе мела найбольшы процант маламерак і найменшы процант сярэдняўрослых і высокарослых коняў. Прывядзеніе даных па паветах відаць, што ў Магілеўскай губ. найменшы процант маламерак быў у 1912 годзе ў паветах Аршанскім і Магілеўскім, што нельга аднак сказаць пра гэтыя паветы адносна 1888 году, калі яны амаль не выдзяляліся з сярэдняга роўню губерні. У гэтих двух паветах практэс пабуйненія сялянскага каня ўшоў, значыцца, інтэнсіўней, чым па іншых паветах, што прайдзівай за ўсё тлумачыцца ўплывам іх буйных промысловых асяродкаў. Хоць трэба прызнаць, што пры гэткім тлумачэнні пайстае пытаныне, чаму ня бачым мы гэтага-ж прагрэсу ў Гомельскім павеце, які з боку росласьці коняў з'яўляецца Чэркаўскі павет; ён і ў 1888 і ў 1912 годзе меў найбольшы процант маламерак (96,6—87,1%) і найменшы процант высокарослых коняў (0,05—0,5%). Ня вельмі добра стаіць справа і ў Быхаўскім павеце.

З паветаў Менскай губ. выдзяляюцца росласьцю сваіх коняў самыя паветы, ня якія мы паказвалі, як на цэнтры канегадоўлі, гэта паветы—Менскі, Слуцкі і Навагрудзкі. Цікава, што ў 1888 годзе толькі адзін Навагрудзкі павет таксама рэзка выдзяляўся адносна гэтага з шэрагу іншых. Слуцкі павет з'яўляўся сярэднім па губерні месца па росласьці сваіх коняў, а Менскі павет быў нават значна ніжэй сярэдняга. У апошніх двух паветах паляпшэніне каня ўшло за пэрыяд, які мы вывучаем, найбольш хутка. Калі цяпер ступень паляпшэння каня мераць найменшым процантам маламерак, дык першае месца ў губерні з'яўляе Навагрудзкі павет (16,1%). Калі-ж за мярыла ўзяць найбольшы процант высокарослых коняў, дык пальма пяршынства павінна быць аддадзена Менскаму павету (52,7%). Слуцкі павет адносна таго і другога з'яўляе паміж іх сярэдніе месца.

Зусім асобнае месца ня толькі сярод паветаў Менскай губ., але і наогул сярод паветаў Беларусі, з'яўляе Мазырскі павет,—гэта адзіны раён (калі ня лічыць Сьвінцянскага павету, Віленскай губ.), дзе мы маем павялічэніе процанту маламерных коняў і прытым досьці значнае (13,3%), пры адначасным зъмяншэнні сярэдняўрослых коняў (на 13,6%). Гэта выключэніе тлумачыцца асаблівымі ўмовамі Мазырскага павету:

тут, як мы ўжо казалі шырока ўжываеща валовая праца, якая паступова выцясьняеща конскаю; трэба лічыць, што пры пераходзе ад таннай валовай цягі на больш дарагую конскую насельніцтва, натуральна, старавецца зрабіць гэта найменш рэзка і хваравіта, чаму і купляе найбольш танных, а значыцца, у большасці выпадкаў, і найбольш дробных коняй. Пасьля Мазырскага павету найбольш адсталым зъяўляеца Рэчыцкі павет (75% маламерак і $3,8\%$ высокарослых коняй).

Лепшымі паветамі Віцебскай губ. па ступени росласці коняй зъяўляюцца: Рэчыцкі, Віцебскі, Невельскі і Люцыянскі паветы; аднак ні адзін з іх не дасягае роўню лепшых паветаў Менскай губ. Лепельскі павет зъяўляеца горшым з паветаў Віцебскай губ., дзеля таго, што ён мае найбольшы процент маларослых коняй ($72,8\%$) і найменшы процент высокарослых ($1,7\%$). Калі мы паглядзім на пачатак перыяду, які вывучаем, на 1888 год, дык убачым, што лепшым паветам у той час быў Люцыянскі; Рэчыцкі-ж павет цяпер першы па процэнту высокарослых коняй—тады быў ніжэй сярэднага губэрніяльнага роўню. Значыцца, у апошнім павеце павялічэнье росласці каня ідзе асабліва шпарка, чаму трэба лічыць, што праца па паліпшэнню каня знайдзе ў гэтым павеце больш добры грунт, чым у іншых. Лепельскі-ж павет, які адмяняўся у 1912 годзе нізкаросласцю сваіх коняй, таксама адмяняўся і у 1888 годзе, набліжаючыся з гэтага боку да сярэдняга роўню губ. Магілеўскай, і у той-же час амаль удвойчы перавышаючы яе па процэнту бясконных. Каніводства ў гэтым павеце знаходзіцца ў сумным стане.

У Віленскай губ. лепшым паветам па росласці коняй зъяўляеца павет Лідзкі ($30,3\%$ маламерак і $31,7\%$ высокарослых), потым—Віленскі павет. Цікаўную асаблівасць прадстаўляе сабою Ашмянскі павет,—процэнт маламерных у ім значна вышэй сярэднага па губэрні ($73,8\%$ пры сярэднім $56,6\%$), паводле ж процэнту высокарослых ён займае першае, пасьля Лідзкага п., месца ($26,2\%$); сярэднярослых коняй у 1912 годзе у ім амаль што ні было зусім (3 кані на павет), у сярэднім-же па губэрні процэнт іх досыць вялікі ($30,1\%$). Высокі процент высокарослых коняй тут тым больш нечаканы, што паводле процэнту заможных гаспадарак (3-х і шматконых) гэты павет стаіць значна ніжэй ад іншых. І з гэтага боку Ашмянскі павет зъяўляеца адзінам з разгледжаных намі.

Цікава парадунаваць працэс зьмены росласці коняй у паветах Вілейскім і Сьвеньцянскім. У 1888 годзе яны адносна гэтага былі блізкі, хоць Вілейскі быў крыху горшы, чым Сьвеньцянскі (у першым— $89,6\%$, а ў другім— $82,5\%$). К 1912 году стан рэзка зъмяніўся,—у Вілейскім павеце процент маламерных упаў да $53,4$, а ў Сьвеньцянскім-же, наадварот, узьняўся да $89,7\%$. Паводле гэтае азнакі, значыцца, Сьвеньцянскі павет набліжаеца да Мазырскага павету Менскай губ. Гэтым прыкладам а таксама пададзеным вышэй парадунаннем паветаў Люцыянскага і Рэчыцкага Віцебскай губ. яшчэ раз сцьвярджаеца, як мала вывучэння аднае статыкі с.-г. зъяў і як важна пазнаньне дынамікі іх.

У выніку нашага агляду паветаў аказваеца, што ўва ўсіх, апроч двух, паветах Беларусі наглядаеца зыніжэнне процэнту маламерных коняй; потым ува ўсіх, апроч пяці, паветах наглядаеца падвышэнне процэнту сярэднярослых, і ўва ўсіх чиста паветах—падвышэнне процэнту высокарослых коняй. Ясна адсюль, што падвышэнне росласці коняй зъяўляеца працэсам, агульным для Беларусі. Якія-ж прычыны гэтае зъявы і якое значаньне яе для сельскае гаспадаркі краю! Важнейшую прычыну павялічэння росласці коняй зъяўляеца патрэба на

гэта з боку сельскае гаспадаркі. Мы ўжо казалі, што Беларусь ня мае досыць конскага малядняка для рамонту сваіх статак, якія па большай частцы рэмантуюцца прывознымі конымі. У прывозе гэтых коняў і трэба бачыць важнейшую прычыну, пабуйненія беларускага каня. Адкуль-бы і пісьмовіліся коні, яны ўва ўсякім разе павінны адпавядадзь патрэбам і попыту беларускага сялянства, бо натуральна, што конь з боку дастаўляеца гэткі, якога жадае і можа набыць селянін. Калі маларослы конь амаль паўсюды (апроч 2-х паветаў) замяняеца больш дарогім высокарослым, значыцца, апошні найбольш адпавядадзь патрэбам сялянства. Але ці можна ўказаць, якія патрэбы сельскае гаспадаркі вылагаюць пабуйненія каня? Найперш, пабуйненія каня могуць патрабаваць нават тыя гаспадары, якія, з прычыны зямельнага ўціску, павінны быті скрачаць колькасць сваіх коняў; калі, напр., зямельны надзел становіўся надта малым для таго, каб трymаць на ім двух коняў, але яшчэ настолькі вялікім каб справіцца з ім адным маламеркам. Прымаючы пад увагу павялічэнне процэнту аднаконных двароў, трэба зазначыць, што гэтая зьява не павінна быць рэдкаю на Беларусі. Потым, буйнейшага каня патрабуюць сяляне тых раёнаў, дзе есьць падсобныя лясныя промыслы, а да гэткіх раёнаў адносіцца, як вядома, вельмі значная частка Беларусі. Нарэшце, балотовая і груская глеба шмат якіх раёнаў і бездарожжа, наогул уласцівае БССР, робяць тут дужага, але ня цяжкага каня асабліва каштоўным. Усё гэта і прымушае сялян імкнушца тут да пабуйненія с.-г. каня, як, між іншым, яны імкнушца да гэтага паўсюды. Гэту імкненію дапамагае і тая акалічнасць, што рамонтнага каня беларускі селянін набывае з Расіі, дзе працэс пабуйненія каня зайшоў значна далей: у 1912 годзе процэнт маламерак у сярэднім па Эўрапейскай Расіі быў удвая менш, чым у 4-х губэрнях, якія мы вывучаем ($31,2\%$, замест $62,0\%$); па некаторых-жэ раёнах РСФСР процэнт маламерных амаль што ўжо зусім звышчан^{*}). Ясна, што пры гэткіх умовах набіраць маламерных коняў для Беларусі з году ў год становіцца цяжэй. Усё гэта разам узятае і прычыніцца пабуйненію беларускага каня. З гэтага выходзіць, што пабуйненне ў значнай меры абумоўляеца прычынамі, што ляжаць па за Беларусью, і, магчыма, лепш-бы ставіць пытаньне, чаму яно тут гэтак затрымліваецца. Для высьвятлення гэтага пытання карысна больш супыніцца на прычынах, што тармазяць паліпшэнне каня ў Магілёўскай губ. Гэта губэрня, якая выдзяляеца з іншых найбольш экстэнсіўным вядзенінем сваёй сельскай гаспадаркі, здаўна харктырызировалася самымі ніzkімі конымі ня толькі ў Беларусі, але і ўва ўсім Саюзе. На гэту акалічнасць ужо даўно была зъвернута ўвага ўраду. Яшчэ ў 1889 годзе паводле ініціятывы губарнатара Дэмбавецкага была ўтварана асобная камісія, якая на працягу некалькіх год арганізавала па ўсёй губэрні сетку агульных пунктаў, дзе ставіліся „рослыя жарабкі“ што набываліся для гэтага з Цэнтральнай Расіі. Якой-небудзь пэўнай пароды пры адбору жарабкоў ня трymаліся. Нічога добраага з гэта прадпрыемства ня вышла. Чыноўнік Дэпартамента Земляробства Гамалей, які рабіў абсьледаваньне гэтага мерапрыемства некалькі год пасля, налічыў у губэрні 30 цэнтральных канюшань і 145 агульных пунктаў, прымушан быў прызнаць, што карысць ад гэтага покуль не акупае зробленых выдаткаў[“]. З яго справаздачы вельмі цікава паведамленьне аб тым, што за 5 год на выстаўках па губэрні было

^{*}) Н. Н. Пелехов: „Коневодство Владимирской губернии по данным военно-конских переписей 1888—1906 г. г.“ (Журн. „Сельское хозяйство и лесоводство“ за 1914 г.).

премірована жарабкоў—жарабкоў 780, кабылак 659 штук, а коняй ста-рэйшых уэрстаў усяго 16. Адсюль ясна, што палепшаны прыплод паслья гадовага ўэросту збываўся сялянамі з рук і вывозіўся з губэрні: што як раз у гэтым была прычына няўдачы, а и ў тым, што жарабцы былі дрэнныя, можна бачыць, з таго, што гэткая-ж няўдача наглядаецца і ў Горацкім павеце, які абслугоўваўся, паводле слоў Гамалея, больш 40 год племянным рассаднікам Горацкай фэрмы, дзе былі, як ён кажа, добрыя жарабкі Нарвэскай пароды, годныя для паляпшэння сялянскага каня. Цяпер паслья абсьледавання Гамалея прайшло яшчэ каля 30 год. На працягу ўсяго гэтага часу, г. з. на працягу 70 з гакам год, рассаднік Горацкай фэрмы працаваў старанна, сяляне ім карысталіся, але ня гледзячы на гэта, даныя перапісу 1912 году паказваюць, што Горацкі павет зусім не выдзяляўся і не выдзяляеца з агульнага роўню губэрні ні росласцю сваіх коняй, ні колькасцю конскага маладняка. Яго каню і цяпер можна даць харектарыстыку, дадзеную Гамалеем Магілевскому каню наогул: „Сялянская кабыла адміняеца малым ростам (1 арш. 12—14 вяршкоў), нязграбнасцю, змучанасцю, маламоцнасцю; абцяжана непамерна вялікаю галавою са слаба разъвітым касцяком і слабымі мышцамі, пераразъвітымі слабымі канцовасцямі, вузкім клубам і вузкімі грудзямі*). Гэткі жалкі рэзультат шматгадовай працы Горацкага расадніка тлумачыцца, пэўна, ня тым, што сяляне не карыстаюцца яго жарабкамі. У даных перапісу 1912 году можна, бадай, знайсьці націк на тое, што завод робіць некаторы уплыў на каняводства павету: у Горацкім павеце ёсьць найвышэйшы па губэрні процант кабыл (42,2 пры сярэднім губэрніяльным 33 6%); амаль што гэткі-ж процант і ў суседнім павеце Мсьціслаўскім. Калі сяляне Горацкага павету тримаюць некалькі большы процант кабыл чым сяляне іншых паветаў, дык, значыцца, яны маюць да гэтага пэўны грунт. Справа здача сяляніні коннага завodu паказвае, што сяляне скарыстоўваюць яго ў поўнай меры і вельмі цэнтрыкі яго жарабкоў, але яны, здаецца, надта бедныя дзеля таго, каб пакідаць гэты прыплод у сваёй гаспадарцы; у большасці выпадкаў яны яго прадаюць. Такі погляд склаўся у нас пры азіямленыні з коньмі мяшанцамі па вёсках наўкол Горак: мяшаны маладняк па колькасці значна пераважае мяшанцаў старэйшых уэрстаў. Можна дапусціць, што гэтая зьява ўласціва ў рознай ступені і іншым раёнам Беларусі. А калі гэта так, дык шлях да паляпшэння каняводства ляжыць, галоўным чынам, у зъмене эканомікі сялянскай гаспадаркі, а ня ў зъмене пароды абгульных жарабкоў, абы чым гэтак многа гаворада.

Залежнасць паміж ступені эканамічнай моцы сялянскіх двароў і якасці іх коняй была у свой час адзначана і Віхляевым і Леніным. У працы, якую мы ўжо цытавалі, У. І. Ленін прыводзіць бюджетныя даныя кошту інвентару і рабочага скоту ў розных групах сялян, прычым выявіяеца, што ў сярэднім конь у аднаконных каштую 27 руб., а у чатырохконных 52 руб. Да гэтага ён піша: „Мы бачым тут зусім розную забясьпечанасць розных груп, прычым гэта адмена даходаў да таго, што нават коні ў незаможнікаў зусім ня гэткія як у заможных; конь аднаконнага селяніна—гэта сапраўдная жывая драба, праўда ня „четверть лошаді“, а цэлых дваццаць сем пяцьдзесят другіх каня“**) (Стар. 95). Згодна з гэтым мы лічым, што важнейшую прычыну нізкаросласці

*) А. Гамалей: „Опыт улучшения крестьянского коневодства Могилевской губ.“

**) Тут націк на мастадкае апавяданье Г. І. Успенскага: „Четверть лошади“. (Полное собрание сочинений Г. И. Успенского, том 6-й).

беларускага каня ёсьць беднасьць беларускага селяніна. Адсюль выходзіць што ўздым эканамічнай моцы сялянства ёсьць самы пэўны спосаб, ці праудзівей, самая канечна патрэбная ўмова дзеля таго, каб замяніць „жывую драбу“ патрэбным канём. Кірунак сельскай гаспадаркі Беларусі ў пасъляваенны пэрыяд падае нібы некаторыя надзеі лічыць, што для гэткага працесу ўжо надыходзіць час.

Уявіць сабе даваеннае каняводзтва Беларускіх губэрняў можна будзе больш поўна і ацаніць яго больш праудзіва тады, калі мы паразуем яго з каняводзтвам Эўрапейскай Расіі наогул. Табл. 18, укладзеная па водле даных перапісу 1912 году, дазваляе нам гэта зрабіць:

Табл. 18. Характарыстыка каняводзтва 50 губ. Эўрап. Расіі і 4-х беларускіх губ. у 1912 годзе.

		У сярэднім на 50 губ. Эўрап. Расіі	У сярэднім па губэрні			
			Магілеў- скай	Менскай	Віцеб- скай	Вілен- скай
Прыходзіча коны	На 100 чалавек насельніцтва . . .	18,2	18,7	13,7	13,4	11,0
	На 1 кв. вярсту	6,9	10,2	5,0	6,5	6,0
	На 1 конны сялянскі двор	2,0	1,9	1,5	1,4	1,2
	Проц. бясконных сялянскіх двароў .	31,5	12,8	21,3	20,3	25,3
Со 100 коны	Коняй рабочага ўзросту (5 год і старэй)	72,7	83,0	79,4	85,5	76,4
	Сасуноў	5,8	4,1	4,8	2,7	4,5
	Іншага маладняка	21,5	12,9	15,8	11,8	19,1
Со 100 коний рабо- чага ўзросту	Мэрынаў	51,5	66,7	55,2	70,0	59,2
	Жарабцоў	3,4	0,4	0,7	1,5	1,2
	Кабыл	45,1	32,9	44,1	28,5	39,6
	Ростам менш 1 арш. 14 вяршкоў .	31,2	69,1	51,0	48,1	50,4
	" ад 1 арш. 14 вяршк. да 2 ар.	35,5	23,6	25,9	36,5	29,9
	" " 2 " і вышэй	33,3	7,3	23,1	15,3	19,7

З гэтай табліцы відаць, што ў 1912 годзе толькі адна Магілеўская губ. адносна да насельніцтва была таксама багата коньмі, як і ўсё Эўрапейская Расія наогул, астатнія-ж З губэрні былі бядней коньмі. Адносна да прастору Магілеўской губ. была значна больш, а Менская губ. крыху менш насычана, чым Эўрап. Расія, другія-ж дэяве губэрні набліжаліся да яе. Сярэдні процент бясконных двароў у беларускіх губэрнях менш, чым у Эўрап. Расіі, у Магілеўскай-же губ. ён значна меншы (больш, чым удвая), але з боку сярэдній забясьпечанасці коньмі сялянскіх конных двароў, толькі адна Магілеўская губ. набліжаецца да Эўрапейскай Расіі, па іншых-же губэрнях гэтая забясьпечанасць значна ніжэй. Паразуаныне Беларусі і Эўрапейскай Расії наогул па велічыні процэнту бясконных і па сярэдній забясьпечанасці коньмі конных двароў паказвае

нам, што беларуская сялянская гаспадарка з эканамічнага боку стаіць ніжэй, чым гэтая-ж гаспадарка Эўрапейскай Расіі, але працэс дыфэрэнцыацыі сялянства,—дакладней,—выдзяленыне з яго пралятарскіх і груп, якія набліжаюцца да пралятарскіх (аднаконных), у Беларусі выяўлен значна слабей.

Параўнаныне ўзроснага і родавага складу конскіх статак паказвае, што з усіх бакоў у беларускіх губернях ён горшы, г. з. менш памысны для канегадоўлі, чым у сярэднім па Эўрапейскай Расіі. Тое-ж самае трэба сказаць, што адносна росласьці сялянскіх коняў,—яна значна ніжэй чым у Эўрапейскай Расіі. Але розніца у тым, што ў той час, як склад статак у даваенны перыяд паступова пагаршаўся, росласьць беларускага каня, хоць і паступова, але падышалася. Заданыне сучаснага моманту—прысьпяшыць, па магчымасці, гэты працэс. У гэтым зацікаўлены на толькі сельская гаспадарка Беларусі, у гэтым зацікаўлены увесь СССР наогул. Карысна ўспомніць, што пісаў адносна гэтага адзін з лепшых знаўці нашага каняводзтва праф. П. Н. Куляшоў: „Калі прыняць пад увагу, што буйныя коні ў Расіі разъмешчаны нероўнамерна, так што шмат якія губерні іх зусім ня маюць, дык пытаныне аб забяспеччэнні арміі абознымі і артылярыскімі коньмі ў выпадку мабілізацыі вымagaе неадкладнага вырашэння“. Паводле слоў прадстаўніка вайсковага міністэрства ў Камітэце па конназаводскіх спраўах, паляпшэныне рабочага с.-г. каня мела нават і для вайсковага міністэрства больш важнае значаныне, чым паляпшэныне рамонтнага кавалярыскага каня. Крытычным пытанынем, якога амаль што нельга вырашыць, прадстаўляеца папаўненыне нашай арміі абознымі і артылярыскімі коньмі ў губернях каля Заходняй Мяжы, г. з. там, дзе правільная і хуткая мабілізацыя асабліва важна**). З гэтага ясна, што ў справе якаснага паляпшэння беларускага каня зацікаўлены не адна Беларусь.

Дзякуючы агульнаму ўражаныню ад даных табл. 18 трэба прызнаць, што стан каняводзтва на Беларусі ў 1912 годзе быў значна горшым, чым у Эўрапейскай Расіі наогул. Гэта было перад эўрапейскаю вайною. Натуральная паўстае пытаныне, як стаіць справа цяпер? За час вайны і рэвалюцыі сельская гаспадарка СССР пацярпела шмат страты, ад якой не адышла яшчэ й да гэтага часу. Паводле даных П. Какшайскага: „У РСФСР сельская гаспадарка ў 1925 годзе парашунальна з 1915-16 г. г. аднавілася:

з боку засёунай плошчы на 90,3°
„ рабочай жывёлы „ 76,7 „
„ быдла „ 100,2 „
„ аўчарства „ 88,5 „
„ съвінаводзтва „ 86,5 „**)

Як відаць з гэтага, каняводзтва ў РСФСР аднаўляеца ня так хутка, як іншыя галіны жывёлаводзтва. Зусім інакш стаіць справа у БССР. Р. А. Бонч-Асмалоўскі, які мае ўсе даныя, што да эвалюцыі сельскага гаспадаркі Беларусі, піша: „Разглядаючы гісторыю жывёлаводзтва Беларусі за час вайны і рэвалюцыі наогул, мы бачым, што менш, за ўсё зъмяніўся % рабочых коняў, якія захаваў амаль што статычны стан“, і далей: „Найбольшую стойкасць у ваенны і рэвалюцыйны перыяд праявіла галіна жывёлаводзтва, што выконвае чиста вырабнічы заданыні,

*) Проф. П. Н. Кулешов: „Рабочая лошадь“, стар. 12.

**) П. Какшайскій „Роль сельскога хоziяйства в местном бюджетe“. („Вестник Сельского Хоziяйства“. 1926 г. № 8).

а ўласьне—рабочыя коні". „У сваім адноўчым працэсе каняводзтва і аўтарства к 1924 году ўжо дайшлі да роўню аношніх даванных гадоў“^{**}). Яшчэ больш памысныя для БССР звесткі падае В. Благавешчанскі; паводле яго слоў „У эўрапейскай частцы рэспублікі у 1922 годзе колькасць коняй усіх узростаў зменшылася паразунальна з 1912 годам на цэлую трэць. Толькі Прывозерны і Беларускі край вышлі з гадоў вайны і рэвалюцыі з крыху павялічаным конскім запасам (105 і 104%)“. Наогул па СССР колькасць маладняка зменшылася больш, чым колькасць дарослых коняй; у Беларусі-ж і Прывозерным краёх процэнт маладняка наўат значна павялічыўся (у Беларускай ССР, у Валынскай і Віцебскай г. % сасуноў у 1924 г. ўзыняўся да 8,4—9,2, у той час, як у 1912 годзе ён хістаўся тут, паводле слоў Благавешчанскага, ад 2,7 да 5,5%^{***}). Справа мясцовых працаўнікоў скарыстаць уэнікшае пасля вайны ажыўленыне сялянскага каняводзтва БССР, падтрымач і замацаваць яго. Гэта важна і для ўзмацнення абароны СССР, абы чым у свой час казаў праф. Кулішоў; гэта важна і для звышчэньня залежнасці БССР ад прывозу коняй з боку. Але гэтага можна дасягнуць толькі разумнаю эканамічнаю палітыкаю на вёсцы. Вельмі даўно і вельмі добра зразумеў гэта вядомы нямецкі заатэхнік Шварцнэктэр, які быў у Расіі у 80-х гадох і на месцы вывучыў стан нашага сялянскага каняводзтва. Вынады з сваіх нагляданняў Шварцнэктэр фармуляваў гэта: „Салянскае каняводзтва спадае пагражаемым чынам, дэякуючы роднаму спарванью, цямноце і недахопу кармоў. Конь пагаршаецца і, разам з тым, павялічваецца з кожным годам лік бясконных гаспадарак. Розныя мерапрыемствы ураду ня мелі выніку, і да тых пор, пакуль гаспадарчы стан расійскага селяніна наогул не будзе ўзынят і замацован, да тых пор немагчыма спадзявацца на паліпшэнне“^{****}.

Да вывадаў Шварцнэктэра няма чаго дабаўляць: гэта было праудзіва ў 1878 годзе, гэта праудзіва і ў 1926.

^{*}) Р. А. Бонч-Осмоловский „Эволюция с.-х-ва Белоруссии с 80-х годов до настоящего времени“. (Журнал „Советское Строительство“, 1926 г. №2).

^{**}) В. Благавещенский. „Коневодство в СССР“.

^{***}) Г. Шварцнэктэр: „Коннозаводство в отдельных государствах в связи с учением о породах лошадей“. (Стар. 213—214).

С Ъ П І С

літаратурных крыніц, на якія ёсьць ссылкі у артыкуле.

- Р. А. Бонч-Осмоловский: „Эволюция Сельского Хозяйства Белоруссии с 80-х годов до настоящего времени“. (Журнал „Советское Строительство“. 1926 г. № 1).
- П. А. Вихляев: „Очерки из русской Сельско-Хозяйственной действительности“.
- В. И. Ленин: „Развитие капитализма в России“ („Сравнение военно-конских переписей за 1888-91 и 1896-1900 годы“).
- П. Мартов: „Аграрный вопрос в России“ (главы IX и X).
- П. Румянцев: „К вопросу об эволюции крестьянского хозяйства“ („Очерки реалистического мировоззрения“).
- Черненков: „К характеристике крестьянского хозяйства“ вып. 1.
- В. А. Пешеконов: „Из теории и практики крестьянского хозяйства“. (Журн. „Русское Богатство“).
- Н. Суханов: „К вопросу об эволюции сельского хозяйства“. „Известия Комиссии по изучению рысистого Коннозаводства“.
- Р. Р. Правохенский: „Наследственная передача резвости в рысистом Коннозаводстве“.
- И. Неклепаев: „Сельское Хозяйство Белоруссии и его эволюция“ (Журнал „Пути Сельского Хозяйства“. 1926 г. № 5).
- Гайдура Гарэцкі: „Народны прыбытак Беларусі“.
- Н. З. Михановская: „Продуктивное животноводство Белоруссии“ (Журнал „Советское Строительство“ 1926 г. № 3).
- „Сельское Хозяйство Белоруссии и мероприятие по его восстановлению“.
- Арк. Смоліч: „Экономічна становішча Беларусі перед вайною і рэвалюцыяй“ (Сборник „Беларусь“).
- А. Бурбис: „Краткий очерк экономической географии Белоруссии“ (Журнал „Народное Хозяйство Белоруссии“. 1922 г. № 4).
- П. Кашенко: „Земельные отношения в Белорусском районе“ (Тот же журнал за 1922 г. № 2).
- Сборник: „Сельское Хозяйство России в XX веке“.
- З. А. Бонч-Осмоловский: „Сельско-хозяйственный обзор Советской Белоруссии по сельско-хозяйственной переписи 1917 года“ (Журн. „Народное Хозяйство Белоруссии“ 1924 г. № 2-3).
- Статистичны штогодні 1923—1924.
- Проф. А. Н. Челинцев: „Теоретические основания организации крестьянского хозяйства“ (Глава: „Рабочее скотоводство“).
- Н. Каблуков: „Об условиях развития крестьянского хозяйства в России“.
- А. Кауфман: „Теория и методы статистики“. Издание 4-е.
- А. Сопляков: „К вопросу о передаче по наследству масти в Орловском рысистом коннозаводстве“ (Вестник Сельского Хозяйства“ 1912 г.).
- „Влияние урожаев и хлебных цен на некоторые стороны народного хозяйства“ т. II.
- М. Довнар-Запольский: „К изучению динамики хозяйства БССР“ (Журнал „Советское Строительство“. 1926 г. № 5).
- Проф. Е. Ф. Лискун: „Разведение сельско-хозяйственных животных“.
- Н. Н. Пелехов: „Коневодство Владимирской губ. по данным военно-конских переписей 1888—1906 г.“ (Журнал „Сельское Хозяйство и Лесоводство“. 1914 г. № 7).
- А. Гамалей: „Опыт улучшения крестьянского коневодства Могилевской губ.“.
- Проф. П. Н. Кулешов: „Рабочая лошадь“.
- П. Кокшайский: „Роль сельского хозяйства в местном бюджете“. (Журнал „Вестник Сельского Хозяйства“. 1926 г. № 8).
- Г. Шварценеккер: „Коннозаводство в отдельных государствах в связи с учением о породах лошади“.
- Проф. А. Н. Челинцев: „Опыт изучения крестьянского сельского хозяйства в целях обоснования общественно-кооперативно-агрономической помощи на примере Тамбовской губ.“.
- В. Натансон: „Производственный план Государственной Промышленности БССР“ (Журн. „Савецкае Будаўніцтва“. 1925 г. № 5-6).
- Г. И. Успенский: „Четверть лошади“ [Полное собрание сочинений, том 6].
- С. Х. Поваринец: „К характеристике крестьянского хозяйства Витебской губ. (Журнал „Народное Хозяйство Белоруссии“ № 4-5. 1924 г.).

PROF. N. N. PELECHOW. DIE BÄUERLICHE PFERDEZUCHT
IN DEN EHEMALIGEN GOUVERNEMENTS VON MINSK, MO-
HILEW, WITEBSK UND WILNA IN DEN JAHREN VON
1888—1912

(nach den Listen der militärischen Pferde-Aushebungskommission).

In Anbetracht des äusserst engen Zusammenhangs der bäuerlichen Pferdezucht mit dem landwirtschaftlichen Gesamtbetriebe, verursacht eine jegliche Änderung in dem letzteren eine entsprechende Veränderung auch in der ersten und umgekehrt, wes wegen man auch nach einer Änderung in der einen Beziehung auf Veränderungen entsprechender Art auf dem anderen Gebiete zutreffende Schlüsse ziehen kann. Dieser Umstand im Verein mit den vollständigen, periodisch wiederkehrenden Aufzeichnungen der militärischen Pferdeaushebungs-Kommissionen, welche je nach den Kreisen zu einem Ganzen zusammengefasst sind, geben uns die Möglichkeit, uns eine gewisse Vorstellung zu bilden über die jüngste Vergangenheit sowohl der Pferdezucht, als auch des landwirtschaftlichen Betriebes im Allgemeinen. Wenn wir die Angaben der Liste der militärischen Pferdeaushebungs-Kommission für die Zeit von 1888-1912 in den Gouvernementen Mohilew, Minsk, Witebsk und Wilna von diesem Gesichtspunkte aus betrachten, indem wir dieselben mit denjenigen Materialien, welche den Landbesitz charakterisiren, mit den prozentualen Verhältnissen der landwirtschaftlichen Kulturen, der Dichtigkeit der Bevölkerung und so weiter zusammenfassen, so gelangen wir zu folgenden Schlussfolgerungen.

1) Im Allgemeinen lässt sich für alle 4 Gouvernemente während des Zeitraums von 1888-1912 eine Zunahme des Prozentgehalts der Pferdelosen Wirtschaften und solcher mit nur einem Pferde, und zugleich eine prozentuale Abnahme der Höfe, welche eine grössere Anzahl von Pferden (3, 4 und mehrpferdige Wirtschaften) besitzen, beobachten, in Folge dessen lässt sich in allen 4 Gouvernementen constatiren, dass sich die Anzahl der Pferde, welche auf Höfe mit nur einem Pferde entfallen, verringert.

2. Dieser Process des Verlustiggehens der Pferde (der sogenannten Pferdelosigkeit) der Bauernschaft äusserte sich am schwächsten im Mohilewschen Gouvernement, am stärksten im Wilnaschen. Im Gouvernement Minsk lässt sich in einigen Kreisen, wo ein Ersatz der Arbeitsochsen durch Pferde—arbeit vor sich geht, sogar eine prozentual Verringerung der pferdelosen Wirtschaften feststellen.

3. Parallel mit der Verarmung der bäuerlichen Wirtschaften an Arbeitspferden, findet zugleich auch eine Verschlechterung des Bestandes der Pferdeherden in Bezug auf Pferdezucht statt: in dem Herden fällt der Prozentgehalt an Saugfohlen und dem übrigen Jungpferdebestande, es steigt der Prozentgehalt der Pferde von arbeitsfähigem Alter, desgleichen erhöht sich der prozentuale Gehalt an Wallachen und verringert sich derjenige von Hengsten und Stuten. Im Gouvernement Wilna äussert sich dieser Process weniger scharf, als in den übrigen Gouvernementen; außerdem entwickelt er sich in den verschiedenen Kreisen aller Gouvernemente im Allgemeinen nicht mit gleicher Intensität. In 3 Kreisen, dem Minskischen, Sluzkischen und Nowogrudischen lässt sich sogar eine erhöhte Steigerung in der Pferdezucht feststellen, das heisst eine Zunahme

an jungene Nachwuchs, eine procentuale Abnahme an Wallächen u. s. w.

5. In Bezug auf die Güte des Pferdematerials lässt sich in allen Kreisen (mit Ausnahme zweier) Weissrusslands eine Verbesserung konstatiren, richtiger ausgedrückt eine Ehöhung des Wuchses, was zum Ausdruck gelangt in der prozentualen Verminderung kleinwüchsiger und der prozentualen zunahme hoch wüchsiger Pferde: Am starksten äusserte sich eine Zunahme in den Grössenverhältnissen der Pferde in den Kreisen: Minsk, Sluzk und Nowogrudok.

6. Die Pferdezucht Weissrusslands unterscheidet sich von derjenigen Gesamttrusslands durch folgende Züge.

a) In Weissrussland ist der Prozentgehalt pferdeloser bäuerlicher Höfe geringer.

b) Die Anzahl der Höfe, welche in Weissrussland nicht versorgt sind mit je einem Pferde pro Hof ist geringer.

c) Die Zusammensetzung der Pferdeherden in Bezug auf das Geschlecht und das Alter der Tiere ist in Weissrussland schlechter.

d) Der Höheuwuchs des Pferdes ist in Weissrussland niedriger, als in der russischen Gesamtrepublik.

e) Die Wiederherstellung der Pferdezucht geht in der Nachkriegszeit in schnellerem Tempo vor sich, als in Gesamttrussland.

Die Besonderheiten der Pferdezucht Weissrusslands erklären sich durch die Gesamtheit der naturwissenschaftlichen und ökonomischen Verhältnisse der Republik, von welchen folgende die wichtigsten sind: a) die geringe Intensität und schwache Kauikraft und niedere Leistungsfähigkeit Handelsguter zu schaffen im gesammten Landwirtschafts betriebe (besonders im Mohilewischen Gouvernement), b) Starke Uebervölkerung der Agrarbevolkerung (besonders im Mohilewischen Gouvernement), c) Der grosse Waldbestand, welcher eine starke Entwicklung der mit dem Walde verknüpften Gewerbe zur Folge hat, wodurch es nötig wird, Pferde in der bäuerlichen Wirtschaft zu besitzen.

Eine Verringerung des Pferdebestandes der mittleren Pferdebesitzer den Höfe, eine Zunahme in prozentualer Beziehung der pferde-lasen Höfe, des-gleichen eine Verschlechterung des Bestandes der Pferdeherden in Bezug auf Pferdezüchtung—weisen auf eine Herabminderung der wirtschaftlichen und ökonomischen Mächtigkeit (folglich auch des Lebenshalts) der weissrussischen Baneruschafft während des letzten Vierteljahrhunderts vor dem Europäischer Kriege des Jahres 1914 hin.

N. N. P.

С. І. ЖУРЫК.

Летніе ўтрыманьне мясцовых беларускіх кароў на сеяных трахах.

(Паводле досьледу ў Горках у летку 1926 г.).

Пытаныне летняга утрыманьня кароў у сялянскіх гаспадарках на сеяных трахах у сучасны момант мае вялікае значэнне, таму што прыродных выганоў не хапае. Калі збор сеяных траў на сена ўжо амаль усюды практыкуецца сялянамі, дык выпасы па сеяных трахах за рэдкімі выключэннямі амаль нідзе ня ўжываюцца. Аднак, штучныя выпасы павінны заняць пачэснае месца пры пераходзе сялян на шматпольле і пры паляпшэнні жывёлы. Малочнае быдла можа паляпшацца і даваць добрыя ўдоі толькі пры забяспечаныні яго кармамі ня толькі ў зімку, але і ў летку. З сеяных траў на выпасы, якія маюць значэнне для Беларусі, трэба адзначыць для вясны зімовае жыта, а для лета—канюшыну, цімафейку і выкавую мяшанку. На падставе гэтага мною ў летку 1926 года быў арганізован і праведзен на фэрме Акадэміі досьлед па ўтрыманьню мясцовых кароў на канюшыне і цімафейцы, а навуковым супрацоўнікам В. О. Гурэвічам на выкавай мяшанцы.

Пытаныне аб штучных выпасах пачалося вывучацца у РСФСР і УССР да вайны, але на Беларусі яно не вывучалася. Праўда, Горацкая дасьледчая станцыя ставіла гэта пытаньche ў 1923 г., калі ў бытнасьці маю супрацоўнікамі станцыі быў арганізован досьлед пашы ангельскіх кароў па мяшанцы канюшыны з цімафейкай*), але-ж потым гэта пытаныне зусім заглухла.

У сучасны момант нас цікавіць галоўным чынам, утрыманьне на сеяных выпасах не замежных кароў, а мясцовых сялянскіх, чаму досьлед і праведзен з імі.

Хаця прыведзеныя даныя досьледу з'яўляюцца не канчатковымі і патрабуюць далейшай удасканальнасці, але-ж яны і цяпер маюць вялікую цікавасць для Беларусі.

Галоўнай мэтаю досьледу было паастаўлена высьветліць:

1. Якая плошча сеяных траў патрэбна для ўтрыманьня кароў пры пашы на прывязі і пры кармленні сконшанай травою ў хляве.
2. Якая прадукцыя сеяных траў у малаці і масце ў парасткіні з сенам.
3. Які ўплыў робіць на кароў утрыманьне іх на штучных выпасах.
4. Ці добра такая тэхніка выпасу.

Досьлед пачаўся 1 чэрвеня, хоць назіраныні за каровамі вяліся з

*) Труды Горецкой Сельско-Хозяйственной Опытной Станции за 1921—23 г. г. Горки 1924 г. Стр. 77—89.

21 траўня. Па пляну досьлед думалася пачаць 15 траўня, але ў 1926 г. вясна запазынілася ў парадкаванні з папярэднімі гадамі на два тыдні і травы былі пасынелі для вынасу толькі к 1 чэрвеню.

Для досьледу было ўзята 10 кароў фэрмы Акадэміі, якія куплены ў сялян у восень 1925 г. Гэтыя каровы ўзгадованы ў сялян, што дае магчымасць праведзенія досьледы перанесці і ў сялянскую гаспадарку.

Каровы былі разьбіты на 5 груп па 2 ў кожнай. Узяць у группу больш чым па 2 коровы ня было магчымасці, бо быдла фэрмы было вельмі разнастайнае.

Характарыстыка кароў прыведзена ў наступнай табліцы:

Групы	Назва кароў	Узрост гадоў	Жывая вага у кілаграмах	Апошні ацёл	Апошні абгул	Сярэдні ўзрост за 3 дні у кілаграмах	% тлушта-сці
I	Вёска . . .	10	284,5	14—I—26 г.	не вядома	7,66	4,45
	Казяўка . . .	7	262,1	23—III— „	не вядома	9,24	3,92
II	Эля . . .	7	286,7	13—II— „	29-IV-26 г.	11,02	3,50
	Брама . . .	9	312,5	17—XII—25 г.	не вядома	7,81	3,55
III	Торба . . .	8	317,4	21—II—26 г.	26-IV-26 г.	10,41	3,80
	Чайка . . .	5	286,7	23—II— „	24-III-26 г.	7,73	3,55
IV	Купчыха . . .	10	382,9	14—II— „	—	8,53	4,27
	Сялянка . . .	7	285,8	23—II— „	21-VII-26 г.	9,18	3,65
V	Пястрava . . .	7	286,7	20—II— „	24-IX-26 г.	7,79	3,37
	Птаха . . .	7	319,4	21—I— „	21-V-26 г.	9,82	4,02

Першая група кароў „Вёска“ і „Казяўка“ і другая група „Эля“ і „Брама“ пасывіліся на прывязі па дацкаму спосабу па чарзе па 5 дзён, то на канюшыне, то на цімафейцы. Трэцяя група „Торба“ і „Чайка“ і чацвертая „Купчыха“ і „Сялянка“ карміліся ў хляве скошанай травою па 5 дзён па чарзе, то канюшынай, то цімафейкай. Першая 5 дзён утрымоўваліся на канюшыне першай і трэцяя групы, а на цімафейцы другая і чацвертая. З 1 ліпеня другая і чацвертая групы перайшлі ў досьлед Гурэвіча на выку з аўсом. З 11 ліпеня першая група пераведзена на атаву канюшыны, якую яна вытравіла раней, а трэцяя група была пушчана ў статак, бо атава ёй для выкашвання была малая.—выпас жа на прывязі нічым бы не адрозніваўся ад вынасу першай групы.

Пятая група, куды ўваходзілі каровы „Пястрava“ і „Птаха“, пасывіліся ў статку. Каровам гэтай групы давалі падкормку з 1—VI па 3 ф. сена, па 3 ф. муکі зборнай і па 1 ф. макухі канаплянай; з 18—VI па 1 пуду зялёнае травы; з 22—VI па 20 ф. бульбы; з 4—VII па 30 ф. зялёнае канюшыны ці выкавае мяшанкі і з 22—VII па 20 ф. залёнае травы. Гэтыя каровы пасывіліся па добраму выгану каля рэчкі „Парасіцы“:

Па пляну досьледу думалася пасывіць першую групу і карміць у хляве трэцюю увесь час канюшынай, а другую і чацвертую цімафейкай, але-ж уж са працягу першых дзён выявілася, што каровы ня хочуць есьці увесь час як канюшыны, так і цімафейкі, чаму яны і пераменіваліся. Першая дні пасылья перамены корму каровы елі яго добра, а потым на 4-ы і 5-ы дзень зусім дрэнна. Гэтакае зъявішча было падмечана і Сьви-

рэнка на Раство-Нахічаванской дасъледчай станцы*). Выкавую мяшанку каровы елі ўесь час добра.

Канюшына на Va кліну, дзе пасьвіліся каровы, была падсеяна пад авес 2 траўня 1925 г. насенінем II сорту 2 п. 10 ф. на дзесяціну.

Цімафейка была падсеяна пад авес 2 траўня 1924 г. мяшанкай з канюшынаю: 1 пуд 5 фун. канюшыны і 15 ф. цімафейкі на дзесяціну. У 1926 г. канюшына выпала зусім і асталася толькі адна цімафейка.

Выка з аўсом, на якой утрымоўваліся каровы, была высеяна на кліне ІІІ 14 траўня 1926 г. 6 п. вікі і 6 п. аўса на дзесяціну ў занятым папару. Вікавая мяшанка на кліне VIa, дзе каровы пасьвіліся ў апошнюю дэкаду, была пасеяна 24 траўня г. г. 6 п. вікі і 6 п. аўса на дзесяціну.

Укос сена з гектара на канюшыне быў 3686 кгр. (225 п.), на цімафейцы 2620 кгр. (160 п.) і на выковай мяшанцы 1804 кгр. (110 п.).

Такія ўкосы зьяўляюцца ніzkімі, бо лета 1926 г. было засушлівае. У працягу чэрвеня і ліпеня амаль ня было зусім дажджу, чаму травы ня выраслы добра. Атава канюшыны таксама адрастала дрэнна. Лічбы прыведзенага досьледу трэба, значыцца, лічыць паменшанымі, а не сярэднімі.

К досьледу прыступлена ў той час, калі канюшына падрасла да 22 см., цімафейка да 30 см., а выка стала дзе-ня-дзе зацьвітаць.

Пачынаць пасьвіць на канюшыне, як выявілася з папярэдніх і гэтага гадоў, трэба тады, калі канюшына яшчэ ня выпусціла галовак, але ужо вырасла да 20-22 см. Больш ранын выпас мала карысьцен дзеля таго, што на ім мала можна сабраць травы, а калі стаць пазней пасьвіць, то канюшына праз хуткі час зацьвітае, пачынае старэць і каровы яе ядуць дрэнна, а атава к этаму часу ня усыплюе адрасыці. Па цімафейцы лепш пачынаць пасьвіць кароў тады, калі яна вырасце да 30 см. (перед калашэннем), бо раней мала можна сабраць травы, а пазней яна хутка пачынае старэць. Па выкавай мяшанцы лепш за ўсё пачынаць пасьвіць кароў у час першага зацьвітання выкі і пасьвіць да налівання аўса. Для утримання кароў у дойгі час на выковай мяшанцы, патрэбна сеять яе у розны тэрмін.

Для падліку колькасці зъедзенай травы на пашы кожны дзень побач з выпасамі выкашвалася трава, якая узважвалася і разылічвалася на кв. метр у кіляграмах. Апроч гэтага, браліся пробы травы праз кожную дэкаду і высушваліся для вызначэння сухой масы зялёной травы.

Характарыстыку проб травы прыводзім наступнай табліцаю:

Час узядзення пробы	Канюшына			Цімафейка			У ВА ГА
	Вышыня травы у см.	Слой травы на кв. метр у кгр.	0,0 П.-С. масы	Вышыня травы у см.	Слой травы на кв. метр у кгр.	0,0 П.-С. масы	
2-VI	22	0,82	18,19	30	0,69	26,07	5-VI пачала выкашвацца цімафейка
11-VI	23	1,49	22,26	40	0,75	29,02	15-VI зацьвітае канюшына
22-VI	25	1,43	26,51	50	1,06	36,35	23-VI цімафейка цвіде, канюшына цвіце, хоць яшчэ на усе галоўкі выпусціцца
30-VI	26	1,56	26,88	80	1,00	38,78	30-VI канюшына цвіде камяліча часткі
10-VII	26	1,66	39,05	—	—	—	3-VII канюшына цвіде на палову галовак
атава	15	0,70	30,00	—	—	—	7-VII канюшына цвіде больш чым на палову, ёсьць сухія галоўкі.

*) В. О. Свиренко. Опыты безпрерывного летнего продовольствия молочных коров на озяно-виковом і сорговом выпасе. Рассэв на Дону. 1915 г. Стр. 32.

Удоі кароў заўсёды ўзважваліся. Тры разы ў дэкаду малако аналізавалася на тлушасць па мэтаду Гэрбера і сухую матэр'ю па ўдзельнай вазе. Апошняя не заўсёды вызначалася, чаму сухой матэр'і малака ў далейшым і ня прыводзіцца.

Каровы ўзважваліся тры разы ў дэкаду,—раніцою да выгану ў поль і кормлення ў хляве.

Распарадак дogleду быў такі. Групы I і II раніцою з 6 г. пасъвіліся ў поль на прывязі да 11 г. дня. З 11 г. да 2-х каровы стаялі ў хляве. З 2-х да 7-і гадзін увечары каровы ізноў пасъвіліся. Раніцаю, калі была раса, кароў прывязвалі на старое месца, каб у іх ня было ўздутця жывата. Прывязваліся каровы па дацкаму спосабу на вяроўцы даўжынёю 14,3 мэтра. Перавязвалі кароў 2-4 разы ў дзень у залежнасці ад таго, як яны выядалі траву. Корму ім давалася ўволю. На пашы кароў перавязваў хлапец, які быў там заўсёды.

Выкашаная трава скармлівалася каровам групы III і IV у стойле таксама ўволю. Травы ім задавалася раніцою, днём і увечары столькі, колькі яны маглі зьесці. Днём каровы выганяліся з хлева у загародку.

Пераход з пашы сенажаці на сеянія травы зроблен адразу без усякой паступовасці.

Каровы, якія пасъвіліся ў статку раніцою атрымоўвалі сытны корм, а траву, калі яна ім давалася, увечары.

Пайліся каровы тро разы ў суткі: раніцою, днём і увечары.
Плошча зъедзенай травы у кв. мэтрах прыводзіцца ніжэй табліцай па пяцідзённям, затым што корм каровам мяняўся праз 5 дзён.

Пяцідзёння	Група I		Група II		Група III		Група IV	
	Канюшына	Ціма-Фейка	Канюшына	Ціма-Фейка	Канюшына	Ціма-Фейка	Канюшына	Ціма-Фейка
а 1-VI па 5-VI	369,4	—	—	319,5	462,4	—	—	326,1
" 6 " , 10 "	—	443,9	371,5	—	—	502,4	559,8	—
" 11 " , 15 "	345,8	—	—	483,1	395,6	—	—	535,5
" 16 " , 20 "	—	423,7	422,6	—	—	354,6	295,6	—
" 21 " , 25 "	324,2	—	—	398,3	376,7	—	—	302,1
" 26 " , 20 "	—	274,2	306,9	—	—	314,6	242,8	—
" 1-VII , 5-VII	278,8	—	—	—	212,6	—	—	—
" 6 " , 10 "	325,5	—	—	—	210,0	—	—	—
Усяго . . .	1643,7	1141,8	1101,0	1200,9	1657,3	1171,6	1098,2	1163,7

З гэтай табліцы вылічваем, што ў першыя 30 дзён утримання 2-х кароў на канюшыне большая плошча была скошана—2332,9 кв. м., чым выпасана 2140,4 кв. м. Далей скошаная плошча была 422,6 кв. м. для 2-х кароў за 10 дзён значна меншая, чым выпасана 604,3 кв. м. Знача, калі канюшына маладая, дык яе карысьней выпасаць, а калі яна стане старэць, дык лепш выкашваць і кarmіць ёю кароў у стойле. За ўвесы час утримання кароў на канюшыне (без атавы) плошча выпасу складала 2744,7 кв. м., а выкашаная 2755,5 кв. м.

На атаве каровы пасъвіліся ў першы раз па раней выпасанай плошчы 12 дзён, а ў другі раз 8 дзён.

На працягу 2-х месяцаў на гектары можна пракарміць 7,27 каровы, ці 436 карова-дзён.

Па цімафейцы на працягу месяцу 2-мя каровамі выпасана 2342,7 кв. м., а выкашана 2335,3 кв. м. Як відаць, плошчы выкашаная і выпасаная амаль аднолькавыя. На гектары па цімафейцы на працягу месяца можна пракарміць 8,55 кароў, ці 257 карова-дзён.

Паводле даных досьледу Гурэвіча на выкавай мяшанцы на гектары можна пракарміць 6,88 кароў, ці 206 карова-дзён. (Патрэбна адзначыць, што выкавай мяшанка была дрэнная і на ёй сена накасілі толькі 110 п.).

Колькасць зъедзенай каровамі травы і астачу у кгр. па пяцідзённых прыводзім наступнай табліцай:

Піц- дзеньня	В ё с к а			К а з я ў к а			Э л я			Б р а м а			
	Канюш.	Цімаф.	Канюш.	Цімаф.	Канюш.	Цімаф.	Канюш.	Цімаф.	Канюш.	Цімаф.	Канюш.	Цімаф.	
	Зъе- дзена	Аст.	Зъе- дзена	Аст.	Зъе- дзена	Аст.	Зъе- дзена	Аст.	Зъе- дзена	Аст.	Зъе- дзена	Аст.	
I	188,8	—	—	—	113,1	—	—	—	—	116,9	—	—	103,6
II	—	141,7	—	—	—	123,2	—	138,3	—	—	184,9	—	—
III	201,9	73,4	—	—	178,5	64,9	—	—	—	161,3	46,1	—	176,9
IV	—	—	173,6	43,5	—	—	165,1	41,3	204,1	77,8	—	239,6	91,3
V	170,1	65,4	—	—	157,4	62,3	—	—	—	162,5	40,6	—	156,1
VI	—	—	97,5	24,6	—	—	126,0	30,2	170,6	58,3	—	188,5	64,4
VII	159,1	50,6	—	—	190,2	61,0	—	—	—	—	—	—	—
VIII	205,7	65,3	—	—	204,4	64,9	—	—	—	—	—	—	—
IX	80,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
X	80,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
XI	80,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
XII	88,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Усяго без атавы	925,6	254,7	412,8	68,1	843,6	253,1	414,3	71,5	513,0	136,1	440,7	86,7	613,0
	Т о р б а			Ч а й к а			К у п ч ы х а			С я л я н к а			
I	195	—	—	—	162	—	—	—	145	—	—	194	
II	—	—	194	—	—	156,5	—	284	—	—	187,5	—	—
III	287,5	4,5	—	—	114,5	10,5	—	—	—	222,5	2,5	—	161
IV	—	—	170	4,0	—	—	134	4,0	259,5	5,5	—	181,5	8,5
V	249	16,0	—	—	191,5	25,5	—	—	—	204,5	4,5	—	159
VI	—	—	129	1,5	—	—	107,5	11,5	110,5	9,5	—	148	18,0
VII	188,5	6,0	—	—	128	25,0	—	—	—	—	—	—	—
VIII	205,5	10,0	—	—	117,5	28,5	—	—	—	—	—	—	—
Усяго	1125,5	36,5	493,0	5,5	713,5	89,5	398,0	15,5	654,0	15,0	572,0	7,0	517,0
													26,5
													514,0
													8,5

Падлічыўшы колькасць зъедзенай травы каровамі на пашы будземець, па канюшыне без атавы для 2-х кароў за 40 дзён 2895,2 к., а выкашанай 3010,0 кгр. Цімафейкі 2 каровы зъелі на пашы на працягу 30 дзён 1704,4 кгр., а выкашанай 1977,0 кгр. Як бачым, травы амаль

ня з роўных плошч скарыстана ў хляве больш, чым на пашы. Астача на выпасах па канюшыне і цімафейцы была толькі з другой дэкады. Усяго на канюшыне ад 2-х кароў затоптана 799,6 кгр., што ад усяе травы з гэтае плошчы складае 21,64%, а пры кармленыні ў хляве ўсяго 167,5 кгр., ці 5,27%. Пры пашы на цімафейцы засталося затоптаным ад 2-х кароў 315,8 к., ці 15,63%, а пры кармленыні ў хляве ўсяго 36,5 кгр., ці 1,81%.

З гэтых даных відаць, што пры выкашванні канюшына скарыстоўвалася на 16,37%, а цімафейка на 13,82% лепш, чым пры пашы ў полі. Але трэба адзначыць, што каровы, якія кармліліся ў хляве, удою не прывёлі, а ўсе лішкі корму скарысталі на павялічэнні жывой вагі.

Удои малака дасьледчых кароў на сеяных выпасах прыводзім наступнай табліцай у кіляграмах па пяцідзёнках:

Каровы Пяцідзённыя	Вёска	Казяў- ка	Эля	Брама	Торба	Чайка	Куп- чыха	Ся- лянка
в 1-VI па 5-VI	36,49	43,51	48,64	38,48	46,75	34,39	38,18	37,56
„ 6 „ 10 „	36,56	36,51	45,78	37,54	41,46	32,46	37,01	34,83
„ 11 „ 15 „	34,74	35,93	37,99	32,59	41,97	28,67	34,29	33,58
„ 16 „ 20 „	31,13	36,07	40,24	33,03	43,91	33,38	33,71	33,09
„ 21 „ 25 „	32,15	35,44	39,77	29,80	42,49	33,84	32,90	35,59
„ 26 „ 30 „	32,35	35,15	38,19	31,46	40,59	31,97	31,63	32,64
„ 1-VII „ 5-VII	30,99	32,92	44,26	36,78	37,89	28,06	—	33,43
„ 6 „ 10 „	31,62	32,94	43,81	37,31	40,04	26,78	—	33,41
„ 11 „ 15 „	33,43	35,92	39,25	33,16	—	—	—	32,94
„ 16 „ 20 „	34,82	34,59	38,95	34,79	—	—	—	32,62
„ 21 „ 25 „	35,23	34,44	41,01	35,72	—	—	—	31,53
„ 26 „ 30 „	35,32	34,42	39,05	32,55	—	—	—	30,28

Тут цікава было-б высветліць два пытаньні: па першае, як каровы давалі малако ў хляве і як на прывязі ў полі і па другое, пры кармленыні канюшынай і цімафейкай паасобна. Апошняе пытанье высветліць нельга, затым што пэрыяды кармленыні канюшынай і цімафейкай былі вельмі малыя. Удои чатырох кароў за месяц, якія кармліліся канюшынай—875,52 кгр. і цімафейкай—874,88 кгр., ня даюць права лічыць уплыў на малочную прадукцыю абодвух кармоў адноўлькам.

Дэльце каровы на пашы па канюшыне за 40 дзён далі малака 572,97 кгр., а ў хляве 563,79 кгр. Дэльце каровы на цімафейцы за 30 дзён на пашы далі малака 439,00 кгр., а ў хляве 435,88 кгр. Паніжэнніе ўдою ў хляве ў параўнанні з удоюмі кароў, якія пасыўліся на прывязі, вельмі нязначнае, што магло залежыць ад індывідуальнасці кароў.

Усяго 4 каровы на канюшыне за 40 дзён далі малака 1136,76 кгр., ды па атаве 2 каровы далі 278,17 кгр. Калі апошнюю лічбу падвойць, бо яшчэ 2 каровы маглі-б пракарміцца па атаве выкашанай канюшыны, дык для 4 кароў

па атаве атрымаем 556,34 кгр., а ўвесь удоі ад 4 кароў на працягу 2-х месяцаў будзе 1693,1 кгр., што па разъліку на гектар дасыць $(1693,1 : 4) \times 7,27 = 3077$ кгр. Патрэбна адзначыць, што яшчэ на гэтай канюшыне магчыма было-б касіць атаву, калі яе не заворваць пад азіміну.

Па цімафейцы сабрана малака ад 4-х кароў на працягу месяца 874,88 кгр., што дасыць на гектар $(874,88 : 4) \times 8,55 = 1870$ кгр.

Па выкавай мяшанцы, паводле досьледу Гурэвіча, атрыманы з гектару 1436 кгр. малака.

Для паразнання прадукцыі кароў, якія утрымоўваліся на сеяных травах з прадукцыяй кароў, якія пасывіліся ў статку і атрымоўвалі падкормку, прыводзім удоі ўсіх дасыльных кароў па дэкадах, па месяцах і за ўвесь час досьледу (2 месяцы).

Каровы Дэкады	Вёска	Казяў- ка	Эля	Брама	Торба	Чайка	Куп- чыха	Ся- лянка	Пя- страва	Птаха
Папярэдняя	80,17	88,78	104,58	75,93	100,08	68,90	84,23	82,73	82,83	83,73
I-досьледу	73,05	80,02	94,42	76,02	88,21	66,85	75,19	72,39	92,60	97,58
II "	65,87	72,00	78,23	65,62	85,88	62,05	68,00	66,67	87,15	84,18
III "	64,50	70,59	77,96	61,26	83,08	65,81	64,53 Мара	68,23	80,51	78,09
IV "	62,61	65,86	88,07	74,09	77,93	54,84	67,40	66,84	67,05	65,22
V "	68,25	70,51	78,20	67,95	—	—	57,13	65,56	58,79	59,81
VI "	70,55	68,86	80,06	68,27	—	—	59,25	61,81	49,00	54,54
Заключная Усяго за першы месяц	54,66	58,43	64,59	55,91	—	—	34,20	57,94	46,81	49,16
Усяго за дру- гі месяц	203,42	222,61	250,61	202,90	257,17	194,71	207,72	207,29	260,26	259,85
Група за першы месяц	201,41	205,23	246,33	210,31	—	—	183,78	194,21	174,84	179,57
Група за 2 месіцы	832,67		910,15		—		793,00		874,52	

З гэтай табліцы відаець, што ўдоі кароў, якія карміліся на сеяных травах без падкормкі, у першы месяц троху ніжэй у паразнанні з удоімі кароў, якія пасывіліся ў статку і атрымоўвалі падкормку. У другім месяце ўдоі кароў па атаве і па выкавай мяшанцы былі вышэй удоі ў статку. Зынжэнны ўдою ў першы месяц можна тлумачыць ці тым, што каровы пераведзены былі на штучнае ўтрыманье, ці тым, што яны атрымоўвалі аднастайні корм, у якім стасунак страўнай матэрый мог быць ня зусім спрыяючым, ці праста індывідуальнасцю кароў. Аднак, жывая вага, як убачым далей, падвышалася, значыць, можна сказаць, што каровы ня здайваліся з цела і трymалі досыць высокія ўдоі на сеяных травах без падкормкі.

Утрыманьне тлустасьці ў малацэ ў $\% \%$ прыводзім наступнай таб.:

Каровы Дэкады	Вёска	Казяў- ка	Эля	Брама	Торба	Чайка	Куп- чыха	Ся- лянка	Пя- стрava	Птаха
Папярэдняя	4,45	3,92	3,50	3,55	3,80	3,55	4,27	3,65	3,37	4,02
I	4,80	4,30	3,78	3,92	4,32	3,56	4,33	3,76	3,40	4,05
II	5,57	4,32	3,77	3,91	4,22	3,63	4,47	3,68	—	—
III	5,36	4,24	3,65	3,80	4,20	3,48	4,40 Мара 3,95	3,62	3,42	4,21
IV	4,70	4,00	3,70	3,55	4,34	3,84	—	3,80	—	—
V	4,70	4,00	3,87	3,90	—	—	3,95	3,93	3,40	4,40
VI	5,35	4,09	3,95	3,94	—	—	3,55	4,25	—	—

Тлустасьць малака ў $\% \%$ узрастает з пачатку досьледу на працягу першых 2-х дэкада ва ўсіх кароў, якія утрымоўваліся на сеяных травах. Пасля гэтага часу тлустасьць малака трываеца амаль на адной і тэй жа вышыні ў кароў якія кarmіліся ў хляве, а ў тых, што кarmіліся на прывязі, незначна памяншаеца, але ўсё-ж не апускаеца да ўзроўню папярэдняй дэкады. З IV дэкады утрыманьне тлустасьці зноў незначна падвышваеца. У кароў статку $\%$ тлустасьці амаль не менеецца. Значнае павышэнне $\%$ тлустасьці ў малацэ кароў, якія утрымоўваліся на сеяных травах у першыя 20 дзён можна прыпісаць спрыяючаму уплыву корму.

Абсалютная колькасць тлустасьці малака па дэкадах прыводзім гэтай табліцай:

Каровы Дэкады	Вёска	Казяў- ка	Эля	Брама	Торба	Чайка	Куп- чыха	Ся- лянка	Пя- стрava	Птаха
I	3,51	3,44	3,57	2,98	3,81	2,38	3,26	2,72	3,15	4,05
II	3,67	3,11	2,95	2,57	3,62	2,25	3,04	2,45	2,98	3,41
III	3,46	2,99	2,85	2,33	3,49	2,29	2,84 Мара 2,66	2,47	2,75	3,29
IV	2,94	2,63	3,26	2,63	3,38	2,11	—	2,54	2,29	2,75
V	3,21	2,82	3,03	2,65	—	—	2,26	2,58	2,00	2,63
VI	3,77	2,82	3,16	2,69	—	—	2,10	2,63	1,67	2,40
Усіго	20,56	17,81	18,82	15,85	14,30	9,03	16,16	15,39	14,84	18,53

Абсалютная колькасць тлустасьці ў малацэ кароў увесь час паніжаеца, што не залежыць ад корму, а ад працягу часу лактациі.

Калі вылічыць колькі тлустасьці атрымана у малацэ кароў на вытраўленай плошчы канюшыны, то будзем мець 72,325 кгр. Гэта лічба складаеца з паловы тлустасьці ад 8 кароў па цімафейцы і канюшыне,

тлустасьці 4 кароў IV дэкады на канюшыне і павялічанай удвайне тлустасьці 2 кароў, якія пасывіліся на атаве. Тлустасьць гэта пералічаная на гектар канюшыны дасыць 131,50 кгр., чистай малочнай тлустасьці, ці 154,71 кгр. кароўяга масла.

З гэктару цімафейкі атрымана 77,00 кгр. чистай тлустасьці, ці 90,59 кароўяга масла.

На выкавай мяшанцы з гэктару атрымана 55,37 кгр. тлустасьці, ці 65,14 кгр. кароўяга масла.

Жывая вага кароў у кілограмах прыводзіцца ніжэй паданай табл.:

Каровы Дэкады	Вёска	Казяў- ка	Эля	Брама	Торба	Чайка	Куп- чыха	Ся- лянка
Папярэдняя	284,5	262,1	286,7	312,5	317,4	286,7	382,9	285,8
I	283,8	270,7	289,1	314,9	319,0	305,1	407,1	299,4
II	284,6	271,5	299,0	323,5	339,9	319,8	417,7	312,9
III	290,8	286,7	308,8	329,5	350,5	326,0	434,9	319,8
IV	292,8	287,9	307,9	328,7	356,3	322,7	—	320,2
V	296,9	270,3	309,2	329,8	—	—	—	320,0
VI	296,9	285,8	308,8	329,5	—	—	—	319,8
Прыбаўка на канюшыне і цімафейкы без атавы	8,3	25,8	22,1	17,0	38,9	36,0	52,0	34,0
Па группам	34,1		39,1		74,9		86,0	

Першая група за 40 дзён прыбавілася у вазе на 34,1 кгр. і трэцяя 74,9 кгр., другая група за 30 дзён прыбавілася на 39,1 кгр. і чацвертая група 86,0 кгр. Усяго каровы ў полі па канюшыне (без атавы) і цімафейкы прыбавіліся на 73,2 кгр., а ў хляве на 160,9 кгр. Група кароў у хляве з'ела за гэты час больш корму канюшыны на 114,8 кгр. і цімафейкі на 272,6 кгр., усяго на 387,4 кгр., чым каровы ў полі на прывязі.

Жывая вага кароў на працягу ўсяго дос্তупу падымалася, што пакаузе на багатое кармленье. Дасьледчыя каровы адчувалі сябе добра і нічым не адрозніваліся ад другіх кароў статку Акадэміі.

Тэхніка выпасаў на прывязі паказала сябе здавальняючай.

Наогул трэба адзначыць, што каровы вялі сябе пры дос্তупе дообра, толькі тры дні яны хадзілі безпакойна і рыкалі, а затым прывыклі як к прывязі, так і к стайлувому утрыманью.

Так жа патрэбна адзначыць, што ў першыя дні каровы елі канюшыну і цімафейку дрэнна. Пры перагоне кароў дамоў, яны хваталі траву на межах і на бакох дарогі. Відаць ім сеянныя травы, зразу пасля травы сенажаці, не падабаліся. Скора, аднак, каровы прывыклі к сеянным травам і пры пяцідзёнай перамене елі іх досыць ахвотна.

Уздуцьця жывата не было ні разу.

Не ўваходзячы ў падрабязны, эканамічны аналіз пытання летняга утрыманья кароў на сеянных травах, трэба адзначыць толькі тое, што

вытравлівашыне сяных траў малочным быдлам значна карысней, чым скос гэтых траў на сена.

Так з гектару канюшыны атрымана 3686 кгр. сена, ці 3077 кгр. малака. Каштуе ўсё сена, калі лічыць яго па 2,44 кап. за кгр. (40 к. п.) 90 руб., а малако па 10 кап. за літр (цана па якой ферма прадавала малако ўлетку) 30,77 р. Выручка за малако складае ад выручкі за сена 342 працэнты.

Па цімафейцы з гектару сабрана сена 2620 кгр. Коштам на 64 р., ці малака 1870 кгр. коштам на 187 р. Кошт малака адносна кошту сена складае 292 прац.

З гектару выковай мяшанкі сена 1804 кгр. каштуе 44 р., а малако 1436 кгр.—143,6 р. Кошт малака адносна кошту сена будзе складаць 326 працэнтаў.

З гэтае працы асноўныя вынікі будуць такія:

1. Летняе ўтрыманье кароў на сяных травах лепш усяго пачынаць тады, калі канюшына вырасце прыблізна да 20 см. і яшчэ ня выпусціць галовак, на цімафейцы за тыдзень да калашэнья і на выкавай мяшанцы пры першым зацьвітаньні выкі.

2. Стойлавое ўтрыманье кароў з кармленнем кошанай травой у пароўнаньні з выпасам на прывязі дае ашчаду на канюшыне 16,37%, на цімафейцы 13,82% сырой травы, а на выкавай мяшанцы нічога.

3. Для летняга ўтрыманья кароў трэба сеяць травы не паасобку, а мяшанкамі, тады каровы іх лепш ядуць.

4. На гектары канюшыны пры ўкосе сена 3686 кгр. можна на працягу 2-х месяцаў пракарміць 7,27 кароў (жывой вагі калі 300 кгр. і ўдою калі 7 кгр.) ці 436 карова-дзён. Па цімафейцы пры ўкосе 2620 кгр. з гектару на працягу месяца можна пракарміць 8,55 кароў ці 257 карова-дзён. Па выкавай мяшанцы пры ўкосе з гектару 1804 кгр. можна пракарміць у месяц 6,88 кароў ці 206 карова-дзён.

5. З гектару па канюшыне сабрана 3077 кгр. малака, па цімафейцы 1870 кгр. і па выкавай мяшанцы 1436 кгр. Жывая вага кароў, якія ўтрымоўваліся на сяных травах, павялічалася.

6. Па цэнах фермы на сена 2,44 к. за кіляграм і на малако 10 к. за кгр. (улетку) з гектару канюшыны будзем мець сена на 90 р., ці малака на 307,7 р.; з гектару цімафейкі сена на 64 р., ці малака на 187 р. і з гектару выковай мяшанкі сена на 44 р., ці малака на 143,6 руб.

Кошт малака адносна кошту сена з аднай і тэй-же плошчы складае на канюшыне 342%, на цімафейцы 292% і на выкавай мяшанцы 326%.

7. Тэхніка выпасу з'яўляецца здавальняючай.

Вялікая дапамога у гэтай працы была з боку загадчыка фермы Акадэміі Ф. А. Паўлава, за што яго дзякую.

ЛІТАРАТУРА.

1. А. А. Даниленко. Результат опытов с однолетними выпасами. Бюллетень Ростов Нахичеванской на Дону с.-х. опытной станции № 14. 1912 г.
 2. В. О. Свиренко. Опыты безпрерывного летнего продовольствия молочных коров на овсяно-виком и сорговом выпасе. Бюллетень Р.-Н. на Дону с.-х. опытной станции № 67. 1915 г.
 3. В. О. Свиренко. Опыты продовольствия молочных коров на однолетних выпасах и в стойле. Бюллетень Р.-Н. на Дону с.-х. опытной станции № 116. 1919 г.
 4. Н. А. Крестов. Продовольствие молочных коров на выпасах из кукурузы и суданской травы. Бюллетень Р.-Н. на Дону с.-х. опытной станции № 175. 1924 г.
 5. Проф. Е. А. Богданов. Кормление молочных коров. Москва. 1916 г.
 6. А. П. Юрмалиат. Датский способ кормления молочного скота. Петроград. 1917 год.
 7. С. К. Чаянов и Н. Г. Подольский. Отчет по опытам с однолетними сеянными выпасами для коров за 1913-1916 г. г. Труды Воронежской с.-х. опытной станции, № 3. 1917 г.
 8. Проф. В. И. Лемус. Опыт пастьбы коров на привязи. Труды Вологодского Молочно-Хозяйственного Института. Том II, № 2, 1921 г. Вологда. 1922 г.
 9. Г. Богаевский. Техника пастьбы на привязях. Москва. 1922 г.
 10. В. П. Устянцев, И. И. Григоренко и Н. С. Перекрест. Опыты по выпасу молочных коров на вике с овсом. Киевская Областная с.-х. опытная станция. Харьков. 1924 г.
 11. Труды Горецкой сельско-хозяйственной опытной станции за 1921-23 г. г. Горки. 1924 год.
-

S. I. SHURIK. DIE FÜTTERUNG DER KÜHE DER WEISSRUSSISCHEN LANDES RASSE AUF ANGESÄTEN FUTTERGRÄSERN WÄHREND DES SOMMERS.

(Nach Versuchen, ausgeführt im Laufe des Sommers 1926 in Gorky).

1. Die Sommerfütterung der Kühe auf angesäten Futtergräsern beginnt am zweckmässigsten dann, wenn der Klee ungefähr eine Höhe von 20 cm. erreicht, jedoch noch keine Köpfchen angesetzt hat, auf Thimoteigras eine Woche vor dem Auftreten der Aehrchen, und auf Gemengen von Wicke beim ersten Auftreten von Blüthen.

2. Eine Stallfütterung der Kühe mit Verfütterung vorgemähten Grases ergiebt im Vergleich zum Weidegang an der Kette eine Ersparniss an Klee von 16,37%, auf Thimoteigras von 13,82% des Grünfutters, auf Gemengen von Wicke jedoch überhaupt keine Ersparniss.

3. Für eine Sommerfütterung der Kühe muss man die Futtergräser nicht jedes besonders ansäen, sondern in Gemengen, dann werden sie von den Kühen besser verzehrt werden.

4. Auf einem Hektar Kleeland mit einer Erntemenge von 3686 Kg. Trockenfutter, kann man im Verlauf von zwei Monaten 7,27 Kühe (bei einem Lebendgewicht von etwa 300 Kg. und einem Milchertrag von ca 7 Kg.) oder 436 Kuhtage füttern. Auf Thimoteigras bei einem Ernte ertrag von 2620 Kg. Heu pro Hektar kann man im Verlaufe eines Monats 8,55 Kühe oder 257 Kuhtage füttern. Auf Gemischen von Wicke mit einem Heuernertrag von 1804 Kg. kan man im Verlaufe eines Monats 6,88 Kühe oder 206 Kuhtage füttern.

5. Von einem Hektar auf Kleegras wurde 3077 Kg. Milch, auf Thimoteidras 1870 Kg. und auf Gemenge von Wicke 1436 Kg. ermolkten. Das Lebendgewicht der Versuchskühe erfuhr eine Erhöhung.

6. Nach den auf der Farm herrschenden Preisen von 2,44 Kopeken für ein Kg. Heu und von 10 Kopeken für ein Kg. Milch (während des Sommers), hätte man einem Hektar Klee an Heu 90 Rubel, an Milch jedoch 307,7 Rubel erzielt; von einem Hektar Thimoteigras an Heu 64 Rubel, an Milch aber 187 Rubel und von einem Hektar eines Gemenges von Wicke an Heu 44 Rubel, an Milch jedoch 143,6 Rubel. Der Wert der von ein und derselben Fläche im Verhältniss zum Werthe des von derselben Fläche geernteten Heus beträgt beim Klee 342%, bei Thimoteigras 292% und bei einem Gemenge von Wicke 326%.

7. Die Technik des Abweidens erwies sich als befriedigend.

S. I. Sh.

А. І. КАРЛСЕН.

Уплыў самазапылкаваньня і крыжавога запылкаваньня на завязваньне і зъменнасьць пладоў у яблынь.

(Паводле досьледу ў Горацкім памалёгічным садзе у 1925 г.).

Апроч гэтых фактараў высокай ураджайнасці пладовага дрэвастану і добрай якасці яго прадукцыі, як правільны дабор сартоў у ім, дагляд за пладовымі дрэвамі, якасць глебы, яе выраб і ўгнаеніе,—ёсьць яшчэ адзін фактар, які хаваецца ўва ўнутраных асаблівасцях саміх пладовых расылін і якога раней пладаводы ня ведалі. Нязнаныне гэтага фактару чыніла ўласнікам садоў часам шмат страты, асабліва ў апошнія часы, у канцы XIX і ў пачатку XX стагодзьдзя, калі пладаводства пачынала іграць прыкметную ролю ў эканоміцы народнае гаспадаркі.

Імкнучыся атрымаць больш прыбытку, садаводы—прамыслоўцы пачалі закладаць вялікія плошчы пладовых дрэвастанаў з невядлікага ліку сартоў, тых сартоў, плады якіх на рынках збыту давалі з адзінкі плошчы найбольшы прыбытак; справа даходзіла часам да таго, што закладаліся буйныя сады нават з аднаго толькі сорту, які выявіўся ў старых шматклонных садох найбольш выгадным. Але тут садаводам давялося горка расчараўвацца: аказалася, што гэткія аднаклонныя сады па большай частцы не пладаносць, і ўсе надзеі на вялікія прыбыткі разъляцеліся прахам. За прыкладамі далёка хадзіць ня трэба.—Наш паважаны сусед, які жыве за 20 вёрст ад Горак, вучоны садавод і аграном Іван Восіпаў Качаноўскі, таксама падпаў гэтаму. У 1910-12 г. г. ён пасадзіў на 3,5 гектарах аднаклонны сад з антонаўкі (белай і камянічкі), і, ня гледзячы на 14-гадовы ўзрост, гэты сад яшчэ ні разу не пладанасціў, хоць і цвіце кожны год вельмі добра, у той час, як шматклонныя сады нармальна пачынаюць даваць прыбытак з дзесяцігадовага ўзросту. У чым-жа тут справа? Качаноўскі кажа, што гэта замаразкі ўбілі цвіт. Але тады незразумела, чаму ў тыя-ж гады пладанасілі два другія яго сады, якія лежаць неўдалёк (1 кілометр) ад першага, пры тых самых умовах глебы, рельефу і пагоды, але маючыя шмат сартоў. Справа тут ня ў замаразках, а ў тым, што большасць сартоў пладовых парод самастэрильна, зьяўляюцца крыжавымі запылкавальнікамі; ўласны пылок няздольны да іх запладненія і аднаклонныя сады, што складаюцца з сорту самастэрильнага, ня могуць пладанасці. З боку самазапылкаваньня і крыжавога запылкаваньня нашы пладовыя пароды і сарты значна адмяняюцца аднадругога: „сльіва (прынамсі частковая) мае прыхільнасць да крыжавога запылкаваньня; аднак, самазапладненіне ў аднай кветцы і ўзаемнае запладненіне ў розных кветках аднаго і таго-ж дрэва магчымы і даюць шмат добраю і ўсход-

жага насеніння. Э боку гэтага съліва непадобна да яблыні ці ігруши, якія стала прыстасаваны да запылкованнія чужым пылком. Шмат якія сарты ігруш зусім самастэрильны, і ў садзе, дзе расце адзін толькі гэткі сорт, садавіна зусім, ці амаль што зусім не завязваецца". (Э. Баур: „Научные основы селекции“, стар. 65). Паводле гэтай азнакі нашы пладовыя сарты могуць, значыцца, быць падзелены на дэльве группы: 1) група самапладовых прадстаўнікоў і 2) група самастэрильных прадстаўнікоў. Ісьціна гэта стала вядомаю толькі нядыўна і перш вельмі цяжка прасякала ў мазгі многіх пладаводаў, нават высока аўтарытэтных; гэтак, М.В. Рытай у сваей брошуры „Как правильно посадить плодовое дерево“ (стар. 27, З-е 1925 г.) піша: „З пачатку бягучага стагодзьдзяя вялікі перапуд зрабіла паведамленыне амэрыканскага дэпартаманту земляробства, што аднасартавыя дрэвастаны бываюць няплодны, чаму пасадку траба рабіць мяшаную... здаецца, гэтае паведамленыне зроблена з няправільных нагляданьняў, дзеля таго, што пра няплоднасць садоў антонаўкі да гэтага часу яшчэ ня чуваць“.

Пытаныне аб узаемачыннасці сартоў пладовых расьлін у працэсе іх запылкованнія—вельмі важная з практичната боку проблема, бо таксама выяўляеца, што крыжавое запылкованніе няроўнасціна для розных камбінацый,—колькасць завязаных пладоў бывае адменная для розных сартоў пылку і, значыцца, разьмер ураджаю ў садзе будзе залежаць ад таго, як правільна ў ім зроблен дабор сартоў запылковальнікаў. Есьць у літаратуры таксама ўказаныні, што пылок тых ці іншых сартоў—запылковальнікаў робіць уплыў і на якасць пладоў матчынага сортута, хоць гэта яшчэ не ўстаноўлена і дакладных досьледаў у гэтым кірунку зроблена надта мала. Эрвін Баўр кажа пра выпадак, калі яблыня з жоўтымі пладамі дала на аднай галінцы, дзе кветкі былі запылкованы пылком з сорту з чырвонымі пладамі, чырвоныя плады. С. І. Жыгалau у сваёй книзе „Введение в селекцию с.-х. растений“ піша (стар. 222): „З больш дакладных і праўдзівых досьледаў у данай галіне найбольшай увагі заслугоўваюць рэзультаты, атрыманыя Н. В. Любіменка ў Нікіцкім Батанічным Садзе для яблык“.

Н а з в а с а р т о ў.	Лік.	Вага пладу у грам.	Кісьлін- насць.
Зімовы залаты пармэн . . .	77	141,1	7,3
Ранэт Баўмана	14	126,8	4,0
Зімовы залаты пармэн × × ранэт Баўмана	18	144	4,0
Ранэт Баўмана × зімовы залаты пармэн	26	140,4	6,9

Непасрэдны ўплыў запылкованнія прайвіўся у гэтым досьледзе досьць ясна як на велічыні пладоў ранету, таксама і на кісьліннасці абодвух сартоў, прычым выразна наглядалася ўхіленніе ў башкайскіх бок. Якіх-небудзь знадворных марфалагічных зымен у пладах выявіць не удалося. Аналягічныя рэзультаты былі здабыты таксама і для вінаграду,

праўда, толькі адным досьледам. Пасъля гэтых работ, зробленых у съціла навуковай абстаноўцы, ужо нельга сказаць, што няма ксейн II-га парадку. Паколькі плод пачынаецца ў выніку зробленага запладнення і наступнага затым фармавання зародку, пастолькі, вядома, на плодзе могуць адбівацца той ці іншы ўплыў гэтых апошніх”.

Пладаводства наогул і прамысловае ў прыватнасці мае ўсе шанцы ў будучыні широка разьвіцца на Беларусі, дзякуючы яе памысным гле-бавым і кліматычным умовам і блізасці яе, параўнальна з іншымі ста-ронкамі (Крым), ад буйных рынкаў збыту пладоў—Масквы, Ленінграду і інш. Нам добра вядома з штодзённай практыкі, што прамысловыя сады, адменныя вялікаю стракатастцю сваіх сартоў, ня гледзячы на іх заўсёды добрыя ўраджай, з прычыны забясьпечанастці іх з боку запылкаванья мала прыбытчны, бо надмерна вялікі ўраджай іх якасна зусім разна-родны,—уласцівасць, якая значна зьніжае вартасць прадукцыі гэтага саду. А таму ў апошняі часы і паўсталі тэндэнцыі, што да пасадкі ма-лаклонных і нават аднаклонных садоў,—крок зусім правільны, але які вымагае належнай асьвядомленасці. Добрых сартоў пладовых расылін у Беларусі зусім мало, ня больш дзесятку, а зімовы асартымент аблі-жоўвацца амаль што аднэю антонаўкаю. Адсюль вырашэнне пытання аб узаемачыннастці гэтых сартоў у працэсе іх запылкаванья, вышук-ванье лепшага сорту—запылкавальніку асноўнага клону ў пладовым дрэвастане, разам з вывядзеннем новых высокаякасных сартоў—з'яўля-ецца безадкладным заданнем беларускіх садаводаў—дасьледчыкаў. Спроба да яго вырашэння была зроблена мною ўлетку 1925 году.

У майі досьледзе перасъедваліся два заданні: 1) высьветліць уплыў самазапылкаванья і крыжавога запылкаванья на завязванье і зъменнасць пладоў і 2) вывядзенне новых, лепшых сартоў. Праца ра-білася ў памялагічным садзе Бел. Дз. Акадэміі С.-Г. У якасці матчи-нага сорту абрана была антонаўка (звычайная), а сартамі—запылкаваль-нікамі—штрэйфлінг, цынамонавае паласастае, карабоўка, баравінка, Vinter Boughe, Delever Vinter і малінаўка. Матчынае дрэва ўзросту каля 30—35 год, вольна стаячае і здаровае, расце на вучастку саду, кожны год занятым прамежнаю культурою бульбы і буракоў, і які таксама добра ўгнойваецца. Ураджай пладоў на гэтым дрэве быў у даным годзе добры. Цвіценне пачалося 9—10 траўня, скончылося 14—15 траўня. Пагода за ўесь час цвіцення стаяла сонечная. Для кастрацыі выбі-раліся пыпышкі ўжо з гатовымі к распусканью пялесткамі. Тычачкі выскубваліся пінцэтам. Кастраваныя кветкі зараз-жа зъмяшчаліся ў пер-гамінавыя мяшочки. У кожным суквецьці пакідалася адна толькі кветка, а ўсе іншыя выдаляліся. Кветкі з сартоў—запылкавальнікаў зъбіраліся загадзя—у стады пыпышак, гатовых к распусканью—і трymаліся да часу дасыпванья пылка ў пушачках на вільготнай траве. На другі ці на трэці дзень пасъля кастрацыі рабілося запылкаванье. Запылкоў-валіся толькі кветкі, лычкі ў якіх ўжо пусцілі клейкую жыжку. Даты-каючыся лычкоў пыльнікам того ці іншага сорту запылкавальніку, пылок наносіўся на іх у вялікай колькасці, так што лычкі рабіліся жоўтымі ад пылка. Таксама быў апрабаваны мэтад, нанясення пылка пэндзлем, але ён аказаўся марудным і малапрадукцыйным. Запылкаваныя кветкі ізноў зъмяшчаліся ў пергаліновыя мяшочки, якія были зънятые зусім толькі праз 2 месяцы. Паўторнага запылкаванья не рабілася. Рэзуль-таты запылкаванья атрымаліся наступныя:

№№ на чарзе	Матчын сорт	Башкайскі сорт	Час кастраты	Час запылкованья	Лік запылкованых кветак		Лік плодазава- зей праз 2 тыдни		Лік плодазава- зей праз 1 месяц		Лік дасьпешных плодоў		З ліку дась- пешных пладоў	
					абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
1	Антонаўка	Штрэйфлінг	9/V 11 „	54	23	42,6	6	11,1	0	0	—	—	—	—
2	"	Цыпамона- вае пала- састае . .	10 „ 12 „	50	40	80	35	70	28	56	21	7	25	—
3	"	Vinter Bou- ghe . .	10 „ 12 „	45	25	55,5	6	13,3	4	8,8	3	1	—	—
4	"	Карабоўка .	10 „ 12 „	29	27	93,1	23	79,3	19	65,5	15	4	21	—
5	"	Малінаўка .	11 „ 13 „	21	5	23,8	1	—	0	0	—	—	—	—
6	"	Delevar vin- ter . .	12 „ 14 „	48	34	66,6	21	43,7	20	41,6	19	1	5	—
7	"	Антонаўка (другое дра- ва) . .	12 „ 13 „	42	10	23,8	3	7,1	0	0	—	—	—	—
8	"	Гэйтэнагамія	10 „ 11 „	34	13	38,2	0	0	0	0	—	—	—	—
9	"	Спонтаная ізо- аўтагамія .	11 „ лір.	98	5	5,1	0	0	0	0	—	—	—	—
10	"	Партэн- карпія .	10 „ —	200	0	0	0	0	0	0	—	—	—	—
11	"	Баравінка .	12 „ 14/V	50	29	58	6	12	3	6	1	2	—	—
12	Бабушкіна	Антонаўка .	13 „ 15 „	17	14	82,3	11	64,7	9	53	7	2	—	—

Антонаўка ў гэтым досьледзе праявілася, значыцца, як сорт са-
мастэрны. Яе ўласны пылок, узяты як з того самага дрэва, таксама
і з другога дрэва антонаўкі, аказаўся няздольным да запладненія. Па-
кінутыя 200 шт. кастраваных кветак без запылкованья для устанаў-
ленія здольнасці антонаўкі да утворэння партэнакарпічных пладоў
таксама ня далі ніякіх вынікаў. Аднак. было-б памылкова на падставе
гэтага досьледу лічыць, што ў антонаўкі зусім ніяма здольнасці да са-
мазапылкованья і партэнакарпії. Нагляданыні, зробленыя ўлетку ў ад-
наклонным садзе таго-ж I. Качаноўскага, паказваюць, што яна ў нязнач-
най ступені ўсё-ж дае плады ад самазапылкованья. Вясною ў час цьві-
щэння кароны ўсіх дрэў у гэтым садзе былі белы ад кветак, плады-ж
завязала толькі нязначная колькасць дрэў (процэнту 10—15), і ўвесень
з іх былі знятые плады ў сярэднім 5—6 шт. з дрэва; на большай частцы
дрэў было па 2—3 яблыкі і толькі на некаторых каля 15 шт. Амаль
што ўсе гэтыя плады былі без насенія і рэдка ў якім з іх можна было
знейсці адно—два наўмыльна разъвітых ядзерцы. Невядома толькі, ці
ўсе гэтыя плады з'явіліся ў выніку самазапылкованья, ці некаторыя
з іх партэнакарпічнага паходжэння. Пылок іншых сартоў, узятых у
гэтым досьледзе для запылкованья, паказвае розную здольнасць да
запладненія антонаўкі. Лепшыя вынікі даў пылок цыпамонавага пала-
састага (56% сьпелых пладоў), карабоўкі ($65,5\%$ i Delevare Vinter ($41,6\%$).

Штрэйфлінг, баравінка, малінаўка і Vinter Boughe выявілі сябе дрэннымі запылковальнякамі. Бабушкіна, запылкованая пылком антонаўкі, дала добрая вынікі (53% съпелых пладоў). Пры разгляданьні лічбаў апошніх графы, таксама зьяўляецца ўражанье, нібы той ці іншы сорт пылку робіць уплыў на здольнасць плоду больш—менш доўга вісеть на дрэве; так напр., за час ад 25 VIII да 3/X апала пладоў: антон. \times цынамон. палас.— 25% , ант. \times караб.— 21% , і ант. \times Del. Vinter толькі 5% . Вызначэнне гэтай залежнасці было-б практична надзвычайна важна, бо яно дало-б магчымасць дабраць належныя сарты—запылковальнікі да таго, каб зьевесці да *minimum*-у колькасць падаліцы ў садзе.

Што да якаснага боку, дык былі вызначаны: вага пладоў, іх разьмеры, лік насення і ўдзельная вага. Рэзультаты атрыманы гэткія:

№ за чаре-	Камбінації	Вага яблук у грам.	Удачная вага	Вышня яблыка сант.			Шырыня яблыка сант.			Стасунік ваги шыны да шы-	Лік на- сеяння пой- шчич- ных
				I	II	ся- ред.	I	II	ся- ред.		
1	Антонаўка × Delever Vinter	86,6	0,8135	5,0	5,0	5,0	6,1	6,1	6,1	0,820	10
2	"	76,2	0,7913	5,4	5,3	5,35	5,6	5,8	5,7	0,933	10
3	"	73,3	0,8227	5,2	5,2	5,2	5,6	5,8	5,7	0,912	9
4	"	83,6	0,8105	5,0	5,0	5,0	6,0	5,9	5,95	0,840	9
5	"	65,8	0,8137	4,7	4,8	4,75	5,5	5,6	5,55	0,856	9
6	"	66,1	0,8106	4,6	4,7	4,65	5,6	5,5	5,55	0,838	8
7	"	64,1	0,8007	4,5	4,5	4,5	5,5	5,5	5,5	0,818	10
8	"	56,9	0,8173	4,5	4,5	4,5	5,2	5,2	5,2	0,865	11
9	"	50,7	0,8107	4,6	4,5	4,55	4,8	5,0	5,9	0,928	10
10	"	49,6	0,8414	4,5	4,5	4,5	4,8	4,8	4,8	0,937	8
11	"	48,3	0,7878	4,3	4,4	4,35	4,8	5,0	4,9	0,737	10
12	"	35,8	0,8354	3,7	3,9	3,8	4,4	4,4	4,4	0,863	9
13	"	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
	Сярэдн.	63,1	0,8129	—	—	4,68	—	—	5,44	0,863	9,23
											0,15

$$\text{Удачная вага} = M_3 - m_3 = 0,8129 - 0,0045 = 0,55\%$$

1	Антонаўка × карабоўка	83,5	0,7885	5,0	5,0	5,0	6,3	6,1	6,2	0,806	16	2
2	"	92,3	0,7836	5,5	5,5	5,5	6,1	6,0	6,05	0,909	16	—
3	"	79,7	0,8046	5,2	5,4	5,3	5,5	5,7	5,6	0,946	18	—
4	"	97,6	0,7941	5,8	5,8	5,8	6,2	6,4	6,3	0,920	15	1
5	"	78,1	0,8054	5,0	5,2	5,1	5,8	5,6	5,7	0,895	14	2
6	"	73,3	0,7780	5,3	5,2	5,25	5,4	5,7	5,55	0,946	16	—
7	"	71,5	0,8075	5,0	5,0	5,0	5,7	5,5	5,6	0,893	6	1
8	"	65,0	0,7797	4,6	4,6	4,6	5,4	5,6	5,5	0,829	9	—
9	"	60,1	0,8077	4,5	4,5	4,5	5,4	5,2	5,3	0,849	16	1
10	"	60,0	0,7823	4,5	4,5	4,5	5,4	5,3	5,35	0,841	10	2
11	"	58,1	0,8027	4,5	4,5	4,5	5,0	5,2	5,1	0,882	20	—
12	"	47,4	0,7549	4,0	4,0	4,0	5,0	5,2	5,1	0,784	7	3
13	"	39,7	0,8091	4,3	4,3	4,3	4,4	4,6	4,5	0,955	5	—
14	"	39,6	0,8232	4,2	4,2	4,2	4,4	4,6	4,5	0,933	18	1
	Сярэдн.	67,6	0,7944	—	—	4,82	—	—	5,46	0,885	11,8	0,93

$$\text{Удачная вага} M_2 - m_2 = 0,7944 - 0,0048 = 0,60\%$$

1	Антонаўка × баравінка	79,1	0,8034	—	—	—	—	—	—	—	3	2
2	"	75,3	0,7931	—	—	—	—	—	—	—	4	—
	Сярэдн.	77,2	0,7982	—	—	—	—	—	—	—	3,5	1

1	Антонаўка × Vinter Bouge	69,3	8184	4,6	4,6	4,6	5,5	5,7	5,6	0,821	5	—
2	"	98,0	0,7723	6,0	6,0	6,0	6,0	6,4	6,0	6,2	0,968	4
3	"	87,0	0,7793	5,3	5,3	5,3	6,0	6,2	6,1	0,869	11	2
	Сярэдн.	84,7	0,7900	—	—	5,3	—	—	5,97	0,886	6,6	1,3

Знадворных марфалягічных азнак у выгадаваных пладох ня выяўлена. Як відаць з атрыманых лічбаў, вага пладоў, размёры іх і лік на-

сенінья значне хістаюцца; так, вага пладоў для камбінацыі антон. \times цынам. палас. хісталася ад 42,2 гр. да 86 гр., для камбінацыі ант. \times караб.—39,6—97,5 гр., ант. \times Del. Vint.—35—86 гр.; лік насеніння—для камб. ант. \times цынам. палас.—8—17 шт., камб. ант. \times караб.—5—18 шт., ант. \times Del. Vint.—7—11 шт. Тоё-ж адносіцца і да разьмераў пладоў—да іх вышыні і шырыні; сярэдня-ж значаныні гэтых вялічынь вельмі блізкі; так, сярэдня вага для камбін. ант. \times цынам. палас. была 66,4 гр.; сярэдні лік насеніння адпаведна 11,4 шт., 11,8 шт. і 9,2 шт.; сярэдня вышыня і таўшчыня: 4,7—4,8—4,6 і 5,4—5,4—5,4 сант. Розніца паміж сярэдніх, як відаць, нязначныя, і ясна, што ўсе яны павінны адносіцца да адных і тых-же варыяцыйных шэрагаў. Праўда, сярэдня вялічыня для камбінацыі ант. \times баравінка і ант. \times Vint. Boughe з боку вагі і ліку насеніння значна адмяняюцца ад сярэдніх папярэдніх 3-х камбінацый; так, сярэдня вага была ў ант. \times барав. 77,2 гр. і ў ант. \times V. B.—84 гр., сярэдні лік насеніння 3,5 і 6,6 шт., але гэтыя сярэднія выведзены з нязначнага ліку варыянтаў, чаму аб іх і казаць ня прыходзіцца.

Што да ўдзельнае вагі, дык тут выходзіць крыху іншы вывод.

Лічбы для трох камбінацый атрыманы гэткія:

Удз. вага пладоў:

1. ант. \times цынам палос. $= M_1 \pm m_1 = 0,7985 \pm 0,0038$
2. ант. \times караб. $= M_2 \pm m_2 = 0,7944 \pm 0,0048$
3. ант. \times Del. Vinter. $= M_3 \pm m_3 = 0,8129 \pm 0,0045$

Розніцы паміж сярэдніх арытметычных удз. вагі розных камбінацый выходзяць гэткія:

$$\begin{aligned} 1. \text{ удз. вага ант. } \times \text{ цынам. палас.} &= M_1 \pm m_1 = 0,7985 \pm 0,0038 \\ - \text{ удз. вага ант. } \times \text{ караб.} &= M_2 \pm m_2 = 0,7944 \pm 0,0048 \\ \text{розніца } M_1 - M_2 \pm \sqrt{m_1^2 + m_2^2} &= 0,0041 \pm \sqrt{0,0038^2 + 0,0048^2} = \\ &= 0,0041 \pm 0,0061, \text{ г. з. } 0,67 : 1. \end{aligned}$$

Тут зусім няма адмены ўдзельнай вагі Ант. \times цынам. палас. і антонаўка \times караб.

$$\begin{aligned} 2. \text{ Удз. вага ант. } \times D. \text{ Vinter} &= M_3 \pm m_3 = 0,8129 \pm 0,0045 \\ " " \text{ ант. } \times \text{ цынам. палас.} &= M_1 \pm m_1 = 0,7985 \pm 0,0038 \\ \text{розніца } M_3 - M_1 \pm \sqrt{m_3^2 + m_1^2} &= 0,0144 \pm \sqrt{0,004528^2 + 0,0038^2} = \\ &= 0,0144 \pm 0,0059, \text{ г. з. } 2,44 : 1 \\ 3. \text{ Удз. вага ант. } \times D. \text{ Vint.} &= M_3 \pm m_3 = 0,8129 \pm 0,0045 \\ " " \text{ ант. } \times \text{ караб.} &= M_2 \pm m_2 = 0,7944 \pm 0,004803 \\ \text{розніца } M_3 - M_2 \pm \sqrt{m_3^2 + m_2^2} &= 0,0185 \pm \sqrt{0,0045^2 + 0,0048^2} = \\ &= 0,0185 \pm 0,0066, \text{ г. з. } 2,80 : 1. \end{aligned}$$

Для двух апошніх выпадкаў розніцы досьць значныя; гэта дае права лічыць з праўдзівасцю на 99,5%, што пылок клону Delever Vinter зрабіў свой уплыў на павялічэнне ўдз. вагі пладоў антонаўкі. Плады D. Vinter маюць вельмі высокую ўдз. вагу,—мною атрымана лічба 0,9258. Летнія сарты, як цынамонавае паласастае і карабоўка, маюць, наадварот, ніzkую ўдз. вагу,—цынамон. палас —0,7520.

Азначаныне іншых унутраных якасцяў выхаваных гібрыдных пладоў, як кісьліннасці, цукровасці і інш., з прычыны адсутнасці лябараторнай abstanoўкі не рабілося.

Аналягичныя работы былі зроблены, апроч вышэйпамяиёных Н. В. Любіменка ў Нікіцкім Батанічным Садзе, яшчэ Грабніцкім і В. Пашкевічам і ў 1924-1925 г. на Харкаўскай дасьледчай станцыі. І. Мяцельніцыным, у Варонежскім С.-Г. Інстытуце, у Дзецкім Сяле студэнткамі Ленінградзага С.-Г. Інстытуту і на Мысаўскай дасыль. станцыі студэнткамі Ціміразеўскай Акадэміі. Усе гэтая дасьледчыкі працавалі над сартамі, мала для нас цікавымі; рэзультаты ў іх былі такія, як і ў нас. Якаснага боку пладоў яны не чапалі. Вось некаторыя даныя, што да колькаснага боку гэтай справы:

♀	♂	0/0 съпелых пладоў	Месца наглядання
Антонаўка	×	Антонаўка	Мысава
"	"	0,0	Дзецкае Сяло
"	"	0,0	"
"	"	1,7	Харкаў
"	Пенін Літоўскі	5,9	"
"	Белы наліў	2,7	Ленінград
"	Аркад жоўты	28,5	Мысава
Баравінка	"	Баравінка	Харкаў
"	"	0,0	Мысава
Грушоўка буйн.	Грушоўка буйная	0,0	Харкаў
Апорт	Апорт	3,1	Мысава
Белы наліў	Антонаўка	22,5	Дзецкае Сяло
"	"	0,0	"
Цітаўка	Цітаўка	63,0	"
"	"	0,0	"

Значыцца, і тут лічбы кажуць, што сарты яблынь значна адмяняюцца ад аднаго з боку самазапылкованья; антонаўка, напрыклад, амаль што самастэрильна; толькі ў аднаго Мяцельніцына ў Харкаве яна дала 1,7%; съпелых пладоў ад самазапылкованья. Плады хоць і завязваюцца, але хутка ападаюць. Іншыя сарты таксама ў большай ці меншай меры самастэрильны; так, баравінка адзін раз дала 2%; съпелых пладоў ад самазапылкованья, другі раз—0%; белы наліў—0%, Апорт—3,1%; цітаўка-ж дала ў адным выпадку ад самазапылкованья 63%, (Дз. Сяло) у другім—ні аднаго.

Адносна крыжавога запылкованья таксама трэба сказаць, што процент съпелых пладоў залежыць ад сорту пылку: ант. × цынамон. палас. дае, напр., 56% съпелых пладоў, тады як ант. × белы наліў толькі 2,7%.

Вывады, якія можна зрабіць з усяго вышэйпаданага, будуть наступныя:

1. Клоны яблыні напэўна прыстасаваны да крыжавога запылкованья. Самазапылкованье хоць і магчыма, але процент дасыпейшых пладоў бывае нязначны.

2. Крыжавое запылкованье дае розныя вынікі ў залежнасці ад сорту пылку.

3. Крыжавое запылкованье зьяўляецца магутным фактам высокай прадукцыі садавіны.

4. Аднаклонныя сады нельга закладаць. Пры закладцы прамысловых садоў канечна патрэбна прысаджваць к галоўнаму клону 1-2 іншых клонов, здольных даваць значную колькасць пылку, годнага для запладненія галоўнага клону. Трэба таксама рупіцца аб утварэнні ў садзе добраага пчэльніку.

5. З ліку апрабаваных клонаў для прамысловых антонаўскіх садоў Беларусі найбольш прыдатнымі запылковальнікамі будуть: карабоўка, цынамонавае паласастае і Delevare Vinter.

A. I. KARLSON. DIE EINWIRKUNG VON SELBSTBEFRUCHTUNG UND
VON KREUZUNGSBEFRUCHTUNG AUF DIE KEIMBILDUNG UND
DIE VERÄNDERLICHKEIT DER FRÜCHTE,

1. Die Äpfelbäume sind durchaus geeignet für Kreuzungsbefruchtung. Selbstbefruchtung ergiebt, wenngleich die Möglichkeit für eine solche besteht, einen nur geringen Prozentgehalt an reifenden Früchten.
2. Die Ergebnisse einer Kreuzungsbefruchtung pflegen höchst verschieden zu sein, und stehen in Abhängigkeit von der Sorte des Pollenspenders.
3. Die kreuzweise Befruchtung bildet einen höchst wichtigen Faktor für die Höhe der Ertragsfähigkeit eines Gartens.
4. Eine einseitige Richtung verfolgende Gärten dürfen nicht angelegt werden. Bei Anlage von Handelsgärten ist es unbedingt erforderlich dem massenhaften einhatlichen Grundstockein oder zwei andersartige, dem Grundstock im Sinne der Befruchtungsfähigkeit angepasste Abarten einzufügen.
5. Aus der Zahl der geprüften Befruchtungs—Abarten für die mit Antonowka bestellten Handelsgärten Weissrusslands haben sich ald die aller geeignetsten Korobowka, Gestreifter Zimmtapfel und Delavare Winter erwiesen.

A. I. K.

Праф. М. І. БУРШТЭЙН.

Матар'ялы да вывучэнныя садоўніцтва Беларусі.

II.

Садовая гаспадарка А. Сіцько ў Мазыршчыне.

Гаспадарка „Лучкі“ знаходзіцца ў раёне Капаткевіцкага сельсавету, Мазырскае акругі, у 54 кілям. ад ст. Пціч, пры м. Капаткевічі. Гаспадарка ляжыць па правым беразе р. Пціч, якая упадае на 32 кілям. ніжэй ў р. Прывпяць. Пад Капаткевічамі Пціч вялізная сплаўная речка, па якой даўней з Мазыра хадзілі малыя параходы.

Мясцовасць па праваму беразе Пціча слаба прыўзынятая (бліжэй да берага ў садзе грунтавая вада знаходзіцца на 3 мэтры глыбіні, а далей ад берага на 4,5 мэтраў), вельмі тыповая для Мазыршчыны, дзе пяскі мяжуюцца з ісподачкамі забалочан. хмызьняку, паплавамі (г. зв. раўніна сенажаць з мурожным сенам горшай якасцю як заліўнае), пелямі (вадастоі, адкуль вада ня мае выхаду), вадастойным амшанікам з рыжым торфам (годным для апалу).

Па леваму беразе р. Пціча, дзе мала лясоў, сустракаюцца курганы лятучых пяскоў—выдм, якія вясной і восеньню пераносяцца з месца на месца.

Па вышэйшых мясцовасцях сустракаецца дуб, бяроза, ігруша, ў нізінах лаза, вольха, ясакар, Па лясох сустракаецца граб.

Глеба у „Лучках“ супясковая. Яма зроблена ў садзе. Разрэз даў першыя 22 сантым. перагнойны супясок, далей кнізу гарызонт „В“ робіцца на працягу 26 сантым бялёсавым з цёмнымі нацёкамі.

Пад пяском ляжыць пласт марэні чырвонага колеру.

На гэтай плошчы па межах сустракаюцца вялізныя векавыя ігруши, якія съведчаць аб спрыяючых умовах для культуры плодовых парод. У адлегласці некалькі сот мэтраў ад саду А. Сіцько ў гэткіх жа варунках рэльефу знаходзіцца сад Капаткевіцкай школы 7—годкі. Тутака і ў садзе настаўніка Самбука зроблены аблеры наступных парод:

1. Сапежанка (на дзічцы) мае ў шырыню кароны 11 мэтраў, выш. дрэва 9 мэтраў, у абхваце 2,8 мэт., выш. штамба 1 мэт. Дрэва зусім здаровае, узросту больш 100 год (сад 7-годкі).

2. Смальянка мае ў шырыню кароны 13 мэт., выш. 9 м., у абхваце 2,6 м. (сад гр. Самбука на прав. бер. Пцічы).

3. Грэцкі гарэх—30 г. узросту; шыр. кароны 10 м., выш. 9 мэтраў, у абхваце 1,3 мэтр.

У садзе гр. Самбука мы знайшли прысады з белай акацыі. Асобныя дрэвы—з каронамі да 7 м. шыр., да 12 м. выш. і да 45 см. таўшчыні штамбу. Прыйсады з акацыі маюцца у м. Капаткевічах ў значным ліку дрэў.

Мазыршчына займае паўднёвую частку Беларусі. Эгодна матар'ялау мэтэоролёгічнай станцыі ў Нов. Каравае (каля Віцебску) у канцы красавіку на глыбыні 0,2 мэтр. ад паверху глебы мае 2°C цяпла, для Васілевіч + $5,7^{\circ}$.

Пачатак вегетацыі пладовых дрэў па Мазыршчыне на 2 тыдні раней як у Аршаншчыне: у Горках 23-26 красавіка, у Капаткевічах 9-12 красав. Зацьвітанье пладовых дрэў (яблыні) ў варунках Віцебшчыны і Аршаншчыны ў сярэднім за шмат гадоў выпадае на другую палову траўня і часта дацягвае да пачатку чэрвеня.

Зацьвітанье, асабліва чарэсьні, ігруш у Мазыршчыне ідзе на дзен дзесяць раней.

Па гэтаму пытаюць А. Сіцько даводзіць наступнае: „Чарэсьні ў нашым (Капаткевіцкім) раёне зацьвітаюць 7-8 гадоў з дзесяці ў пару з 23 па 25 красавіка. Трапляюща 2-3 гады калі тэрмін выпадае паміж 28/IV і 1/V. Вішні шляхетных сартоў зацьвітаюць на 2-3 дні пазней як чарэсьні, а дзікія вішні яшчэ пазней (ад прышчэпляных) на 4-5 дзен. Ігруши некаторых сартоў, як напрыклад Ільінка Бутэльная і інш., пачынаюць цвісці пасьля адцьвітанья дзікіх вішні. Значны лік сартоў ігруш цвіце 9-10 траўня. Што да яблынь, дык яны ў нашым раёне пачынаюць цвісці пасьля ігруш. Здароўца выпадкі, калі яблыні пачынаюць зацьвітаць на тыдзень пазней як ігруши (16-17 траўня) і цягнецца цвяценіне да 2 тыдняў. Гэта тлумачыцца тым, што ў нашым раёне на працягу 10 год у 2-3 гады сустракаюцца вёсны, калі з паловы красавіка ужо значна цяпле (даходзіць да 20°P . на сонцы). На працягу двух-трох тыдняў пасьпяваюць расцвісці цвісці чарэсьні, вішні, ігруши і парэчкі. Пасьля раптам цяпло зменшаецца (здараюцца выключныя выпадкі з наступам прымарозкаў) і халодная пагода цягнецца 2-3 тыдня, што і затрымлівае зацьвітанье яблынь. Здарыліся выпадкі, калі на кветках яблынь знаходзілі згінуўшых ад сцюжкі пчол. На кветках чарэсьні, ігруш, якія раней адцвілі, гэтага зъявішча ня сустракалася“.

Вегетацыя пладовых дрэў цягнецца ў восені ў Мазыршчыне пазней як у паўночнай Берарусі.

Такім чынам, замест 5 месяцаў для ўзросту пладовых парод на Віцебшчыне, для Мазыршчыны маем каля б цёплых месяцаў, вельмі спрыяющих узросту каштоўных заходні-эўрапейскіх сартоў садоўніны. За межамі (на паўдні) гэтай краіны пачынаецца культура вінаграду.

Пры даследаванні саду Капаткевіцкай 7-гадкі мы упэўніміся, што найбольш каштоўныя па Украіне, у Нямеччыне сарты, як Бойкэн, Пармэн Зімовы залаты, Ранэт Лянсбэрга, Калавіль Чырвоны вос. адчуваюць сабе саўсім добра: драўніна моцная, здаровая, кароны (18 год узросту) значных разьмераў.

Дрэвы ураджайны. У нашай прысутнасці здымалі ўраджай памянёных сартоў па 8-10 пудоў з дрэва чистых, пекных колераў і значнай вялічыні пладоў.

А. Сіцько заўважыў, што ў сувязі з сухменьню летам 1926 г. плады ня дасягнулі сваей вялічыні: яны бываюць яшчэ большымі.

Разьмеры дрэў відаць з наступнай табліцы:

Сорт	Узрост	Шыр. кароны	Выш. дрэва	Ахоп штамбу	Выш. штамбу
Бойкэн	18 г.	7 мэтр.	5,6 мэтр.	63 см.	70 см.
Пармэн Зім. Зал.	"	6,3 "	5,6 "	67,5 "	70 "
Ранэт Лянсбэрга	"	6 "	5 "	63 "	70 "
Калавіль Чыр. вос.	"	6,6 "	4,9 "	58,5 "	"

Пераходзім да азнаемлењня з гаспадаркай А. Сіцько і яго дасягненныј.

Гаспадарка „Лучкі“ мае пад сядзібай $1\frac{1}{4}$ дзе., садам 3 дз., ральлей 5 дз., сенажаці 4 дз. і хмызьняком 2 дз. (выган агульны).

Сям'я Сіцько складаецца гэтак: да 12 год—2 асобы, ад 12-16 г.—2, ад 16 да 52—3.

Бацькаўшчына А. Сіцько—Бабруйшчына, б. Рудабельская воласць, вёска Парэчча (75 кілям ад Бабруйску). У 1900 г. Піліп Сіцько адкупіў хаўрусам з іншымі сялянамі фольварк „Дамаха—Капаткевіча“ ад уласніка Жывапісцева. У гэтым годзе вясной сям'я (6 асоб) Сіцько на плытох перабралася на Пцічы ў Капаткевічы. У 1914 г. А.С. аддзяліўся ад брата Мацея.

А. С. змалку любіў хадзіць за садам. У Парэччы было 2 сада ў 85 дрэў. Першы сад быў засаджан бацькам калі А. С. было 7 гадоў. Э Парэчча былі вывезены сеянцы, выгадаваныя з насеніння. Ад сеянцаў атрыманы былі новыя летнія сарты, якія маюцца у „Лучках“ пад назвой „салодкая белая“ і „салодкая чырвоная з Парэчча“.

У ваколіцы Парэчча калісь Піліпа Сіцько частаваў цікавым летнім яблычкам селянін па прозвішчы Ісак. Э насеніння гэтага сорту яшчэ ў Бабрушчыне быў выведзен у гаспадарцы Сіцько лет.—весен. яблыка, якое да апошняй пары ёсьць у „Лучках“ і распаўсюджваецца ў Капаткевіцкім раёне пад назвой „ісакаўкай“.

У „Лучках“ закладаныне садоў (лікам да 750 дрэў) пачалося з вясны 1914 г. У 1915 г. высаджаны былі апошня 450 прышчеп шахматам 9×9 арш. Прыйсадкі атрыманы ў сваім гадавальніку. Для дзічак—падвояў насеніне зьбіралася з дзікіх лясных яблынъ і з антонаўкі. Зрэзы (чаранкі) прышчепліваліся пад луб дзіката штамбу на вышыні $1\frac{1}{2}$ арш., альбо ў карону. Зрэзы замежных сартоў здабываліся ад кіяўскіх фірм Крыстэраў і ад Л. Сімірэнка. У першыну зрэзы атрыманы ў 1907 г. і за прышчепляны ў кароны дзікіх дрэў па некалькі сартоў на аднай кароне. Праз 2-4 гады атрымаліся плады, якія вывучаюцца з боку трываласці і тады ўжо зрэзы прышчепліваліся да дзічкаў ўзросту 2, 3, 4 і 5 гадоў.

Для апрабаваныня падвояў ў варунках Капаткевіцкага раёну А. С. у 1913-14 г. выпісаны былі дзічкі яблынъ, ігруш па 100 шт. ад Крыстэра з Кіяву. У гэту пару высейна было насеніне свайго збору мясцовай палёўкі, антонаўкі, сапляжанкі і дзікай ігрушы. Дзічкі ад Крыстара праз 2-3 гады ў шыцьце пачалі хварэць, у той час, калі прышчэпы на мясцовых падвоях адчуваюцца сабе значна лепш. Значны лік крыстэраўскіх падвояў зьнік яшчэ ў гадавальніку, прышчэпы на мясцовых дзічках—вельмі трывалы да марозаў і наогул да ўмоў нашага клімату. У 1914—1915 г. межы саду абсаджваліся хвойяй ў 2 рады 1×1 арш. У 1926 г. праз 12 год вышыня хвойк—7 арш.

У „Лучках“ апрабавана шэраг каштоўных прыемаў па тэхніцы садоўніцтва. У сувязі з пескаватымі глебамі закладаныне садоў робіцца 12×12 арш. — „Пасадка прышчеп і дзічак робіцца (па выразу А. С.) у належнасці ад умоў“. У выпадку цёплай і вільготнай вясны пасадку дрэў трэба рабіць у пачатку красавіка (IV мес.). Восенню пасадку пачынаюць з першых дзён кастрычніка, якую можна лічыць удалай, калі будзе досьці снегу. Наогул для Мазыршчыны лепш садзіць прышчэпы вясной, як мага раней, пакуль у глебе трываеца вільгатніцтва.

У 1914 г., калі закладаўся сад, пасадка пачалася 8 красавіка. Пазней троху пачаліся халады ($-0,5^{\circ}$), потым вільгатніцтва — і дрэвы шпарка пайшлі ў рост.

Раннняя веснавая пасадка для Мазыршчыны будзе 27 сакавіка (III мес.), а позняя з 14 красавіка (IV мес.). Штамбы маюць карону на $1\frac{1}{2}$ арш. ад зямлі. Садзяць прышчэпы ўзросту 3-4 год. Асобнай увагі насельніцтва на карэнныі дрэў ня звязтае. А. С. высаджвае дрэвы гэтак, каб карэнныі „глядзелі на ўсе 4 бакі“. Карэнныі прышчэп пры пасадцы падразающца (да здаровага месца) і абмаківаюцца ў кашыцу з гліны, каравяку і попелу (у вадзе).

Сліўкам даецца лепшае месца пад сядзібай. Костаўкавыя пароды у першыя гады ня фармуюцца. Паслья пасадкі абрэзка яблынь, ігруш вядзенца ў залежнасці ад моцы дрэў. Кароны слабых дрэў больш падразающца, а моцных—менш. Калі карона прыросту ня дала, тады рэзка вядзенца і на двугадовую драўніну.

Садовая літаратура радзіць рэзку рабіць на знадворнае вочка, але па досьледам А. Сіцько пакінутае знадвор'я вочка часта адмірае, чаму трэба рэзку галін рабіць сэкатарам вышэй таго надворнага пучка, ад якога пажадана мець новую галінку.

Садоўніцтва у „Лучках“ спаткала з першых кроکаў значныя перашкоды. Па першое бедная пескаватая глеба, якая вымагала значнай колькасці угнаення. Але з гэтым А. С. спраўляўся, бо меў да 15 галоў жывёлы (замест 3-х у апошнюю пару) і да 12 дз. сенажаці (замест 4 дз.). Па другое, што зьнішчыла сады—гэта шкоднікі: вядзянія пацукі і зайцы.

Па думцы А. С. з зайцамі лягчэй змагаюцца як з пацукамі, бо апошняга ворага ня відаць: яго праца пад глебай.

Як памяняна вышэй, сад займае плошчу каля р. Пціч. Па межы саду знаходзіцца балота, паросшае хмызняком. У балотцы шмат вадзяных пацукоў, якія на зіму вандруюць (пачынаючы з верасьня) у сад праз глыбокія хады, паробленыя ў глебе і жывяцца маладымі карэннямі пладовых дрэў.

Узімку 1915-16 г., калі было шмат сънегу, пацукі зьнішчылі значны процэнт дрэў. Асабліва дастаецца прышчэпам узросту 3, 4, 5 год. Пацукі больш шкодзяць тыя дрэвы, якія ўлетку мелі значны прырост. Дрэвы ўзросту больш 8 год менш псуюцца, бо, калі нават маладыя карэнчыкі адгрызаюцца, дык ад асноўных карэнняў адрастаюць новыя, і дрэва хутка апраўляецца. Вясной, як зыйдзе сънег, пацукі зноў варочаюцца ў балота. Апошня шкоднікі чорнага колеру, па кароткіх нагох, з кароткім хвастом, з тоўстым тулавам, вельмі рухавыя. Сабакі іх ахвотна выкапваюць і ловяць у час восеннай пахаты. Зімовай парой А. С. даводзілася адкапваць хады і лавіць пацукоў сабакамі. Пашкодзеныя дрэвы ратаваліся абрэзкай кароны. Калі карэнныі нязначна папсуты, тады надворныя галіны абраузаліся на $\frac{1}{3}$, а ў сярэдзіне галінкі на ўзрост і кароткія (пладавыя) пакідаліся. Яшчэ лепш выразаць і ўнутраныя галінкі.

З пачатку студзеня (I мес.) да сакавіка (III мес.), пакуль тримаецца сънег на палёх, прыкмячаецца напад на маладыя сады зайцаў.

Узімку 1916-17 г., у сувязі з значным холадам і вялізным сънегападам, зайцы дашчэнту зьнішчылі гадавальнік і пашкодзілі значны процэнт дрэў. Апошні шкоднік узімку, багатую сънегам, гуртам зьбіраецца ў сад А. Сіцько і адгрызае галінкі і луб маладых штамбаў. Раны на штамбах ня загоіваюцца, ад чаго гібее ўсё дрэва. Лепшы сродак прыці зайцаў—абмазка ў каstryчніку маладых дрэў мяшанінай з вапны, крызві мачы. Да сънежня прышчэпы трэба пакрыць трисцём, альбо саломай.

За 2 гады (1915-17 г.) памяняненымі шкоднікамі зьнішчана шмат сотняў прышчэп. Гэткім чынам у садзе засталося толькі 50-60 здарowych дрэў.

У 1918 г. восенню для пасадкі замест пашкоджаных зайцамі і па-

цукамі выкапана ў гадавальніку 485 прышчэп. Да вясны дрэвы былі прыкапаны каля хаты, але ў сувязі з умовамі, ад А. С. незалежнымі, пасадзіць вясной дрэвы ня давялося: яны згінулі прыкапанымі.

Зайважым, што вялікая упартасць, фанатызм, каханьне да саду—перамаглі. Здаровыя прышчэпы ўсё-ж пазней былі пасаджаны побач з пашкоджанамі. Калі ў восені 26 г. давялося дасъледаваць сад у „Лучках“, мы былі зацікаўлены наступным звязішчам: у адным месцы сядзелі замест 1-й дэ́ве прышчэпы, з якіх адно дрэва зусім здаровае, а другое—кандыдат ў інваліды. Паводле нашых досьледаў з супрацоўнікам (катэры садоўніцтва Бел. Дэяр. Акадэмі) Ф. А. Цімашковым сад А. С. пасля гэткіх крытычных момантаў вышоў здаровы на 80-85%. Як арганізм, шмат пацярпеўшы ў барацьбе, дрэвы вымагаюць добрага жыўлення: азоту, калія, вапны, фосфару.

Пры добрым угнаеніі, наогул, пры добрым доглядзе сад у бліжэйшыя 3 гады зусім аправіцца і будзе мець значную вартасць для тых каштоўных досьледаў, якія вядуцца Алесем Сіцько на карысць Капаткевіцкага раёну, Мазырскай акругі і нават усей Беларусі (савецкай і заходнай).

Пры дасъледаванні саду зроблен шэраг вымераў. Вымеры некаторых дрэў зложаны ў наступную табліцу.

№ па чарес	НАЗВА СОРТУ	№ раду	Дыям. карона	Выш. дрэва	Вышыня штамбу да ка- роны	Таўшчи- ння штам- бу	УВАГА
1	Ранэт залаты Пізгуда	I	5,6 мэтр.	3,5 м.	0,8 м.	40,5 см.	здар. 12 г.
2	Бісмарк	"	2,45 "	2,1 "	—	22,5 "	здар.
3	Лянгтон непар.	"	2,8 "	3,5 "	0,9 "	31,5 "	абжог галін
4	Ранэт Бленгэйма	"	2,45 "	2,8 "	0,7 "	22,5 "	здар. урадж. на 4 годзе
5	Мисцов. чырвонае пал.	"	2,55 "	3,5 "	1,3 "	22,5 "	здар.
6	Сянец Грагама	"	3 "	3,5 "	0,8 "	31,5 "	"
7	Бойкэн	"	2,7 "	2,45 "	1,3 "	18 "	"
8	Ранэт Лянзбэрга	"	2,8 "	3,15 "	1,3 "	22,5 "	"
9	Ранэт вял. Касэльскі	"	1,4 "	2,1 "	1,2 "	13,5 "	"
10	Ранэт Пізгуда	II	5,95 "	4,2 "	1 "	40,5 "	"
11	Ранэт Пізгуда	"	2,8 "	3,5 "	1,4 "	18 "	"
12	Бойкэн	"	4,2 "	3,5 "	0,9 "	31,5 "	"
13	Пармэн зім. залаты	III	5,6 "	5,6 "	0,7 "	49,5 "	"
14	Пармэн зім. залаты	"	2,8 "	4,2 "	1 "	35 "	"
15	Сянец Сінап Кандзіль	"	3,54 "	4,2 "	1,4 "	22,5 "	"
16	Ранэт Лянзбэрга	"	2,8 "	2,1 "	1 "	22,5 "	хвор.
17	Сянец чырвонае салод- кае Сіцько	XI	7 "	4,9 "	0,9 "	40,5 "	здар. 12 год.

Дрэвы, якія мелі досыць угнаення, нармальна развіваліся, хутка пладанасілі (праз 4 гады). Каля сядзібы дрэвы маюць добры ўзрост, зусім здаровы і адзначающа ад дрэў па ўсяму саду па ўзросту.

Пармэн зім. залаты № 13, што бліжэй да пуні, мае карону ў 2 разы шыршую ад дрэва гэтага-ж сорту № 14 (якое аддлягае ўсяго на 6,3 м.). Узрост гэтых дрэў адноўлькавы. Гэткі прыклад дае нам Ранэт зал. Піз-гуда: №№ 1, 10 маюць кароны ў 2 разы шыршыя ад № 11.

Агульны лік плодовых дрэў у садзе дасягае 1200, пры чым на 1-м месцы стаяць яблыні, на 2-м—ігруши, на 3-м—сьліўкі, на 4-м вішні, на 5-м—чарэсьні і на 6-м—ягадныя расьліны. Пры закладанні саду А. С. прытымліваўся наступнага: рання—летніх сартоў (пераважна яблыні) браў 5%, позна—летніх 10%, восенних—10%, ранэт зімов.—15% і поз. зімов.—60%. Антонаўка займае 50% ад усяго ліку дрэў у садзе.

Спачатку А. С. імкнуўся да мэты залажыць гандлёвы сад. У сувязі з некаторымі умовамі, аб чым ён пісаў нам 15/I-26 г., напрамак садоўніцтва у „Лучках“ з арганізацыйнага боку хутка зъмяніўся:

„... Да сартазнаўства мае адносіны вельмі зыскоўныя. Чаранкі заўсёды з ярлыкамі і памалёгічнымі назвамі. Першыя плады замежных сартоў зъдзівілі мяне сваім эфектам, лежкасцю, смакам, а таксама ўраджайнасцю. З гэтай пары я забыўся пра гандлёвые мэты. Я цалкам аддаўся павялічэнню асартымэнту замежных сартоў: вывучаў побач з нашымі. Праўда, ад гэтага я нічога ня маю апроч хваробы і разбурэння гаспадаркі, але я пакідаю за сабой права гонару, што зрабіў нешта карыснае для краю...

Акіматызацыя і нагляданні за замежнымі сартамі вядзенца ўжо з 1904 г., і ў сучасную пару маю больш 100 сартоў“.

Увесень 1926 г. пры дасьледаванні саду ў „Лучках“ мы знайшлі да 60 сартоў яблык, 26 сартоў ігруш, 17—сьліў, 2—чарэсьні і 1 сорт вішні.

А. Сіцько мае 40-гадовую практику ў садоўніцтве і гасп. „Лучкі“ зъяўляецца ўжо 4-м месцам, дзе ўсё прыходзілася пачынаць нанава.

Прымаючы пад увагу яго знаёмасць з умовамі Мазыршчыны, я рашыў патрэбным скарыстаць нашае дасьледаванье ў напрамку вызначэння сталага гандлёвага асартымэнту для Капаткевіцкага раёну, а ў будучыне (калі выпадзе дасьледаваць і больш садоў) і магчыма для ўсяе Мазыршчыны.

Стварылася невялічкая памалёгічная камісія ў складзе: А. Сіцько, Ф. Цімашкова і мяне.

Па першое патрэбна было шляхам вымераў і агляданні ўявіць здароўе дрэў таго ці іншага сорту. Потым трэба было упэўніцца ў ўраджайнасці і якасці пладоў. Належныя матар'ялы атрыманы былі ад А. С. Наогул сталых запісаў у „Лучках“ мы не знайшлі, а якія і былі за апошнія гады згінулі.

Вынікам нашай працы зъяўляецца съпіс апрабаваных плодовых парод і сартоў (гл. у канцы артыкулу).

У съпіс 11 лепшых трывалых сартоў увайшлі: бойкэн, антонаўка, пэпіч літоўскі, штэцін чырвоны, агрэстоўка, наліў белы, сакаўка і З сеянца Сіцько (чырвонае салодкае, белае салодкае і сеянец з апорта).

Бойкэн—вядомы эўрапейскі сорт. За апошнюю пару мае на Украіне вышэйшую гандлёвую вартасць паміж іншых сартоў. У „Лучках“ маецца да 50 дрэў Бойкену. Усе дрэвы здаровы, рана пладаносіць, плады чистыя з чырвонаю водценню на сонечным баку. Як съведчыць А. С. плады бойкена робяцца смачнымі у лютым і часта захоўваюцца да новага ўраджаю. Калі ў канцы лютага мес. ужо адыходзіць антонаўка, настаема пары бойкену.

Як памянёна вышэй ў садзе Капаткевіцкай сямігодкі мы знайшлі дрэва бойкэну ўзросту 17 год з ураджаем у 10 пудоў чистых пекных, каштоўных пладоў. Па думцы А. С. бойкэн нібы сябе лепей адчувае ў садзе як антонаўка, у чым нам давялося ўпэўніца. Пры аглядзе дрэў антонаўка выявілася больш хворай (па ліку) як бойкэн.

Калі бойкэн па іншых раёнах Мазыршчыны зьяўляецца гэткім жа трывалым сортам (на што мы маём надзею) як у Капаткевічах, дык эканоміка садоўніцтва паўднёвай Беларусі ў бліжайшыя 20 гадоў шпарка кранулася бы ўперад. Тады магчыма было-б стварыць гэткі жа буйны пладовы масыў каштоўнага асартыменту з бойкэну на Прыпяці, які мы маём на Магілеўшчыне (масыў антонаўкі па Дняпру і Сожы).

Антонаўка звычайная (і белая) зьяўляецца вос.-зімовым сортам, трывае да студзеня (1 мес.).

Пэпін Літоўскі рана пачынае пладаносіць. Ураджаі вельмі значныя, што на бедных глебах Мазыршчыны вядзе да хворасці дрэў. А. С. ня-уважліва адносіцца да гэтага сорту.

Штэцін чырвоны (Rouge de Stettin)—вельмі трывалае зімовае яблыка, добрай гандлёвой вартасці. Па думцы А. С. гэты сорт павінен мець будучыну на Мазыршчыне.

Грагана (агрэстоўка)—весеннае яблыка, вельмі пекнае, смачнае і ўраджайнэ.

Па азнаемленьні з каштоўнай памалёгічнай калекцыяй яблынь у „Лучках“ мы ўпэўніліся, што шэраг сартоў (апроч памянёных) вызначаўся досьці трывалым і па смаку, гандлёвой вартасці ня мае сабе роўні.

Да гэтих сартоў трэба аднесці: Ранэт Лянзбэрга, Сін-Ціліш, Ранэт Абэрдзіка, Ранэт залаты Пізгуда, Пармэн зімов., залаты. Трэба павясці досьці ды на іншых раёнах у кірунку вывучэння гэтых сартоў.

Паміж асартыменту ігруш трывалай групы значную вартасць маюць весенныя: Міністр Люцілус, Пастарская і зімовыя: Бэра Грумковая і Бэра Лігэля.

Паводле думкі А. С. ігруши і костаўкавыя (пераважна съліўкі) знаходзяць сабе вельмі спрыяючыя умовы ў Мазыршчыне, аб чым съведчыць значны % здаровых дрэў гэтых парод. Дзякуючы спрыяючым умовам клімату мы знаходзім у „Лучках“ 17 сартоў вельмі каштоўных вэнгерак, ранкледаў і інш. съліў лікам да 116 здаровых дрэў узросту 18-19 г.

Гандлёвая культура каштоўных зімовых ігруш і лепшых сартоў съліў павінна заніць пачэснае месца ў садоўніцтве Мазыршчыны.

А. Сіцько ня здаволіўся толькі ўласнай практикай і апрабаваньнем сотні сартоў розных пладовых парод. Досьці знаёмы з садовымі падручнікамі, ён часам даставаў садовыя часопісы. Яго лепшымі настаўнікамі і дарадчыкамі была книга*).

У 1915 г. з Капаткевіцкага лясьніцтва атрымана была часопіс па садоўніцтву, адкуль вычитаў артыкул: „Атрыманыне новых палепшаных сартоў плодовых дрэў шляхам гібрыдізацыі і адбору і значнасьць гэтага пытання для Расіі“. А. Сіцько перапісаў гэты артыкул, які я знайшоў паміж яго книг. Аўтара артыкулу ня давялося адшукаць. На рукапісі алоўкам А. С. зрабіў подпіс „Заметка Курскага Вестника Плодоводства“.

У артыкуле праводзіцца думка, што ў гародніцтве, квятцярстве шмат атрымана новых лепшых сартоў у той час, калі ў садоўніцтве

*) У бібліятэцы А. С. мы знайшлі падручнікі: А. Гребницкій Плодовый сад, Воронов—Промышленный плодовый сад, Гинценберг—Удобрение плодов сада, Кичунова—Ягодные растения, Симиренко—Крымское плодоводство (700 стр.), Симиренко—Генеральный каталог, Усикова—Краткая помология, Журн. Плодоводство і г. д.

амаль нічога ня зроблена, ня лічучы тое, што падаравала прырода. У будучыне толькі шляхам гібрыдізацыі і падборам бацькоў магчыма будзе атрыманы палепшаныя сарты пладовых дрэў, прыстасаваных да кліматичных і іншых умоў тае ці іншае краіны. Далей апісваецца дасягненіі І. Мічурына і методыка гібрыдізацыі (штучнага апылкавання). Гэты артыкуул зрабіў моцны уплыў на Капаткевіцкага дасыледчыка і з 1917 г. у „Лучках“ пачынаецца праца па апылкаванню згодна мэтодыкі вышэй памянёнага артыкулу.

Апылкаваныне вядзенна А. С. наступным спосабам. Абіраюцца маладыя дрэвы ўзросту 8-10 год. На матчыным дрэву, калі пялесткі кветак яшчэ ў трубцы, ножыкам адрываюцца галоўкі пыльнікаў. У разэтцы пучкоў пакідаецца толькі адзін, іншыя зьнішчаюцца. Матчыны каstryраваныя кветкі абкружжаюцца ворачкам. Калі паспльявае пылок кісткай спачатку цукровым сірапам абмазваецца рыльца і потым пераносіцца пылок. Кветка зноў абкружалася ворачкам. Методыка апылкаваныя А. С. мае недахопы, але гэта адносім да аўтара вышэйпамянёнага артыкулу.

На знайдзеным у „Лучках“ лістку (уласнай рукой А. С.) алоўкам зроблен подпіс: „10 лістапада 1917 г. Скрыжаваныне зроблена паміж кветкай пантааскай прыгожай (зім. ябл.) і сеянцам з Парэчча. Апошніяе яблыка летніяе, вялізнае, чырвона-паласастае, салодкае, душыстае. Плод зънят з дрэва 20 каstryчніка. Плод формай і колерам меў нешта сярэдніе паміж абодвымі сартамі. Па смаку яблыка зусім непадобна да Пантааскай прыгожай. Мякаць пульхная, троху мучніста і больш салодкая ад апошніяга сорту. Атрымаў пару зярніт. 11/IX—пяскую. Буду сеяць вясной 1918 году“.

З насеніння атрымліваюцца дрэвы на сваіх карэннях. Калі па шляхэтнасці лісьця, галінак і г. д. дрэўца надае надзею на атрыманыне пладоў добрай якасці, тады яно захоўваецца да першага ўраджаю. У выпадку, калі дрэўца троху падобна да дзікіх продкаў, яно нішчыцца (альбо перапрышчапліваецца іншым сортам).

З найбольш цікавых гібрыдаў з'яўляецца новы сорт, атрыманы ад скрыжавання паміж Ранэтам Абэрдзіка ♀ × бойкэнам ♂ у 1917 г. Узрост дрэў у пару апылкаваныя быў 8 год. З насеніння атрымана 1 драўцо. Ураджай першых пладоў быў праз 6 год.

У 1924 г. у першыну з'явілося 2 плады, у 1925 г.—3, у 1926 г.—9 (з якіх 5 я прывёз у Горкі для дасыледавання). Плады сярэдній вялічыні, больш падобны да матчынай формы—Ранэта Абэрдзіка з чырвонай водценню бойкена. Па моцнай мякаці, значнай вазе, трываласці—гэты сорт трэба аднесці да групы Ранэтаў. Маём надзею, што новы сорт будзе трывалым і гэткім чынам з'яўліцца мясцовым яблыкам значнай вартасці.

Далей мы каротка пералічым новыя сарты, атрыманыя у „Лучках“ і ў „Парэччы“:

1. Ранэт Касэльскі ♀ × Бойкэн ♂ ад скрыжавання ў 1919 г., пладоў ня было.
2. Антонаўка × Бойкэн—узросту 7 год, пладоў ня было.
3. Цітаўка × Антонаўка—узр. 7 год.
4. Чырвонае летніе, атрым. у Парэччы з насеніння.
5. Белае, салодкае летн., вывед. у Парэччы.
6. Сеян. Кандзіл-Сінап атрыман з насеніння і дае плады з 1924 г.
7. „ Пепінкі Літоўскай атр. у 1918 г., пладоў ня было.
8. „ Цітаўкі. Узрост 12 год. Першыя плады—у 1924 г. Драўніна значна мацнейшая як цітаўкі. Плады больш позныя.

9. Сеян. з насеніння ад яблыка, атрым. з Мазырскага фрукт. склепу.
Узрост 9 год. Жоўтае, зімовае, трывае да вясны.
10. „ з насеніння ад яблыка, атрым. з Мазырскага фрукт. склепу.
Шэра-белае, ляжыць да вясны.
11. „ баравінкі—9 год. Па смаку лепш ад матчын. сорту. Плады
з 1925 г.

З ігруш атрыманы наступныя сарты:

12. Сеян. Лясной прыгожай. Плады былі у 1925 г.
13. Калебаса плоцкая \times масльяная грумковая. 8 г. Пладоў ня было.
14. Сеян. ад Сапажанкі 8 г. Плады чыстыя без *Fusicladium*.
15. Калебаса плоцкая \times Бэра Лігэля 8 г. Пладоў ня было.

Дрэвы гібрыдных форм вельмі цікавы па асаблівасці лісця, галін
пучкоў і г. д. Пры агляданыні сваіх гадаванцаў А. С. нам дэманстраваў
што атрымаў гібрыд ад бацькоў. У будучыне вельмі неабходна больш
дэталева азнаёміцца з дасягненіямі селяніна—дасъледчыка, закінутага
без усякай дапамогі ў абшарах Палесься. У пачатку 1926 г., а потым
пры спатканыні А. С. перадаваў аб перашкодах ў яго працы. Вельмі¹
цяжка вартаваць сад, патравы збожжа, сенажаці, мала сена ў сувязі
недахопам лонак, мала угнаеніня. Шмат працы, шмат клашот... Пры гэ-
тых умовах вясьці досъледы робіцца надзвычайна цяжка. На нашае за-
пытаныне ў лютым 1926 г. ці можна будзе павясьці у „Лучках“ некато-
рыя нагляданыні А. С. пісаў нам: „З вялікай ахвотай, але па першае
зацьвітаныне саду саўпадае з парой палявых пасеваў, а свой кавалак
хлеба маю ад плуга. Памоцнікаў ня маю і палявую працу павінен выка-
наць у першую чаргу. Па другое: нявядома якія настроі ў мяне буду-
т тую пару, калі патрэбна будзе ажыццяўляць пляны досъледаў. Праш-
тусе памянёнае прыняць да ведама і калі магчыма прыслать на лета
студэнтаў: аднаго па садоўніцтву, другога па пчаларству, тады агульными
сіламі выканаем значна больш, чым прадугледжана праграмай“.

Апроч садоўніцтва ў „Лучках“ здаўна значае месца займае пча-
лярства. Маюшча вынікі ў гэтым напрамку. Сыстэмы вульлёў: паляпша-
ная дупленка, самасадачная дупленка (для лоўлі раёў у лесе), Дадана
Лявіцкага. Значныя дасягненіні ў палявой гаспадарцы. Добры севазваро-
для ўмоў Капаткевіцкага раёну з беднымі пескавымі глебамі. Культур-
лубіну, сэрэдлі, пляюшкі. Гатункавыя пшаніца, авёс, бульба. Палеткі
буйным сінем лубінам рабіў надзвычайна добрае ўражаныне*).

Падагулім вынікі дасъледчай працы селяніна Алеся Сіцько з Мазырчи-

1. У адным з адсталых сельска-гаспадарчых раёнаў паўднёвай Бе-
ларусі гаспадарка „Лучкі“ атрымала шэраг дасягненіні ў кірунку тэх-
нікі ральніцтва, садоўніцтва, пчаларства.

2. Апрабавана да 100 каштоўных сартоў яблынь, ігруш, съліў, вішні,
шань, чарэсен, з якіх значная колькасць акліматызавалася ў Капатк-
віцкім раёну.

3. Для ўмоў Мазыршчыны вызначан наступныя сталы гандлёвы аса-
тымэнт яблынь: Бойкэн, Антонаўка, Пепінка Літ., Штэцінка Чырвона-
Агрэстоўка (Грагана), Сакоўка і інш.

4. Вызначан сталы асыртымэнт ігруш, съліў, вішні, чарэсен.

5. Выведзен шэраг новых сартоў яблык, ігруш, які будзе ме-
значную вартасць для гандлёвага садоўніцтва.

*) А. Сіцько атрымаў дыплём на ўсесаюзной выстаўцы ў Маскве ў 1923 г. і ўзні-
гароду на раённай выст. у 1926 г.

С Ъ П І С

пладовых парод і сартоў, апрабаваных у гаспадарцы „Лучкі“ А. Сіцько на Мазыршчыне.

Тлумачэнъне знакаў.

- л.—летні; в.—весенны; з.—зімовы.
 + звычайны ў гандлю і па смаку.
 ++ вельмі добры ў гандлю і па смаку.
 * досьць трывалы.

10 лепших трывалых сартоў яблык для гандлёвага саду (*Pirus malus*).

1. Бойкэн
2. Антонаўка белая
3. Пэпінка літоўская
4. Штэцін чырвоны
5. Агрэстоўка (Грагана)
6. Ружовае
7. Наліў белы
8. Сакаўка
9. Чырвонае салодкае Сіцько
10. Белае салодкае Сіцько

44 сартоў яблык памалёгічнай калекцыі.

	Пара дасьпі- ванння	Якасць смаку	Гандлё- вая вар- тасць
* 11. Пэпін аранжав. д-ра Ээліга	з.—поз.	++	++
12. Пармэн зім. залаты	з.—п.	++	++
13. Ранэт зал. Пізгуда	з.—ран.	++	++
14. Біスマрк	з.—п.	+	+
15. Лянгтон непараўн.	вес.	+	+
* 16. Антонаўка паўтарахунт.	вес.	+	+
17. Ранэт аранж. Кокса	з.—п.	++	++
* 18. Ранэт Бленгэйма	з.—п.	++	++
* 19. Сеян. Грагама	лет.	+	+
* 20. Ранэт Лянзбэрга	з.—п.	++	++
21. Ранэт Вял. Касельскі	з.—п.	++	++
* 22. Чырвоны жалезняк	з.—п.	+	+
23. Апорт Ляксандра	вес.	++	++

	Пара дасьпыванъя	Якасьць смаку	Гандась- вая вар- тасьць
* 24. Сеян. Сінап—Кандзіль	з.—п.	++	++
* 25. Ранэт Абэрдаіка	з.	++	++
* 26. Сынеж. Кальвіль	з.—п.	++	++
27. Пантааская прыгожая	з.—п.	+	+
28. Кальвіль Одэрслебенскі	з.—п.	+	+
* 29. Жоўты Бельфлер	з.—п.	++	++
* 30. Ледзі Гэнікэр	з.—п.	+	+
31. Ранэт Шампанскі	з.—п.	++	++
* 32. Кальвіль лет. Фрааса	в.	++	++
* 33. Празрач. белае летн.	л.—р.	+	+
* 34. Ранэт Сімірэнка	з.—п.	++	++
* 35. Карапава	з.—п.	++	++
* 36. Белы Расійск. Размарын	з.—п.	++	++
* 37. Боскоопская прыгожая	з.—п.	++	++
* 38. Карапалеўскі Кальвіль	з.—п.	++	++
39. Delaware Winter	з.—п.	+	+
* 40. Бабушкіна	з.—п.	++	++
* 41. Сінап—Кандзіль	з.—п.	++	++
* 42. Карабаўка	л.	+	+
* 43. Ранэт Баўмана	з.	++	++
* 44. Ранэт Арлеанскі	з.—п.	++	++
* 45. Ранэт Гарбэрта	з.—п.	++	++
* 46. Кальвіль чырв. восен.	в.	+	+
* 47. Ранэт шэры фран.	з.—п.	++	++
* 48. Баравінка	в.	+	+
* 49. Грагама Ангельская	в.	++	+
* 50. Тафцянае ясн. зімов.	з.	+	+
51. Чорнае дрэва	в.	+	+
52. Размарын бел. Цірольскі	з.	++	++
53. Пэпін Рыбстона	з.	++	++
* 54. Сінь—Ціліш	з.—р.	++	++
13 трывалых сартой ігруш:			
(Pirus communis).			
1. Баргамот зял. вос.	в.		
2. Міністр Люцілус	в.	++	++

		Пара дасыпя- вания	Якасъць смаку	Гандлё- вая вар- тасъць
3.	Мясоу. восенняя	л.	+	++
4.	Бэра Грумковая	з.-п.	++	++
5.	Сапажанка	в.	++	++
6.	Бэра Лигэля	з.	++	++
7.	Бутэльная лет.	л.	+	++
8.	Вінеўка	в.	+	++
9.	Цукравальная вял.	л.	++	++
10.	Пана Франс Мадам	л.	++	++
11.	Смальянка	л.	+	+
12.	Улюбенка Кляпа	л.	++	++
13.	Пастарская	в.	++	++

У В А Г А: з пералічаных 13 сартой вышэйшую вартасъць маюць:
Міністр Люцілус, Бэра Грумковая, Бэра Лигэля, Пастарск.

13 сартой ігруш менш трывальных
у „Лучках“.

14.	Бэра Штэрбэнгэра	в.	++	++
15.	Бэра Блюмэнбаха	л.	++	++
16.	Ільлінка	л.	+	+
17.	М-м Фаўр	з.—р.	++	++
18.	Масъляная Гэліна	в.	++	++
19.	Бэра з Случчыны	в.—п.	++	++
20.	Калебаса плоцкая	в.	++	++
21.	Маргарыта Марыя	в.	++	++
22.	Граф. Парыжская	з.	++	++
23.	Ляксандра Дульляр	в.—п.	++	++
24.	Бэра Боск	з.	++	++
25.	Бэзе дэ сэнт Анжэло	з.—п.	++	++
26.	Урачыстасъць Вены	в.	++	++

Сылівы (*Prunus insititia*, *Prunus damascena*).

1.	Вэнгэрка Італійск.	2 пал. вер.	++	++
2.	Вэнгэрка блюертальская	1 пал. вер.	++	++
3.	Вэнгэрка ангельская	Кан. жн.	++	++
4.	“ ерусалімская	” ”	++	++
5.	Ранклед зялен.	2 пал. жн.	++	++
6.	“ Урына	1 пал. жн.	++	++

	Пара дасьпя- вания	Якасьць смаку	Гандлё- вая вар- тасьць
7. Ранклед фіалетав.	1 пал. жн.	++	++
8. „ бавескі	Кастрыч.	++	++
9. „ залаты	Кан. ліп.	++	++
10. Яечнае чырвонае	2 пал. вер.	++	++
11. „ жоўтае	2 пал. жн.	++	++
12. Вашынгтон	2 пал. жн.	++	++
13. Пэрдрыгон паласааст.	2 пал. жн.	+	+
14. Кіркэ	2 пал. жн.	++	++
15. Мясц. бел. кісл.	Жнівенъ	—	—
16. Мясц. чорная	Ліпень	—	—
17. Гартвіса	1 пал. жн.	++	++
Чарэсні (Prunus avium).			
1. Майская жоўтая	1 пал. чэр.	++	++
2. „ чырвоная	„	++	++
Вішні (Prunus cercasus).			
1. Карапала Гартэнзія	1 пал. чэр.	++	++

PROF. M. BURSTEIN. DIE VERSUHS-GARTENBAUWIRTSCHAFT DES BAUERN A. SIZKO IM MOSYR'SCHEN KREISE.

Die bäuerliche Wirtschaft „Lutschki“ von A. Sizko befindet sich im Mosyr'schen Kreise, bei dem Flecken Kapatkewitschi etwa 20 Kilometer von der Eisenbahn—Station Ptitschj entfernt. In der Wirtschaft befinden sich 3,2 Hektare unter dem Garten, 5,5 Hektare Ackerland, 4,4 Hektare Heuschlag und 2,2 Hektare unter Wald und Sumpf.

Im Laufe seiner langjährigen Arbeitstätigkeit hat der Bauer A. Sizko mancherlei Erfolge auf dem Gebiete der Obstbaues, der Feldwirtschaft und Bienenzucht erzielt.

Seine Versuche beanspruchen wissenschaftliche Bedeutung und ergaben folgende Resultate:

1. Auf dem Gebiete der Pomologie sind mehr als 100 wertvolle Sorten erprobt: Aepfelbäume, Birnbäume, Pflaumen, Kirschen und Morellenbäume, von denen ein grosser Teil sich den klimatischen Verhältnissen des Mosyr'schen Kreises völlig angepasst hat.

2. Für diesen Kreis lässt sich, fassend auf langjährigen Erfahrungen, folgende Auswahl standfester Sorten zu gewerblichen Zwecken aufstellen: Boiken, Roter Stettiner, Antonowka, Litauischer Peping, Rosenapfel.

3. Es hat sich herausgestellt, dass so wertvolle Sorten, wie Reinette Landsbergs, Winter—Goldparmäne, Reineite von Pistudy, Orange—Peping von Dr Selig und andere vortrefflich im Mosyr'schen Kreise gedeihen und Frucht tragen.

4. A. Sizko hat eine beträchtliche Anzahl von Birnensorten ausversucht, von denen sich folgende, als standfeste bewährt haben: Minister Lucillus, Grumbkow's Butterbirne, Pastorbirne, Liegels Butterbirne.

5. Der selbstständig Versuche anstellende Bauer hat 15 neue Sorten Gezüchtet, von denen einige gewiss gewerbliche Bedeutung für Mosyr'schen Kreis erlangen werden.

Праф. А. В. КЛЮЧАРОЎ і дац. В. П. ЖЫВАН

Спраба вывучэння мясцовых палявых культур.

II. Пшаніцы.

Гэтаю працаю мелася на ўзвеze кінуть прамень съвету на батанічны склад мясцовых пшаніц, а таксама выявіць іх некаторыя асаблівасць біялягічнага і гаспадарчага парадку.

Як ужо зазначалася ў заметцы аб аўсох, матар'ялам па вывучэнню мясцовых культур для нас было, з аднаго боку, пробы пшаніцы ў снапкох, атрыманых намі амаль што з усіх акруг БССР, а таксама пробы насеніння, атрыманыя ад хлебнай інспекцыі і высеянныя на Беларускай Даcъледчай Станцыі.

Кожны снапок быў аналізаваны на падставе азначэння батанічнага складу.

Колькасць каласкоў кожнай адмены падлічалася і такім чынам вызначаўся колькасны і якасны ўдзел кожнай адмены.

Далей у межах кожнай адмены ў залежнасці ад колькасці каласкоў выбіралася ад 3-х да 9 пшанічных каласкоў для апісання.

Плошча пад культурою пшаніцы і яе ўраджайнасць.

АКРУГА	Плошча засеву у % %		АКРУГА	Плошча засеву у % %	
	азім.	ярав.		азім.	ярав.
Бабруйская	0,76	4,75	Магілеўская	0,14	3,87
Барысаўская	0,53	3,15	Мазырская	0,54	3,30
Віцебская	0,66	2,38	Аршанская	0,70	3,45
Калінінская	0,50	4,51	Полацкая	0,92	2,09
Менская	0,85	3,65	Слуцкая	—	—

Эвалюцыя плошчы засеву пшаніцы за апошнія 40 гадоў мае пэўную тэндэнцыю к некатораму пашырэнню, што зьяўляецца ў выніку наступных даных*).

* Р. А. Бонч-Осмоловский. Эволюция Сельского Хозяйства БССР.

Плошча пшаніцы ў % %		
Гады	Азімы	Яравы
1887	0,7	1,3
1901	0,8	1,1
1908	0,8	1,0
1913	0,8	0,9
1916	0,6	0,8
1917	1,2	—
1920	0,8	1,3
1924	0,8	3,5

Даныя паказваюць таксама на падвышэньне ўраджаю пшаніцы.

А К Р У Г А	Ураджай з дзесяціны ў пуд.		А К Р У Г А	Ураджай з дзесяціны ў пуд.			
	азім.	ярав.		азім.	ярав.		
Бабруйская . .	1905—1913	49,0	44,7	Магілеўская . .	1905—1913	49,1	52,6
	1923	51,6	48,9		1923	50,6	50,7
	1924	54,6	48,3		1924	46,9	52,8
Барысаўская . .	1905—1913	45,8	40,5	Мазырская . .	1905—1913	47,6	43,0
	1923	42,5	44,5		1923	54,4	50,4
	1924	44,1	46,4		1924	50,7	40,1
Віцебская . .	1905—1913	37,5	35,0	Аршанская . .	1905—1913	55,1	52,9
	1923	46,9	39,8		1923	55,4	50,1
	1924	53,5	50,5		1924	54,2	63,7
Калінінская . .	1905—1913	56,0	42,7	Полацкая . .	1905—1913	34,9	34,7
	1923	53,9	52,8		1923	27,8	36,4
	1924	52,0	51,6		1924	44,1	39,3
Менская . .	1905—1913	51,9	45,8	Слуцкая . .	1905—1913	60,6	52,3
	1923	48,3	47,2		1923	60,2	57,9
	1924	56,9	51,4		1924	62,6	49,1

Сарты пшаніцы.

З гэтага боку пшаніцы Беларусі яўляюць нам досыць заблытаныя малюнакі. Гэта залежыць перш за ўсе ад таго, што пад відам сорту культивіруюць часам шмат адмен. Ад перавагі тae цi іншай адмены з'мяняеца часта і назва сорту, ня кажучы ўжо аб яго прадукцыінасці.

На некаторых акуругах БССР культивіруюць, напр., часта сорт яравой пшаніцы, пад называ „яроўка“. Гэта белакалосая асьцістая адмена з чырвоным зерням *Tr. erythrospermum Körn.* Аднак „яроўка“ амаль што ніколі ня бывае з аднае гэтай адмены, а часцей за ўсё з 2-х, а часам і з 4-х. Гэтай акалічнасці мы дадзім пацвярдзенъне пры аналізе батанічнага складу індывідуальных проб.

У сялян часта сустракаюцца сарты чырвонакалоскі (Tr. ferrugineum), гіркі (Tr. miltorum), белакалоскі (Tr. erythrospermum, Tr. lutescens).

У межах адзначаных 4 адмен разъмящаюцца амаль што ўсе сарты, якія пераважна разводзяцца ў сялян. Праўда, большасць сартоў пшаніцы, што разводзяцца цяпер сялянамі і савецкімі гаспадаркамі, носяць на сабе адбітак тых сартоў, якія былі раней у б. маёнтках.

З гэтага боку можа прадставіць пэўную цікавасць даведка аб тым, якія сарты разводзіліся раней у гэтых гаспадарках.

Дваццаць гадоў таму назад паводле даных б. дэпартамента земляробства ўва ўласніцкіх гасп-ах разводзіліся наступныя сарты (у % ад агульнага ліку выпадкаў):

С А Р Т Ы	%	С А Р Т Ы	%
Сандамірка . . .	24	Чырвонакалосая (яравая)	4
Кастромка . . .	12	Белакалосая . . .	4
Пулаўка . . .	18	„Пясковая“ . . .	4
Віктрыя белая . . .	4	„Польская“ . . .	4
Франкенштэйская . . .	4	Генеалягічная . . .	4
Высокалітоўская . . .	12	Чырвонакалосая . . .	4
Нью-джэрсей . . .	8	Ноэ . . .	4

Як відаць з паданай табліцы, сарты пшаніцы б. маёнткаў вызначаліся паразнальнаю разнастайнасцю. Гэтая разнастайнасць базулюе на адбіліся на складзе сартоў сялянскіх і савецкіх гаспадараў. Праўда, часта пад відам розных сартоў фігуруюць адны і тыя-ж сарты (кастромка-пулаўка). Таксама шмат якія сарты маюць чиста мясцовыя назвы (польская, пясковая).

Дасьледчыя ўстановы Беларусі і суседняя з ёю прычлененіі ў сартовы склад пшаніц значную разнастайнасць, бо нельга дапусціць, каб шмат якія сарты, што разводзяцца на дасьледчых станцыях, не перакінуліся ў мясцовую гаспадарку.

Тутанавіцкае дасьледчае поле (Менскай губ., Навагрудзкага павету, — цяпер уваходзіць у склад Польшчы) у 1914 годзе ставіла дасьледы па апрабаванню 32-х сартоў, з якіх у сэнсе ўраджайнасці вызначыліся наступныя: дывідэнд, востка струбэ, сланечная, востка белая Хрыстэн-сэна, данкоўская цупкасаломавая, экстра скверхэд, высокалітоўка, чорка бастардзкая, трумф Падоле, востка белая нямірчанская, банатка, сандамірка.

Віленская дасьледчая станцыя ў даваенны час разводзіла разам з іншымі наступныя сарты пшаніц: чырвоную арыг. steglera, асьцістую Hildebrand, мясцовую Бэлаконскую, асьцістую мясцовую і інш.

Энгэльгардаўская дасьледчая станцыя мела справу з чистымі лініямі, выдзеленымі з кастромкі, а таксама з сартамі, здабытымі Маскоўскаю сэлякцыйнаю станцыяю.

Беларуская дасьледчая станцыя ставіла дасьледы пераважна з наступнымі сартамі: мясцевая асьцістая белакалосая, мясцевая бязвосная, Кічнэр, Маркіз, Tr. lutescens, erythrospermum, albidum з Саратаўскай дасьледчай станцыі і Caesium з заходня-сыбірскай дасьледчай станцыі.

Уесь гэты сартовы склад бязумоўна ўнёс разнастайнасць у мячковыя сарты.

Батанічны склад.

З 80 снапкоў—проб пшаніцы, якія былі перагледжаны і аналізаваны на долю яравых пшаніц трэба аднесці 62 і азімых—18.

Яравыя пшаніцы прадстаўлены амаль што выключна 4-ма пануючымі формамі*)—*Tr. vulgare* var. *milturum* Al., *Tr. var. lutescens* Al., *Tr. var. erytrospermum* Körn., *Tr. ferrugineum* Al. Толькі ў адзіночных выпадках сустракаюцца гэткія адмены, як *Tr. var. albidum* Al. і *alborubrum* Körn.

Азімія пшаніцы, наадварот, прадстаўлены пераважна адменамі: *Tr. v. albidum*, *Tr. alborubrum* і толькі часткаю іншымі. Разам з гэтым з проб азім. пшаніцы Кастромкі вельмі часта вызначалася адмена *Tr. v. velutinum* Schübl. Большаясьць пробных снапкоў зъмяшчала ў сабе 3-4 адмены, а ў некаторых выпадках лік адмен даходзіў да 6.

Удзел адмен у асобных пробах пшаніцы было фіксавана з боку колькасці і якасці. Процэнт якаснага ўдзелу адмен выявляўся на падставе прысутнасці ці адсутнасці данай адмены ў пробах. Колькасны ўдзел адмены ў асобных пробах вызначаўся падлікам усіх каласкоў пробы з падлікам колькаснага ўдзелу кожнай адмены.

Трэба назначыць, што пэўнай законнасці ў сэнсе якаснага і колькаснага ўдзелу адмен у асобных пробах установіць нельга ці крайне цяжка, што відаць з даданай табліцы (гл. табл. № 1), дзе мы разам з іншымі матар'ямі падаём батанічны склад пшаніц, узятых з самёх вёсак найбольш падрабязна абсьледванага Кайданаўскага раёну Менскай акругі з тым, каб на падставе сучэльнага абсьледвання засеваў пшаніцы можна было выявіць пэўнае прадстаўленыне аб колькасным ўдзеле адмен у засевах, але і тут, апроч агульных контурных даных, нічога больш дакладнага аб колькасным ўдзеле адмен установіць цяжка.

Табліца 1.

Акруга і месца, дзе ўзяты пробы	Удзел адмен												Увага	
	var. 0/0	<i>milturum</i> 0/0	var. 0/0	<i>lutescens</i> 0/0	var. 0/0	<i>erytrospermum</i> 0/0	var. 0/0	<i>ferrugineum</i> 0/0	var. 0/0	<i>albidum</i> 0/0	var. 0/0	<i>alborubrum</i> 0/0	var. 0/0	<i>velutinum</i> 0/0
Менская акруга	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Савец. гасп. Каралева	—	—	2	3,3	39	63,9	20	328						
"	—	—	1	2,8	21	58,3	14	38,9						
"	—	—	1	2,9	21	61,8	12	35,3						
Чэрвенскі "р. № 4044	6	2,5	5	20,8	6	25	7	292						
"	7	9,9	35	49,3	10	14	19	26,8						
"	—	—	—	—	—	—	—	—	34	65,4	18	34,6		пш. азім.
Шацкі раён в. Сітнае	—	7,5	—	—	160	55,9	126	44,1						
Кайданоўскі раён в. Станькава	17	0,9	10	4	98	43,4	101	44,7						
в. Леднікі	5	18,1	19	3,4	502	89	38	6,7						
в. Макаўчыцы	57	11,8	65	20,7	67	21,3	125	39,9						
"	54	11,8	59	12,9	206	45,1	138	30,2						

*) К. А. Фляксбэргэр. Определитель настоящих хлебов.

Акруга і месца, дзе ўзяты пробы	var.	milturum	var.	lutescens	var.	erythro- spermum	var.	ferrugi- neum	var.	albidum	var.	alborub- rum	var.	velutinum	Увага
	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	
в. Макаўчыцы . . .	35	8,1	75	17,3	193	44,6	130	30							
в. Дзягільна . . .	—	—	—	—	378	71,8	146	28,2							
“	5	0,8	6	1,0	402	65,8	198	32,4							
Бабруйская акруга .	—	—	7	23,3	—	—	23	76,7							
№ 40	—	—	14	25,9	23	42,6	17	31,5							
№ 6	2	3,1	18	27,7	31	47,7	14	21,5							
Мазырская акруга .	—	—	73	100	—	—	—	—							
“	14	32,6	26	60,5	—	—	—	—	3	6,9					
“	—	—	23	65,7	6	17,15	6	17,15							
Аршанская акруга .	—	—	—	—	—	—	—	—							
Коханаўскі раён . . .	16	37,1	27	62,9	—	—	—	—							ш. азім.
м. Смальяны . . .	46	73	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	27		ярав.
“	34	77,3	—	—	—	—	4	9,1	—	—	—	6	19,6		”
в. Салюк	17	27,4	22	35,5	17	27,4	6	9,7	—	—	41	91,1			азім.
Віцебская акр. Дубены	—	—	4	8,9	—	—	—	—							
“	14	32,6	18	41,9	11	25,5	—	—	—	—					

З табліцы відаць толькі, што ў БССР, асабліва ў заходній яе частцы, найбóльш пашыраны адмены *erythrospermum* і *ferrugineum*, ува ўсходніх-жа акругах у найбóльшай колькасці прадстаўлены адмены: *milturum* і *Iutescens*. Аднак, як мы паміналі і раней, пэўных арэалаў пашырэння кожнай адмены па акруга, а тым больш у межах акругі вызначыць не ўдаецца.

Абъследваныне сялянскіх засеваў вакольных вёсак паказало што Койданаўскі раён у гэтым сэнсе адбівае агульны малюнак заходніх акруг БССР: асьцістыя адмены тут прадстаўлены найбольш.

Сыстэмалызычучы даныя па пашырэнню асобных адмен па акругах мы маєм наступнью табліцу.

Таблица 2. (яровыя і азімые пшаніцы).

Н А З В А А Д М Е Н	Кольк.	Менская	Бобруйская	Барысаўск.	Аршанская	Слуцкая	Мазырская	Віцебская	Калінінская
	Якасць	Якасць							
II. А з і м ы я п ш а н і ц ы.									
Lutescens	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Erythrospermum	7	53	—	—	—	8	23	20	17
Milturum	—	—	—	—	—	12	28	8	15
Ferrugineum	8	60	—	—	—	64	85	56	45
Albidum	64	90	—	—	—	12	26	10	40
Alborubrum	21	80	—	—	—	4	—	22	25
Velutinum	2	—	—	—	—	6	—	—	—

Для большай нагляднасці падаём тут зборную табліцу пашырэння адмен па акругах.

А Д М Е Н Ы	Якасны ўдзел		Колькасны ўдзел	
	maximum	minimum	maximum	minimum
a) Яравая пшаніцы:				
Lutescens	Барысаўская Мазырская	Менская Слуцкая	Мазырская Бабр., Арш.	Барысаўская Менская
Erythrospermum	Менская Барысаўская	Бабруйская Калінінская	Менская Слуцкая	Бабруйская Аршанская
Milturum	Аршанская Барысаўская Калінінская	Мазырская Бабруйская	Аршанская Бабруйская	Менская Слуцкая
Ferrugineum	Менская Барысаўская Слуцкая	Мазырская Бабруйская	Барысаўская Слуцкая	Мазырская Аршанская
б) Азімая пшаніцы:				
Albidum	Менская Слуцкая	Віцебская Мазырская	Менская Аршанская	Мазырская Слуцкая
Alborubrum	Менская	Мазырская	Менская Мазырская	Слуцкая Аршанская

Апісаньне асобных адмен. Форма коласу*) (гл. мал. 1).

Tr. vulgare var. lutescens Al. Яравая і азімая бязвосная форма з белым коласам і чырвоным зернем. Колас адносіцца да тыпу II (euro-paeicum—эўрапейскі сялянскі тып). Адна з самых пашыраных у ўмовах БССР форм. Асабліва ў значных разъмерах прадстаўлена ў засевах Мазырской і Калінінскай акруг у якасці формы яравой пшаніцы.

Tr. vulgare var. erythrospermum Körn. Яравая і азімая асцістая форма з белым коласам і чырвоным зернем. Колас тыпу IV (грубы тып) і тыпу V (эўрапейскі, сялянскі тып). Адна з пашыраных форм, асабліва ў акругах Менскай і Слуцкай (яравая і азімая формы).

Tr. vulgare var. milturum Al. Яравая і азімая бязвосная форма з

*) Паводле К. А. Фляксбэргера.

чырвоным каласком і гэткім-жа чырвоным зернем. Колас тыпу II. Пашырана ў значных колькасъцях па акругах Аршанская і Бабруйская.

Tr. vulgare var. ferrugineum Al. Яравая і азімая асьцістая форма з чырвоным каласком і зернем. Колас тыпу V. Найбольш пашырана ў акругах Барысаўскай і Слуцкай у якасъці яравой формы.

Tr. vulgare var. albidum Al. Азімая бязвосная форма з белым коласам і белым-жа зернем. Колас тыпу II. Сустракаецца досыць часта ў якасъці азімай формы ўва ўсіх акругах БССР.

Tr. vulgare var. alborubrum Kópp. Азімая бязвосная форма з чырвоным коласам і белым зернем. Колас тыпу II. Сустракаецца досыць рэдка, прычым ува ўсіх выпадках у якасъці азімай формы.

Tr. vulgare velutinum schübl. Азімая бязвосная форма з белым апушаным коласам і белым-жа зернем. Колас тыпу II. Сустракаецца вельмі рэдка ў якасъці дамешкі да некоторых азімых пшаніц у акругах Менскай, Аршанская і Слуцкай.

Больш падрабязныя звесткі аб асобных адменах можна здабыць з паданай табліцы.

Табліца 3.

Характарыстыка асобных адмен пшаніц.

АДМЕНЫ	Даўж. коласу	Даўж. асьцюк.	Шырыня коласу	Вага коласу	Пустых кала- скоў зверху	Неплодных каласкоў зьнізу	Іншых кала- скоў (плод).	Успо каласкоў у поласе	Шырьльнасць коласу	Лік зядніт у коласе	Вага насення коласу ў гр.	% вагі насен. ад агульн. вагі расьліни	Вага 1000 зяр- ніят ў гр.	Даўжыня зерня	Шырыня зерня	Стаўнак азімай к пшаніце зерня
Tr. var. lutescens .	7,1	—	5,9	0,74	0,5	1,25	10,35	12,1	1,7	22,2	0,48	35,2	21,6	6,2	2,4	2,6
“ ” milturum .	6,0	—	6,6	0,76	0,4	1,6	10,5	12,5	2,1	23,7	0,57	34,6	26,3	6,1	2,5	2,4
“ ” erythro- spermum .	6,4	5,3	6,9	0,87	0,1	1,25	10,95	12,3	1,9	24,4	0,62	34,8	25,9	5,9	2,4	2,5
“ ” ferrugineum	5,6	5,6	6,1	0,69	0,1	1,7	8,7	10,5	1,8	22,6	0,57	37,1	25,1	6,0	2,4	2,5
“ ” albidum .	7,9	—	7,1	1,14	0,4	1,3	10,9	13,6	1,7	25,6	0,95	36,1	37,1	6,4	2,9	2,2
“ ” alborubrum	7,0	—	6,9	1,09	0,3	1,4	10,9	13,6	1,9	26,4	0,92	36,3	34,9	6,5	2,9	2,3
“ ” velutinum	7,5	—	7,1	1,15	0,4	1,6	10,75	12,75	1,7	26,1	0,86	36,1	35,1	6,4	2,8	2,3

Характарыстыка азнак коласу.

Даўжыня коласу. Як гэта відаць з паданай табліцы, вялікай розніца паміж асобных адмен няма. Азімые формы маюць крыху даўжэйшы колас, што як пабачым далей, съведчыць аб крыху большай іх раснасці. Трэба вазначыць, што, па даўжыні коласу кожную адмену можна-б было падзяліць на некалькі тыпаў. Так, у межах амаль што кожнай адмены вызначаюцца лініі каротка-калосыя (да 6 см.), сярэдне-калосыя (ад 6 да 8 см.) і ўрэшце доўга-калосыя (больш 8 см.). Для адмены ferrugineum паказаныя даныя на зусім праўдзівы, бо гэтая адмена, у межах разгледжаных намі проб, мае наогул больш кароткі колас. Амплітуда хістання даўжыні коласу можа быць выяўлена наступнымі величынямі:

var. lutescens ад 4-х см. да 10 см.

” erythrospermum ” 4 ” ” 9,5 ”

var. <i>milturum</i>	ад	4,25	см.	да	8,5	см.
“ <i>ferrugineum</i>	”	3,75	”	”	8,25	”
“ <i>albidum</i>	”	5,25	”	”	10,5	”
“ <i>alborubrum</i>	”	4,75	”	”	9,25	”
“ <i>velutinum</i>	”	4,75	”	”	10	”

Разъмеры коласу зъяўляюца аднёю з надворных азнак адноснай вартасці сорту. Гэта тым больш праудзіва адносна да тых проб пшаніцы, якія ўсе разам былі высяяны на дасьледчым вучастку Беларускай станцыі. Што да проб, атрыманых з розных пунктаў Беларусі, дык тут гэтак раўнаваць нельга, бо на разьвіцці коласу робіць уплыў шмат якія фактары, у тым ліку глебавыя і кліматычныя*).

Даўжыня восьці. Шырыня коласу. Восьці таксама зъяўляюца варыруючаю азнакаю. У большасці выпадкаў прыходзілася наглядаць значна больш кароткія восьці ў адмены „*erythrospermum*“ у паравананыні з „*ferrugineum*“.

Што да шырыні і таўшчыні коласу, дык яны мераліся ў найбольш разьвітай частцы коласу, прыблізна каля першай трэці коласу. Трэба адзначыць, што з гэтага боку вялікай розніцы паміж асобных адмен няма. Кідаецца ў очы адносная разьвітасць коласу ў адмены „*erythrospermum*“ і асаблівау форм азімай пшаніцы (*albidum* і *alborubrum*) і адносна шчуплы колас у адмены „*lutescens*“.

Вага коласу. Амаль што ўсёды можна ўстанавіць прости стасунак паміж разьмерамі коласу і яго вагаю. З гэтага боку яўна выдзяляюцца азімія формы. Гэтыя даныя ў значнай меры падобны да даных вагі зерня коласу, якія ў азімых форм таксама больш выяўлены, чым у адмен яравой пшаніцы.

Парожнія і няплодныя каласкі. З боку сваёй прадукцыінасьці найбольшай увагі заслугоўваюць тыя адмены, у якіх найбольш плодных каласкоў. Трэба адзначыць, што падлікі ў гэтым кірунку не даюць нам падставы зрабіць рашучыя выводы і заключэнні, хоць ўсё-ж відаць, што плодных каласкоў у азімых форм больш, чым у форм пшаніцы яравой. Аднак некаторыя адмены яравой пшаніцы (*erythrospermum*) таксама маюць значны лік плодных каласкоў.

Апроч агульнай колькасці плодных каласкоў, таксама цікавы даныя аб даўжыні каласкоў, бо заўважан досыць цікавы выпадак простай карэляцыі паміж даўжынёю каласка, коласу, калоскавай лускі і зерня. (Е. Баруліна). Даўжыня сярэдняга каласка, паводле наших даных, асобных адмен наступная: *lutescens*—1,4 см., *milturum*—1,3 см., *erythrospermum*—1,4 см., *ferrugineum*—1,3 см., *albidum*—1,5 см., *alborubrum*—1,5 см., *velutinum*—1,5 см.

Гэткім чынам нібы вызначаецца простая залежнасць паміж даўжынёю каласу і каласка, чаго нельга сказаць аб даўжыні коласу і зерня.

Шчыльнасць коласу. Гэтай азнакі амаль што заўсёды надавалася і надаеца вялікае значэнне, дзея таго што ад шчыльнасці коласу залежыць большая ці меншая сыткасць зерня ў данай адмены. Як відаць, сярод разгледжаных намі проб вялікай розніцы ў шчыльнасці коласу паміж асобных адмен няма

* Е. Баруліна. Опыт систематического изучения расового состава в пределах одной разновидности мягкой пшеницы (*Triticum vulgare* var. *ferrugineum* Al.).

Наогул-жа трэба адзначыць, што большасць адмен мае колас сярэдний шчыльнасці. З гэтага сярод кожнай адмены вызначаюцца трэты шчыльнасці коласу: пухка-калосыя формы да 1,5, сярэдне пухкія ад 1,5 да 1,9 і ўрэшце шчыльна калосыя—з большай шчыльнасцю. У нашым выпадку да шчыльна-калосых форм можна аднесці „milturum“. Хістаныні шчыльнасці коласу ў асобных адмен відаець з наступных лічб:

var. lutescens	ад 1,4 да 2,0
„ erythrospermum	„ 1,6 „ 2,3
„ milturum	„ 1,6 „ 2,4
„ ferrugineum	„ 1,5 „ 2,0
„ albidum	„ 1,5 „ 2,0
„ alborubrum	„ 1,6 „ 2,3
„ velutinum	„ 1,5 „ 2,1

Шчыльнасць коласу азначалася шляхам падзелу агульной колькасці каласкоў на даўжыню коласу.

Абмалот. Жадаючы праверыць, ці ёсьць простая карэляцыя паміж шчыльнасцю коласу і сыпкасцю зерня, мы абмалаці некаторыя адмены. Каласы абмалачваліся шляхам правядзення па іх пінцету, які выціскаў найбольш пухка размешчаныя там зярніты. Ад кожнай адмены было абмалочана па 10 каласоў. Колькасць выпаўшых з калосаў зярніт была выражана ў %-х ад агульной колькасці зярніт коласу.

У выніку мы маем наступную табліцу абмалоту:

АДМЕНЫ	% высыпа- емых зярніт	ШЧЫЛЬ- НАСЦЬ КОЛАСУ	Стасунак даўжыні да шырыні зерня
Lutescens	23 %	1,7	2,6
Erythrospermum	19 „	1,9	2,5
Milturum	16 „	2,1	2,4
Ferrugineum	23 „	1,8	2,5
Albidum	12,8 „	1,7	2,2
Alborubrum	17,5 „	1,8	2,3
Velutinum	16,8 „	1,7	2,3

Гэткім чынам, калі не ўва ўсіх адмен, дык прынамсі ў большасці можна наглядаць адваротную залежнасць паміж шчыльнасцю коласу і сыпкасцю зерня.

Характарыстыка зерня пшаніцы.

Вага зерня. Як гэта відаець з табліцы, вага зерня, паказаная ў % ад агульной вагі расьліны, дае наогул аднастайны малюнак па асобных адменах. Толькі ў самых агульных рысах вызначаецца крыху большая заўсяпечанасць зернем азімых форм.

Абсолютная вага зерня (вага 1000 зярнят). Э гэтага боку паміж форм азімай і яравой пшаніцы вызначаецца досыць яўмая розніца, прычым абсолютная вага ў форм азімай пшаніцы досыць значная, дасягаючы ў адмены „albidum“ (сорт кастромка) да 37,1 гр.

Большасыць форм яравой пшаніцы мае парабаўнальна ніzkую абсолютную вагу, дасягаючы ў адмены „lutescens“ да 21,6 гр. Хістанын абсолютны вагі ў асобных выпадках можна бачыць з наступных лічб:

Lutescens	ад 14,6 да 24,3
Erythrospermum	„ 18,3 „ 29,7
Milturum	„ 20,4 „ 31,5
Ferrugineum	„ 21,7 „ 29,8
Albidum	„ 24,3 „ 40,4
Alborubrum	„ 24,9 „ 37,4
Velutinum	„ 26,5 „ 37,9

Велічыня зерня. Для характеристыкі гэтай азнакі мералася даўжыня і шырыня зерня. Вымярэнныі рабіліся ўва ўсіх апісаных пробах, прычым з кожнага коласу бралася па пяць зярнят сярэдний велічыні. Рэзультаты вымярэння паказалі, што зерня беларускіх пшаніц наогул досыць дробнае. Апроч таго, можна адзначыць крыху большыя разъмеры зерня азімых пшаніц, у парабаўнальныі з формамі яравых пшаніц. Калі ўзяць стасунак даўжыні зерня да шырыні і парабаўнаваць гэты стасунак з абсолютна вагою асобных адмен, дык можна зауважыць адваротны стасунак паміж гэтых велічынь:

АДМЕНЫ	Сярэдняя абсал. вага зерня	Стасунак даўжыні да ширыні зерня
Lutescens	21,6	2,6
Erythrospermum	25,9	2,5
Milturum	26,3	2,4
Ferrugineum	25,1	2,5
Albidum	37,1	2,2
Alborubrum	34,9	2,3
Velutinum	36,1	2,3

Формы зерня. (гл. мал.). Мы адразу нізваем тры галоўнейшыя формы: яйкападобную, авальную і эліптычную (даўжыня перавышае шырыню больш, чым у два разы). Часцей за ўсё сярод амаль што ўсіх адмен сустракаецца зерня авальнай формы (38%). Далей ідзе форма эліптычная (32%), нарэшце зерня яйкападобной формы. Можна ўстановіць простую залежнасць паміж лёгкасцю коласу к абмалоту і формама зерня. Аказваецца, што лягчэй абмалачваюцца тыя формы, ў якіх стасунак даўжыні да шырыні большы.

Кансыстэнцыя зерня. Вядомая рэч, што найбольш дакладным спосабам вызначэнья колькасці ў зернях бялку і азоту зъяўляюца непасрэднае азначэнне апошніх. Аднак, у нейкай меры аб колькасці азоту можна меркаваць таксама і з боку кансыстэнцыі зерня ў перарэзе. Пакідаючы пытанье аб колькасці азоту ў пшаніцах Беларусі да наступнага паведамленыя, мы падаем кароткую характарыстыку кансыстэнцыі зерня паводле

АДМЕНА	Кансыстэнцыя зерня		
	Мучн.	Шклават.	Поўшклаватых
Ferrugineum . . .	11,1	46,4	42,5
Erythrospermum . .	28	40	32
Milturum	33,3	28	38,7
Lutescens	61,4	14	24,6

Як відаць з табліцы, шклаватасць зерня найбольшая ў „ferrugineum“ і найменшая ў „lutescens“; erythrospermum і milturum займаюць сярэдзіну. Трэба адмовіцца, што зломам зерня трэба кіравацца вельмі асыцярожна. Даныя, якія толькі што намі паказаны, раз-по-раз даюць такі заблытаны малюнак, што пра пэўную законамернасць адносна мучністасці зерня ў розных адмен гаварыць нельга. Раз-по-раз lutescens ў асобных пробах дае зерня шклаватае, а ferrugineum наадварот прямяністае. Асабліва часта гэта бывае ў пробках, атрыманых з розных мясцоў ваколістай. У апошнім выпадку здаецца, што кліматычны і глебавыя фактары ў значнай меры пакідаюць свой адбытак на кансыстэнцыі зерня. Для аналізу на мучністасць мы бралі толькі тыя пробы, якія былі выгадаваны на дасьледчым полі Беларускай дасьледчай станцыі.

У сэнсе рэакцыі асяродку насенія, пшаніцы распадаюцца на дзве абасобленыя групы,—азімия і яравыя, прычым большую кісьліннасць маюць азімия пшаніцы.

ВЫВАДЫ:

1. У БССР найчасцей сустракаюцца наступныя адмены пшаніц: *Trit. vulgare* var. *lutescens*, var. *milturum*, var. *erythrospermum*, var. *ferrugineum*, var. *albidum*, var. *alborubrum*, var. *velutinum*. Пры гэтым апошнія тры адмены выяўлены ў формах азімай пшаніцы.

2. Колькаснае і якаснае пашырэнне асобных адмен пшаніц як па ўсёй тэрыторыі БССР, так і па асобных яе акругах не падлягае пэўнай законнасці занальнага пашырэння.

3. Большасць адмен пшаніцы маюць колас (паводле К. А. Флікс-бэргера) тыпу II (europeum), тыпу V і тыпу IV (рэдка).

4. Паводле абсолютнай вагі зерня і іншых азнак коласу і зерня пшаніцы БССР могуць быць далічаны да форм сярэдняй вартасці. Формы азімай пшаніцы маюць большую абсолютную вагу і некаторыя іншыя азнакі, якія характарызуюць іх крыху большую прадукцыйнасць.

Меновъ коласа (II) и зърна.

T. aestivum

T. aestivum

T. aestivum

T. aestivum

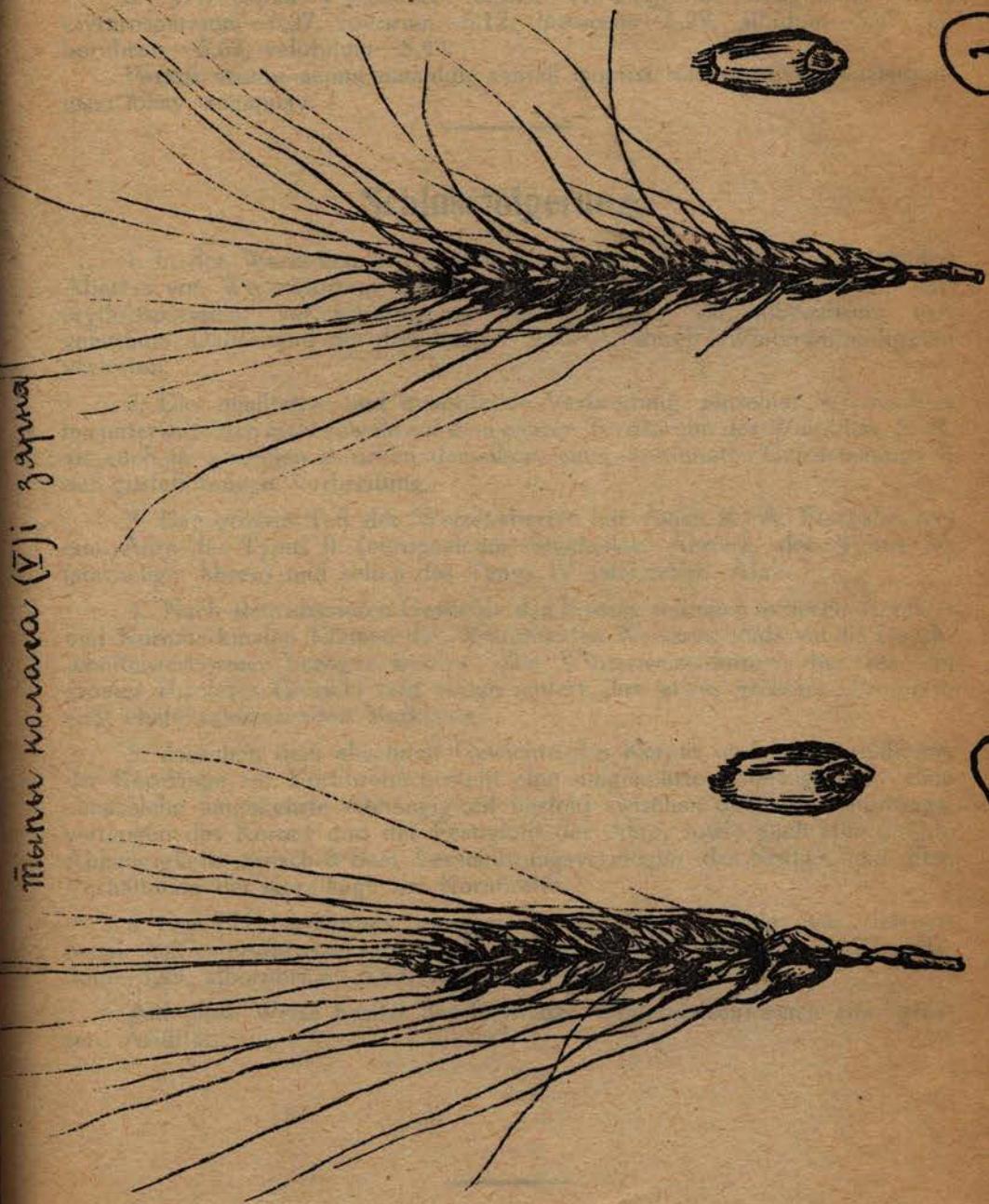

T. aestivum

ПОДРАЗДЕЛЕНІЕ № 1686 УЗАД. БЕЛ. АКАДЕМИИ ТИРАЖ 1200 ЗКЗ СМОЛ. ТРУД-ПРТ. АН. САФРОНОВА

Пшеница японская (V) и зерна

1

5. Паміж абсолютнаю вагою зерня і стасункам даўжыні да шырыні зерня існуе адваротная залежнасць. Гэткая-ж адваротная залежнасць існуе паміж лёгкасцю сыпкасці зерня і шчыльнасцю коласу, а таксама простая залежнасць паміж сыпкасцю зерня і стасункам даўжыні да шырыні зерня.

6. pH. зерня ў ^{расобных} адмен *Tr. vulg. var. ferrugineum*—6,37, *erythrospermum*—6,27, *milturum*—6,12, *lutescens*—6,29, *albidum*—5,49, *alborubrum*—5,63, *velutinum*—5,49.

Гэткім чынам зерня пшаніцы азімай формы мае меншую кансыстэнцию іонаў вадароду.

Schlussfolgerung.

1. In der Weissruss. S. Republik begegnet man am häufigsten folgenden Abarten von Weizensorten: *Trit. vulgare* var. *lutescens*, var. *milturum*, var. *erythrospermum*, var. *ferrugineum*, var. *albidum*, var. *alborubrum*, var. *velutinum*. Dabei sind die drei letzten Abarten durch Winterweizenformen vertreten.

2. Die qualitative und quantitative Verbreitung einzelner Weizenabarten unterwirft sich nicht sowohl auf dem ganzen Territorium der Waissruss. S. R. als auch in einzelnen Bezirken derselben, einer bestimmten Gesetzmässigkeit der gürtelförmigen Verbreitung.

3. Der grösste Teil der Weizenabarten hat (nach K. A. Flachsberger) eine Ähre des Typus II. (*europaeicum*—stachellose Ähren), des Typus V. (stachelige Ähren) und selten des Typus IV (stachelige, Ähren).

4. Nach dem absoluten Gewichte des Kernes und nach anderen Ähren- und Kornmerkmalen Können die Weizensorten Weissrusslands auf die Durchschnittswertformen bezogen werden. Die Winterweizenformen besitzen ein grosses absolutes Gewicht und einige andere ihre etwas grössere Produktivität charakterisierenden Merkmale.

5. Zwischen dem absoluten Gewichte des Kernes und dem Verhältnisse der Kernlänge zur Kornbreite besteht eine umgekehrte Abhängigkeit. Eine ebensolche umgekehrte Abhängigkeit besteht zwischen dem Verschüttungsvermögen des Kernes und der Festigkeit der Ähre, sowie auch eine direkte Abhängigkeit—zwischen bem Verschüttungsvermögen des Kernes und dem Verhältnisse der Kernlänge zur Kornbreite.

6. Das PH des Kernes bei einzelnen Abarten: *Tr. vulg. var. ferrugineum*—6,37, *erythrospermum*—6,27, *milturum*—6,12, *lutescens*—6,29, *albidum*—5,49, *alborubrum*—5,63, *velutinum*—5,49.

Auf diese Weise besitzt das Korn der Winterweizenformen eine grössere Azidität.

А. І. БЕРЗІН.

Мікрарельеф і яго ўплыву на разьвіцьцё азімага жыта.

Мікрарельеф—гэта адзін з важнейших фактараў росту расылін. Няма ні аднае вэгэтацыйнай зьявы, на якую ён не зрабіў-бы таго ці іншага ўплыву. Перш за ўсё мікрарельеф робіць рашучы ўплыву на водны рэжым глебы, які ўяўляе сабою важнае зъявленіе ў працэсе пладароднасці. Шматгадоваю працу А.А. Ізмайліскага („Влажность почвы и грунтовая вода“) і працу Багадухаўскай дасыл. станцыі ўстаноўлена, што водны рэжым знаходзіцца ў поўнай залежнасці ад рельефу мясцовасці. Мікрарельеф абумоўляе сабою і шмат якіх іншых фактары росту расылін, а іменна: разъмяшчэнне пажыўной матэрыі, тэмпэратуры, фаўны, флёры і г. д., а спалучэнне гэтых апошніх зъмяняе і харектар самой глебы.

Паколькі ўраджай культурных расылін зъяўляецца канчатковою мэтаю ўсіх агранамічных шукальняў і ёсьць нішто іншае, як паказчык спалучэння ўсіх вэгэтацыйных фактараў, якія знаходзяцца ў неразрывнай сувязі з макра і мікрарельефам мясцовасці, пастолькі гэты апошні павінен падлягаць дэтальному вывучэнню.

Калі пытаныне, зъвязанае з вывучэннем мікрарельефу, цікавіць паўднёвый с.-г. дасыледчыя станцыі, дык для больш паўночных станцый, праца якіх ідзе на глебах лёсавага і марэнавага тыпу з хвалістым рельефам, проблема вывучэння апошняга павінна стаць першачарговай задачаю.

Пытаныне гэта ў высокай меры складана і яўляе вялікі тэарэтычны і практычны інтерэс.

Для досьледу мною было ўзята азімае жыта, як культура каштоўная і вельмі пашыраная ў раёне мікрарельефнага краявіду. Да тогож, маючы доўгі вэгэтацыйны перыяд, яна больш за ўсё падлягае шкоднаму ўплыву непамыслнага спалучэння вэгэтацыйных фактараў, які абумоўляецца мікрарельефам.

Стэбутаўскае дасыледчае поле ў Горках, дзе рабіцца нагляданыні ляжыць на тэррасападобным вучастку вадападзелу рак Қапылкі і Параціцы. Галоўны вадападзел знаходзіцца прыблізна на $1\frac{1}{2}$ кіляметры к поўначы і ўзымаецца над тэррасаю мэтраў на 8-10.

Глебаўтвараючы пародаю дасыледчага поля зъяўляецца лёс грунёю да 10-12 мэтраў, далей ідзе пласт гумозна-балотавых адкладаў у $1\frac{1}{2}$ мэтры; а пад ім два пласты марэны, падзеленай пяскамі.

Мэханічны склад лёасу наступны:

Адрес і №№ перарэзаў	Глыбіня спробы	Пясковых частак		Пылаватых частак		Фізyczнай гліны < 0,01	УВАГА
		>0,25	0,25-0,1	0,1-0,05	0,05-0,01		
Шурф. № 1 .	0-10	0,9	2,4	19,1	46,9	30,7	Паводле праф. Сабаніна.
Шчыліна № 63	215-218	—	0,3	27,8	49,1	22,8	

З паданых аналізаў відаць, што лёас больш, чым на $\frac{2}{3}$ складаецца з пясковага пылу (0,1-0,01) а астатнія $\frac{1}{3}$ з фізyczнай гліны $< 0,01$ mm., колькасць-жа частак, дыямэтрам $> 0,1$ mm., дасягае толькі 1-2%.

Гэткі склад глебы абумаўляе шпаркі ўздым і спад вільгаті па капілярах і высокую вільгатамістасць. Маючы ў сваім складзе надта мала больш буйных шкілетных частак, гэткая глеба лёгка размываецца.

Мэханічны склад другога абрэзку, ўзятага з глыбіні 215-218 см., паказвае на досыць значную вадапраніклівасць, бо лёас зьяўляецца тут лёгкім суглінкам з 22,8% фізyczнай гліны.

Амаль што паземная паверхня дасьледчага поля мае выгляд усхланага мора, хвалі якога раптам застылі ў нярухомасці. Падобная паверхня ідзе і за межы яго і характеристызу сабою ўсю астатнію плошчу вадападзелу, выяўляючы сабою тыповы мікрарэльефны комплекс. Усюды раскіданы грызы і западзіны, злучаныя паміж сабою больш-менш стромкімі схіламі.

Агрономамі с.-г. значаньне асобных элемэнтаў мікрарэльефу выявана вельмі мала, а таксама, за нязначнымі выключэннямі, яно абайдзена і глебазнаўцамі. Трэба каротка спыніцца на мікрарэльефе нашай дзярнова-падзолавай краіны, каб уявіць сабе мэту вывучэння і гаспадарчае значаньне яго.

У падзолавай зоне ў Смаленскай губ. Дарагабужскага павету па мікрарэльефу працаваў Г. Н. Тумін. Ён кажа, што ступень разьвіцця мікрарэльефу дапасована: па-першае, да найбольш высокіх вадападзелаў, па-другое, да найбольшай глыбіні лёасу.

Мікрарэльеф Стэбутаўскага дасьледчага поля па чаргаванню западзін і грыў падыходзіць бліжэй да ўзгоркавага тыпу (клясыфік. С. А. Захарава мікрарэльефу вакол Ленінграду), але за адсутнасцю лічбовага матар'ялу асобных элемэнтаў рэльефу па падзолавай зоне зрабіць дакладнае паразнаньне нельга. Западзіны Стэб. дасъл. поля, плынна ўздымаемаючыся, пераходзяць у схілы, якія абасабляюцца але ад другога вузкімі грызамі і купаліямі. Паземныя плошчы падаюцца паразунальна толькі ў рэдкіх выпадках; яны займаюць усяго 15,8% ад усяе плошчы, тады як у зоне паўпустынь (Дзімо і Кэлер) паземныя плошчы ёсьць больш 80%.

З боку аднастайнасці фактараў росту с.-г. расьлін плошчы пад западзінамі не прадстаўляюць адно цэлае па сваіх глебавых тыпах і ўмовах увільгатненія. Разьмеркаваныне, асабліва веснавых, вод бывае настолькі нераўнамернае, што калі на грызах і стромкіх схілах расьліны пачынаюць ужо цярпець ад недахопу вільгаті, на днішчах западзін яны гінуць пад вадою.

Вось некалькі лічбаў, якія пацвярджаюць гэты мадюнак.

№ № западзін	Глыбіня вады ў см.	Калчактковое ўсыханье вады ў запада.	У В А Г А .
2	60	22 красавіка	Стэбут. дасъл. поле. Хуткае ўсыханье вады ў западзіне № 2 тлумачыцца упливам дрэнажу.
3	60	26 траўня	
4	72	15 чэрвеня	
5	55	10 ліпеня	Фармскае поле.
6	61	12 "	

З дос্যедаў катэдры глебазнаўства відаць, што плошча Стебутаўскага дасъла поля падлягала цягламу працэсу размыванья, пачатак якога прыпадае на момант парушэння чалавекам натуральнай дэярніны. Невялікія западзіны, што сустракаюцца на роўным плято, часта зусім замулены і могуць быць адшуканы толькі па намыўных глебах.

Калі ёсьць буйнейшыя западзіны, дык верхняя частка схілаў змыта да пазёму „B“, які цяпер зьяўляецца ворным. У западзінах са змытага матарыялу стварыўся намыўны пазём, які накрывае пазём „A“. Апошні складаецца з гумознай матэрыі інтэнсыўна чорнага колеру (захаваная глеба).

З боку пашырэння захаваных глеб можна высунуць прынцып выдэлення плошчы западзін з іншай плошчы. Можна таксама выдэляць западзіны па люстры максімальнай колькасці вады, якая можа трымашца ў западзінах, не пераліваючыся цераз край. Як відаць з паданай табліцы плошчы западзін, вызначаныя паводле першага і другога прынцыпу, часта супадаюць (гл. табл. № 1 на 85 стар.).

Цяпер паглядзім, якія глебы сустракаюцца на Стебутаўскім дасъледчым полі і як яны разъмяшчаюцца па асобных элемэнтах мікрарельефу.

Глебавая карта Стебут. дасъл. поля дае наступны мадюнак (гл. табліцу № 2 на 85 стар.).

З табліцы відаць, што 15,8% паземных пляцоў харктарызуюцца моцна падзолавым з нармальным падзолавым пазёмам глебамі. Верхняя часткі схілаў к западзінам і вузкія грэбы занятыя глебамі змытымі аж да пазёму „B“,—іх 29,3%. Паземныя моцна-забалочныя днішчы западзін засланы падзолава-балотавымі глебамі з намыўным верхам, таўшчынёю да 50 см.,—іх 4,2%. Вакол днішч широка разълягаюцца таксама падзолава-балотавыя глебы, але менш забалочаныя і з меншай грубінёю намыўнага пласта—да 30 см.—24%. Гэткімі-ж глебамі засланы днішчы дробных западзін. (Глядзі дадаткі у канцы тэксту).

Як відаць, мікрарельеф на Стебут. дасъл. полі прарабіў вялікую працу, па разъмяшчэнню вярхніх глебавых пазёмаў і ўтварэнню новых глебавых адмен. Вялікія лічбы асобных элемэнтаў глебавага комплексу ўпэўніваюць нас, што з імі патрэбна лічыцца пры ўзгадаванні с.-г. расцілін. Што вышэйпісаны глебавы комплекс зьяўляецца тыповым ня толькі для Стебутаўскага дасъла поля, ёсьць указаныні катэдры глебазнаўства, якая выявіла прысутнасць западзін на моцных тоўшчах лёэсу (да 10 м.) а пашырэнне апошняга з харктэрным мікрарельефам было прасочана на поўнач ад г. Горак да 20 кілометраў і столькі-ж на поўдзень.

Табл. № 1.

№№ за полян	Плошча ў гектарах				У В А Г А
	Па глебе	Па вадзе	Вадаэборная плошча ў гект.	Максімум глыбіні вады ў см.	
I	0,5587	0,3599	2,4313	30	
II	0,2504	0,1842	0,7499	50	
III	0,1324	0,0079	0,7820	10	
IV	0,4064	0,2727	1,5022	90	
V	0,1108	0,0636	0,5179	30	Азначэнныі рабілісія па глеба- ваму пляну Стэбутаўскага
VI	0,9105	0,7545	3,3661	130	дасьл. поля з дапамогаю пля- німетру.
VII	0,0911	0,0335	0,6762	10	
VIII	0,1593	0,1521	0,7029	40	
IX	0,1620	0,0131	0,5631	20	
X	0,3160	0,2557	0,6634	140	
XI	0,7590	0,1303	1,5837	30	
Сума	3,8566	2,2275	13,5387	580	
Сярэдніе	0,3506	0,2025	1,2308	52,7	

Табл. № 2.

№№ па парадку	Элементы мікрапаралельфу	Глебавая адмена	Плошча ў гектарах	
			У %	з а усле плошчи
1	Вузкія грэвы і верхня часткі східаў	Моцна-падзолавая са змытым падзо- лавым пазёмам	4,0166	29,3
2	Паземныя пляцкі, спа- дзістый схід і плято	Моцна падзолавая з нармальным падзолавым пазёмам	2,1618	15,8
3	Ніжэйшія часткі східаў	Таксама	3,3912	24,7
4	Пэрыфэріі буйных за- падзін	Падзолава-балотавая з намыўным верхам, слаба забалочаная	3,2802	24,0
5	Дробныя западзіны	Таксама	0,2782	2,0
6	Днішчы буйных западзін	Падзолава-балотавая з намыўным верхам, але больш намыты і заба- лочаны	0,5794	4,2
С у м а			13,7078	100

Есьць таксама нагляданыні праф. Б. А. Мажароўскага, якія кажуць ад вялікім пашырэнні лёсус з западзінным краявідам у вярхоўях р. Проні, як на правым, таксама і на левым беразе.

Цяпер паглядзім, якая роля мікрарэльефу ў жыцьці асобных састаўных частак глебавага комплексу. Як ужо паказвалася раней, мікрарэльеф грае галоўную ролю ў разъмяшчэнні вады па полю. Вада-ж азяўляецца адным з галоўнейших фактараў, які абумоўляе як фізичны, таксама і хемічны стан глебы.

Па ўскіпанню карбанатаў (CaCO_3 , MgCO_3) можна ўгадаць колькасць вады, якая прасякла і прымывае глебу. К. К. Гэрдорф кажа, што „інтэнсыўнасць працэсу пераводу насычанага комплексу ў стан ненасычанасці знаходзіцца ў непасрэднай залежнасці ад колькасці вады, якая прасякла праз глебу, і ад колькасці ў ёй вугальнай кіслі”.

Глыбіня ўскіпання ў пахаці павінна залежаць ад страты паглынёных аснованьняў ці насычанасці глебы. Падаю лічбы ўпływu асобных элемэнтаў мікрарэльефу на глыбіню ўскіпання.

	глыб. ў см.
Верхавінкі купалаў і грэбні	177,5
Паземныя пляцкі	246,1
Верхняя трэці схілаў	184,6
Сярэдзіны схілаў	212,6
Ніжняя трэці схілаў	298,9
Западзіны	ускіпання не наглядалася

Глебы менш змытыя, дзе пад ворным пластом зацалеў пазём „B”, ўскіпаюць ад 2% HCl на глыбіні 195 см.; нармальныя падзолавыя глебы без адзнаку змывання ўскіпаюць яшчэ глыбей — 250 см.; глебы западзін з намыўным верхам ўскіпаюць толькі з краёў западзін, дно і прылягаючыя да яго схілы зусім не ўскіпаюць.

Шмат якія аўтары (Я. Н. Афанасьев, Б. А. Мажароўскі, Касовіч) гатовы лічыць, што западзіны стварыліся шляхам нераўнамернага вымывання карбанатаў з глебы. Гэтае палажэнне падмацоўваецца колькасцю карбанатаў у глебе. Гэтак, лёс Стэбут. дасъл. поля згодна аналізаў аграхемічнай лябараторыі мае на глыбіні 410 см. $11,13\%$ CaCO_3 . Калі гэтую колькасць выдаліць з глебы (адсутнасць ўскіпання ў западзінах), дык будзе звычэйна паверхні на 135 см.; сярэдняя-ж глыбіня западзін на Стэбут. дасъл. полі 168 см.

Для высьвятлення патрэбнасці глеб розных элемэнтаў мікрарэльефу на пажыўную матэрыю, у 1922 годзе быў зроблен вэгетацыйны досълед аналізу глебы пры дапамозе ячменю. Глеба для досъледу была ўзята з папару на грывах, схілах і западзінах. Вынікі аналізу падведзены ў табліцы № 3 (гл. на стар. 87).

З табліцы відаць, што найбольшы эфект ад поўнага ўгнаення ($N + P + K$) прайвіўся на грывах (215%), за імі ідуць западзіны (210%) і на апошнім месцы стаяць схілы (163%).

Што да эфекту асобных угнаенняў, дык можна зазначыць наступныя малюнак: грывы паказалі большую чуласць да калійнага ($+142\%$) і азотавага ($+174\%$) угнаення, схілы да азотавага ($+161\%$) і фосфорнага-кіслага ($+156\%$), западзіны прайвілі асабліва значную патрэбу на N ($+192\%$) і меншую на P ($+146\%$). Вапна ўсёды рабіла адмоўны ўпływ.

Т а б л. № 3.

Горацкая с.-х. дасъл. станцыя.

Носаўск. с.-х. д. ст.

Угнаені	Грыва		Схіл		Западзіна		Западзіна		Роўн. месца
	У $\text{N}_{\text{O}}/_{\text{O}}$ ад масы	Эфект угна- енія	У $\text{N}_{\text{O}}/_{\text{O}}$ ад масы	Эфект угна- енія	У $\text{N}_{\text{O}}/_{\text{O}}$ ад масы	Эфект угна- енія	Эфект угна- енія	Эфект угна- енія	
O	100	—	100	—	100	—	—	—	
N + P + K	315	+ 215	263	+ 163	310	+ 210	+ 455	+ 743	
N + P	173	K + 142	232	K + 31	211	K + 99	K + 299	K + 383	
N + K	252	P + 63	107	P + 156	168	P + 142	P + 160	P + 410	
P + K	141	N + 174	102	N + 161	118	N + 192	N + 396	N + 639	
N + P + K + CaO	218	CaO — 97	123	CaO — 140	191	CaO — 119	CaO — 65	CaO — 28	

Цікава адзіначыць, што на западзінах, якія па колькасці гумусу набліжаюцца да гародных глеб, расьліны адчуваюць крайнюю патрэбу на азот.

Пакажу сярэднюю колькасць гумусу ў глебе па асобных элемэнтах мікрарэльефу (западз. № VI). Стэбут. дасъледч. поля.

Грывы	2,24% \pm 0,5	Адзіначэніне рабілася
Схілы	2,29 „ \pm 0,4	па спосабу
Западзіны	3,88 „ \pm 0,2	Кнопа

Аналягічны аналіз глеб западзін і роўных мясцін з дапамогаю аўса быў зроблен па Носаўскай с. г. дасъледчай станцыі (справаздача аграфамічнага аддзелу за 1922—23 г.г.). Знойдзеныя рэзультаты падаюцца для паралельнага ў табл. № 3.

Апошняя кажуць, што і пры ўмовах Носаўскай дасъл. станцыі расьліны на глебах западзін аказаўся вельмі ўздзячнымі за азотавае угнаеніе. На дне западзін патрэба на угнаеніе N (+396%) у $2\frac{1}{2}$ разы больш, чым на угнаеніе P (+160%); на роўных месцах гэтая розніца зъмяншаецца да $1\frac{1}{2}$.

Для вытлумачэння біахемічнага жыцця глебы вельмі важна ведаць яе фізычны стан. Адным з галоўнейшых фактараў, які робіць вялікі ўплыў на фізычны стан глебы, з'яўляецца вільгаць. Каб высвітліць разъмяшчэніе вільгаці па мікрарэльефу Стэбут. дасъл. поля, вялісі нагляданыні на жытнішчы у 1924 годзе. Мэтад досъледу быў звычайны. Браўся па дэкадах спробы глебы съвердлам А. Г. Даярэнка на глыбіню ворнага пласта (20 см.), зъмяшчаліся ў алюмініевыя шклянчаткі і высушваліся пры $t = 100—105$ да сталай вагі, % вільгаці вылічваўся на абсалютна сухую наважку глебы. Вынікі нагляданыя паказаны ў табл. № 4. (гл. на стар. 88).

Этэй табліцы відаць, што вільгаць у глебе, у залежнасці ад мікрарэльефу, разъмяшчаецца надта нераўнамерна. Мы бачым увільгатеніе глебы ў самы крытычны для большасці с.-г. расьлін (8/V) мо-

Т а б л. № 4.

№	Место	Часы наглядания						Средн. наглв.
		8/V	18/V	28/V	8 VI	20 VI	1/VII	
18	Запад.	38,6 ± 1,16	33,42 ± 0,02	32,8 ± 0,7	36,9 ± 0,5	33,15 ± 0,25	32,9 ± 0,9	32,3 ± 1,6
18	Схл.	—	21,26 ± 6,0	28,65 ± 1,75	36,6 ± 0,2	29,6 ± 0,1	28,2 ± 1,1	26,1 ± 2,0
18	Грива	27,3 ± 2,33	17,87 ± 0,25	20,96 ± 0,55	24,4 ± 0,3	20,55 ± 0,45	20,9 ± 0,6	20,95 ± 0,09
21	Запад.	—	—	31,35 ± 1,15	32,5 ± 3,8	31,0 ± 0,5	—	28,75 ± 0,25
21	Схл.	—	—	26,45 ± 2,05	25,3 ± 0,8	15,25 ± 0,25	—	23,55 ± 2,65
21	Грива	—	—	20,8 ± 1,0	21,5 ± 3,2	19,95 ± 0,75	—	18,3 ± 1,3
14	Плато	—	25,23 ± 0,22	—	21,75 ± 0,4	25,95 ± 0,45	20,7 ± 0,1	—
	Ападки у м/м.	9,5	11,4	39,5	94,2	25,2	28,5	17,2

ман на западине 33,42% (70% за поющий влагалистасци), что является лишним для нормальной росту расцвети, тогда як на гриве 0% влагалица ровен 17,87 (45% ад поўнай вільг.) і пагражает расцветиам еушаю; только схилы даюць альтымальную колъкасць вільгага 21,2% (53% ад поўнай вільг.). У наступнай частцы вегетацыйнага перыяду 1924 г. вільгальца на элементах микрарэльефу выраўняваецца, дзякуючы збыту ападаку на працягу лета. Аднак, альтымальнае ўвільгатненне захоўваецца толькі гривы і схилы, тогда як западіны застаюцца залишне ўвільгатненымі на працягу ўсяго вегетацыйнага перыяду.

Пойна, што аб правільных бахемічных працесах у глебе при гэткім збытачным увільгатненні ня можа быць ніякай гаворкі.

У летку 1925 году фізyczны ўласцівасці глеб па микрарэльефу на жытнішчы-ж азначаліся пры дапамозе съверда Бурмачаўскага, які, маючи значна большы аб'ём (528 куб. см.) дае магчымасць забываць дакладнейшыя вынікі*).

* Н. Качынскі: „О почвенных бурах для взятия почвенных образцов с ненарушенной структурой“. Журн. „Почвоведение“, № 4, 1925 год.

Tab. № 5.

Азначеные вялося наступным чынам: на жытнішчы абіраліся тыповыя з боку рельефу мясціны, на якіх бралася па 4 спробы. Каб пазбавіца высыхання, спробы съвежай глебы важыліся там-жа на поль. У лябараторыі яны высушваліся да паветрана-сухога стану, пасьля чаго абрэзкі старанна перамешваліся і выбіраліся сярэдня спробы (па дзве) для азначэння гіграскапічнай вільгагі і спэцыфічнай вагі. Ведаочы аб'ёмную вагу глебы, яе сапраўдную вагу і колькасць вільгагі, лёгка вылічыць агульную сіткаватасць, аэрадыю і $\%$ вільгагі.

Здабыты лічбовы матар'ял паказан у табліцы № 5.

Малюнак разъмшчэння вільгаці па мікрарэльефу застаецца той-жа самы, што і ў 1924 годзе. Толькі дзякуючы больш засушлівам лету, асабліва ў спробе, ўзятай ЗVI, мы маём яшчэ больш яскравы малюнак. Тут побач з 31° вільгаці на западніне (вялікая) грывы даюць $12,7^{\circ}$.

Колькасьць гіграскапічнай вільгаці нарастае па меры зьніжэння мікрарэльефу.

На агульную сіткаватасьць упльву рельєфу не наглядалася і яна хісталася ў межах ад 55 да 59° (у $0^{\circ}0'0''$ да аб'ёму глебы).

Больш моцна адбіўся мікрапарэльеф на аэрацыю глебы. Адносна гэтага ў горшых умовах знаходзячца западзіны— $27,2\%$ (пр. 3/VI), а ў лепшых—грыбы— $48,6\%$. Сяроднія месцы займаюць скілы— $29,6\%$. Проба 5/V дае $\%$ аэрацыі на западзіне 16,9; гэта, згодна слоў праф. А. Г. Далярэнка, ужо той мінімум, пры якім расліны пачынаюць гінуць ад недахопу кіслароду для нормальнаага жыўлення карэнняў.

Дзікая расьліннасць зъяўляецца вельмі чулым рэактывам, які паказвае на тыя ці іншыя зъмены ў глебе. Часта малейшае адхіленне ў хэмічным складзе ці фізычным яе стане, з якое нават нельга азначаць, яўна адбіваецца на якасным і колькасным складзе дзікай флёры.

Для азначення колькаснага складу съмьцін па мікрагельефу на жытнішчы ўлетку 1924 году рабіліся нагляданы.

На чатырох, харктырных з боку мік-
рарельефу, житных палетках праз кожны
месяц (першае азначэнье было зроблена

праз месяц пасъля адбужэнья жыцьця на жытным полі) выбіралася на вызначаных пэўных мясьцінах—грывах, схілах і западзінах, уся расьліннасць шляхам накладкі квадрату $\frac{1}{2}$ кв. мэтру. Пасъля высушвання заходзілася колькасць съмяцьцёй расьліннасці і жыта па вазе. У табліцы № 6 паказан $\%$ съмяцьця ад агульной масы.

Т а б л. № 6.

Рэльеф	$\%$ съмяцьця ад агульной масы				У В А Г А
	8/V	8/VI	8/VIII	Сярэдніе	
Грывы . . .	17,6	9,8	9,8	10,6	
Схілы . . .	13,1	8,8	8,5	9,3	Сярэднія з 8 спроб
Западзіны . . .	21,7	32,6	45,3	40,4	

Т а б л. № 7.

П о л е № 43.

№ № па чарзе	Назва съмяцьцін	Даўгавечнасць съмяцьцін	Колькасць съмяцьцін на плошчы 2 кв. мэтр.		
			Грыва	Схіл	Западзіна
1	Viola tricolor . . .	○	131	154	9
2	Rumex acetosella . . .	4	32	22	1
3	Matricaria inodora . . .	○ ○	2	3	18
4	Taraxacum officin.	4	1	—	—
5	Poa annua . . .	○ ○	8	13	12
6	Myasotis arenaria . . .	○ ○	21	15	—
7	Stellaria graminea . . .	4	1	—	—
8	Setaria viridis . . .	○	23	—	—
9	Thlaspi arvense . . .	○	1	—	—
10	Sisymbrium officin.	○	2	—	—
11	Centaurea Cyanus . . .	○ ○	1	—	—
12	Erysimum cheiranthoides . . .	○	4	1	—
13	Cerastium arvense . . .	4	10	28	—

№№ па чарэе	Назва съмяцьцін	Даўгавечнасць съмяцьцін	Колькасць съмяцьцін на плошчы 2 кв. метра.		
			Грыва	Схіл	Западзіна
14	<i>Tricicum repens</i>	2	—	7	35
15	<i>Capsella Bursa pastoris</i>	○ ○	—	9	—
16	<i>Galeopsis speciosa</i>	○	—	3	2
17	<i>Ranunculus repens</i>	2	—	—	47
18	<i>Equisetum arvense</i>	2	—	—	1
19	<i>Stellaria media</i>	○	—	—	3
 Лік відаў			13	10	9
„ ўсіх съмяцьцін			237	255	128
„ відаў мнагалетнікаў			4	3	4
„ ўсіх „			44	57	84
% мнагал. ад агульнага ліку відаў			30,7	30,0	44,4
„ „ „ „ „ расьлін			18,5	22,3	65,6

З гэтага відаў, што найбольшую засьмечанасцю вызначающа западзіны, дзе сярэдні % съмяцьцёвай расьлінасці роўны 40,4% ад агульнай паветрана-сухой масы; непараўнальна менш засьмечаны схілы—9,3% і блізка да іх грывы—10,6%. Характэрным для западзін з'яўляецца % разьвіцьця масы съмяцьця, якое на працягу ўсяго лета імкнешча аба-гнаць прырост масы жытва; на грывах-ж і схілах павялічэнне % прыросту съмяцьця, пачынаючи з другога месяца, не наглядаецца.

Улетку 1925 году рабіліся нагляданыні над съмяцьцінамі таксама на жытнішчы, але тут, апроч колькаснага падліку, наглядалася яшчэ ві-давое разъмашчэнне съмяцьцёвай расьлінасці па мікрарэльефу.

У табліцы № 7 паказаны гэтыя даныя.

Гэтыя матар'ялы паказваюць, што западзіна 43 поля засьмечана пераважна мнагалетнікамі (*Ranunculus repens*, *Triticum repens*), % які ад агульнага ліку відаў съмяцьцёвай расьлінасці, на западзіне, ровен 44,4 (па ліку), тады як для схілу ён ровен 30,0% а для грывы—30,7%.

Яшчэ больш пэўна съведчыць аб пераважнасці мнагалетнікаў на западзіне % іх ад агульнага ліку ўсіх знойдзеных расьлін; для западзіны ён ровен 65,6%, схілу—22,3%, грывы—18,5%. Колькасць ўсіх знойдзе-ных прымернікаў з'мяншаецца па меры набліжэння да западзіны; у апошній лік іх ровен 128 прым., тады як схіл мае 255 пр., грывы—237. Што найбольш засьмечвае грывы і схілы гэта—*Viola tricolor*, *Rumex acetosella* і *Myasotis arenaria*; у западзіне колькасць іх зыходзіць на нішто, ці яны сустракаюцца там адзіночна.

На 37 полі, з малаю западзінаю, малюнак больш заблытаны, але-ж

можна ўстановіць, што 0% мнагалетнікаў ад агульнага ліку съмѧцьцін і на гэтай западзіне ($24,4\%$) большы, чым на схілах ($20,4\%$) і на грывах ($15,7\%$).

Зазначанае нераўнамернае разъмяшчэнне відаў съмѧцьцін па элемэнтах рэльефу, апрач уплыву воднага, паветранага і пажыўнога рэжымаў, можна вытлумачыць яшчэ прысутнасцю ў глебе актыўнай кісласці. Азначэнне на сумежным западзіне № IV папары РН дало наступныя вынікі:

	28/IV	16/VI	21/VIII	29/IX
Грыва . . .	6,55	7,07	6,70	6,30
Схіл . . .	6,08	7,25	6,45	6,25
Западзіна . . .	6,25	6,55	6,25	5,90

Залежнасць паміж знойдзенай РН і колькасцю відаў съмѧцьцёвай флёры поўнасцю ўзгадняецца з дасьледваньнямі Olsen'a, які паказвае, што найбольш відаў съмѧцьцін сустракаецца на глебах з РН, блізкай да нэйтральнай, і па меры адхілення ў бок кісласці ці лужнасці гэтая разнастайнасць замяніяецца пэўнымі нямногімі відамі. Гэта-ж пацвярджаюць і прцы Газэ О. Ф., Завалішына А. А.

Разглядзеўшы уплыв мікрарэльефу на ўтварэнне глебавых комплексаў, на хэмізм глебы і яе фізычны ўласцівасці, а таксама на разъвіцьцё і пашырэнне съмѧцьцёвай флёры, пярайдзем да агляду ўплыву мікрарэльефу на разъвіцьцё культурнай расыліны—азімага жыта.

З мэтаю высьвятлення ўплыву мікрарэльефу на перазіманьне азімага жыта, у восень 1924 году быў паставлен наступны досьлед. На роўных мясцінах, грывах, схілах і западзінах было ўзята на 4-х жытных палетках па два квадраты ў $1/2$ кв. метра і па радкох кожнага (зъмяшчалася 5-6 радкоў) падлічаны ўсе расыліны ў восень і добра перазіманьня вясною. Аказалася, што менш за ўсё пацярпелі расыліны па схілах, дзе загінула толькі $8,9\%$; найбольш загінула на западзінах— $24,5\%$; сярэднє месца займаюць гривы— $13,1\%$.

Як на адну з прычын, якая больш менш робіць уплыву на перазіманьне азімкі, можна ўказаць на сънегавы насыціл. Хвалістая і грудовая паверхня поля адмоўна адбіваецца на раўнамернае разъмяшчэнне сънегавога насыцілу. Пухкі сънег лёгка дмецца ветрам у западзіны, агаляючы гривы і стромкія схілы, якія ў восень доўга ляжаць няўкрытымі, а вясною з першымі цёплымі днямі хутка скідаюць сънегавы насыціл, тады як у западзінах сънег тримаецца яшчэ доўга.

Сънегамерныя нагляданыні катэдры гідралёгіі Акадэміі С.-Г. за 1924-25 і 26 г. г. поўнасцю гэта пацвярджаюць. Гэтак, нагляданье 24 сакавіка 1924 г. на пункце гривы з адзнакаю паземніку 94,1 с. дае грубіню сънегавога насыцілу 34 см. з запасам вады 88 мм., а пункт, побач з першым, у западзіне, з адзнакаю 93,5 с. ўжо дае таўшчыню сънегавога насыцілу 60 см. з запасам вады 154 мм.

На агалённых рана вясною гривах алагрэтыя веснавым сонцам расыліны хутка адзыўляюцца, але мерзлыя корні ня могуць даваць ім патрэбную колькасць вады, і яны гінуць нібы ад сушки.

На западзінах, дзе сънег тримаецца вельмі доўга, і дзе вясною зьбіраецца шмат вады, расыліны гінуць ад недахопу паветра.

Работамі Ціміразеўскай С. Г. Акадэміі ўстаноўлена (А. А. Кудрявцев: „Потребность в кислороде корней растений“. Научно-Агрономіческій журнал, № 2, 1924 г.), што карэньяне культурных расылін зъяўляюцца

вялікім спажыўцом кіслароду. Калі ў глебе ёсьць значная колькасць вільгаці, а значыцца, няма паветра і кіслароду, жыцьцёвыя функцыі маладых расылін адбываюцца ненармальна, і яны гінуць ад „задыхання“.

Асабліва пацьвярджаюць гэтую зьяву З-х гадовыя нагляданыні, якія паказаюць, што глеба ў западзінах, пакрытых вадою, адмірзае значна раней, чым глеба, няўкрытая вадою.

Значную ролю ў справе аховы азімага збожжа ад вымярzanьня грае сънегавы насыціл. Пад раўнамерным, глыбокім і пухкім пластом сънегу зімуючай расыліне ніякія зыніжэнні тэмпэратуры ня страшны.

На працягу летняга вэгетацыйнага пэрыяду 1924 году рабіліся на-гляданыні па вывучэнню ўплыву мікрарэльефу на разъвіцьцё азімага жыта. Для гэтага на 4-х жытных клінох па элемэнтах рэльефу (грывах, скілах і западзінах) вяліся нагляданыні над поступам разъвіцьця расылін шляхам узяцця спроб (першая спроба была ўзята праз месяц пасля таго, як пачалося на полі жыцьцё) па спосабу накладання квадратаў, плошчаю $1\frac{1}{2}$ кв. мэтра. З накладзеных квадратаў (4-х кратная паўторнасць) выбіралася ўся расылінасць, пасля чаго гэткая спроба дэтальнана аналізавалася. (гл. табл. № 8 на 94 стар.).

З паданай табліцы мы бачым, што на западзінах у парашаныні са скіламі і грывамі жыта разъвівалася горш. Ступень кусткавання аказалася аслабленаю і хісталася пры асобых нагляданьнях ад 2,05 да 2,31, тады як скілы далі кусткаванне 2,2—4,39, грывы—2,20—3,80; той-же малюнак наглядаўся і ў моцы разъвіцьця расылін (вага 100 расылін): западзіна дае максімальную моц (проба 8/VII) усяго толькі $193 \pm 9,0$ гр., скіл-жа даў $496 \pm 10,4$, а грыва $421 \pm 15,6$ гр. Накшталт гэтага наглядаўся стасунак моцы разъвіцьця і пры іншых азначэннях на працягу ўсяго лета.

З боку разъвіцьця паветрана-сухой масы першымі аказаліся грывы $269,7 \pm 13,3$ і скілы— $242,1 \pm 23,5$ гр.; западзіна-ж заняла апошніе месцы $163,7 \pm 17,6$ гр. (спроба перад уборкаю—24/VII). Пры гэтым трэба лічыць, што толькі западзіны праявілі больш-менш свой гнятучы ўплыв на разъвіцьцё паветрана-сухой масы жыта, бо розніца ўва ўраджае пе-равышае сваё асноўнае адхіленне больш, як у 3 разы. Адносна грыў і скілаў нічога пэўнага сказаць нельга.

Калі з'явіруць увагу на прырост паветрана-сухой масы, дык убачым, што яна на грывах і скілах паступова павялічваецца, западзіна-ж на працягу трэцяга м-ца (8 VI-8/VII) ніякога прыросту сухой масы не дала. Тлумачэнні да гэтай зьявы можна знайсці ў збытальным увільгатненні ў выніку вялікіх ліўняў (94 мм.) 6/VI.

У 1925 годзе на Стэбутаўск. дасыль, полі быў пачаты падлік ураджаю невялічкім плошчамі (50 кв. м.), съцісла дапасованымі да пэўных глебавых адмен, для высьвятлення іх пладароднасці.

Даныя падліку такім спосабам паказаны у табліцы 9. (гл. табл. № 9 на 94 стар.).

З табліцы відаць, што пры зусім аднакіх умовах апрацоўкі, ўгна-ення і засеву па чыстаму папару ўраджай, як агульнай масы, так і зерня вышлі самыя лепшыя на глебе намытай. На другім месцы па пладарод-насці стаяць глебы нармальныя і на апошнім змытыя. Аналагічны малюнак паўтараецца і на выкаусяні папары.

Тут задалося прасльядзіць уплыв на ўраджай азімага жыта толькі З-х глебавых адмен: падзолавых глеб з нармальным падзолавым пазёмам, змытых і намыўных мала забалочаных глеб; ўплыв-жа намыўных глеб моцна забалочаных (днішчы вялікіх западзін) з прычыны адсутнасці ма-тар'ялу ня прыводзіцца.

Т а б л . 8.

РЭЛЬЕФ.	8/V			8/VI			8/VII			24/VII пры ўборцы		
	Лягушкін пас.	Скрыжанін пас.	Глебавая пас.	Лягушкін пас.	Скрыжанін пас.	Глебавая пас.	Лягушкін пас.	Скрыжанін пас.	Глебавая пас.	Лягушкін пас.	Скрыжанін пас.	Глебавая пас.
Гравы .	3,80	13,9	11,1 ± 1,8	2,2	154	134,3 ± 14,0	421	67,3	235 ± 15	269,7 ± 13,0	73,8 ± 5,9	
Схіла .	4,39	15,1	10,7 ± 2,2	2,2	175	161,4 ± 15,0	496	94,0	240 ± 11	242,1 ± 23,0	64,2 ± 4,8	
Задізны .	2,18	18,85	7,6 ± 0,5	2,05	95,7	86,3 ± 3	193	57,1	95 ± 13	163,7 ± 17,0	48,0 ± 9,6	

Т а б л . 9.

Р Э Л Ь Е Ф.	Глебавая			Папар чистыя ранні			Папар віка—аўсяны		
	адмена	Ураджай масы ў пуд.	Ураджай масы ў пуд.	Ураджай зерна ў пуд.					
Гравы .	Змітая	377	± 13,4	107,7 ± 5,0	335,7 ± 10,2		95,1 ± 5,3		
Высокія склоні і роўныя мясціны .	Нармальная	418,3 ± 16,9		117,1 ± 5,5	367,6 ± 7,1		104,8 ± 4,3		
Нізкія склоні .	Намытая	451,2 ± 19,4		124,3 ± 3,3	489,5 ± 18		134,3 ± 5,0		

Як відаць з разабранага ў маёй працы матар'ялу, тэма па вывучэнню мікрарэльефу і ўплыву яго на культурную расчлену надта широка, і бедныя матар'ялы, якія мне здалося сабраць, могуць паслужыць толькі пачатковымі тычкамі у прадбудучай вялікай працы на гэтую-ж тэму, якая да гэтага часу мала вывучана глебазнаўцамі і зусім незачеплена агрономамі.

Примаючы пад увагу, што мікрарэльефны краявід зьяўляецца харарактэрным для Беларусі, нашы наўкукова-даследчыя установы і павінны стаць правадырамі па вывучэнню гэтага пытання; цікавага з боку яго

практычнага значаньня. У першую чаргу трэба было-б дэтальна вывучыць водны, паветраны і пажыўны рэжымы, рэакцыі асярэдзіны, паглынёная аснаваныні і г. д. асобных глебавых адмен, шчыльна звязаных з мікрапрэльефам.

Для больш глубокага пазнаньня прыроды мікрапрэльефу патрэбна паставіць у полі градусынікі (min. і max.), каб вынаначыць уплыў яго на змену тэмпературы глебы і паветра, а таксама высьветліць тую ролю, якую мае ён у зьяўленыні позніх веснавых і ранніх восенних замараўкаў. Адначасна трэба весьці нагляданыні над разъвіцьцём культурнай расыліны, фаўны і съмяцьцёвой флёры. Гэткае ўсебаковае вывучэнне мікрапрэльефу прыўнесла-б яснасць і дала-б багаты матар'ял да таго, каб скласці моцны і праўдовы плян барацьбы з адмоўнымі зьявамі мікрапрэльефу.

Што такія плошчы могуць быць скарыстаны культурнымі расылінамі, відаць на западзіне № IV, дзе, дзякуючы чыннасці дрэнажу, пакладзенага яшчэ 80 гадоў таму назад, ураджаі збожжа бываюць значна вышэй, чым на іншых аналагічных западзінах.

Аднак-жа пазбавіцца ад лішній вільгаты пры рэзке выражаным мікрапрэльефе задача ня лёгкая, бо асушэннне западзін паземным дрэнажом занадта дорага, а досьледы з простастаўным дрэнажом, закладзеныя катэдраю мэліарацыі, яшчэ ня далі дадатных вынікаў.

У шуканынях спосабаў пазбаўлення западзін ад лішній вільгаты я дазволю сабе ўказаць на два саматужных, але здаецца ня лішоных практычнага значаньня, прыёмы.

Як мы ўжо ўпэўніліся, азіміна на западзінах церпіць найбольш ад веснавой вады, якая, лёгка съякаючы па мерзлай зямлі, хутка напаўняе западзіны і ўтварае тут досьць глубокія вадаёмы. Каб крыху пазбавіцца гэтага, можна было-б скарыстаць канцэнтрычныя земляныя боразны, зробленыя плугам па ўсёй вадаэборнай плошчы данай западзіны. Гэткія боразны спынялі-б цякучую ў западзіны веснавую воду і разъмяшчалі-б яе больш раўнамерна па ўсёй плошчы поля. Таксама цікава ўжыванне грэбневай культуры азімага збожжа (галоўным чынам на глубокіх западзінах) якая выявіла сябе вельмі добра на досьледчым полі Ціміразеўскай С. Г. Акадэміі.

В Ы В А Д Ы:

1. Дзякуючы чыннасці мікрапрэльефу, глеба Стебут. дасьледч. поля зьяўляецца складаным комплексам, часткі якога ўласцівы пэўным элемэнтам мікрапрэльефу.

2. Больш чулы да ўгнаення грывы, за імі ідуць западзіны, а апошнія месцаў займаюць схілы, асаблівы чулымі да азотавага ўгнаення зьяўляюцца западзіны.

3. Увільгатненне глебы па элемэнтах мікрапрэльефу не адноўлява: больш вільготнымі на працягу ўсяго вэгетацыйнага пэрыяду бываюць глебы западзін, за імі ідуць схілы і грывы.

4. Наадварот гэтаму ідзе аэрацыя, г. з. яна дасягае $\text{maxim}-\text{u}$ на грывах, $\text{minimum}-\text{u}$ на западзінах.

5. Колькасць гумусу ў глебе павялічваецца па мэры набліжэння да западзіны.

6. Па паветрана-сухой масы съмяцьцін да агульной масы ўраджаю западзіны засімечаны значна больш, чым грывы і схілы.

7. На грывах і схілах съмяцьёвая расъліннасьць прадстаўлена большым лікам відаў, які спадае к западзінам, дзе яна складаецца найбольш з мнагалетнікаў.

8. Разъмашчэнне сънегавога насьцілу па мікрарэльефу вельмі не-раўнамерна: найбольш сънегу зъбираецца ў западзінах, вельмі мала на грывах, схілы займаюць сярэдніяе месцы.

9. За зіму больш за ўсё азімае жыта пацярпела на западзінах, менш на грывах і найменшы $\%$ загінуўшых расълін далі схілы.

10. Западзіны рабілі адмоўны ўплыў на энергію кусткаванія, дужасьць расълін, разъвіцьцё коласу і агульной масы.

11. Прычынаю гібласці і дрэннага разъвіцьця азімага жыта на западзінах зъяўляецца ў першую чаргу лішак вільгаці ў глебе.

12. Глебы намытыя слаба заболачаныя, за выключэннем днішч глыбокіх западзін, адміняючыя значнаю пладароднасьцю; за імі па ўраджайнасьці ідуць глебы падзолавыя з нормальным падзолавым пазёмам і на апошнім месцы стаяць глебы змытыя.

A. I. BERSIN. DAS MIKRORELIEF DES GELÄNDES UND SEIN EINFLUSS AUF DIE ENTWICKELUNG DES ROGGENS.

1. Unter dem Einfluss des Mikroreliefs des Geländes bildet die Oberkrume des Stebutischen Versuchsfeldes einen zusammengesetzten Komplex, dessen einzelne Teile bestimmten Elementen des Boden als eigen zugeschrieben werden müssen.
2. Am stärksten reagieren auf Düngung die Hügel, ihnen folgen die Einsenkungen und an letzter Stelle stehen die Abhänge; besonders empfindlich für Stickstoffdüngung erweisen sich die Einsenkungen.
3. Die Fehltigkeitsverhältnisse des Bodens sind für die einzelnen Elemente des Mikroreliefs des Geländes nicht gleichartig: im allerfeuchtesten Zustande befinden sich im Laufe der ganzen Vegetationsperiode die Krumen der Einsenkungen, ihnen folgen die Abhänge, an letzter Stelle aber stehen die Hügel.
4. Die Durchlüftung der Oberkrume zeigt ein der Feuchtigkeit gerade entgegengesetztes Verhältniss, das heisst sie erreicht ihren Höchststand auf den Hügeln, ihr Minimum dagegen in den Einsenkungen.
5. Die Menge ad Humus in der Bodenkrume wächst in der Richtung zu den Einsenkungen hin.
6. Die Einsenkungen sind bedentend stärker verunkrautet, als die Hügel und ihre Abhänge.
7. Auf den Hügeln und Abhängen ist die Unkräuter—Flora durch eine grössere Zahl von Arten vertreten, welche in der Richtung nach den Einsenkungen hin besitendig abnimmt, wo sie grössenteils ihren Ausdruck in mehrjährigen Arten findet.
8. Die Verteilung der Schneedecke verteilt sich über das Mikrorelief des Geländes höchst ungleichmässig; am meisten Schnee häuft sich in den Einsenkungen an, sehr wenig auf den Hügeln, die Abhänge nehmen eine Mittelstellung ein.
9. In der Periode des Winters litt der Winter—Roggen am meisten in den Einsenkungen, weniger auf den Hügeln, während die Hänge den geringsten Procentgehalt an zu Grunde gegangenen Pflanzen aufwiesen.
10. Die Einsenkungen übten eine negatioe Einwirkung auf das Be- tockungsvermögen des Roggens aus, desgleichen auf die Stärke der Pflanzen, die Entwicklung der Ähren und die Gesammtmasse der Pflanzen.
11. Die Ursache des zu Grundegehens und der schlechten Entwicklung des Winterroggens in den Einsenkungen liegt vor Allem am Ueberschuss von Feuchtigkeit.
12. Angeschwemmte Böden sind wenn ein wenig versumpft, mit Ausnahme der Sohlen der Einsenkungen von beträchtlicherer Tiefe, die allerfruchtbarsten, ihnen nach folgen die Podsol—haltigen Böden mit normalem Podsol—Horizont, an letzter Stelle stehen sadann die ausgespülten Böden.

A. I. B.

Б. С. БОЙКА.

Будова рыначнай часткі бюджету сялянскіх гаспадарак Мазырскае, Калінінскае і Аршанскае акруг за 1924-25 г. паводле бюджетн. абследван. Ц.С.К.Б.

„Усё, што затрымлівае разьвіцьцё таварнасьці гаспадаркі, прычыніца толькі пагаршэнню становішча вытворцаў“*).

I. Мэта і задачы дасъледванья.

Грунтоўная задача, што стаіць перад народнаю гаспадаркаю Саюзу, гэта—як мага хутчэйшае разьвіцьцё вытворчай моцы яго на падставе паднімання вытворчасці працы. Апошняе магчыма толькі пры ператварэнні нашага Саюзу з краіны аграрна-індустрыйнай на індустрыяльную. Пры сучасных умовах для гэтага патрэбна закупаць за-границаю шмат грунтоўнага абсталяванья, як для прамысловасці, так і для сельскага гаспадаркі.

Гэткім чынам задача паднімання вытворчай моцы Саюзу ўпіраецца ў імпорт, а разьмеры апошняга залежаць ад валютных фондаў і, у канцы канцоў, ад экспарту. А наш экспарт грунтуеца галоўным чынам на с.-г. прадукцыі, якая паступае ў падаўляючай колькасці ад сялянскага гаспадарства.

З вышэйпданага ўжо ясна тая паважнасць, яку мае разьвіцьцё таварна-грошовых менавых адносін у сялянскай гаспадцы. Калі-ж да гэтага дадаць, што толькі на разьвіцьці таварна-грошовых менавых адносін у сялянскай гаспадарцы ствараецца магчымасць яе спэцыялізацыі, машынізацыі, рацыяналізацыі і каапэрывання перш у галіне збыту і закупак а потым і самага вырабу, а таксама ўтворыца ўнутраны рынок на прамысловыя тавары і забясьпека с.-г. сырэвінай прамысловасці, дык значанье памянёнага працэсу пакажацца яшчэ больш пукатым.

Значыцца, пытаньне будовы рыначнай часткі бюджету сялянскіх гаспадарак варта таго, каб на ім затрымацца і распрацаваць яго паводле бюджетных матар'ялаў, якія ёсьць у нас на Мазырскую, Калінінскую і Аршансскую акругі, з мэтаю падрабязнага вытлумачэння на канкрэтным матар'яле колькаснага і якаснага разьвіцьця гэтых таварна-грошовых менавых адносін у залежнасці ад велічыні гаспадарак і ад розных натуральна-гістарычных і эканамічных умоў.

Бюджэтным матар'ям мы карыстаемся з тae прычыны, што ў мэтаў статыстычных даных мы ня знайдзем такога поўнага матар'ялу, які нам патрэбен, асабліва для пазнейшага часу.

*) Ленин: „Развитие капитализма в России“ стар. 114.

Гэтым-жа тлумачыцца і тое, чаму мы ў далейшым амаль што ўсе свае вывады і падрахункі вырашылі грунтаваць на аналізе аднае сярэдній сялянскай гасп-кі, як па асобных групах гаспадарак, таксама і па акругох.

Пераходзячы да канкрэтнага фармульваньня мэты нашае працы, мы можа, ахапляючы яе ўсю, выразіць наступнае: вытлумачэнне пытаньня, адкуль і ў якім разъмеры здабывае сялянская гаспадарка сродкі для рыначнага звароту і што яна за іх купляе?

Пры дэталізаваньні гэтая агульная мэта распадаецца на наступныя прыватныя задачы:

I. Па прыбытковай частцы рыначнага бюджету.

1) Вызначэнне агульнага разъмеру рыначнага звароту за год.

2) Вытлумачэнне пытаньня, ці даволі гэтага звароту для сялянскае гасп-кі, калі не даволі, дык што гэтаму прычыніцца, ці можна пазбавіцца ад гэтага недахопу і як гэта зрабіць.

3) Якую ролю ў складаньні прыбытковай рыначнай часткі бюджету мае продаж працоўнай сілы сялянскае гасп-кі і с.-г. прадукцыі.

4) Якія галіны сельскае гасп-кі і ў якой меры прымаюць удзел у складаньні прыбытковай часткі рыначнага бюджету.

II. Па выдатковай частцы рыначнага бюджету.

1) Вызначэнне рыначных трат на вытворчыя і асабістый патрэбы і дзяржаўныя падаткі і іх узаемная абумоўленнасць

2) Вызначэнне разъмераў рыначных трат на тавары с.-г.-га вырабу, прымысловасці і працоўнае сілы з пункту погляду ўтварэння рынку на гэтыя тавары ў сялянскай гаспадарцы.

III. Агульная характеристыка сельскае гаспадаркі 3-х абследваних акруг паводле літаратурных даных і бюджетнага абследваньня. Колькасць абследваних гаспадарак і іх групаванье.

Бяручы толькі самае галоўнае і патрэбнае, затрымаемся хоць схэматычна на адменных азнаках ладу сельскае гаспадаркі кожнае акругі, паводле літаратурных даных. Для гэтага скарыстаём матар'ял з артыкулу Бонч-Асмалоўскага: „Сельско-хозяйственный обзор Советской Белоруссии“*) дзе ён, карыстаючыся павятовымі падрахункамі перапісу 1917 г., дзеліць пашыраную Беларусь на 7 с.-г. раёнаў. Для нашай мэты досьць супыніцца на 3-х раёнах, бо ў кожны з іх падпадае адна акруга, якая намі вывучаецца:

У I раён—Палескі—экстэнсывнае скатаводства—Мазырская.

” II “ —Паўднёва-ўсходні—жывёлаводны—Калінінская.

” III “ —больш інтэнсывнае палёвай гасп-кі—Аршанская.

Патрэбна адзначыць, што найбольш харэктэрная рысы паказаных раёнаў, паводле Б.-Асмалоўскага, яскравей за ўсё выяўляюцца па I-му раёну ў Мазырскім павеце, па III-му раёну ў Аршанскім, Горацкім і Магілеўскім паветах, па II-му раёну падобных паказаньняў ніяма. Значыцца, ня гледзячы на тое, што характеристыка раёнаў, якая падаецца ніжэй, тэртыярыйльна не супадае з межамі памяняных акруг, мы поўнасцю можам скарыстаць яе для вышэйпаказанай мэты—схэматычнай характеристыкі сельскае гаспадаркі па акругах.

I. Палескі раён—Мазырская акруга.

Нязначны $\%$ с.-г. плошчы— $45,7\%$. Шмат лесу, балот і нядобіды— $54,3\%$. Пахаці— $54,7\%$ ад с.-г. плошчы і сенажаці і выгану— $45,3\%$ ад с.-г. плошчы.

*) Журнал „Народное Хозяйство ССРБ за 1924 г.“.

Адносна вялікая плошча кармавых угодзьдзяў стварае ўмовы, пры якіх гадоўля быдла ў найбольш экстэнсывных формах нагульнага харктару набывае пераважнага значаньня. Паляводзтва адыходзіць на другі плян. Жыта сееща найбольш $43,9\%$ засеўнае плошчы. Іншыя галіны жывёлаводзтва разъвіты слаба, выключаючы сывінаводзтва. Адпаведна ступені разъвіцца сывінаводзтва культура бульбы разъвіта вышэй ($10,5\%$) чым у сярэднім па Беларусі ($9,2\%$ засеву).

Наогул, за выключэннем разъмераў разъвіцца культуры бульбы і стану сывінаводзтва, сельскае гаспадаркі Палескага раёну з усіх сваіх бакоў выяўляе экстэнсивны харктар.

Згодна з гэтым і с.-г. шчыльнасьць насельніцтва і разъмер сям'і двара ($6,1$ душ) у гэтym раёне значна ніжэй сярэдняга па Беларусі ($6,4$ душ).

II раён Паўднёва-ўсходні—Калінінская акруга.

Паводле разъмеркаваньня агульной плошчы на сельска-гаспадарчую ($57,8\%$), лясную і няўдобную ($42,2\%$) і с.-г-чай плошчы на ворныя ужыткі ($69,2\%$), кармавыя ($30,8\%$), гэты с.-г. раён зьяўляецца больш нармальным у параўнанні з раёнам Палескім Скатаводзтва адыходзіць на другі плян. Паляводзтва набывае большага значаньня. Жыта не займае поўнасцю аднаго кліну трохпалёўкі (раён slabaparushanay трохпалёўкі). Паравальная пашыранасць валакністых тэхнічных культур (каноплі) $5,1\%$ засеву.

Што-ж да разъвіцца скатаводзтва, пдн.-ўсходні раён зьяўляецца раёнам бязумоўна жывёлаводным са значна разъвітымі ўсімі галінамі яго (ж-ва). Колькасна быдла ўступае Палескаму раёну, маючы мясцовы ўхіл.

Гэткім чынам пдн.-ўсходні раён можна харктарызаваць, як раён жывёлаводны з паляводзтвам, блізкім да трохпалёўкі. Гэты раён найбольш мала насялённы.

III раён—больш інтэнсивнай палёвой гаспадаркі—Аршанская акруга. Нязначны $\%$ лесу і няўдобіцы ($30,3\%$). Нязначны $\%$ кармавых угодзьдзяў ($26,2\%$ ад с.-г. плошчы) і адпаведна гэтаму высокі $\%$ пахаці ($73,8$) зьяўляецца наогул адметнаю рысаю данага раёну.

Высокі $\%$ пахаці, якая скарыстоўваецца ($73,6\%$). Значнае перавышэнне яравых засеваў над азімымі. Значны $\%$ незярнёвых культур ($18,4\%$ засеву). Жыта сееца мала. Засевы валакністых расылін— $5,4\%$ і траў— $4,7\%$, пачынаючы прымаць відныя разъмеры.

Адносна жывелаводзтва раён не адмяняеца разъвіццём ні воднай з яго (ж-ва) галін.

А таму III раён зьяўляецца раёнам выключна палёвой гаспадаркі. С.-Г. шчыльнасьць насельніцтва ў ім вельмі вялікая.

З паданай схематычнай харктарыстыкі можна ўстанавіць нарастанье інтэнсіўнасці с.-гасп-кі ад Мазырскай акругі да Аршанской.

На жаль, Б.-Асмалоўскі пры раінаванні зусім не карыстаўся данымі прасяканьня ў сялянскую гасп-ку рыначна-менавых сувязяй і гэтым досьць важным паказчыкам, як будова таварнай с.-г. прадукцыі. Дзеля гэтага на паданую харктарыстыку раёнаў трэба глядзець, як на папярэднюю, якую прыдзеца ўдасканальваць, а магчыма і відаўмняць па мэры намнажэння патрэбнага матар'ялу.

Цяпер супынімся на вытлумачэнні пытаньня, паколькі абследаваньня гаспадаркі выяўляюць сярэдні тып гасп-кі акругі. для чаго паразуем сярэднюю гасп-ку акругі паводле бюджетных даных з тым-же паводле масавых даных, бяручы пад увагу некаторыя грунтоўныя азнакі:

склад сям'і, 2) забясьпечанасьць зямлёю, 3) скацінаю, 4) адлегласьць д бліжайшага рыначнага пункту і чыгуначнай станцыі¹⁾.

З гэтаю мэтаю уложым наступную табліцу колькасці душ і забясьпечанасьці зямлёю і скацінаю 1-е сярэдняе сялянскай гаспадаркі кругі:

НАЙМЕНЬНЕ			Душ	Лес. с.-г. плошчы	Рабоч. коней і валоў	Жэрабк. старэй году	Кароў	Маладзік быдла старэй году	Свінай старэй 4-х месяцаў	Авец дарослыя
Мазырская акр.	{	паводле бюджетн. даных	6,2	6,88	1,9	0,1	2,3	1,4	2,7	3,5
		, масавых „ ¹⁾	5,3	13,64 ⁴⁾	0,9	0,1	1,6	0,7	1,0	2,1
		, „ „ „	—	7,40 ⁵⁾	—	—	—	—	—	—
Калінінская акр.	{	паводле бюджетн. даных	6,3	7,30	1,4	0,2	1,8	0,7	2,5	3,1
		, масавых „ ¹⁾	5,6	10,87 ⁴⁾	1,1	0,2	1,3	0,4	1,0	2,2
		, „ „ „	—	8,59 ⁵⁾	—	—	—	—	—	—
Аршанская акр.	{	паводле бюджетн. даных	7,1	7,74	1,2	0,3	1,6	0,5	2,9	1,6
		, масавых „ ¹⁾	5,7	9,30 ⁴⁾	0,9	0,2	1,1	0,3	0,9	1,5
		, „ „ „	—	9,57 ⁵⁾	—	—	—	—	—	—
Па БССР па масавым ¹⁾	.	.	5,4 ¹⁾	8,41 ³⁾	0,9	0,2	1,4	0,4	0,9	1,7
“ “ “	.	.	—	10,4 ⁴⁾	—	—	—	—	—	—
“ “ “	.	.	—	8,74 ⁵⁾	—	—	—	—	—	—
Тое-ж паводле бюджетных даных 1923-24 г. ²⁾	6,32	7,08	1,33	0,27	1,8	0,98	1,48	2,66		

Зьяўляеца, што па велічыні сям'і і пад абследваньне папалі гаспадаркі звыш сярэдний. Па землезабясьпечанасьці цяжка знайсьці даныя я пароўнаньня, але для накіраваньня мы бяром даныя ўсяе ўдобней мі. Калі з лічбы землезабясьпечанасьці выключыць лес, дык забясьпечанасьць удобнаю с.-г. плошчаю аднаго двара амаль што зусім супаде з масавымі данымі 1922 г. Па забясьпечанасьці скацінаю пад абследваньне папалі гаспадаркі звыш сярэдний. Гэткім чынам, сярэдні тып

¹⁾ На жаль, абследваньні гасп-кі не адбываюць працпордцю фактычнага пашырэння ом землекарыстаньня ў Мазырской і Аршанской акругах: у апошній акрузе пад абследваньне не папала ні аднай гасп-кі з вучаствова формай землекарыстаньня.

²⁾ Паводле даных „Ітогов адмін. учета“ табл. 4, стар. XIII.

³⁾ Статыстычн. штогоднік БССР, 1923-24 г., табл. А, стар. 392.

⁴⁾ С.-Х.-во БССР, 1925 г. стар. 12 — ўдобной.

⁵⁾ Усяе ўдобней зямлі, Статыстычн. штогоднік 1923-24 г. стар. 74, паводле перапису — 7 году.

⁶⁾ Таксама стар. 75, па 10% — 1922 г.

гасп-кі паводле бюджетных даных, гэта тып гасп-кі звыш сярэдний, г.э. такая як кажа Ленін, якая „адабражae сапраўднасць у лепшым асьвятленыні, чым яна ёсьць. Адбываеща гэта, мусіць, таму, што самае паніцьце „бюджэт дапускае мала-мальскі устойлівую гаспадарку, а гэтую гаспадарку, ня лёгка знайсці сярод беднатаў”¹⁾). Э другога боку гэта можа тлумачыцца непаўнатаю даных адміністрацынага падліку, які выконваўся праз сельсаветы. Дзеля гэтага можна сказаць, што нашы бюджетныя даныя бліжэй да сярэдніх сапраўдных, чым гэта відаць з паданай табліцы.

Н А Й М Е Н Ъ Н Е	Паводле масавых ²⁾		Паводле бюджетных даных	
	Чыг. станц.	Рынчн. пункт	Чыг. станц.	Рынчн. пункт
Мазырская акр.	25,2	20,5	37,9	21,5
Калінінская „	20,6	13,2	27,3	11,7
Аршанская „	12,9	11,2	11,0	10,3
БССР. „	23,2	15,3	—	—

Скарыстоўваючы „Ітоги администратыўнага учёта“ уложым наступную табліцу сярэдніх адлегласцяў Райсельсаветаў у вёрстах да: чыг. станцыі і бліжэйшых рыначных пунктаў, з якой устанаўляем, што адлегласць нават да мясцовых рынкаў збыту для гасп-к Мазырскае акругі разоў у 2-3 больш, чым для Аршанской. Калі да гэтага дадаць яшчэ, што перавозка (напр., валы) і прасёлкавыя дарогі (балоты і лес) у Мазырскай акрузе значна горш, чым у іншых, дык розная эканамічная адлегласць да рынку гасп-к у розных акругах, якія мы вывучаем, праівіца зусім рэльефна, што, вядомая рэч, ня можа не адбіцца на стане сельскае гасп-кі гэтых акруг наогул і на будову с.-г. прадукцыі на рынак у прыватнасць.

Для больш падрабязнага вывучэння гаспадараў разгрупуем іх ня толькі па акругах, але і ўнутры акруг, паводле велічыні, на дробныя сярэднія і буйныя. Потым выведзем сярэднюю гаспадарку па асобных групах і па акрузе, з якою ў далейшым і будзем мець справу.

Для нашае мэты—вывучэння рыначнай часткі бюджету сялянскіх гаспадараў, мяркуючы а priori, лепш было-б разгрупаваць іх паводле разъмеру ўмоўна-чыстага прыбылку (чысты прыбылак + заработка плата) на адну гасп-ку, але тэхнічна зрабіць гэта было надзвычайна цяжка, з тae прычыны, што па 101 бюджету трэба было зрабіць рахункаводны аналіз. Дзеля гэтага мы былі прымушаны ўзяць за паказчыка буйнасць гасп-кі ў рэльеф с.-г. плошчы, ці разъмер засеву на адну гасп-ку, ці колькасць зямлі, што прыпадае на адну душу. Мы супыніліся на 1-й азнацы і разгрупавалі гасп-кі паводле разъмеру с.-г. плошчы, дзеля таго што гэтая азнака лепш за іншых харектарызуе аўтаматично

¹⁾ „Развитие капитализма в России“ стар. 108.

²⁾ „Ітоги администратыўнага учёта“ табл. 7-я.

насыці гасп-кі пры умовах, калі з прычыні пэўных эканамічных умоў інтэнсіўнасьць гаспадаркі ня можа быць падвышана, што тлумачыць адноснае аграрнае перанасяленне, якое наглядаецца ў Беларусі; гэта съведчыць пра тое, што пры існуючай сыштаме гасп-кі і яе тэхніцы ў першым minimum-е зьяўляецаа удобная с.-г. плошча.

Для групавання мы бяром інтэрвалы ў 5 дзес. с.-г. плошчы. Больш дробнага групавання мы ня робім, лічучы, што гаспадарка да 5 дзес. ня можа поўнасьцю скарыстаць працоўных рук у самой сабе і ня можа забясьпечыць сябе сама сабою пражыўнога minimum-у, а значыцца, абыязкава павінна займацца „промысламі“. Гасп-ка ад 5 да 10 дзес. можа забясьпечыць сябе пражыўным minimum-ам ад свайго вырабу, але ўсё-ж ідзе на „промыслы“, рэалізуючы запас нескарыстанае працаздольнасьць, хоць і з меншою напружанасьцю, чым 1-я група; гасп-кі больш за 10 дзес. ня толькі скарыстоўваюць сваю працоўную сілу поўнасьцю, але часта карыстаюцца найманаю працай; сваю працу аддаюць на „промыслы“ па сэзонах у вольны ад палёвай працы час, і то толькі пры ўмове пароўнальна высокай аплаты працы. Таварнасьць сялянскай гаспадаркі ІІ-й групы будзе таксама найбольшаю.

Гэткім чынам, прынятая намі інтэрвалы груповак паказваюць ня толькі нарастайніе месцы гасп-ак, але і на змену іх якасці, г. з. паказаныя групы гасп-ак адмяняюцца адна ад аднае ня толькі колькасна, але і якасна. (Выраб вышэйшымі групамі ня толькі прадуктаў, але і твараў, а таксама прысваенне імі прыбавачнага кошту).

З мэтаю ілюстрацыі праверым гэта схэматычна для гаспадараў, якія вывучаюцца, і вылічым спажывецкую норму засеву па групах і акругах паводле патрэбі на жытва (як галоўную харчоўную культуру). Для гэтага скарыстаем наступныя даныя:

1) Гадавы падушны спажытак печанага жытнага хлеба ў пудох па Беларусі¹⁾: у гасп-ах I групы—12,78 п.; II гр.—13,62 п.; III гр.—13,82 п.; сярэдняе—13,55 п.

2) З 1-го пуду муکі выйдзе 1,633 п. печанага хлеба²⁾,

3) Пры размоле жытва на муку траціца 1,5%³⁾, норма заведама малая; будзем лічыць 4% ці на пуд 1,5 хунта.

4) Ураджай з дзесяціны жытва за 1924 г. у сярэднім⁴⁾: па Мазырскай акрузе—43 п., Калінінскай—48 п., Аршанскаі—50 п. Будзем лічыць сярэднюю ўраджайнасьць для зручнасьці ў вылічэнні за 50 п., тым больш што даныя статыстыкі бываюць звычайна зьменшаны.

5) Высеў на дзесяціну жытва 10,5⁵⁾. Знача, дзесяціна засеву жытва дасыць (50 · 10,5 = 39,5 п.) з акругленнем 40 п. жытва.

Карыстаючыся вышэй паданым вылічым плошчу патрэбнага жытнага засеву сярэдній гаспадаркі групы для ўласнага ўжытку. Для гэтага перш вызначым патрэбнасьць жытва ў год на душу. Яна раўняецца:

13,55 п. печ. хлеба: 1,633: $\frac{40 - 1,5 \times}{40} = 8,7$ пуд. зярнят. Лічба надта

малая.—павядлічым яе да 10 пуд.

Тады плошча засеву жытва для сярэдній гасп-кі I групы Мазырскае акругі будзе раўняцца 10 п. × 5 душ: 40 = 1,25 дзес., а ўся плошча засеву бяручы пад увагу, што з усяе плошчы засеву на жытва прыпадае ў 0%—x⁶⁾:

¹⁾ Стат. ежегодн. БССР за 1923-24 г. стар. 380. Па акругах даных няма.

²⁾ Спр. книга русск. агронома. III выд. стар. 652.

³⁾ Sibig стар. 641.

⁴⁾ Стат. ежегодн. БССР, стар. 408.

⁵⁾ Тоё-ж " " " 109.

У Мазырскай акрузе 51,97 будзем лічыць 52%
 „ Калінінскай „ 38,23 „ „ 38,25%
 „ Аршанская „ 44,30 „ „ 44,30 „

для гаспадаркі I групы павінна быць роўна $1,25 \frac{52}{100} = 2,4$ дзес. Ана-
 лягічна ражуючы будзем мець патрэбную засеўную плошчу для іншых
 групп і акруг.

Рэзультаты ўложым у наступную табліцу, якая відавочна
 пацвярджае нашу матывіроўку інтэрвалу груповак у частцы, што да-
 тычыцца да здавалення ўласных патрэб. Адна толькі II група гасп-ак
 Калінінскае акругі не пацвярджае нашай схемы, як відаць, таму, што %
 засеву жыта ў гэтай акрузе прыкметна ніжэй, чым па іншых акругах,
 і недахоп жыта пакрываецца іншым збожжам (ярыцаю).

АКРУГІ	НАЙМЕНЬНЕ	I гр.	II гр.	III гр.
М а з ы р с к а я	Фактычная . .	2,0	3,6	5,18
	Патрэбная . .	2,4	3,1	3,7
К а л і н і н с к а я	Фактычная . .	1,63	3,64	6,3
	Патрэбная . .	3,7	4,1	4,3
А р ш а н с к а я	Фактычная . .	2,16	3,64	6,04
	Патрэбная . .	2,7	3,70	5,2

Можна папярэчыць, што прыведзены мэтад вылічэння хварэе на-
 туралізмам: экстэнсіўную культуру жыта можна замяніць на якую-
 небудзь іншую, рыначную, больш інтэнсіўную з тым, каб ад продажу
 яе, мець магчымасць здабываць жыта

Але гэткі спосаб вырашэння пытання, зазвычай, покуль што, ня
 можа ўжыванца (выключэныі прадстаўляюць прыгародныя гасп-кі), бо
 пры неразьвітасці менавой сувязі ў вёсцы інтэнсіфікацыя працы ідзе
 разам з нерацыональным скарыстаньнем народнае працы, з меншаю яго
 вытворчасцю і меншаю, супраць звычайнай, аплатаю яе.

Анялягічнага разрахунку па скарыстаньню працы ў сваёй сельскай
 гасп-цы рознымі групамі гасп-ак, на жаль, зрабіць нельга, дзеля таго
 што ў бюджетах, якія распрацоўваюцца, ён ня падлічан.

Для аналізу рыначнай часткі бюджету сялянскіх гасп-ак мы ўзялі
 бюджетныя абсьледваньні Ц. С. К. Б. па З-х акругах за 1924-25 г., якіх
 ёсьць у распараджэнні габінету сельска-гаспадарчай эканоміі Б. Дз.
 Акадэміі С.-Г. ў колькасці 101¹⁾), яны разъмяшчаюцца наступным чынам:

¹⁾ Па Мавырской акрузе ёсьць 30 бюджет., але 1 ня ўключан у распрацоўку, як за-
 поўнены па безземельнай гаспадарцы.

Мазырская акр.			Калінінская акр.			Аршанская акр.		
Район	Насел. пункты	Кольк.	Район	Насел. пункты	Кольк.	Район	Насел. пункты	Кольк.
Лельчыцкі	Канапелька . . .	3	Крыніцкі	Маковы . . .	2	Тадачынскі	Слабодка . . .	6
	Астрашанка . . .	6		Цыганава . . .	4		Сухачова . . .	5
	Урбацкая Рудня . . .	4		Дарлівас . . .	6		Мешкава . . .	6
Петровіцкі	Смінкі . . .	4	Чыроваполскі	Ботвінава . . .	6	Копыскі	Новас Сяло . . .	6
	Бялынавічы . . .	6		Гарэзна . . .	5		Міхайлівчы . . .	4
	Съмятанічы . . .	3		Клясіна . . .	4		Зубава . . .	6
	Адасы . . .	3		Усьцінавічы . . .	4		Маслакі . . .	4
Разам па акругах . . .			Мануйлы . . .			35		
29						37		

У выніку группаваньня гасп-ак мы маем наступны малюнак:

А К Р У Г I	А б с а л ю т н а				А д н о с н а			
	I	II	III	Разам	I	II	III	Разам
Мазырская . . .	8	18	3	29	28	62	10	100
Калінінская . . .	10	19	6	35	29	54	17	100
Аршанская . . .	13	14	10	37	35	38	27	100
УСЯГО . . .	31	51	19	101	30	50	20	100

Галоўную масу гаспадарак складаюць сераднякі, прыхым 9% іх ад Мазырск. акругі (62%) зьніжаеца к Аршанскаі (38%). А колькасць гаспадарак I-й і III-й груп у гэтым кірунку нарастаем. Нагадваеца, нібы разам э нарастаньнем інтэнсыўнасці гасп-ак і іх дэнатуралізацыяй адбываецца працэс „рассяяляніваньня“ сярэдніх групы. Вядома, што прыведзеных даных мала яшчэ для пэўнага вываду, дзеля таго што зьява разглядаецца ня ў дынаміцы і не на масавым матар'яле, але тэндэнцыя харарактэрна.

Пераходзім да наступнай табліцы — складу сям'і і забясьпечанасці зямлёю і сказінаю па групах гасп-ак і акругах:

Землекарыстыванне										Акругі	
Групы					Душ					Групы	
По ўн. едакоў					По ўн. работн.					Прыся- дзібн.	
Пахаці					Лугу інш. с.-г. плошчы					Разам	
Сярэдніе					Разам					Засеў	
%		% засеву ад пахаці		% пахаці ад с.-г. плошчы		Рабочых		Ко́ннай		Бы́ла	
Старэй году		Да году		Валоў		Старэй году		Быкоў		Кароў	
Да году		Да году		Старэй году		Да году		Дарослых		Оўцы	
Дарослых		Ягнят		Дарослых		Дарослых		Падсвінкаў		Свінні	
Парасят		Парасят		Парасят		Парасят		Парасят		Парасят	
Аршанская										Акругі	
I	5,0	3,0	2,0	0,04	2,26	1,9	—	4,20	2,0	0,7	—
II	6,5	4,10	2,8	0,08	3,82	3,18	0,38	7,46	3,60	0,8	0,4
III	7,7	5,6	4,8	0,11	5,46	3,70	1,33	10,60	5,18	—	—
Сярэдніе	6,2	4,0	2,8	0,07	3,57	2,86	0,38	6,88	3,32	0,4	0,1
										1,5	0,2
										2,3	1,4
										0,7	0,6
										1,1	1,1
										1,6	0,9
										3,6	4,6
										6,1	4,6
										1,2	0,6
										0,3	0,3
										1,9	2,1
										1,4	1,1
										2,4	2,4
										7,7	7,7
										0,7	0,7
										1,5	1,7
										1,0	0,3
										1,5	1,5
										1,0	1,2
										3,7	6,2
										1,3	1,3
										1,2	1,3
										0,8	0,8
										1,9	2,0
										1,4	1,4
										2,3	2,3
										0,4	0,4
										1,3	1,3
										1,6	1,3
										1,2	1,2
										4,1	3,6
										4,1	4,78
										1,94	1,94
										2,21	2,21
Калінінская										Акругі	
I	5,6	3,6	2,7	0,16	2,15	1,87	0,39	3,57	1,63	0,9	0,2
II	6,4	4,7	3,6	0,39	4,62	2,02	0,45	7,48	3,64	1,4	0,6
III	6,7	4,8	3,9	0,79	8,07	2,83	1,29	12,98	6,30	2,0	0,4
Сярэдніе	6,3	4,4	3,4	0,39	4,51	1,83	0,57	7,30	3,53	1,4	0,2
										0,2	0,2
										0,7	0,6
										3,1	3,1
										1,5	1,0
										1,2	1,2
										3,2	6,2
										1,3	1,3
										1,2	1,3
										0,8	0,8
										1,9	2,0
										1,4	1,4
										2,3	2,3
										0,4	0,4
										1,3	1,3
										1,6	1,3
										1,2	1,2
										3,7	4,1
										0,8	0,8
										1,48	1,01
										0,72	0,72
Мазырская										Акругі	
I	5,0	3,0	2,0	0,04	2,26	1,9	—	4,20	2,0	0,7	—
II	6,5	4,10	2,8	0,08	3,82	3,18	0,38	7,46	3,60	0,8	0,4
III	7,7	5,6	4,8	0,11	5,46	3,70	1,33	10,60	5,18	—	—
Сярэдніе	6,2	4,0	2,8	0,07	3,57	2,86	0,38	6,88	3,32	0,4	0,1
										1,5	0,2
										2,3	1,4
										0,7	0,6
										1,1	1,1
										1,6	1,1
										1,1	0,9
										3,6	4,78
										4,1	4,1
										2,21	2,21
Сядніе										Акругі	
I	4,9	3,4	2,7	0,37	2,57	0,88	0,18	4,0	2,16	0,09	—
II	7,6	5,5	4,4	0,36	4,83	1,67	0,22	7,08	3,72	1,2	0,4
III	6,9	5,5	6,02	7,78	3,85	1,28	13,53	6,04	—	1,6	0,5
Сядніе	7,1	5,1	4,1	0,44	4,83	1,98	0,49	7,74	3,80	1,2	0,3
										0,01	0,5
										0,5	0,5
										1,3	2,3
										1,6	1,3
										1,2	1,2
										3,6	4,1
										4,1	4,78
										2,21	2,21
Сядніе па БССР*										Акругі	
6,32	4,47	3,69	0,38	4,40	1,76	—	6,81	3,26	82,3	64,6	1,17
										0,27	0,16
										—	—
										1,80	0,98
										0,98	2,66
										2,12	2,12
										1,48	1,48
										0,72	0,72

^{*)} Статист. ежегодн. БССР; обслед. 1923-1924 г.; стар. 392-393.

з якой бачым, што склад сям'і (душ, поўных едакоў і работнікаў) адна-
часна з землекарыстаньнем узрасте ад ніжэйшых груп к вышэйшим і
ад Мазырскай акругі к Аршанской. Плошча прысядзейных вучасткаў
зямлі узрасте ад ніжэйшых груп к вышэйшим і, што асабліва харак-
тэрна, ад Мазырскай акругі к Аршанской; гэта таксама съведчыць аб
нарастаньні інтэнсыўнасці гасп-ак у тым-же кірунку. Процант паході ад
усея с.-г. плошчы расце ў той-же бок ад 52% да 62,4%. Нарастанье
плошчы кармавых угодзьдзяў — лугоў і выганоў — падлягае адваротнай
законамернасці, зыніжаючыся ад Мазырской акругі к Аршанской. Зна-
чыцца, мы яшчэ з большаю пэўнасцю можам гаварыць, што інтэнсыў-
насць гаспадарак нарастаете ад Мазырской акругі к Аршанской, асабліва
у земляробчай сваёй частцы; што ж да складу сказіны па акругах, дык
бачым, што ў Мазыршчыне галоўную ролю, як рабочая сказіна, граюць
валы, а ў Калінінскай і Аршанской акругах — выключна коні. Быдла ў
Мазырской акрузе разы ў два больш, чым у іншых, сывіней прыблізна
пораўну, а авец больш у Калінінскай акрузе. Зазначым, што для нашай
мэты — агульной харктастыкі гасп-ак — досыць парадаўца сумарныя
лічбы галоў па відах сказіны без пераводу ў парадаўнальныя адзінкі, тым
больш, што гэты перавод ня можа даць нам больш дакладных лічбаў
для парадаўнаніяў, бо якасьць сказіны па розных акругах надта розная
(што асабліва адбываецца на быдле). Тым ня менш % маладняка, аднесены
да кароў, дасыць нам паказанье на кірунак гадоўлі быдла. Зра-
біўши вылічэнныя знайдзем, што

у Мазырской акрузе ён роўны — 100%	(без валоў)
“ Калінінскай ” ” ” — 78 ” ” ”	
“ Аршанской ” ” ” — 62 ” ” ”	

Значыцца, у Мазырской акрузе кірунак на быдла мясны ў большай
меры, чым у Калінінскай і Аршанской і мае больш экстэнсіўны хар-
ктар. На фоне таго, як разъяркованы ў Мазыршчыне зямельныя
үгодзьдзі і якія там адлегласці да базарных пунктаў насяленых мяс-
цовасцяў, на гэта трэба было спадзявацца.

Скончыўши на гэтым агульную харктастыку гасп-ак, якія мы
вывучаем, пярэйдзем к аналізу рыначнай часткі іх бюджету, узяўши за
адзінку парадаўнанія адну сяроднюю гаспадарку групы і не адносячы к
аднаму поўнаму едаку ці работніку, дзеялі што гэта ўжо часткаю
принята пры групоўцы гасп-ак (ніжэйшая група — мала едакоў, работнікаў
і інш. элемэнтаў гасп-кі); па-другое мы раўнуем ня толькі абсолютныя,
але і адносныя лічбы, а па-трапе, кіруемся, як правілам, наступным
абзацам Леніна: „Было-б няправільна браць за адзінку ўсіх парадаўнані-
яў на двор, не сям'ю, а адну душу насельніцтва. Калі выдаткі вялікай
сям'і павялічваюцца ў выніку гэтай многосамейнасці, дык, з другога боку,
колькасць выдаткаў гэтага двара скарачаецца (на будынкі, хатнія і
гаспадарчыя прылады і інш.)... А таму браць за адзінку парадаўнанія
адну душу насельніцтва, ня прымаючи пад увагу гэтага скарачэння
выдаткаў, гэта значыць штучна і хвальшыва раўнаваць палажэннне душы
у вялікай і ў малой сям'і¹⁾) Урэшце разьмеры рыначнага звароту ў
гасп-ах вышэйших груп большыя, чым гэта-б трэба было па разьліку
на 1 душу насельніцтва²⁾.

¹⁾ Разв. капит. в России стр. 96.

²⁾ Глядз. стар. 15 (рукапісу).

Зробім яшчэ невялічкую увагу: пад рыначнаю часткаю бюджету сялянскіх гасп-ак мы разумеем, з аднаго боку, увесы той прыбытак, выяўлены ў грашох, які паступае ў сялянскую гасп-ку ад продажу: 1) працоўнай сілы сям'і і працоўнай сказіны, 2) прадуктаў с.-г. вырабу, 3) рэалізацыі маёмасыц і інш. прадметаў разам з выпадковымі прыбыткамі, незалежна ад таго, ці грашмі, ці роўным па цене таварам у форме прадукту ці працы (на выраб і ўласны спажытак), а з другога боку, выдатак паказанага прыбытку на набыцьцё патрэбных сялянскай гасп-цы прадуктаў, сродкаў, прылад вырабу і працоўнай сілы па за сваёю гаспадаркою на ўласныя і творчыя патрэбы за год.

Для спрошчвання і большай яснасці мы ўмовімся прыбытковую частку рыначнага бюджету зваць сумарна грашовымі прыбыткамі, залічыўши туды і эквавалент натуральнага абмену, пераведзенага на гроши; таксама мы зробім і з расходнаю часткаю рыначнага бюджету.

Апраўданьнем такога тэрміналёгічнага дапушчэння можа служыць тая акаличнасць, што у сучасны момант няма ў сялянскай гаспадарцы ававязковай неабходнасці (канечнай патрэбы) запасацца грашмі на куплю тавараў прымесловасці, дзеля таго што гэтая фабрикаты можна непасрэдна за свой прадукт атрымаць у кааператыве.

III. Прыбытковая частка рыначнага бюджету. Рэзымер рыначнага звароту сялянскіх гасп-ак.

Агульны разъмер рыначнага звароту па сярэдній гасп-цы акругі відаць з наступнай табліцы:

А К Р У Г І	Абсолютна			Адносна			Адносна
	Гроши	Натур.	Усёго	Гроши	Натур.	Усёго	
Мазырская	76,34	79,94	156,28	48,8	51,2	100	100
Калінінская	114,90	74,04	188,94	60,90	39,10	100	121
Аршанская	178,06	48,60	226,66	78,40	21,60	100	145

Абсолютна ён выражаетца ў лічбах: 156,28 р.—226,66 р., правільна ўзрастаючы ад Мазырской акругі к Аршанской: на 100 р. звароту ў першай акрузе ў другой прыпадае 121 р. і ў трэцій—145 руб. Рэзымер-жа натуральнага абмену ўзрастает адваротным чынам: у $\%$ —ад 21,6 да 51,2 ад агульнай сумы. Паданыя лічбы ясна кажуць, што сялянская гасп-ка Мазырскае акругі разы ў $1\frac{1}{2}$ менш уцягнута ў таварна-грашовы зварот, чым Калінінскай і Аршанскай акругі. Дзеля таго, каб больш у гэтых упэуніцца, аднясём разъмер звароту на 1 душу і на дзесяціну с.-г. плошчы сярэдній гаспадаркі (гл. табл. на стар. 109).

Знойдзеныя рэзультаты, хоць і згладжаныя, усё-ж пацвярджаюць пададзеныя намі вышэй выклады.

Вытлумачэнне недахопу зваротных сродкаў.

Углядаяючыся ў прыбытковую і выдатковую часткі рыначнага бю-

А К Р У Г I	Абсолютна			Адносна		
	На 1-у г-ку	На 1 душу	На 1 дзес.	На 1-у г-ку	На 1 душу	На 1 дзес.
Мазырская . . .	156,28	25,23	22,07	100	100	100
Калінінская . . .	188,94	30,00	25,88	121	119	117
Аршанская . . .	226,66	31,92	29,28	145	126	133

дзету сялянскіх гаспадарац мы можам зайдзіць продаж і куплю адных і тых-жэ прадуктаў, г. з. нібы ёсьць перапродаж і не ў адзіночных выпадках, а па ўсіх групах і акругах. Значыцца, гэтая аперацыя зьяўляецца систэматычнаю, г. з. нібы сялянская гаспадарка зазвычай займаеца гандлем. Паўстае пытаньне, як выгодна гэта селяніну. На жаль тэрмінаў куплі і продажу ў бюджетных даных німа; з гэтае прычыны нельга вызначыць, ці перш гэтыя прадукты купляюцца, а потым прадаюцца— нельга, але прыняўшы пад увагу, што ў сярэднім прадукты, прададзеныя сялянскаю гаспадаркаю, яна пасъля купляе, плоцячы ў паўтары разы даражай (для зерня і сена), выяўляем, што гэтая, так званы чаліндзывым, „перапродаж“ убытачны. Як відаць, перш робіцца, зазвычай, продаж патрэбных сваёй гаспадарцы прадуктаў па неабходнасці: пасъля-ж іх купляюць назад. Прычыніцца гэтаму прымусоваму „перапродажу“ адсутнасць зваротных сродкаў, асабліва грошовых, на пакрыцьцё бягучых тэрміновых выплат, якія абавязкова трэба плаціць. „Гэткім чынам, гандаль прадуктам земляробства носіць харектар кароткатэрміновага крэдыта з досьць высокім процантам“¹⁾.

Для вызначэння сумы сапраўдных грошовых паступленіяў ад свае гаспадаркі і ад перапродажу мы злажылі наступную табліцу (гл. на стар. 110).

Паказаныя ў табліцы лічбы для сярэдніх гасп-ак акруг: 37,08 руб.— 57,77 руб. надзвычайна вялікія для вымушанага перапродажу, складаючы 19-37% агульнага грошавага звароту, але мы *a priori* можам сказаць, што продаж, а потым купля прадуктаў земляробства (даных аб гэтым у бюджетах німа) бязумоўна зьяўляецца вымушанай, што-ж да рубрыкі „перапродаж“ склады і прадуктаў жывёлаводства і птацтва, дзе амаль што 90% перапродаж жывой склады і птацтва, дык гэта, бязумоўна прызнаць вымушаным нельга. Справа у тым, што можа прадавацца складына (бракованая) і замяняцца якасна лепшым, што у масе зьяўляецца зусім гаспадарчаю аперацыяй. Продукты земляробства ідуць на продаж яшчэ і таму, што для будучай куплі іх, не абвязкова зьбіраць шмат грошей. Будучую патрэбу ў іх селянін можа задавальняць нязначнымі сумамі. Ня тое, калі даводзіцца реалізаваць складыну з мэтаю яе далейшай куплі: тут патрэбна значная гатоўка, сабраць якую селяніну цяжка, а часам і зусім нельга.

Значыцца, без (праувядлічэння) можна лічыць, што разьмер вымушанага перапродажу выявіцца на 1-у сярэднюю гаспадарку акругі суму ў 30 руб., а па групах гасп-ак ад 20 да 40 руб., складаючы, як абсолютна, таксама і адносна, даволі прыкметную величыню, у 12-20%. Ступень напружанасці вымушанага перапродажу, мяркуючы па адносных лічбах, узрастает ад заможных гасп-ак да малазаможных.

¹⁾ Ляшчанка: „Очерки аграрной эволюции России“; т. I; стар. 267.

Акруга	Н А З В А	А б с а л у т н а				А д н о с н а				Сярэд.
		I	II	III	Сярэд.	I	II	III	Сярэд.	
Мазырская	Ад перапродажу прадуктаў земляробства	38,28	32,70	— ¹⁾	31,31	24,1	20,0	—	20,0	
	Ад перапрод. скасіны і прадукт. жывёлаводства і птацтва	30,26	27,86	—	26,46	20,1	16,0	—	17,0	
	Разам ад перапродажу	68,54	60,56	—	57,77	44,2	36,0	—	37,0	
	Увесь зварот	157,54	166,60	90,96	156,28	100	100	100	100	
Калінінская	Ад перапродажу прадуктаў земляробства	39,63	17,26	20,90	29,72	23,0	10,0	7,0	15,6	
	Ад перапрод. скасіны і прадукт. жывёлаводства і птацтва	12,98	1,93	2,25	7,36	7,0	1,0	1,0	3,9	
	Разам ад перапродажу	52,61	19,19	23,15	37,08	30,0	11,0	8	19,5	
	Увесь зварот	175,07	174,65	257,36	188,94	100	100	100	100	
Аршанская	Ад перапродажу прадуктаў земляробства	20,90	24,94	39,98	31,20	13,0	11,70	12,0	12,1	
	Ад перапрод. скасіны і прадукт. жывёлаводства і птацтва	10,54	10,44	25,18	17,96	6,6	4,9	7,5	6,9	
	Разам ад перапродажу	31,44	35,38	65,16	49,16	19,6	16,6	19,5	19,0	
	Увесь зварот	160,20	212,38	333,05	226,66	100	100	100	100	

Паўстае пытаньне: а ці гэта зьява не часовая, якое назіраецца ў сялянскай гасп-цы толькі ў данай гістарычна-асабістай абстаноўцы. Аказваецца, што не. Ляшчанка, скарыстаўшы абшырны земскі статыстычны матар'ял па гэтаму пытаньню, устанаўляе, што вымушаны продаж ёсьць толькі ў нечарназёмнай паласе, але і ў чарназёмнай паласе б. Расіі. Ён кажа: „яшчэ больш рэльефна выступаюць адзначаныя зъявы вымушанага (вялікага) продажу хлеба ў губернях нечарназёмных, прымысловых. Хоць гэтыя губерні маюць абсолютны дэфіцит хлеба на харчаваньне, аднак восенны продаж яго бывае вельмі значным, і ня толькі па тых гаспадарках, якія маюць вялікія засевы, але і па тых, дзе самім не хапае свайго хлеба¹⁾“.

¹⁾ У III гр. Мазырской акругі толькі 3 гасп-кі, а таму сярэднія, выведзеныя для гэтай групы, няпэўны, што трэба прыняць пад увагу ў далейшым.

²⁾ „Очерки аграрной эволюции России“ стар. 267.

Далей ізноў-жа паўстае пытанье: ці імкнешца цяпер сялянская гасп-ка да пазыкі, і калі пазычает, дык колкі. Для адказу зложым наступную табліцу:

Акруга	Н а з в а	А б с а л у т н а				А д н о с н а				А д н о с н а			
		I	II	III	Сярэд.	I	II	III	Сярэд.	I	II	III	Сярэд.
Мазырская	Ад перапродажу прадуктаў земляробства . . .	38,28	32,70	—	31,31	94,0	91,0	—	91,0	24,1	20,0	—	20,0
	Запазычана . . .	2,50	3,14	3,32	2,98	6,0	9,00	100,0	9,0	1,9	1,0	3,7	2,0
	Разам . . .	40,78	35,84	3,32	34,29	100	100	100	100	26,0	21,0	3,7	22,0
	Увесь зварот	157,54	166,60	90,96	156,28	—	—	—	—	100	100	100	100
Калінінская	Ад перапродажу прадуктаў земляробства . . .	39,63	17,26	20,90	29,72	91,0	70,0	68,0	81,0	23	10,0	7,0	15,6
	Запазычана . . .	4,06	7,65	10,0	7,03	9,0	30,0	32,0	19,0	2,0	5,0	4,0	3,4
	Разам . . .	43,69	24,91	30,90	36,75	100	100	100	100	25,0	15,0	11,0	19,0
	Увесь зварот	175,07	174,65	257,36	188,94	—	—	—	—	100	100	100	100
Аршанская	Ад перапродажу прадуктаў земляробства . . .	20,90	24,94	39,98	31,20	87,0	65,0	64,0	74,0	13,0	11,7	12,0	12,1
	Запазычана . . .	3,15	13,29	18,50	11,14	13,0	35,0	31,0	26,0	2,0	7,3	6,0	5,9
	Разам . . .	24,05	38,23	58,48	42,34	100	100	100	100	15,0	19,0	18,0	18,0
	Увесь зварот	160,20	212,38	333,05	226,66	—	—	—	—	100	100	100	100

з якой устанаўляем, што недахоп зваротных сродкаў у сялянскіх гаспадарках для сярэдній гасп-кі акругі—34-42 руб. Абсалютная велічыня ўздымаецца ад экстэнсывных раёнаў к інтэнсывным, а адносна зьмяняецца.

Развіцьцё таварна-грашовых адносін расце ад Мазырской акругі к Аршанскай. Дзеля гэтага, мяркуючы тэарэтычна, можна гадаць, што лягчэй за ўсё мець крэдыт селяніну Аршанская акругі. Паданая табліца поўнасцю гэта сцьвярджае. Пазыка на сярэднюю гасп-ку ўзрастает ад Мазырской акругі к Аршанской:

	абсал.	адносн.
Мазырская	2,98	2,0
Калінінская	7,03	3,4
Аршанская	11,14	5,9

Другое, что можна зразумець з табліцы, гэта тое, што, як гледзячы на больш яўную патрэбу ў зваротных сроках дробных гаспадарак, яны як абсалютна, так і адносна пазычаюць менш. Як відаць, яны з пункту погляду таго, хто пазычае, менш крэдытаздольны.

Трэцяе, што відаць з табліцы, гэта тое, што пазыкаю пакрываеща надта малы процент недахопу ў зваротных сроках.

Па групах гаспадарак	сярэдн.
Мазырская акр.	6-9% 9%
Калінінская „	9-32% 19 „
Аршанская „	13-35 „ 26 „

Гэткім чынам, вызначаны раней недахоп у зваротных сроках 1-е сярэдній сялянскай гаспадаркі акругі, роўны з акругленнем 30-40 руб., пакрываеща галоўным чынам вымушаным „перапродажам“ прадуктаў земляробства і селянін атрымоўвае ад гэтай аперацыі кароткатэрміновы крэдыт, які аплачваеща у разьмеры 40-50%. Апошняя лічбы вельмі яскрава гавораць нам, што зваротных срокаў у сялянскай гаспадарцы не хапае, чаму адчыняеца шырокая магчымасць для прасяканья ў сялянскую гаспадарку і ў сучасны момант гандлёвага і квотніцкага капіталу, і што дзеля гэтага сялянская гаспадарка знаходзіцца ў стане нястойкае раўнавагі. Умацаваць яго можна арганізацый таннага крэдыту. Аналягічную ацэнку таннага крэдыту і для даваеннага часу дае Чалінцау: „Для значнай большасці сялянскіх гасп-ак, асабліва дробных, да стаўка грошай пры дапамозе крэдыту зьяўляеца... абавязкова прадпасылкаю існаванья сучаснай, а таксама належнай арганізацыі і вытворчасці с.-г. вырабу“¹⁾.

Цяпер супынімся на вытлумачэнні прычын недахопу зваротных срокаў.

Чалінцаў тлумачыць гэта сезоннасцю і нераўнамернасцю грашовых паступленняў на працягу году, дзеля таго што продаж прадуктаў с.-г. вырабу бывае звычайна па сэзонах і ня зыходзіцца з момантам патрэбы на гроши: „Патрэба на гроши часьцей за усё прыпадае на сакавік-ліпень а намнажэньне грошай — на верасень і сінежань²⁾“ і далей: „Неабходнасць пазыкі прычыніца разъмеркаваннем грашовых паступленняў на працягу года³⁾“. Эгадзіцца з гэтаю матывіроўкаю можна толькі часткова, затым што яна не ахоплівае тлумачэння пытаньня з усіх бакоў. Сезонны продаж, незалежна ад таго, ці добрая рыначная кан'юнктура для продажу ці не, ёсьць вынік недахопу ў зваротных сроках. Тлумачыць прычыну вынікам, вядома, нельга. Запраўды-ж, таварнае зборжжа не да рэчы збываецца у восені, калі не адчуваеща пільнай патрэбы на гроши, калі рыначная кан'юнктура для яго звычайна дрэнная. Мы прыхільні да таго, каб лічыць, што галоўнейшаю прычынаю недахопу ў зваротных сроках для гаспадарак, якія мы вывучаем, зьяўляюцца нізкія цэны на с.-г. прадукты; падцьвярджэннем гэтага можа служыць наступная таблічка сярэднягадовых паказчыкаў агульна беларускага бюджетнага індэксу для 1923-24 г. і 1924-25 г.⁴⁾), з якой устанаўляем, што цэны фабры-

¹⁾ Теоретич. основ. организ. крестьянского х-ва; стар. 121.

²⁾ " " " " " " 119.

³⁾ " " " " " " 121.

⁴⁾ Журн. „Савецкае Будаўніцтва“ 1926 г. № 1; Каледа; ст. 90.

катаў прамысловасці на 25% выш. с.-г-ых з яўнаю тэндэнцыяй да звычэйнага, якая сама зьяўляецца вынікам дзяржаўнай эканамічнай палітыкі, накіраванай да таго, каб съціснуць ножыны цэн.

Дабавім, што яшчэ яскравей выявіцца малюнак разнабою ў цэннах, калі мы

Г а д ы	Агульн. ін- дэкс 1,00		Стасунак прам. да.
	с.-г.	прам.	
1923-24	0,82	1,34	1,64
1924-25	0,92	1,15	1,25

прымем пад увагу, што для вылічэння вышэй паказанага індэкса цэны даваенна гэтыя да прымесы на прымесловыя і с.-г. тавары прыраўнаваны да адзінкі. Сапраўды-ж гэты даваены стасунак цэн ненармальны, бо і тады рабілі ўплыў тая самая адмоўная прычына: слабая тэхнічная ўзброенасць сялянскай с.-г. працы і ахоп гандлю на галоўныя с.-г. тавары (асабліва збожжа) гандлёвым каліталам, які імкнуўся да атрымання высокіх процэнтаў быў зусім незадзікаўлен у больш рацыянальнай арганізацыі с.-г. вырабу, а заработка селяніна зводзіў да мінімуму, вызначаючы нізкія цэны¹⁾.

Другою прычынаю зьяўляеца нізкая прадукцыйнасць працы ў сялянскай гасп-цы ў выніку яе слабой тэхнічнай узброенасці і незадавальняючай арганізаванасці, як з боку вырабу, таксама і з боку збыту.

Грошовыя паступленьні ад продажу працоўнае сілы.

Для дэталёвага аналізу і для выяўлення ўдзельнай вагі асобных артыкулаў грашовага прыбытку сялянскіх гаспадак мы ў далейшым лічбу „перапродаж” з агульной сумы грашовага звароту выключаем і за агульны маштаб вымярэння бяром усе грашовыя паступленні без перапродажу. Мы лічым, што мэтадычна будзе дакладней узяць за адзінку параўнанья гэтую лічбу, якая выяўляе з сябе сапраўдную чистую абсалютную выручку, пераведзеную на гроши, ад промыслай, с.-г. вырабу і розных паступленняў (ад реалізацыі хатній маёмасці, інвентару, выпадковых паступленняў і інш.) Агульную суму грашовых паступленняў патрэбна ізліраваць ад „перапродажу” яшчэ і таму, што ўдзельная вага апошняга па розных групах гаспадарак (розная) і зъмяненіца на так, як агульная сума грашовых паступленняў (гл. табл. на стар. 114).

З якой устанаўлем, што ў сярэднія гаспадарцы па акругах разьмер грашовых паступленіяў ад продажу працоўнай сілы абсалютна ўзрастаем ад Мазырскай акругі к Аршанскай, а ў адносных велічынях падвышаеца ад Калінінскай к Аршанскай і к Мазырскай, складаючы наогул нязвычайна значную велічыню ад $\frac{1}{3}$ да $\frac{1}{2}$ усіх чистых грашовых паступленіяў. Гэтыя лічбы ізноў-жа падкрэсліваюць ненормальна вялікую ступень напружанаасці, з якою сялянская гаспадарка шукае зваротных сродкаў, і запрауды, даўно ўстаноўлена, што зазывчай праца сялянскай сям'і ў промыслах аплачваеца ніжэй, чым у сваёй сельскай гаспадцы; выключэнне часам робіць крайняя заможная група¹). Бяднейшая частка сялян ідзе на промыслы ад недахопу, для заработка працы ўнога *minimum*, а заможная — ад збыту, для намнажэння. Часам-жа, у асобных выпадках, дзякуючы разьвіццю ў даным раёне індустрыі, ёсьць магчымасць падвышаных заработкаў па за сваёю сельскую гаспадаркаю, і

¹⁾ Як гэта паказана Ляшчанка ў „Очерках аграрной эволюции России“.

¹⁾ Чалінцаў: „III. осн. орг. кр. х-ва“, стар. 71.

Складаем наступную табліцу:

Акругі	Назва паступлення	А б с а л ю т н а				А д н о с н а			
		I	II	III	Сярэд.	I	II	III	Сярэд.
Мазырская	Ад продажу працоўн. сілы	49,50	35,19	21,76	37,74	55,6	33,2	24,0	38,4
	" тавараў с.-г. вырабу "	32,03	53,79	61,88	47,37	36,0	50,7	68,0	48,1
	Розныя .	7,49	17,06	7,32	13,40	8,4	16,1	8,0	13,5
Калінінская	Усяго (без перапродажу)	89,0	106,04	90,96	98,51	100	100	100	100
	Ад продажу працоўн. сілы	64,81	30,03	50,25	43,45	53,0	19,2	21,5	28,6
	" тавараў с.-г. вырабу "	28,68	94,89	140,41	76,09	23,0	61,2	60,0	50,0
Аршанская	Розныя .	28,97	30,54	43,55	32,32	24,0	19,6	18,5	21,4
	Усяго (без перапродажу)	122,46	155,46	234,21	151,86	100	100	100	100
	Ад продажу працоўн. сілы	73,34	105,50	117,47	97,43	57,0	59,5	44,0	55,0
	" тавараў с.-г. вырабу "	43,15	39,26	105,89	51,52	33,5	22,3	39,4	29,0
	Розныя .	12,27	32,24	44,53	28,55	9,5	18,2	16,6	16,0
	Усяго (без перапродажу)	128,76	177,0	267,89	177,50	100	100	100	100

тады на промыслы ідуць з прычыны іх большай выгоднасці перад сельскаю гасп-аю¹⁾.

Прымаючы пад увагу вышэй паданыя тэарэтычныя меркаванні, з'яўляючыся да разгляду грашовага прыходу ад промыслаў па групах гасп-ак і па асобных катэгорыях промыслаў (гл. табл. на стар. 115).

З табліцы мы бачым, што па Мазырской акрузе абсалютна і адносна агульны разьмер грашовых паступленняў ад продажу працоўнае сілы ўзрастаете ад вышэйших груп к ніжэйшим. У Калінінскай акрузе такой правільнасці ўзрастання абсалютных лічбаў не наглядаецца, у адносных-ж амаль што поўная аналёгія; у Аршанской—у абсалютных лічбах можна заўважыць адваротнае ўзрастанне абсалютных лічбаў ад ніжэйших груп к вышэйшим, а адносныя лічбы правільнага шэрагу не даюць. Выходзіць вельмі разнахарактарны малюнак, з першага погляду незразумелы, але мы паспрабуем у ім разабрацца, для чаго з'яўляються для разгляду грашовых паступленняў па асобных відах промыслаў. Перш за ёсё устанаўляем, што ўсе прамысловыя заработкаў нашых гаспадарак складваюцца выключна ад продажу працоўнай сілы сям'і і коняй на бок.

¹⁾ Чалінцаў: „III осн. орг. кр. х-ва“; стар. 72.

Акпбр.	Назва паступлення	А б с а л о т н а				А д н о с на				А д н о с на		
		I	II	III	сар.	I	II	III	сар.			
Фурманства	10,92	11,89	—	10,39	22,3	33,8	—	27,5	12,2	11,3	—	10,5
Продаж квадр. і неквадр. прац. сілvy	2,86	15,53	11,19	11,59	5,2	44,1	51,5	30,8	3,2	14,6	12,4	11,8
Праца ў чужой сельск. гаспадары	1,56	3,97	10,57	3,99	3,2	11,2	48,5	10,5	1,7	3,7	11,6	4,1
Служба па установах	34,16	3,80	—	11,78	69,3	10,9	—	31,2	38,5	3,6	—	12,0
Усаго ад продажу прац. сілvy	49,50	35,19	21,76	37,75	100	100	100	100	55,6	33,2	24,0	38,4
Усаго ад гаспадаркі	89,0	106,04	90,96	98,51	—	—	—	—	100	100	100	100
Фурманства	5,24	13,44	12,33	10,91	8,1	44,8	24,4	25,1	4,3	8,7	5,4	7,2
Продаж квадр. і неквадр. прац. сілvy	33,16	8,59	—	14,14	51,1	28,6	—	32,5	27,1	5,4	—	9,3
Праца ў чужой сельск. гаспадары	16,54	8,00	8,84	10,59	25,5	26,6	17,6	24,3	13,5	5,1	3,8	7,0
Служба па установах	9,87	—	29,08	7,81	15,3	—	58,1	18,1	8,1	—	12,3	5,1
Усаго ад продажу прац. сілvy	64,81	30,03	50,25	43,45	100	100	100	100	53,0	19,2	21,5	28,6
Усаго ад гаспадаркі	122,46	155,46	234,21	151,86	—	—	—	—	100	100	100	100
Фурманства	15,47	28,16	60,11	32,34	21,2	26,7	51,2	33,2	12,1	16,0	22,5	18,2
Продаж квадр. і неквадр. прац. сілvy	24,41	40,43	44,06	35,77	33,2	38,3	37,4	36,7	18,9	22,7	16,5	20,3
Праца ў чужой сельск. гаспадары	8,46	1,91	1,30	4,05	11,5	1,8	1,1	4,2	6,5	1,1	0,5	2,3
Служба па установах	25,0	35,0	12,0	25,27	34,1	33,2	10,3	25,9	19,5	19,7	4,5	14,2
Усаго ад продажу прац. сілvy	73,34	105,50	117,47	91,43	100	100	100	100	57,0	59,5	44,0	55,0
Усаго ад гаспадаркі	128,76	177,0	267,89	177,50	—	—	—	—	100	100	100	100

Паступленыні ад фурманства абсалютна і адносна (у заработках) ўзрасте ад ніжэйшых груп к вышэйшым па ўсіх акругах, што і зразумела: фурманствам могуць займацца гаспадаркі, лепш забясьпечаныя якасна перавознымі сродкамі і коньмі.

Паступленыні ад продажу кваліфіканай (плотнік, сталяр, пячкур) і некваліфіканай працоўнай сілы (выключана праца ў гужавай гасп-цы) не паказваюць пэўных правільнасцяў: гэтая праца аднакава даступна як ніжэйшым, таксама і вышэйшым групам гаспадараў; але тэндэнцыя ўзрастання па Мазырскай і Аршанскай акругах вызначаецца к вышэйшым групам, а ў Калінінскай—наадварот.

Паступленыне ад продажу працоўнай сілы сям'і ў чужую сельскую гасп-ку грае, наогул, невялікую ролю ў агульнай суме грашовых паступленняў, хістаючыся ад 2% да 7% па сярэдняй гаспадарцы акругі і 1,1—13,5% па групах; прычым, як абсалютна, гэтак і адносна разьмер гэтых ўзрасте ад вышэйшых груп к ніжэйшым, за выключэннем Мазырскай акругі, дзе, як відаць, гэты недахоп у грашовых паступленнях ніжэйшай групы пакрываецца службай па ўстановах.

Пераходзім да апошняга артыкулу грашавога прыбытку: ад службы па ўстановах (пераважае служба ў сельсаветах, кааператывах і выпадкова па іншых установах). Гэтая лічба, як абсалютна, гэтак і адносна таксама не дзе пэўных правільнасцяў па групах гаспадараў і акругах. Тым ня меньш па Мазырскай акрузе відаць, што служба ў сельсаветах і кааператывах згрупоўваецца галоўным чынам у ніжэйшай групе (вынік стаўкі на бедняка). У Калінінскай і Аршанской акругах гэтага ня відаць, затым што тут значна сказваецца лічба заработка ад такіх служб, як настаўніцтва і інш. (члену сям'і, як звязаных тэртытарыяльна з данаю мясцовасцю). Гэтаю акалічнасцю тлумачыцца адносна большая доля грашовых паступленняў—14% ад службы ў Аршанской акрузе.

Грашовыя паступленыні ад сельска-гаспадарчага вырабу.

Па сярэдняй гасп-цы акруг гэтыя лічбы наступныя: (гл. табл. 114).

	абсалютна	адносна
Мазырская акруга	—47,37 руб.	48,1%
Калінінская	—76,09 "	50,0%
Аршанская	—51,42 "	29,0%

Яны і абсолютна і адносна зьніжаюцца ад Калінінскай акругі к крайнім. Раўнуючы гэтыя лічбы, асабліва адносныя, з лічбамі паступленняў ад продажу працоўнай сілы, мы бачым, што паміж іх ёсьць пэўная сувязь:

ад с.-г. вырабу ад прамысл. Разам

Мазырская акруга—48,1% + 38,4% = 86,5%

Калінінская " —50,0 " + 28,6 " = 78,6 "

Аршанская " —29,0 " + 55,0 " = 84,0 "

Са ўзрастаннем паступленняў ад промыслаў паступленыні ад с.-г. вырабу зьмяншаюцца і наадварот; у суме выходзіць больш-менш аднолькавая велічыня—78,6—86,5%.

Ціпер становіцца зразумелым, чаму % грашовых паступленняў ад с.-г. вырабу ў Аршанской акрузе значна ніжэй (29,0%), чым па іншых акругах, хоць абсолютная лічба паступленняў—51,52 руб.—вышэй, чым у Мазырской.

Зьвяртаючыся к групам гаспадарак мы бачым, што і абсалютныя і адносныя лічбы паступленняў ад с.-г. вырабу ўзрастаюць ад ніжэйшых груп к вышэйшим; некаторае выключэнне прадстаўляе II група гаспадарак Аршанскай акругі. Гэтая група па паступленнях ад промыслau вызначаецца як раз з адваротнага боку. Адбываецца кампэнсацыя аднаго паступлення другім. Значыцца, па групах гаспадарак удзельная вага грошовых паступленняў ад с.-г. вырабу змяняецца наадварот, паразуальна з удзельную вагою паступленняў ад промыслau. Для нагляднасці прывядзем наступную таблічку ў адносных лічбах па ўсіх акругах:

ад с.-г. вырабу ад прамысл. Разам

У гасп-ах I гр. $23,0 - 36,0 + 57,0 - 53,0 = 80,0 - 89,0$

" " II „ $22,3 - 61,2 + 59,5 - 19,2 = 81,3 - 80,4$

" " III „ $39,4 - 68,0 + 44,0 - 21,5 = 83,4 - 66,5$

Лічбы кожуць самі за сябе, і на іх ня варта больш супыняцца: чым меньш гаспадарка, тым больш яна прымушана шукаць заработку з боку, а значыцца, павінна задавальняцца меншай аплатай сваёй працы, і наадварот для больш буйных гаспадарак.

Перш, чым перайсці да аналізу грошовых паступленняў ад асобных галін с.-г. вырабу на нашым канкрэтным матар'яле, падойдзем тэарэтычна да вытлумачэння гэтага пытання. Раней намі было ўстаноўлена, што эканамічная адлегласць да рынку гасп-ак Мазырскай акругі значна менш памысна, а Аршанскай больш памысна. чым Калінінскай (гл. стар 102). Значыцца, на рынак ад с.-г. вырабу ў Мазырскай акрузе могуць паствуپаць прадукты больш транспартабельныя, харектэрныя для экстэнсіўных форм гасп-кі. Гэты-ж вывад, але ня у гэткай пукатай форме, можна дадаць і для Калінінскай акругі. Другая ўмова с.-г. вырабу ў Мазырскай акрузе, якая досыць яўна адрознівае яе ад дэзвёх іншых, гэта вялікая плошча кармавых угодзьдзяў. Гэтыя дэзве ўмовы: розная эканамічная адлегласць да рынку і розная плошча кармавых угодзьдзяў па рознаму павінна адбівацца і на структуры грошовых паступленняў. У Мазырскай акрузе таварным прадуктам можа быць прадукт экстэнсіўных галін—збожжа і нагульная жывая скатаіна, ў Калінінскай акрузе—галоўным чынам збожжа (з прычыны абмежаванасці кармавых угодзьдзяў) і ў Аршанскай—прадукцыя на рынок павінна складвацца, хоць-бы ў нязначнай меры ня толькі са збожжа, але і з прадуктаў больш інтэнсіўных галін (бульба, масла, прадукты сувінаводзства).

Што-ж да структуры рыначнай прадукцыі ўнутры акруг па групах гасп-ак, дык з прычыны збытку працоўных рук у ніжэйшых групах, большай патрэбнасці ў пэўных сумах грошовых паступленняў, чым у вышэйших груп, а таксама перагружанасці асноўным капиталам (будоўля, працоўная скатаіна і інвэнтар), з прычыны немагчымасці, дзякуючы малой зямельнай плошчы, скарыстаць поўнасцю нават той недасканалы (інвэнтар), які ёсьць у ніжэйшых груп (значная недагрузка) яны вымушаны інтэнсіфікація свой с.-г. выраб вышэй за наормальнага пры даных эканамічных умовах, а значыцца, больш, чым у вышэйших групах. У апошніх ёсьць магчымасць атрымаць патрэбную суму грошей ад продажу збожжа, нагульной скатаіны, дзеяля таго што ў гэтых гаспадарак ёсьць пэўны збытак памянёных прадуктаў звыш задавальненення ўласных і вытворчых патрэб натураю, чаго ня можа быць у ніжэйшых групах. А таму спад ролі збыту прадуктаў экстэнсіўных галін гасп-кі ў грошовых паступленнях ніжэйшых груп гаспадарак павінен кампенсація ўвядзены-

нем і пашырэньнем засеваў больш працінтэнсіўных рыначных культур.

Гадаць аб tym, што гаспадарка можа перайсьці ў сучасны момант поўнасцю на спэцыялізацыю вырабу таварных прадуктаў з tym каб на замену іх купляць на рынку прадукты для задавальненія натуральных патрэб, гаспадарчых і ўласных, нельга. Справа ў tym, што цяпер рыначна менавія адносіны зусім нястойкія і не даюць гаспадарцы ўпэўненасці ў tym, што памяноўня прадукты заўсёды будут мецца на рынку па стойкіх цэнах. Калі да гэтага дадаць яшчэ немагчымасць сялянскай гаспадарцы зносацца з рынкам у любы час (веснавое беззарожжа), з прычыны значнай адлегласці ад мясцовага рынку, дрэных шляхоў зносін і сродкаў перасування, а таксама недахопу зваротных сродкаў у тэрміны, найбольш выгодныя для закупак, дык будзе зразумелаю немагчымасць замены вырабу прадуктаў для задавальненія натуральных патрэб таварным прадуктам, ня гледзячы на тое, што апошнія могуць нават цаніцца да пэўнай меры даражэй франка-гаспадаркі.

Значыцца, грашовыя паступленыні ад с.-г. вырабу ў ніжэйшых групах, маючы тэндэнцыю канструявацца ад продажу прадуктаў больш інтэнсіўных галін, як абсолютна, так і адносна павінны мець меншую ўдзельную вагу ў агульной суме грашовых паступленіяў.

Пярайдзэм да канкрэтнага матар'ялу.

Найменыне паступленіяў	Абсалютна			Адносна		
	Мазырск.	Калінін.	Аршанска	Мазырск.	Калінін.	Аршанска
Ад зярнёвых	11,25	44,77	15,23	23,6	58,7	29,8
" сена	4,31	—	0,97	9,3	—	1,9
" валакністых тэхнічных	0,02	8,31	6,92	—	11,0	13,2
" бульбы	3,93	0,86	5,74	8,4	1,1	11,1
" гароду і саду	—	0,91	—	—	1,2	—
Разам ад земляробства	19,56	54,85	28,86	41,3	72,0	56,0
Ад прадуктаў жыв-дзіцтва экстэнс.						
форм (скура, шчаціна, воўна)	0,88	2,41	3,49	1,9	3,1	6,8
" пр-аў ж-ва інтэнс. форм	1,25	2,91	6,33	2,6	3,9	12,3
" коняй	—	0,81	—	—	1,0	—
" быдла жывых	20,41	9,16	10,53	43,1	12,0	20,2
" сывіней жывых	4,24	0,69	1,97	9,0	0,9	4,0
" авец жывога	0,22	—	—	0,4	—	—
" птацтва жывога	0,81	5,26	0,36	1,7	7,1	0,7
Разам ад ж-ва	27,81	21,24	22,66	58,7	28,0	44,0
Усяго ад с.-г. вырабу	47,37	76,09	51,52	100	100	100

З табліцы ўстанаўляем, што па сярэдній гаспадарцы акругі $^{0/0}$ грашовых паступленіяў ад земляробства ў Мазырскай акрузе менш паловы $41,3^{0/0}$, у Калінінскай акрузе ўзрастает да $72^{0/0}$ і ў Аршанскай акрузе

зьніжаецца да 56% усіх паступленняў ад с.-г. вырабу; але ўсё-ж такі ў апошніх дэзвёх акругах гэты $\%$ больш паловы і вышэй, чым у Мазырскай.

Разъмер грашовых паступленняў ад жывёлагадоўлі дае шэраг адваротнага парадку. Заўважым, што гэтыя лічбы адносна Аршанскай і Калінінскай акруг не пацьвярджаюць вышэйпданай харкторыстыкі іх Бонч-Асмалоўскім і кожуць як раз наадварот; гэта тлумачыцца, здаецца тым, што ня быў ўзят пад увагу пры вызначэнні с.-г. (раёнаў) разъмер і харкторыны прадукцыі с.-г. вырабу.

З гэтай-же табліцы мы бачым, што галоўная с.-г. прадукцыя на рынак па ўсіх акругах грунтуюцца на продажу зярнёвых і нагульной і бракованай скаціны, г. з. на продажу тавараў экстэнсіўных галін с.-г. вырабу, прычым у Мазырскай акрузе пры непамыснай эканамічнай адлегласці да рынку і адносна аграмаднай плошчы натуральных кармавых угодзьдзяў, гэтая прадукцыя ў першую чаргу складаецца з продажу нагульнога быдла— $43,1\%$, потым продажу зярнёвых— $23,6\%$ і сена— $9,3\%$. З інтэнсіўных культур некаторую ролю мае бульба— $8,4\%$ і з жывёлагадоўлі-свінаводства— 9% .

У Калінінскай акрузе з прычыны значнага скарачэння кармавых угодзьдзяў, а таксама непамыснай эканамічнай адлегласці да рынку, рыначная прадукцыя ад быдла зыходзіць да велічині продажу бракованага быдла-кароў— $9,6\%$ і маладняка— $2,4\%$, усяго $12,0\%$, а ад зярнёвых павялічваецца да максімальнай лічбы— $58,7\%$ ад усіх грашовых паступленняў с.-г. вырабу. Паступленні ад продажу бульбы і сывіней замяняюцца, дый то ня поўнасьцю, продажам валакністых тэхнічных раслін— $11,0\%$.

У Аршанскай акрузе натуральная кармавая плошча даведзена таксама да $minimum$ -у, але эканамічна адлегласць да рынку найлепшая з усіх разгледжаных акруг. А таму разъмер грашовых паступленняў ад зярнёвай прадукцыі на рынок супраць Калінінскай акругі скарачаецца да $29,8\%$; ад быдла крыху павялічваецца, грунтуючыся ня толькі на продажу забракаваных кароў— 10% , але і маладняка— $10,2\%$ ад усіх грашовых паступленняў с.-г. вырабу. Тут заўважым, што гэты процент— $20,2\%$ ненармальна вялікі: гадаваць на продаж маладняк—э́зява нездаровая. Кармы, што расходваюцца на гэты маладняк, маглі-б пайсыці на малочнае быдла і вытворчасць сельскай гаспадаркі тады-б падвысілася; прычыніца гэтаму неарганізованасць збыту малочных прадуктаў, а значыцца, і нікія цэны на іх. Прычыну гэтую канечна патрэбна і, здаецца, магчыма ў гэтай акрузе зьнішчыць.

Паступленні ад інтэнсіўных галін с.-г. вырабу ў Аршанскай акрузе супраць Мазырскай і Калінінскай растуць, канкуруючы паміж сабою: ад валакністых тэхнічных культур— $13,2\%$, ад прадуктаў ж-лі інтэнсіўных форм— $12,3\%$, ад бульбы— $11,1\%$. Якія з гэтых канкуруючых артыкуулаў грашовых паступленняў перамогуць, без разгляду іх удзельнай вагі ў дынаміцы сказаць цяжка. Адно можна сказаць, што ў Аршанскай акрузе ў адмену ад Мазырскай і Калінінскай вялікую ролю ў грашовых паступленнях началі мець прадукты інтэнсіўных галін с.-г. вырабу. Як відаць адбываецца грунтоўная ломка ранейшых экстэнсіўных форм гаспадаркі.

З часам, быць можа і недалёкім, гэткі-ж уздел будзе і гаспадарцы Калінінскай акругі.

Гаспадаркі-ж Мазырскае акругі будуць, здаецца, ісці покуль сваім, адменным ад гаспадарак памянёных акруг, шляхам: натуральна-гістарычны і эканамічны ўмовы яшчэ доўгі час будуць для іх гэткімі, як і ра-

ней. Хіба толькі з паляпшэньнем скацины з боку малочнасыці разаўеща выраб сыру і масла, бо належныя да гэтага прадпасылкі ёсьць.

Высыветліўшы характар грашовых паступленняў ад с.-г. вырабу ў залежнасыці ад акруг прааналізуем іх будову ў залежнасыці ад велічыні гаспадарац, для чаго разаб'ём гэтыя паступленыі на дзяве часткі: паступленыі ад экстэнсіўных галін с.-г. вырабу і інтэнсіўных і згрупуем адносныя велічыні ў наступнай табліцы:

Н А З В А	Мазырская				Калинінская				Аршанская			
	I	II	III	Сяр.	I	II	III	Сяр.	I	II	III	Сяр.
Ад продажу зярнёвых	12,1	20,8	52,0	23,6	2,8	66,4	59,2	58,7	35,0	17,7	36,7	29,8
" сена	13,0	4,4	27,0	9,3	—	—	—	—	—	2,0	4,1	1,9
Быдла (жывога)	51,0	49,0	—	43,1	30,4	3,8	20,0	12,0	4,0	33,2	20,8	20,2
Коней	—	—	—	—	7,0	1,6	—	1,0	—	12,1	—	—
Авец	0,6	0,5	—	0,4	—	—	—	—	0,2	—	—	—
Скуры, щачіна, воўна	2,3	1,9	1,2	1,9	7,2	2,8	1,9	3,1	12,2	5,9	2,5	6,8
Разам ад экстэнс.	79,0	76,6	80,2	78,3	47,4	74,6	81,1	74,80	51,4	70,9	64,1	58,7
Валакн. тэхнічных	—	—	—	—	3,5	11,0	10,1	11,0	8,2	13,6	12,7	13,2
Бульбы	10,1	6,5	14,0	8,4	—	3,5	2,3	1,1	0,8	11,0	13,8	11,1
Гароду і саду	—	0,4	—	—	—	1,8	—	1,2	—	—	—	—
Сьвіней (жывога)	8,0	10,3	2,6	9,0	25,2	—	—	0,9	15,0	—	0,6	4,0
Птацтва	2,6	1,8	0,4	1,7	18,1	5,2	4,1	7,1	0,8	1,4	—	0,7
Прадуктаў ж-ва інтэнс.	0,3	4,4	2,8	2,6	5,8	3,9	2,4	3,9	23,8	3,1	8,8	12,3
Разам ад інтэнс.	21,0	23,4	19,8	21,7	52,6	25,4	18,9	25,2	48,6	29,1	35,9	41,3
Усяго ад с.-г. выраб.	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

З якой бачым, што па ўсіх акругах удзельная вага грашовых паступленняў у I-ых групах вышэй ад інтэнсіўных галін, чым у III-х групах; II-я групы не вызначаюцца з якога небудзь аднаго боку.

Паступленыі ад экстэнсіўных галін тримаюцца адваротнага.

Гэткім чынам і на канкрэтным матар'яле мы пераконваемся, што гаспадаркі I-й групы—малазямельныя, адчуваючы больш яўную патрэбу на гроши, вымушаны, як гэта відаць і з вышэйпданых тэарэтычных меркаваньняў, інтэнсіфікаваць сваю гаспадарку ў большай меры, чым гаспадаркі шматзямельныя, скарыстоўваючы больш рацыянальна зямельную плошчу за кошт нерациональнага расходу працы, дзеля таго што апошні пры гэткіх умовах робіцца менш вытворчым. Справа ў tym, што гэткая інтэнсіфікацыя „з патрэбы“, а не з прычыны выгоднасыці—большай аплаты працы, зазвычай зьяўляецца звыш магчымай пры існуючых цэнах на с.-г. прадукты. Апошнія меркаваньне, вядомая рэч, апрыорнае, яго ўгрунтаваньне ня ўваходзіць у нашу задачу.

Паданая табліца яшчэ раз съцвярджае зроблены намі раней вывад, што ўдзельная вага грашовых паступленняў ад інтэнсіўных галін гасп-кі ўзрастает ад Мазырскай акругі к Аршанскай.

у Мазырской — 21,7%

„ Калінінскай — 25,2 „

„ Аршанскай — 41,3 „

складаючыся, вядома, з продажу розных прадуктаў і склаіны па акругах.

Каб цалком скончыць аналіз усіх грашовых паступленняў сялянскіх гаспадарак, патрэбна-б было супыніцца яшчэ на разглядзе рубрыкі: „розныя паступленні“**). Але яны вельмі нясталыя і, здаецца, ня могуць выявіць пэўных законамернасцяў, чаму разбор іх ня можа прадставіць навуковага інтарэсу. Дзеля гэтага мы іх і не разглядаем.

IV. Выдатковая частка рыначнага бюджету.

Раней мы ўстановілі, што патрэбнасць на гроши ў сялянскіх гаспадарках знаходзіцца ў высокай меры напружанасці. Якія-ж патрэбы павінна яно пры даным році культурнага стану і эканамічных умоў, а таксама ўмоў вырабу задаволіць таварамі, здабытымі на гэтых гроши? Даючы адказ на заданое пытанье прывядзем наступную табліцу:

Акругі	Назва выдатку	Абсолютна				Адносна				Адносна**)			
		I	II	III	Сяр.	I	II	III	Сяр.	I	II	III	Сяр.
Мазырская	На с.-г. выраб . . .	32,33	31,94	18,23	30,09	37,0	31,0	21,0	32,0	48,0	50,0	52,0	50,0
	На ўласныя патрэбы .	45,92	50,97	42,43	47,96	52,0	50,0	48,0	50,0	52,0	50,0	48,0	50,0
	С.-т. падатак і страхав.	9,42	19,27	27,94	17,45	11,0	19,0	31,0	18,0	—	—	—	—
	Увесь выдатак .	87,67	102,18	88,60	95,50	100	100	100	100	100	100	100	100
	Рэшта на наступ. год	1,33	3,86	2,36	3,01								
Калінінская	На с.-г. выраб . . .	45,30	50,93	55,38	46,95	38,0	34,0	24,0	32,0	45,0	50,0	54,0	50,0
	На ўласныя патрэбы .	64,87	75,72	106,87	73,22	55,0	50,0	46,0	50,0	55,0	50,0	46,0	50,0
	С.-т. падатак і страхав.	7,92	23,08	69,13	26,59	7,0	16,0	30,0	18,0	—	—	—	—
	Увесь падатак .	118,09	149,73	231,38	146,76	100	100	100	100	100	100	100	100
	Рэшта на наступ. год	4,37	5,73	2,83	5,10								
Аршанская	На с.-г. выраб . . .	47,74	32,82	68,17	43,74	38,0	21,0	26,0	25,0	44,0	33,0	43,0	38,0
	На ўласныя патрэбы .	70,78	118,45	147,69	106,40	56,0	67,0	57,0	62,0	56,0	67,0	57,0	62,0
	С.-т. падатак і страхав.	7,08	20,28	44,34	22,14	6,0	12,0	17,0	13	—	—	—	—
	Увесь выдатак .	125,60	171,55	260,20	172,28	100	100	100	100	100	100	100	100
	Рэшта на наступ. год	3,16	5,45	7,69	5,22								

з якой, калі меркаваць па адносных лічбах, відаець, што канкуруючы паміж сабою троі віды выдаткаў: 1) на вырабнічыя патрэбы, 2) на ўла-

*) Гл. табл. на стар. 114.

**) У выдатак на с.-г. выраб уключан падатак і страхоўка.

сныя патрэбы і З) на выплат падаткаў і страхавых узносаў, прычым са ўзрастаньнем удзельнай вагі падаткаў у першую чаргу (як відаць з па-раўнальня па групах гаспадарак) звыжжаюцца выдаткі на выраб і ў другую чаргу—на ўласныя патрэбы. Гэта асабліва відаць на гаспах Мазыр-скай і Калінінскай акруг і ня так рэльефна на гаспах Аршанская акругі, асабліва ў апошніх дэйвёх групах. Апошнія тлумачыцца тым, што ў Аршанская акрузе гэтая група гаспадарак абсалютна ў большай ступені насычаны грашмі, чым I-я група і ўсе групы іншых акруг. З гэтай жа табліцы бачым, што адносна на вырабнічыя патрэбы гаспадарка ніжэйших групп траціць грошай больш за вышэйшых, што пярэчыць вывадам Чалінцева на Тамбоўскіх бюджэтах*) і Леніна на Варонежскіх бюджэтах**), дзе паказана адваротная тэндэнцыя. Выходзіць супяречнасць, у якой патрэбна разабрацца і высьветліць чым даная звяза на нашых матар'ялах тлумачыцца. Калі мы да вырабнічых выдаткаў давам падатак і страхоўку, дык хоць і не ральефны, але ўсё-ж такі аналягічны да Чалінцева малюнак (атрымаем). Некаторае выключэнне даюць толькі гаспадаркі Аршанская акругі. Але гэтым абмежавацца мы ня можам, дзеля таго што ўдзельная вага грошовых падатковых выдаткаў па групах гаспадарак у даваенны і ў сучасны момант зусім розная, як гэта відаць з наступнай табліцы у % ад усяго грошовага выдатку:

Н А З В А	I	II	III	IV	V	VI
Паводле Варонежскіх бюдž.	24,8	22,0	19,4	18,8	15,4	8,8
" нашых бюдž. Калін. акруг	7,0	16,0	30,0	—	—	—

Значыцца, аднёю з прычын падвышэння ўдзельнай вагі у грошовых расходах па ніжэйших группах на вырабнічыя патрэбы служыць сучасная систэма падаткаў.

Цяпер, калі мы супыніліся на выдатках па вырабу (гл. табл. стар. 12)3, дык убачым, што гаспадаркі ніжэйших групп мусіць купляць на выраб с.-г. прадуктаў больш, чым гасп-кі вышэйших групп. Гэткім чынам вышэйшыя прупы гаспадарак маюць магчымасць пакрываць натураю ад свае гаспадаркі тыя патрэбы на выраб, якія ў ніжэйшых групп пакрываюцца грашмі, а значыцца, яны маюць магчымасць адносна больш траціць на куплю інвэнтару, будынкаў і прадоўнай сілы. Другою, значыцца, прычынаю падвышэння ўдзельнай вагі грошовых выдаткаў на выраб у ніжэйших группах гаспадарак зьяўляецца неабходнасць купляць тавары с.-г. вырабу, чаго вышэйшыя группы амаль не патрабуюць.

Цяпер прааналізуем абсалютныя велічыні грошовых выдаткаў з таго самаго боку;—на ўласныя патрэбы і вырабнічыя, для чаго скарыстаём табліцу на стар. 121, дзе паказаны выдаткі на адну гаспадарку цалком, і ніжэйпаданаю табліцаю, дзе паказаны выдаткі паасобна на вырабнічыя на 1 дзес. с.-г. плошчы і на ўласныя—на 1-у душу:

*) Опыт изучения орг. кр-го х-ва на прим. Тамб. губ., стар. 235.

**) Ленин „Развитие капитализма в России“. Стар. 129.

Акругі	Назва выдатку	Вырабнічы на 1 дз. с.-г. плошчы				Уласны на 1-у душу			
		I	II	III	Сярэд.	I	II	III	Сярэд.
Мазырская	Увесь выдатак без падатку, страхоўкі і тав-раў с.-г. вырабу	5,20	3,98	1,72	3,81	8,43	7,53	4,93	7,40
	На тавары с.-г. вырабу	2,50	0,30	—	0,55	0,75	0,31	0,58	0,33
	Разам . . .	7,70	4,28	1,72	4,36	9,18	7,84	5,51	7,73
Калінінская	Увесь выдатак без падатку, страхоўкі і тав-раў с.-г. вырабу	8,65	5,62	4,04	5,39	8,58	11,83	15,93	11,58
	На тавары с.-г. вырабу	3,95	1,16	0,22	0,84	3,0	—	0,02	0,04
	Разам . . .	12,60	6,78	4,26	6,43	11,58	11,83	15,95	11,62
Аршанская	Увесь выдатак без падатку, страхоўкі і тав-раў с.-г. вырабу	7,65	3,07	3,61	4,58	13,72	13,50	15,76	14,69
	На тавары с.-г. вырабу	4,28	1,55	1,44	1,11	0,73	1,30	0,14	0,31
	Разам . . .	11,93	4,62	5,05	5,69	14,45	14,80	15,90	15,0

Раўнуючы акругі мы ўстанаўляем, што на адну гаспадарку ў Мазырской акрузе грошовы расход на вырабнічы спажытак яўна зьніжаецца ад ніжэйших групп к вышэйшим, уласныя патрэбы, ня глядзячы на павалічэнне сям'і, застаюцца амаль што ў стацыянарным стане. Адзін падатак з страхоўкаю ўзрастаете к вышэйшим группам. Той-жэ малюнак мы бачым для Мазырской акругі і з табліцы на стар. 123 нават тады, калі мы грошовы выдатак на куплю тавараў с.-г. вырабу зьменшым: на 1 дз. с.-г. плошчы выдаткі на выраб і на 1 душу уласнага спажытку ў ніжэйших группах больш, чым у вышэйших.

У Калінінскай і Аршанскай акругах мы бачым крыху іншы малюнак: на 1-у гаспадарку абсалютныя выдаткі, як на выраб, таксама і на уласныя патрэбы растуць ад ніжэйших групп к вышэйшим. Пры падліку на 1 дзес. с.-г. плошчы вырабнічых выдаткаў і на 1-у душу уласных - вырабнічыя растуць таксама, як і ў Мазырской—ад вышэйших групп к ніжэйшим, абсалютна ўзрастаючы на адпаведных группах ад Мазырской акругі к Аршанской. Уласныя-ж—на 1-у душу растуць ад ніжэйших групп к вышэйшим у Калінінскай і Аршанской акругах і па адпаведных группах ад Мазырской акругі к Аршанской.

Чым-жэ тлумачыцца гэткі разнабой у тэндэнцыях нарастаньня па прошлых кірунках грошовых выдаткаў на 1-у душу уласнага спажытку? Нам здаецца, што на агульным фоне ніzkага здавалення уласных патрэб сялянскаю гаспадаркаю ў Мазырской акрузе ў параднаныі з іншымі вышэйшыя группы маюць магчымасць эканоміць на агульных выдатках (апал, асьвятленне і нават адзенне), надта не падвышаючы, а то і зусім не адрозніваючысь з боку выдаткаў на 1-у душу на здаваленне індывідуальных патрэб.

У Калінінскай і Аршанской акругах вырабнічыя грошовыя выдаткі на 1-у дзес. с.-г. плошчы па розных группах нарастаюць адваротным чы-

нам, як уласныя на 1-у душу, нават калі мы ад гэтых выдаткаў адымем куплю тавараў с.-г. вырабу (табл. стар. 123). У Мазырской акрузе, як ужо зазначана, выдаткі на выраб нарастаюць аналягічна ад вышэйших груп к ніжэйшим.

Ці можам мы на падставе гэтага заключыць, што даная зьява мае прагрэсіўныя хараектар і адбываецца на большай прадукцыінасьці працы ў дробных гаспадарак? Нам здаецца, што такога вываду нельга зрабіць Справа ў тым, што каб самастойна весьці гаспадарку, нават у адносна малых разъмерах, патрэбен пэўны комплект інвэнтару, мінімум па аднаму экземпляру, які ў ніжэйших групах ня можа быць выкарыстан пры данай систэме гаспадаркі і працуе на халастую, вымагаючы падвышаных амартызацыйных выдаткаў на 1-у дзес. с.-г. плошчы. Гэта можна пацвярдзіць тым, што кошт усяго с.-г. мёртвага інвэнтару на 1 дзесяц. с.-г. плошчы нарастает, паводле тых-же нашых матар'ялаў, ад вышэйших груп к ніжэйшим, а кошт складаных машын нарастает ў другі бок, што відаць з наступнай таблічкі:

А К Р У Г І	Увесы мёртвы інвэнтар			Складаныя ма- шыны		
	I	II	III	I	II	III
Мазырская	7,70	5,95	5,50	0,97	1,28	2,46
Калінінская	8,54	5,88	5,95	0,04	0,12	0,84
Аршанская	8,49	7,63	7,61	0,71	1,44	1,88

Значыцца, якасна інвэнтар лепшы ў вышэйших групах гаспадарак, а таму і прадукцыінасьць працы ў іх павінна быць больша. Непасрэдна сваім матар'ям мы ня можам пацвярдзіць гэты вывад з прычыны адсутнасьці ў бюджетах падліку працы.

Цяпер пяройдзем да аналізу грашовага выдатку з боку ўтварэння рынку ў сялянскай гаспадарцы на тавары: 1) с.-г. вырабу, 2) прамысловасці і 3) працоўнай сілы.

З табліцы (стар. 125) ўстанаўляем, што самую галоўную частку грашовага выдатку сярэднія гаспадаркі па ўсіх акругах складае купля тавараў прамысловасці — 35-46%. На другім месцы стаіць купля працоўнай сілы (шавец, кравец, плотнік, каваль і інш.) — 20-26%. На трэцім падатак з страхоўкаю — 18-13%, на чацвертым — іншыя выдаткі (дрывы, выплат доўгу, арэнда і інш.) — 8-23%, і на апошнім месцы — купля тавараў сельска-гаспадарчага вырабу.

Крыху іншы малюнак мы бачым, разглядаючы ўдзельную вагу выдатковых артыкулаў па групах гаспадарак. Паводле адзнакі нарастання ў розных кірунках ўдзельнай вагі ад ніжэйших груп к вышэйшим мы можам усе пералічаныя артыкулы выдаткаў разьбіць на тры катэгорыі: 1) купля тавараў с.-г. вырабу і іншыя выдаткі падвышаючыя ў адносных велічынях ад вышэйших груп к ніжэйшим; купля працоўнай сілы і падатак — падвышаючыя адваротным чынам. (гл. табл. на 125 стар.)

Як відаць, адбываецца кампенсацыя аднаго другім. Ніжэйшая група гаспадарак, будучы вымушана купляць прадукты с.-г. вырабу, як абсолютна, так і адносна, супроты вышэйших груп мусіць эканоміць на куплі працоўнай сілы і мае магчымасць рабіць тое-самое і на падатку.

Удзельная вага выдаткаў на тавары прамысловасці па ўсіх акругах амаль аднакавая, але, як мы бачылі раней, ніжэйшая групы адно-

Акругі	Назва выдатку.	А б с а л ю т н а				Адносна			
		I	II	III	Сярэд.	I	II	III	Сяр.
Мазырская	На тавары с.-г. вырабу . . .	14,48	4,32	4,56	5,86	17,0	4,0	5,0	6,0
	„ прамысловасці . . .	37,61	43,83	34,95	40,52	43,0	43,0	40,0	42,0
	Працоўнай сілы	16,58	28,63	21,15	24,52	18,0	28,0	24,0	26,0
	Інш. выдаткі (лес, даўгі, аренда)	9,58	6,13	—	7,15	11,0	6,0	—	8,0
	С.-г. падатак і страхоўка . .	9,42	19,27	27,94	17,45	11,0	19,0	31,0	18,0
Уесь выдатак . . .		87,67	102,18	88,60	95,50	100	100	100	100
Калінінская	На тавары с.-г. вырабу . . .	30,91	8,72	3,01	6,42	26,0	6,0	1,0	4,0
	„ прамысловасці . . .	35,15	52,29	47,46	51,71	30,0	35,0	34,0	35,0
	Працоўнай сілы	20,94	25,50	53,14	28,93	18,0	17,0	23,0	20,0
	Інш. выдаткі	23,17	40,14	28,64	33,11	20,0	27,0	12,0	23,0
	С.-г. падатак і страхоўка . .	7,92	23,08	69,13	26,59	6,0	15,0	30,0	18,0
Уесь выдатак . . .		118,09	149,73	231,38	146,76	100	100	100	100
Аршанская	На тавары с.-г. вырабу . . .	20,69	15,80	20,94	11,80	16,0	9,0	8,0	8,0
	„ прамысловасці . . .	56,44	85,23	109,94	81,78	45,0	49,0	42,0	46,0
	Працоўнай сілы	23,83	30,48	61,48	36,71	19,0	18,0	24,1	21,0
	Інш. выдаткі	17,56	19,76	23,50	19,83	14,0	12,0	9,0	12,0
	С.-г. падатак і страхоўка . .	7,08	20,28	44,34	22,14	6,0	12,0	17,0	13,0
Уесь выдатак . . .		125,60	171,55	260,20	172,28	100	100	100	100

сна больш вымушаны купляць на выраб, а вышэйшыя на ўласны спажытак.

Калі мы з'янрёмся цяпер да абсолютных лічб, дык убачым, што на адну сярэднюю гаспадарку і на адну душу грошовы выдатак нарастаете ад Мазырской акругі к Аршанской.

Па групах гаспадарак величыня грошовага выдатку па артыкулах зъмяненіца паводле тых законамернасцяў, што ўстаноўлены для адносных лічб, з некаторымі ўхіленнямі (купля тавараў прамысловасці ў Мазырской акрузе).

А К Р У Г І	На 1-у гаспадарку	На 1-у душу
Мазырская	95,50	15,40
Калінінская	146,76	23,30
Аршанская	172,28	24,26

Супынімся яшчэ на абсалютных лічбах куплі тавараў прамысловасці аднэю сярэдняю гаспадаркаю па акругах і параўнаем іх з ёмістасцю рынку сялянскай гаспадаркі на прамысловыя тавары па ўсёй Беларусі за 1923-24 г. г. У справаздачы Ураду VII Усебеларускаму Зьезду Саветаў 1925 г. паказана, што памянёная ёмістасць дасягала прыкладна 79,5% даваеннага часу, калі яна раўнялася 45,60 руб. на золата шт 70,92 руб. чырв. Згодна бюджетных абсьледваньняў ЦСКБ за 1923-24 г. яна раўнялася 56,38 чырв. руб. Раўнуючы нашы даныя мы ўстанаўляем, што ёмістасць рынку на прамысловыя тавары сярэдняй гаспадаркі Мазырскай акругі—40,52 чырв. руб. і Калінінскай—51,71 чырв. руб. у гэтым годзе не дасягнула сярэднебеларускай за мінулы год, а ў Аршанскай—81,78 чыр. руб. далёка абагнала яе, перавысіўшы сярэднюю даваенню пакупную ёмкасць*).

Акругі	Назва выдатку	Грош. выдатак на 1 душу			
		I	II	III	Сярэд.
Мазырская	На тавары с.-г. вырабу . . .	2,90	0,66	0,59	0,93
	„ прамысловасці . . .	7,52	6,75	4,51	6,55
	Працоўнай сілы . . .	3,32	4,40	2,80	3,97
	Інш. выдаткі . . .	1,92	0,94	—	1,18
	С.-г. падатак і страхоўка . . .	1,87	2,97	3,61	2,77
Усяго . . .		17,53	15,72	11,51	15,40
Калінінскай	На тавары с.-г. вырабу . . .	5,52	1,39	0,45	1,00
	„ прамысловасці . . .	6,32	8,17	11,96	8,20
	Працоўнай сілы . . .	3,72	3,97	7,86	4,60
	Інш. выдаткі . . .	4,12	6,28	4,29	5,30
	С.-г. падатак і страхоўка . . .	1,40	3,59	9,97	4,20
Усяго . . .		21,08	23,40	34,53	23,30
Аршанская	На тавары с.-г. вырабу . . .	4,20	2,05	2,30	1,70
	„ прамысловасці . . .	11,52	11,22	11,82	11,50
	Працоўнай сілы . . .	4,90	4,03	6,58	5,18
	Інш. выдаткі . . .	3,60	2,62	2,50	2,79
	С.-г. падатак і страхоўка . . .	1,41	2,65	4,78	3,09
Усяго . . .		25,63	22,57	27,98	24,26

*). Лічучы, што пакупная сіла чырв. руб. не змянілася.

З паданай табліцы мы ўстанаўляем, што на адну душу выдатак на куплю тавараў с.-г. вырабу ў ніжэйшых групах разы ў 2-6 больш, чым у вышэйшых, нарастаючы ад Мазырскай акругі амаль па ўсіх групах к Аршанская, а наогул складаючы абсолютна нязначную велічыню: у ніжэйшых групах—2,90-5,25 руб., у вышэйшых—0,45-2,30. Гэта выдатак складаецца ў Аршанская і Мазырской акругах галоўным чынам з куплі сказіны, а ў Калінінскай высоўваецца на першы плян купля прадуктаў земляробства, хоць і купля сказіны грае на малую ролю, складаючы $\frac{1}{3}$ гэтага выдатковага артыкулу. Параўнальна асабліва многа купляе ў гэтай акрузе прадуктаў земляробства I група, якая іх амаль што не прадае.

З разгляду куплі тавараў с.-г. вырабу можна зрабіць вывод, што зазвычай сялянская гаспадарка пры сучасным нізкім роўні разъвіцця менавых адносін усе свае патрэбы—уласныя і вырабнічыя—на прадукты с.-г. вырабу імкненца задаволіць прадукцыяй сваёй гаспадаркі, пасля чаго спэцыялізуецца на вырабу тэй частцы прадукту, якая ідзе на рынак. Ня тое мы бачым у Амэрыцы, дзе прадэсу спэцыялізацыі ёсьцьмагчымасць ахапіць выраб поўнасцю: амэрыканскі фэрмэр прадае адкормленага кабана з тым, каб апасцяля купляць гатовае сала і шынкі, знаходзячы гэтую апэрацыю зусім рэнтабельна.

Пяройдзем да наступнага артыкулу грашовага выдатку на адну душу куплі тавараў прамысловасці. Карыстаючыся данымі вышэйпданай табліцы і літаратурнымі крыніцамі складаем новую таблічку, якае дае нам магчымасць установіць, што сялянская гаспадарка Беларусі да вайны купляла вельмі мала тавараў прамысловасці,—у трох разах менш, чым у Эўрапейскай Расіі наогул. Лічбы ж куплі 1924-25 г. па Аршанская акрузе перавышаюць даваенны аб'ём куплі на Беларусі. У Мазырской ён у два разы менш, чым у Аршанская.

Гады	Эўрапейск. Расія*)	Беларусь	Мазырск. акруга	Калінінск. акруга	Аршанская акруга
1913. зал.р.	31,79	9,12	—	—	—
1920 „	4,65	—	—	—	—
1923-24 „	—	6,11	—	—	—
1924-25 „**)	—	—	4,26	5,33	7,48
1924-25 „	—	—	6,55	8,20	11,50

Гэткім чынам тэмп разъвіцця патрэб сялянскай гаспадаркі на прамысловыя тавары расце, што бязумоўна будзе адбывацца на большай вытворчасці прамысловасці і будзе падвадзіць аснову для індустрыялізацыі страны.

З'яўляючыся да лічб куплі тавараў прамысловасці на адну душу па групах гаспадарак мы бачым, што ў Мазырской акрузе яны звычайна ад ніжэйшых груп к вышэйшым. Прычыны гэтага мы заўзначылі раней, скажам толькі, што на гэтым адбываецца агульны нізкі роўненік народнай

*) Огоновский: „Русский крестьянин и мировое хозяйство“. Стар. 69.

**) 1 чырв. руб.=0,65 зал. руб.

гаспадаркі гэтай акругі. У Калінінскай акрузе мы бачым адваротны ма-
люнак. Гэтую-ж тэндэнцыю мы прыкмячаем і ў Аршанскай акрузе.
Праяўляеца большая уцягнутасць гэтых гаспадараў у грошовыя мена-
выя адносіны, большая дыфэрэнцыя патрэб, як вырабнічых, таксама
і ўласных.

Пераходзячы да пытаньня, на якія групы прамысловых тавараў тра-
щиць сялянская гаспадарка: гроши, мы зрабіўши патрабныя вылічэні,
бачым, што ўдзельная вага выдаткаў на абуцьця (гатовае і шавецкі
тавар), на мануфактуру (гатовае адзеніне і крам) і прадукты харчавання
(цукар, соль, селядцы, гарбата і інш.) па ўсіх акругах па сярэдній гаспа-
дарцы амаль што аднакава, складаючы паасобку ад $\frac{1}{6}$ да $\frac{1}{4}$ ўсяго вы-
датку на прамысловыя тавары, а ў суме гэты выдатак дае пераважную
вельічыню.

У Мазырскай акр. 62% ад ўсяго выдатку на прамысл. тавары

„ Калінінскай „	52,	“	“	“
„ Аршанскай „	64,	“	“	“

Па групах гаспадараў ўдзельная вага гэтага выдатку амаль што не
вар'іруе. Значыцца, пры зъмяншэнні ці пашырэнні абсолютных лічб
гэтага выдатку па памянёных артыкулах ён зъмяніеца роўналежна, г. з.
на задаваленіне гэтых патрэб адчуваеца імпэт аднакавай напружанаасці.

Удзельная вага выдатку на прамысловыя тавары для будынкаў,
нвэнтару і інш. вырабнічых патрэб (дзёгаць, фарба, вяроўкі і інш.) па
акругах і па групах гаспадараў, складаючы другі галоўны артыкул вы-
датку на прамысловыя тавары на патрэбы вырабу, дае наступны процэнт
ад выдатку на іх:

у Мазырскай акрузе—	21%
„ Калінінскай „	$—21\%$
„ Аршанскай „	$—10\%$

Крыху выдэялеца толькі Аршанская акруга, дзе мусіць выпад-
кова, выдатак на будынкі вельмі малы: абсолютны $1,64$ руб., $=2\%$.

З іншых артыкулаў грошовага выдатку на прамысловыя заслугоўвае
ўвагі выдатак на прадметы культуры і камфорту (мыла, лекі, книгі, га-
зеты, пісальная папера і цацкі). Пры паруўнанні акруг можна заўважыць
што ўдзельная вага гэтага расходу, як у абсолютных вельічынях, таксама
і ў адносных нарастает па сярэдній гаспадарцы ад Мазырскай акругі
к Аршанскай:

	абсолют.	адносн.
у Мазырской	$1,77$ руб.	$4,0\%$
„ Калінінскай	$3,85$.	$7,0$ „
„ Аршанскай	$5,54$ „	$7,0$ „

Гэткім чынам і гэты артыкул расхода паказвае на больш шырокія
патрэбы, на вышэйшы культурны ровень сялян Аршанскай і Калінінскай
акруг у паруўнанні з мазырскім селянінам.

Цяпер пяройдзэм да разгляду затрат на куплю працоўнай сілы якія
на сваёй ўдзельнай вазе стаяць на другім месцы агульнага грошовага
выдатку. Мы разаб'ём іх на дэльве катэгорыі: 1) купля працоўнай сілы
фізычнай працы (каваль, шавец, пастух, плотнік і г. д.), 2) разумовай
працы (доктар, настаўнік, духавенства). Памянёныя затраты па групах
паказаны наступнаю табліцою:

Акругі	Назва выдатку	А б с а л ю т н а				Адносна			
		I	II	III	Сярэд.	I	II	III	Сяр.
Мазырская	На куплю прац. сілы фізывч. пр.	16,39	27,61	20,71	24,79	18,0	27,0	23,0	25,0
	, разумов	0,19	1,02	0,44	0,73	—	1,0	1,0	1,0
	Разам на прац. сілу .	16,58	28,63	21,15	24,52	18,0	28,0	24,0	26,0
	Увесь выдатак . . .	87,67	102,18	88,60	95,50	100	100	100	100
Калінінская	На куплю прац. сілы фізывч. пр.	20,50	24,77	52,07	28,22	17,0	16,0	22,0	19,0
	, разумов. . . .	0,44	0,73	1,07	0,71	1,0	1,0	1,0	1,0
	Разам на прац. сілу .	20,94	25,50	53,14	28,93	18,0	17,0	23,0	20,0
	Увесь выдатак . . .	118,09	149,73	231,38	146,76	100	100	100	100
Аршанская	На куплю прац. сілы фізывч. пр.	22,25	27,41	51,82	32,38	18,0	16,0	20,0	19,0
	, разумов. . . .	1,58	3,07	9,66	4,33	1,0	2,0	4,0	2,0
	Разам на прац. сілу .	23,83	30,48	61,48	36,71	19,0	18,0	24,0	21,0
	Увесь выдатак . . .	125,60	171,55	260,20	172,28	100	100	100	100

Затраты на куплю працоўнай сілы фізычнай на адну сярэднюю гаспадарку абсалютна правільна нарастаюць ад Мазырской акругі к Аршанской, складаючы досьць значную велічыню. Адносныя лічбы паказваюць адваротную тэндэнцыю. У звязку са съцісканьнем абсалютнага агульнага грошовага бюджету сялянская гаспадарка Мазырской акругі абмяжоўвае задаваленіе іншых патрэб, адносна больш трацячы грошай на задаваленіне гаспадаркі працоўнаю сілаю. Як відаць, гэта патрэба зьяўляецца ў іх больш пільнаю.

Па групах гаспадарац абсалютна і адносна выдаткі на аплату працоўнай сілы фізычнай працы падвышаюцца ад ніжэйшых груп к вышэйшым па ўсіх акругах.

На аплату працоўнай сілы разумовай працы сялянская гаспадарка траціць надэвычайна мала— $1^0/0$ ад агульнага грошовага выдатку. Толькі Аршанская акруга адхіляеца ад гэтай лічбы і то затым, што ў ёй рэзка падвысіўся выдатак на доктара.

На гэтым мы і скончым свой аналіз выдатковай часткі грошовага бюджету сялянскіх гаспадарац.

Die Zusammenhang in der Anteilnahme des Budgets der bäuerlichen Wirtschaften im Orschaschen, Kalininschen und Mosyrskischen Kreise auf dem Absatzgebiete (Markte) für die Jahre 1924 und 1925 nach den Angaben der Budgetuntersuchungen der Centralen Statistischen Verwaltungs behörde Weissrutheniens.

Zusammenfassung.

1. Der Umfang in der Beteiligung der bäuerlichen Wirtschaften der Rayons an Geldmitteln steigt im Verhältniss zur Verminderung ihrer wirtschaftlichen Entfernung vom Markte im Orschaschen Kreise um das Anderthalb—bis Zweifache stärker, als im Mosyrskischen Kreise, an.

2. Der Ausfall an Geldmitteln beträgt für jede bäuerliche Wirtschaft etwa 30—40 Rb., blos 9—26% davon werden durch Anleihen gedeckt, bei der ersten Gruppe in der Höhe von etwa 6%, und bei der dritten gegen 35%, und zwar im Mosyrskischen Kreise in geringerem Grade, als im Orschaschen.

3. Durch Verkauf ihrer Arbeitskraft erhalten die bäuerlichen Wirtschaften ungefähr ein Drittel bis zur Hälfte all' ihrer rein baaren Geldmittel und zwar in den an Arbeitskraft ärmeren Gruppen in etwas höherem Grade, als in den an Arbeitskraftreicherem.

4. Was die entfernt gelegenen Wirtschaften betrifft, so setzt sich die Produktion dieser bäuerlichen Wirtschaften für den Markt in verschieden steigenden Abstufungen procentual, je nach ihrer verschiedenen Entfernung vom Absatzgebiet und in Abhängigkeit von verschiedenen artigen naturgeschichtlichen Gründen zusammen.

Benennung der Kreise	Extensive Wirtschaftsgrup.			Intensive Wirtschaftsgrup.			Summe
	Feldarbei- ten	Produkte der Vieh- zucht	Im Gan- zen	Feldar- beiten	Produkte der Vieh- zucht	Im Gan- zen	
Mosyrskischer .	52,9	45,4	78,3	8,4	13,3	21,7	100
Kalininscher . .	58,7	16,1	74,8	13,3	11,9	25,2	100
Orschascher . .	31,7	27,0	58,7	24,3	17,0	41,3	100

5. Am meisten verbrauchen mittlere Wirtschaften an Geldmitteln zur Befriedigung ihrer eigenen Bedürfnisse, etwa 25—62%, für landwirtschaftliche Bedürfnisse sind etwa 25—32% zu rechnen, für Abgaben und Versicherungen ca 13—18%. Hier bei steigen die Baarausgaben für Bedürfnisse des Landwirtschaftsbetriebes von den höheren zu den niederen Gruppen in erhöhtem Masse an, die jedoch für Abgaben und Versicherungen in umgekehrtem Verhältniss.

6. Am meisten Geldmittel verbrauchen mitteire Wirtschaften für Industriewaren—354-6%, ferner für Miete von Arbeitskräften (hauptsächlich

physischen)—20-26%, am wenigsten aber für Waaren landwirtschaftlicher Herkunft—4-8%. Dabei bewegen sich die Geldausgaben für Waaren landwirtschaftlicher Herkunft in verhältnissmässig steigender Tendenz von den höheren Gruppen zu den niederen, die Geldausgaben für Arbeitskraft jedoch umgekehrt. Hierbei steht aber die jeweilige Höhe der Ausgaben für Industrieprodukte nicht im direkten Verhältniss zur Grösse der Wirtschaft.

7. Die bäuerliche Wirtschaft ist stets bestrebt ihre Bedürfnisse an landwirtschaftlichen Produkten durch eigene Ausarbeitung derselben zu befriedigen. Im Zusammenhang hienat steht, dass die bäuerlichen Wirtschaften erst dann die Möglichkeit haben, sich speciel mit der Ausarbeitung des für den Markt bestimmten Teiles ihrer Produktion zu beschäftigen, nach dem sie ihre eigenen dringenden Bedürfnisse befriedigt haben.

8. Im zahre 1924-25 hat die Aufnahmefähigkeit des bäuerlichen Marktes für Industrieprodukte im Orschaschen Kreise die vordem Kriege bestehende Höhe erreicht, in den anderen Kreisen jedoch noch nicht.

М. А. ДУБРОЎСКІ.

Сялянскія заработка па Мазырскай, Калінінскай і Аршанскай акругах паводле даных Ц.С.У.Б. за 1924-25 год.

Сучасная гушчыня насельніцтва і адсталыя формы вядзенъня гаспадаркі стварылі ў СССР, а ў тым ліку і на Беларусі тое, што мы называем аграрнаю перанасялёнасцю. Сымптомы патрэбы на зямлю адчувающца ўсюды ў розных відах, ня толькі на Беларусі, але і на Украіне і ў Сыбіры, здавалася-б гэткай рэдка-насялёнай старонцы.

Вось гэтая патрэба ня зямлю вымагае тэрміновай замены існуючага спосаба гаспадаравання іншымі, якія-б давалі магчымасць на адзінцы плошчы прыкладаць значна большую колькасць працы і атрымоўваць, адпаведна гэтаму, больш прыбытку; значыцца, такімі способамі, пры якіх насельніцтва поўнасьцю магло-б прыкладаць сваю працу і задаволіць свае патрэбы.

Зямельны крызыс мусіць мінецца толькі тады, калі прыёмы і спосабы гаспадаравання зьменяцца на іншыя, больш адпаведныя сучаснай гушчыні насельніцтва.

Адсюль ясна, што ў справе падняцця нашай сельскай гаспадаркі павінны сыграць аграмадную ролю інтэнсыфікацыя і рацыяналізацыя яе, г. з. такія зьмены гаспадарчага ладу, якія прадбачаюць дасягненне тэхнікаю і эканомікаю больш высокага роўню разьвіцця вытворчых сіл, чым раней.

Адначасна з інтэнсыфікацыяй сельскае насельніцтва разаўе сваю пакупную здольнасць і разам з тым пашырыць унутраны рынак для збыту прадуктаў індустрый. Толькі такім спосабам на рынке можа адбыцца народна-гаспадарчае злучэнье паміж прамысловасцю і сельскаю гаспадаркаю. Без аднаўлення і пашырэння ўнутранага рынку ня можа быць аднаўлення прамысловасці.

Ня менш важным зьяўляецца пытаньне экспарту. Як у старане кожная гаспадарчая адзінка павінна быць уцягнута у грашовы таварны зваротак, гэтак і ўся народная гаспадарка павінна быць уцягнута ў сусьеветны гаспадарчы зварот.

Паколькі-ж Беларусь старонка амаль што выключна сельска-гаспадарчая, вядома, што толькі сельская гаспадарка можа стварыць экспортны фонд, патрэбны для аздараўлення замежнага гандлю і вырашэння валютнага пытаньня.

Гэткім чынам паміж сельскаю гаспадаркаю і іншымі галінамі народнай гаспадарчай дзеянасці павінна ўстанавіцца тая арганічная сувязь на якой будзе будавацца ўвесь далейшы дабрабыт нашай заняпаўшай старонкі.

Удзельная вага заработка у агульным гадавым сялянскім бюджетэ.

Важнейшымі галінамі прыбытку сельской гаспадаркі зьяўляюцца земляробства і жывёлагадоўля, пераважаючы адна другую ў залежнасці ад велічыні гаспадаркі. Але скрачэнне зямельнай плошчы без падвышэння вытворчасці і недахоп капиталу прымушаюць шукаць заработку па за сваёю гаспадаркаю, каб забясьпечыць хоць пражыўны мінімум сям'і ў гаспадарцы.

Пры адных і тых-ж паэгаспадарчых умовах адыход сілы сялянскай гасп-кі на прымесловыя заработка і размер прыбытку ад гэтых заработка тым большы, чым плошча гаспадаркі менш і чым больш у ёй членаў сям'і. Гэта выявляецца ў большай колькасці гасп-ак, якія аддаюць сваю працу па за свае гасп-кі, большым лікам працоўных дзён у іх і, як вынік, большым прыбытковым бюджетам, прыпадающим на прымесловыя заработка.

Разглядаючы таблічку агульнага прыбытку, мы бачым паступованае правільнае павялічэнне яго ад вышэйших груп к ніжэйшим, як у адносных, так і ў абсалютных велічынях. Некаторае ўхіленне ад гэтай законамернасці мы наглядаем па Аршанская акрузе ў абсалютных велічынях, але гэта будзе зразумелым, калі параўнаць прыбытак па групах ад свае сельской гасп-кі.

Агульны прыбытак у рублех на 1 сярэднюю гасп-ку.

А К Р У Г І	№ груп	П Р Ы Б Ы Т А К			
		Ад сваей гасп-кі	Ад заработка	УСЯГО	Ад заработка у % % % к агульн.
А р ш а н с к а я	I	373,33	54,75	428,08	14,66
	II	592,79	110,44	703,23	14,28
	III	918,73	107,02	1025,55	10,43
	Сярэдн.	603,62	92,21	697,83	13,50
К а л і н і н с к а я	I	267,21	59,58	326,78	18,23
	II	510,77	58,41	569,18	10,26
	III	790,20	50,33	840,53	5,98
	Сярэдн.	468,06	55,69	523,75	10,58
М а з ы р с к а я	I	328,52	50,58	379,10	13,34
	II	474,25	45,08	519,33	8,67
	III	571,91	13,48	585,39	2,32
	Сярэдн.	443,93	38,42	482,35	7,97

Першая група па Аршанская акрузе мае параўнальна высокі прыбытак ад сельской гасп-кі, а гэта, бязумоўна, ня можа не адбіцца на велічыні прыбытку ад заработка, бо толькі недахоп у бюджетэ звы-

чайной сялянскай гасп-кі папаўненцца ад продажу сваёй працоўнай сілы на старану. Другая прычына большых заработкаў у вышэйших групах Аршанская акругі, як відаць, у тым, што тут досьць значна высоўваецца заработка па мясцоваму вывазу. Але гэты від прыбытку нельга лічыць харктэрным, бо ў год абсьледвання па Аршаншчыне вяліся лясныя распрацоўкі, і эканамічна мацнейшыя гаспадаркі, забяспечаныя ў лепшай меры працоўнаю жывёллю, накіравалі свае сілы сюды не таму, што іх гнаў гаспадарчы голад, а таму, што гэта было карысна.

Грошовыя паступленыні гасп-кі ў рублі.

А К Р У Г І	Ад продажу прадуктаў гасп-кі	Ад зараб- откаў	У С Я Г О
Аршанская	51,0	94,2	145,2
Калінінская	55,7	76,0	131,7
Мазырская	48,0	38,4	86,4

Першая група Калінінскай акругі мае ад сваёй гасп-кі параўнальна мала прыбытку і стараецца папоўніць недахоп свайго бюджету старонімі заработкаў, у выніку чаго выкідае больш працы, а значыцца, і больш атрымоўвае.

Дэльце вышэйшыя групы маюць ад свае гасп-кі значна больш прыбытку, а значыцца, менш прадаюць сваёй працы і менш зарабляюць на людзяx.

Сумарныя паступленыні па першых дэльвёх акругах блізкі адно да другога, адстае толькі Мазыршчына, але гэта ёсьць вынік таго, што яна знаходзіцца ў асобных, як эканамічных, таксама і культурных умовах.

Наогул, старонінія заработкаў ў бюджетце сялянскай гаспадаркі граюць надта важную ролю, складаючы ў сярэднім 10% ад усяго агульнага прыбытку, прычым у дробных гаспадарках $\%_0$ іх ўздымаецца значна вышэй, дасягаючы да 15% , што ў надзвычайна маленькім бюджетце карлікавай гасп-кі зьяўляецца значнаю велічынёю.

Розніца паступленняў ад заработкаў па групах гасп-ак зьяўляецца вынікам дэльвёх асноўных прычын: 1) большай нагрузканацыі працаўнікоў вышэйшых груп у сваёй сельскай гасп-цы, што відаць з забяспечанасці аднаго працаўніка зямлёю, і 2) лепшаю забяспечанасцю едаку паступленнямі ад сваёй гасп-кі (гл. табл. на стар. 135).

Разглядаючы таблічку забяспечанасці прыбыткам аднаго працаўніка мы знаходзім у галоўных момантах пацвярдзэнніе толькі што зробленых вывадаў. Тут у такім-жа парадку і з такою-ж правільнасцю разъмяшчаюцца прыбыткі ад заработкаў.

Па Аршанская акрузе мы бачым значнае выпінаныне сярэдняй групы гасп-ак. Прыйніцца гэтаму рэзкі скачок у забяспечанасці гасп-кі працаўнікамі ад першай групы да другой, чаго не наглядаеца ў такой меры па іншых акругах і групах.

Забясьпечанасць зямлёю аднаго працаўніка.

А К Р У Г І	Група	На 1-га поўнага працаўніка		На аднаго едака ўдобнай зямлі
		Удобнай зямлі	Пахаці	
Аршанская	I	1,51	0,95	1,19
	II	1,62	1,09	1,30
	III	2,43	1,41	1,99
	Сярэдн.	1,89	1,18	1,50
Калинінская	I	1,34	0,80	1,02
	II	2,10	1,28	1,60
	III	3,32	2,07	2,68
	Сярэдн.	2,27	1,29	1,66
Мазырская	I	2,15	1,13	1,42
	II	2,62	1,30	1,82
	III	2,22	1,14	1,88
	Сярэдн.	2,45	1,27	1,75

Прыбытак на 1-го дарослага працаўніка ў рубл.

А К Р У Г І	Групы	Прыбытак на 1-го працаўніка			Ад зарабо- ткай у 0/0 к агульнаму
		Ад свае гасп-кі	Ад зары- боткы	УСЯГО	
Аршанская	I	138,2	20,28	158,48	12,79
	II	112,0	25,10	137,10	18,30
	III	167,0	19,50	186,50	10,46
	Сярэдн.	123,4	23,00	146,5	15,76
Калинінская	I	99,00	22,06	121,06	18,22
	II	138,00	16,22	154,22	10,52
	III	202,60	12,91	215,51	5,90
	Сярэдн.	133,30	15,91	149,21	10,66
Мазырская	I	164,26	25,29	189,55	13,34
	II	169,40	16,10	185,50	8,67
	III	119,60	2,80	122,40	2,28
	Сярэдн.	158,50	13,72	172,22	7,96

Ясна, што паколькі ў гасп-цы ёсьць лішнія працоўныя руکі, яна ста-
раецца скарыстаць іх і накіроўвае на староніння заработка.

Працаўнікоў на 1-у гасп-ку:

А К Р У Г І	Г р у п ы		
	I	II	III
Аршанская	2,7	4,4	5,5
Калінінская	2,7	3,6	3,9
Мазырская	2,0	2,8	4,8

Асноўныя віды заработкаў і іх удзельная вага.

На сельска- Мы разгледзелі агульныя паступленыя прыбытку ад ста-
гаспадар- роньных заработкаў, як па групах, так і па акругах; цяпер
чыя зара- паглядзім, з якіх відаў заработкаў і як складаецца гэты пры-
боткі. бытак.

З'вяртаючыся да таблічкі „староніння заработкаў ў рублёх на 1
гасп-ку“ мы бачым, што перавоз па Аршанскай акрузе займае віднае
месца па свайму прыбытку, даючи ў сярэднім 27 руб. на гасп-ку.

Староніння заработкаў ў рублёх на 1 гасп-ку.

А К Р У Г І	№№ груп	Перавоз на ногу	Перавозка мяс-	Лясная праца	Плотніцкая	Стальняная	Батрадства	Служба ў	Пячкурства	Праца шаўдоў	Выраб саней	Завадская ра-	Праца краідуў	Зароботак ад	Разам
		Перавоз	на ногу	на ногу	праца	праца	праца	установах	праца	шаўдоў		бочая		малыноў	
Аршанская	I	9,00	—	4,2	1,84	21,4	—	0,96	10,30	0,94	—	—	—	—	48,6
	II	2,07	—	24,4	16,40	12,00	—	10,0	35,00	—	10,57	—	—	—	110,4
	III	9,32	—	36,82	8,28	2,16	6,00	2,8	13,50	6,5	—	7,50	12,00	—	104,8
	Сярэд.	6,44	—	20,62	9,11	12,67	0,60	3,24	33,61	2,2	1,46	0,74	1,20	—	91,8
Калінінская	I	4,20	—	0,6	0,47	0,86	5,89	—	9,80	10,60	—	—	6,00	4,92	43,3
	II	10,32	28,32	1,94	0,86	3,09	1,68	—	0,21	1,10	0,27	—	0,53	—	48,2
	III	12,33	—	—	—	—	—	—	29,00	—	—	—	—	—	41,3
	Сярэд.	9,07	14,51	1,22	0,61	1,93	2,59	—	7,77	3,58	0,15	—	1,99	1,40	44,8
Мазырская	I	9,22	—	2,94	3,1	—	0,31	—	34,00	—	—	—	—	—	49,5
	II	19,50	—	4,13	13,65	0,28	0,81	—	3,80	—	0,21	—	—	0,05	42,4
	III	1,25	—	2,50	3,48	6,66	—	—	—	—	—	—	—	—	13,8
	Сярэд.	8,25	—	4,04	10,99	0,86	0,60	—	11,80	—	0,13	—	—	0,03	36,7

Прычым ад ніжэйшай групы к вышэйшай заработка гэты нарастает, даходзячы да 46 рублёў. Гэты рост зьяўляецца вынікам лепшай забясьпечанасці вышэйших груп працоўнаю жывёлаю. Так,

на 1 гаспадарку I-й групы	прыпадае	1,07	каня,
" "	II "	1,14	"
" "	III "	1,90	"

Але, як ужо было сказана, лясны вываз па Аршаншчыне можа быць выпадковым, а таму прымаць гэтых вялічыні, як характэрныя для акругі, мы ня можам.

Гэткае хуткае павялічэнне прыбытку моцных гасп-ак ад лясных заработкаў пярэчыць працоўна-спажывецкай тэорыі. Тут мы бачым, што селянін працуе ня толькі да тых пор, пакуль задаволіць свае канечныя патрэбы, якія ў яго павінны быць нібы канстантныі, але калі можна, ён стараецца зарабіць больш, бо патрэбы не зьяўляюцца ў выніку магчымасцяў, а толькі падлягаюць іх жалезным законам. Калі-б гэта было інакш, дык у нас ня было-б такога павялічэння заработкаў па вышэйших групах, бо пражыўны мінімум у іх задаволен ува ўсякім выпадку лепш, чым у першай групе; але ў іх, апроч гэтага, паўстаюць пытанні аб пашырэнні сваёй гаспадаркі.

У лясных работах ня відаць такога правільнага павялічэння прыбытку ад ніжэйшай групы к вышэйшай. Тут больш зарабляе сяродняя група і зарабляе таму, што больш забясьпечана працаўнікамі.

Плотніцкая праца ідзе як раз наадварот, нарастаючы ад вышэйшай групы к ніжэйшай і даюць па Аршаншчыне значны прыбытак, у ніжэйшай—21,4 руб., што складае 44% ад усіх заработкаў, у вышэйшай—2,16 р. ці 2,36%.

Паколькі ўдзельная вага яе ў агульным прыбытку ад заработкаў усё-ж высокая, трэба лічыць, што для Аршаншчыны яна зьяўляецца тыповая; гэта пацьвярджаецца тым, што большы % яе прыпадае на дэве першых групах, каторыя карыстаюцца ня столькі выпадковымі заработкамі, колькі сталымі.

Праца сталароў шаўдоў і выраб саней групуюцца ў дэзвёх апошніх групахасп-ак. Гэта праца такая, што вымагае ад працаўніка пэўнай падрыхтоўкі і кваліфікацыі, а гэта ў большай меры даступна найбольш моцным гаспадаркам.

Служба па велічыні прыбытку зьяўляецца пераважаючай над іншымі відамі паза гаспад. заработкаў. Здаецца, што гэта ня тыпова для Беларусі, але прымаючы пад увагу, што гэты від заработкаў складаецца амаль што выключна з службы па нізавых ячэйках, асабліва ў першай групе, а ў другой і ў трэцій і з школьніх працаўнікоў гэта поўнасцю будзе адпавядзь сапраўднасці.

Батрацтва ў першай групе дасць менш прыбытку, але гэта ня значыць, што першая група наймаецца менш, чым дэве другія. Прычыніца гэтаму тое, што першая група наймаецца на цэлы год, а значыцца наймаецца на кабальных умовах, у той час, як дэве вышэйшыя групы наймаюцца толькі на пэўныя крытычныя сезоны, за што маюць значна лепшую аплату працы. Гэта пацьвярджаецца аплатаю працоўнага дня, аб чым мы будзем гаварыць ніжэй.

Наогул заработкаі па Аршанскаі акрузе даюць досьць вялікі прыбытак, які складаецца галоўным чынам з службы, перевозу, плотніцкай

і лясной працы і абсолютна ўзрастаюць ад ніжэйшай групы к вышэйшай, а адносна наадварот

Крыху інакш складаюцца заработкаі па Калінінскай акрузе. Вываз дае тут у сярэднім па акрузе 10,27 руб. ці 22,95%, прычым з такою-ж законамернасцю нарастает ад ніжэйшай групы к вышэйшай. Лясны перавоз ня мае значнай ролі і дае па акрузе 2,72% ад усіх заработкаў, прыпадаючы на першыя дэльце групы.

Лясная і плотніцкая праца дае надта малы заработкаі і зусім адсутнічае ў вышэйшай групе. Стальняная праца ў Калініншчыне займае досьць віднае месца ў прыбытку гасп-кі, але якія вырабы выходзяць на рынак, указаныя няма. Служба дае 17% ад усяго заработка, прычым разъмяркоўваецца галоўным чынам паміж I і III группамі і складаецца выключна з працы па сельсаветах і кааперацыі. Гэткім чынам у кіруючых органах сельсаветаў і сельской кааперацыі найбольш актыўны ўздел прымаюць з аднага боку бедната, а з другога—заможная частка сялянства, у той час, як серадняк прымае самы слабы ўздел.

Характэрны для Калініншчыны зьяўляецца прыбытак ад млыноў, які дае на сярэднюю гасп-ку акругі 14,51 р. ці 32,37%.

Наогул мы бачым, што і абсолютна і адносна кожная з першых дэльвеў груп атрымоўвае прыбытку ад заработкаў больш, чым трэцяя, заработкаі якой складаюцца з перавозу, службы; ды гэта і зразумела, чаму. З аднага боку гэтая група лепш забясьпечана коньмі, што дае магчымасць скарыстаць іх для параўнальна лёгкіх заработкаў, а з другога—сам па сабе вываз складаецца галоўным чынам з паездак за таварамі кааперацыву; а гэта часта супадае з паездкамі ў горад па асабістых справах, што зьяўляецца лішнім стымулем да такога роду заработкаў.

Па Мазырскай акрузе заработкаі ад перавозу асабліва выпінаюцца ў другой групе, у той час, як у трэцяй яны нязначны і даюць толькі 3,75 руб. на гасп-ку; першая-ж група займае паміж іх сярэдзіну. Гэты від заработкаў зьяўляецца тут асноўным, і сяляне, больш забясьпечаныя коньмі, а гэткім зьяўляюцца прадстаўнікі другой і часткаю першай групы, стараюцца скарыстаць гэтыя магчымасці. Трэцяя-ж група зусім ня мае коняй і ўся праца робіцца на валох, якія зусім някруткі і ня годны для заработкаў, дзе часцяком патрэбен спрыт. З прычыны апошняга, трэцяя група пазбаўлена магчымасці займацца перавозам, за выключэннем перавозкі кладзі ў кароткія канцы.

Лясная праца, што аўяднае галоўным чынам падрыхтаваныне лесу, дроў, падчыстку лесу, лупленыне бяросты і інш. ў умовах Мазыршчыны складае значную частку прыбытку і галоўным чынам сярэдніяя групы.

Служба па Мазыршчыне складаецца зусім інакш, чым гэта мы бачылі ў дэльвеў папярэдніх акругах. Там, у аднай акрузе другая і ў другой трэцяя група мелі ад службы вышэйшы прыбытак, а тут большы прыбытак мае першая група, у той час, як у трэцяй групе гэтай катэгоріі прыбытку зусім няма.

Гэткую зяву трэба разглядаць, як вынік глыбокага расслаення сялянскай масы і стаўку ў мясцовых выбарчых установах на бядняцкую клясу.

Пры разглядзе таблічкі гэткі вялікі процант ўзделу бядняцкага слоя ў службе пакажацца крыху павялічаным, але прымаючы пад увагу па-першае тое, што тут служба складаецца таксама з працы па нізовых ячэйках, а другое і тое, што селяніну дзеля таго, каб у канцы года ўвязаць свой бюджет, прыходзіцца прадаваць частку асноўнага капіталу

з тым, каб пры зборы ўраджаю купіць прададзенае і аднавіць парушаную раўнавагу ў гаспадарцы, гэты процэнт будзе адпавядыць сапраўднасці, ці прынамсі блізак да яе.

Падрахоўваючы ўсё выказанае патрэбна адзначыць, што галоўнымі відамі заработкаў зьяўляюцца: па Аршаншчыне—служба, перавоз, плотніцтва і лясная праца; па Калініншчыне—млын, перавоз, служба, пячкурства; па Мазыршчыне—перавоз, служба і лясная праца.

Апроч таго, па Аршанская і Калінінскай акругах найбольшы прыбытак ад гаспадарак прыпадае на сярэднюю группу гаспадарак, а па Мазырской—на першую. Трэцяя группа па ўсіх акругах мае менш, чым другая, а па Калініншчыне і Мазыршчыне менш, чым і першая. У сярэднім Аршанская акруга мае ад старонініх заработкаў больш, чым кожная з дэзвёх другіх акруг паасобна. Гэтая зьява дае магчымасць прадугадаць, што ня гледзячы на нібы лепшую забясьпечанасць зямлею гасп-кі Аршанская акругі, у ёй аграрная перанасяленасць адчуваецца ў большай меры, чым у дэзвёх другіх акругах.

С.-г. заработкаў Паглядзім цяпер, з якіх відаў складаюцца с.-г. заработкаў. **боткі II.** Я выдзядіў іх асобна дзеля таго, што яны маюць свае ўласцівія ім харектэрныя асаблівасці, якія мы і папробуем разабраць.

С.-г. заработкаў ў рублёх на 1-у гасп-ку.

АКРУГІ	№ груп	Касьба	Ворыва	Малацьба	Жніва	Копка бульбы	Вывазка гною	Пілка дрэў	Работы ў садзе	Рэзка рэзі	Разам
Аршанская	I	0,68	0,24	4,61	0,24	—	0,34	—	—	—	6,11
	II	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	III	0,64	—	—	1,5	—	—	—	—	—	2,14
	Сярэдн.	0,41	0,08	1,62	0,09	—	0,12	—	—	—	2,32
Калінінская	I	2,52	2,32	—	5,67	0,79	0,05	4,94	—	—	16,24
	II	0,35	1,31	—	2,35	1,74	—	3,13	1,30	—	10,18
	III	1,00	—	—	—	—	—	0,5	2,5	5,0	9,00
	Сярэдн.	1,08	1,4	—	2,83	0,30	0,02	3,20	1,13	0,86	10,87
Мазырская	I	0,19	—	0,82	—	—	—	—	—	—	1,01
	II	1,93	0,37	—	0,35	—	—	—	—	—	2,65
	III	0,33	—	—	—	0,26	—	—	—	—	0,59
	Сярэдн.	1,10	0,23	0,93	0,14	0,02	—	—	—	—	1,72

Раўнуючы паміж сабою асобныя віды работ па Аршанская акрузе адразу можна ўбачыць значны прыбытак ад маладзьбы. Але гэта ёсьць вынік таго, што гаспадарка з малатарняю зарабляе на маладзьбе і такім чынам пагашае затрачаны на куплю машыны капітал. Касьба дае значна меншы прыбытак, але ўсё-ж дэзве крайняя группы пасылаюць у самы

тарачы момант працы свае працоўныя сілы за межы сваёй гаспадаркі.

Жніво па трэцяй групе дае большы заработка, чым па першай. Запрычынілася гэтаму, трэба думадзь, тое, што гэты від працы паглынае амаль выключна жаночыя працоўныя кадры, якія па сваёй напружанаасыці не заўсёды ідуць роўна з мужчынскімі, з прычыны чаго часцяком у больш буйных гаспадарках бываюць лішкі жаночай працы, паколькі буйныя гасп-кі наогул маюць больш працаўнікоў.

Вываз гною, дзякуючы таму, што папар у сялянскай гасп-цы ў большасыці выпадкаў служыць выпасам скатіны, звычайна прыстасоўваецца к „Пятру“, дзеля чаго ствараецца досьць моцная напружанаасыць працы, асабліва ў больш буйных гаспадарках, якія ня могуць спрэвіца сваімі сіламі і вымушаныя наймаць іх з суседніх дробных гасп-ак. Апошнія-ж, вымушаныя сваімі нястаткамі, кідаюць сваю працу на паслья, а самі ідуць да больш моцнага суседа на заработкі.

Тое-ж самае мы бачым і з ворывам. Бядняк пакідае сваю працу жанчыне, якая бязумоўна ня можа зрабіць гэтую працу з такою дасканаласыцю, як гэтага вымагае сутнаасыць самой працы; а калі не хапае часу жанчыне, дык і зусім адкладвае ворыва на паслья з тым, каб у гэтым цяжкі момант бюджетнага году зарабіць лішні пуд збожжа, якое ў сваёй гаспадарцы ён ужо пасльпей зъесыці. Гэткія заработкі бязумоўна ня могуць быць карыснымі сельскай гасп-цы.

Калі мы паразунаем цяпер заработкі па эканамічных групах гасп-ак дык убачым, што першая група заработкаў у тро разы больш, чым трэцяя, у той час, як другая зусім ня прымае ўдзелу ў падзённых сэзонных заработках. Гэтая на першы погляд дзеўная зьява, будзе зразумелаю, калі мы з'янрёмся да табліцы ня с.-г-ых больш сталых заработкаў.

Бязумоўна, нельга лічыць, што другая група знаходзіцца ў лепшых эканамічных умовах, чым трэцяя. Было-б памылкова таксама думадзь, што тут няма лішній працоўнай сілы. Калі мы з'янрёмся да таблічкі „забясьпечанаасыць аднаго працаўніка пахацьцю“, дык убачым, што нагрузкана аднаго працаўніка па II-й групе ня гэтак ужо вялікая. Па I-й групе—0,95 дз., а па II-й—1,09 дз. і пры ўсякім выпадку менш, чым у III-й групе; але і ў III-й групе мы ўсё-ж бачым, што адыход на заработкаў ёсьць, хоць паразунальна і невялікі.

Сярэдняя група гаспадарак, якая мае значную колькасць працаўнікоў, ня гледзячы на тое, што пахаці на аднаго працаўніка прыходзіцца больш, чым у першай групе, скрыстоўваюць сваю працу значна рацыйнальней і лішкі яе тут застаюцца большыя, чым у першай групе. Нельга, вядомая рэч, сказаць, нібы гаспадары гэтай групы лепш разбіраюцца ў пытаннях эканоміі і такім чынам шчадзяць сваю працу, не, проста—гэткай структуре гаспадарак II-й групы, бо ўсякая гаспадарка вымогае пэўнага нагляду за сабою, а значыцца, пэўная колькасць асоб павінна быць нібы прывязанымі да яе. Вось-ж а сярэдняя гаспадарка і знаходзіцца ў такіх умовах, што апроч гэтых сталых нібы наглядчыкаў ёсьць вольныя асобы, якія могуць і павінны шукаць сабе працы з боку.

Паколькі гэты лішак ёсьць большую частку году, за выключнінем быць можа, самых крытычных пэрыядоў, пастолькі яны накіроўваюць свае сілы на больш стальную працу, якая забясьпечвае ім заработка.

Здаецца, што калі тут больш вольнай працы, якая шукае сабе ўжытку на людзях, дык аплата яе не павінна быць вышэй, чым у тых гаспадарках, дзе гэткай працы менш. Але гэта ня так, дзеля таго, што гэтыя гаспадаркі, паколькі яны займаюць сярэдніе становішча, не адчу-

ваюць эканамічных недахопаў у такой меры, як дробныя гаспадаркі, а значыцца і ня кідающа так прагавіта на першы заработках, што падверненца пад руку, а накіроўваюць свае сілы туды, дзе яны лепш аплачваюцца.

Вось гэтаю зъяваю і абумаўляеща тое, што сярэдняя група Аршаншчыны ня прымае ўдзелу ў падзённых заработках. Працаунікі-ж дробных гаспадараў, прывязаныя да сваіх гасп-ак, ня могуць шукаць сабе сталай працы, а ўрыўна скарыстоўваюць вольныя ў сваёй гасп-цы дні, часам нават на школу апошний.

Раўнуючы паміж сабою асобныя віды заработкаў па Калінінскай акрузе мы бачым, што жніво дае большую колькасць паступленняў, чым іншыя віды працы. Гэта паказвае на тое, што найбольш крытычны пэрыяд для Калініншчыны—гэта пэрыяд зборкі з поля збожжа, прычым напружанаасць гэта адчуваецца больш у вышэйшай групе, бо ў гэтых заработках яна ўдзелу ня прымае, а наймае яшчэ сама.

Пасыль жніва ідзе ворыва, у якім прымаюць удзел дзінве першыя групы; потым касавіца. Апошняя дае тут большы прыбыток, чым па Аршаншчыне, ня гледзячы на тое, што забясьпечанаасць сенажаццю ідзе адваротным чынам, чым заработкаі ад яе.

Што да ўдзелу эканамічных груп гасп-ак у гэтых заработках, дык яны (групы) разъмяшчаюцца ў гэткім-жа парадку, як і па Аршаншчыне, а асабліва, калі адкінуць пілоўку дроў. Праўда, тут прымае ўдзел і другая група, але мы ізноў-же бачым, што на аднаго працауніка тут прыпадае пахаў не 1,09 дз., а 1,28 дз., што дае большую нагрузкзу, ў сваёй гаспадарцы і, як вынік, меншы ўдзел у сталых заработках (адсутнаасць батрацтва, нізкі процент службы, вызаву і шэрагу іншых работ).

Гэта прычына дае магчымасць выкідваць больш працоўнай сілы па падзённых заработках, як у другой, таксама і ў трэцяй групе.

У Мазыршчыне зусім інакш, але прыніць гэтыя лічбы за сапраўдныя нельга з прычыны нязначнай колькасці нагляданьняў.

Трата працы на заработках.

Раўнуючы таблічку траты працоўных дзён на заработках па групах з тымі паступленнямі, што атрыманы ў выніку гэтай затраты, мы бачым што гэтыя дзінве вялічыні не роўналежны адна другой, дзеля таго што трата працы ў першых групах значна абганяе паступленыні. Адгэтуль відаць, што бядняцкія гасп-кі, вымушаныя крайняю патрэбай, ня вытрымліваюць гэтай канкурэнцыі і працаюць сваю працу значна таніней, ня зважаючы на тое, ці выгадна гэта, ці не. Гэтае падвышэнне траты працоўнага часу наглядаецца ў некаторай меры і па трэцяй групе, але ўжо ня ў гэткай прагрэсіі. Гэткае разыходжанье гэтых дзінвёх вялічынь залежыць яшчэ і ад таго, што ў другой групе, з якою мы раўнuem іншыя, значны процент паступленняў прыпадае на службу, якая аплачвае працу лепш за іншых відаў заработкаў (Табл. на стар. 142).

Наогул трэба сказаць, што вышэйшая група, занятая сваёю гаспадаркаю, не звяртае асаблівай увагі на заработках, і калі прымаюць у іх ўдзел, дык толькі тады, калі ёсьць вольны час; адгэтуль ясна, што ў гэтых час расцэнка працы ніжэй, а таму і трата яе ня ідзе разам з аплатай (Табл. на стар. 142).

Калінінская акруга ідзе по тэй самай заканамернаасці, як і Аршанская, з тою толькі розніцю, што трата працоўных дзён па другой

Траты працы ў днёх на пазагаспадарчыя заработка на 1-у гасп-ку.

АКРУГІ	№ № груп	Выва наогул	Выва ясна	Лясная праца	Плотніцкая праца	Сталрная праца	Баградства	Служба	Пичкурства	Праца шайду	Выраб саней	Завадская праца	Праца крауду	Заработка млыноў	Равам
Аршанская	I	9,6	3,0	5,0	22,0	—	21,54	24,4	0,77	—	—	—	—	—	86,31
	II	2,07	17,0	22,3	13,5	—	6,40	51,3	—	8,0	—	—	—	—	120,57
	III	6,0	27,5	9,6	3,6	6,0	15,00	30,0	4,0	—	10,0	—	28,0	—	139,7
	Сярэд.	5,7	15,0	14,5	14,0	1,6	14,00	36,0	1,0	3,0	2,7	—	7,55	—	113,59
Калінінская	I	3,2	0,4	0,5	3,1	6,7	—	21,6	6,2	—	8,0	—	—	—	49,70
	II	6,2	3,0	0,84	3,15	1,21	—	—	0,78	0,16	—	14,43	—	—	29,77
	III	6,17	—	—	—	—	—	30,67	—	—	—	—	—	—	36,84
	Сярэд.	5,34	1,70	0,60	2,57	2,57	—	11,42	2,20	0,08	2,38	8,0	—	—	36,76
Мазырская	I	5,7	2,25	4,4	—	0,72	—	70,0	—	—	—	—	—	—	83,07
	II	4,83	5,44	11,39	0,44	0,66	—	9,88	—	0,66	0,08	—	—	—	33,38
	III	2,33	6,66	5,66	11,66	—	—	—	—	—	—	—	—	—	26,31
	Сярэд.	4,81	4,70	9,09	1,50	0,65	—	19,31	—	0,41	0,07	—	—	—	40,54

На аднаго працаўніка прыпадае:

№ № груп	Па Аршанскай акрузе		Па Калінінскай акрузе		Па Мазырской акрузе	
	Дзён	Рубліў	Дзён	Рубліў	Дзён	Рубліў
I	32,0	20,28	18,40	22,06	41,53	25,29
II	27,0	25,10	8,26	16,22	11,93	16,10
III	24,0	19,50	9,44	12,91	5,50	2,80
Сярэдн.	27,81	23,10	10,50	15,91	14,77	13,72

групе была зусім невялікая ў парабаўнаныні з паступленнямі. Прычыніща гэтаму тое, што тут не падлічана праца па двух млынах, якія далі на сярэднюю гасп-ку группы 28,23 руб. прыбытку.

Разыходжаньне гэтых дзявёх вялічынь па Мазыршчыне наглядаецца ў яшчэ больш яўнай форме.

Гэтае пытаньне мы будзем разглядаць больш падрабязна, калі кранем аплату працоўнага дня, але тут можам адзначыць, што па ўсіх акругах колькасць працоўных дзён у заработках на 1-го працаўніка нарастает ад вышэйшай группы к ніжэйшай, а па Калінінскай і Мазырской акругах гэткае-ж нарастаньне ідзе і на адну гасп-ку. Але рост траты дзён ня ідзе разам з ростам прыбытку; у той час, як крывая дзён ідзе ўгору, крывая паступленняў ідзе перш ад III-й группы да II-й у гару і ад II-й да I-й спадае.

Разъмеркаванье траты працы на працягу году.

Продаж працоўнай сілы бывае па ўсіх групах гаспадарак ня толькі ў выніку гадавога лішку працы, але ён практыкуюцца і ў выніку сезона-нага лішку сіл. Гэткім чынам бывае, што больш буйная гаспадарка, адчываючы на працягу летняга пэрыяду недахоп працоўнай сілы, вымушаны купляць яе, а ў зімні, вольны ад с.-г. працы пэрыяд, самі шукаюць працы з боку.

Сезоннае разъмеркаванье працы ў сваёй гаспадарцы абумоўляецца з аднаго боку вэгэтацыйным пэрыядам галоўнейшых культур, звязанных з рознымі фазамі с.-г. працы, з другога-ж боку—разъмерамі і арганізацый жывёлагадоўлі.

Паколькі-ж свая сельская гасп-ка зьяўляецца асноўнаю крыніцай прыбытку ў сялянскім бюджэце, пастолькі на заработках ідуць працоўнай сілы галоўным чынам з мэтаю задавалення патрэб свае гаспадаркі.

Значыцца, арганізацыя галін сваёй гасп-кі вызначае час і разъмер заработкаў.

Раўнуючы трату працы на заработках па нашых трох акругах,

Разъмеркаванье працы на пазагаспадарчых заработках па Аршанской акрузе.

Пэрыяды зазва працы	№ груп	Веснавы				Летні			Восенни				Зімовы						Не высвярдлена
		IV	V	VI	Разам	VII	VIII	Разам	IX	X	Разам	XI	XII	I	II	III	Зіма	Разам	
равоз наогул	I	—	—	0,5	0,5	0,25	—	0,25	—	05,2	05,2	0,53	0,61	2,3	1,5	0,80	2	7,74	1
равоз лясны		0,33	0,34	—	0,67	—	—	—	—	—	—	0,9	0,33	0,9	0,53	—	—	2,66	—
сная праца		—	1,1	—	1,1	—	—	—	—	—	—	0,33	2,2	2,3	—	—	—	4,83	—
отніц. праца		6,1	6,1	0,5	12,7	—	0,25	0,25	0,5	0,5	1,0	1,0	0,50	7,4	0,5	0,5	2	11,5	—
Усяго .		6,43	7,54	1,0	14,47	0,25	0,25	0,50	0,5	1,02	1,52	1,52	2,34	12,23	5,2	1,83	4	26,63	1
равоз наогул	II	—	—	—	—	—	—	—	0,5	0,5	1,0	0,6	—	—	—	—	—	—	0,6
равоз лясны		0,9	0,34	0,34	1,58	—	0,5	0,5	0,9	0,26	1,16	0,5	4,0	2,75	2,75	0,80	2,75	13,55	—
сная праца		0,30	0,30	4,2	4,80	4,2	—	4,2	1,8	—	1,8	1,0	5,5	2,7	2,0	0,30	—	11,50	—
отніц. праца		—	0,80	2,5	3,3	—	1,8	1,8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
праца шаўцоў		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8,0	8,0	—
Усяго .		1,20	1,44	7,04	9,68	4,2	2,3	6,5	3,2	0,76	3,96	2,1	9,5	5,45	4,75	1,10	10,75	33,65	—
равоз наогул	III	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,7	0,8	1,2	—	2,7	3,3
равоз лясны		2,5	1,0	1,0	4,5	2,5	1,5	4,0	—	—	1,9	11,7	3,8	1,0	2,3	0,8	21,5	—	—
сная праца		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2,5	2,8	2,8	—	4,5	12,6	—	—
отніц. праца		3,6	—	—	3,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
плярн. праца		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
акустства .		—	1,3	1,3	2,6	1,4	—	1,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
раб. саней		—	—	0,7	0,7	0,7	0,7	1,4	—	—	0,7	0,8	0,8	—	—	—	—	2,3	—
Усяго .		6,1	2,3	3,0	11,4	4,6	2,2	6,8	—	—	2,6	14,2	8,1	4,6	3,5	5,3	39,1	33,3	—

мы бачым, што траты працы па групах розная. Па першай групе найбольш крытычным пэрыядам зьяўлецца летні, тады як у веснавы пэрыяд шмат працы выкідаецца на заработка, дзякуючы спэцифічнасці плотніцкай працы.

Па другой групе заработка разъмяркоўваючца на працягу году больш раўнамерна. Прауда, і тут большая частка іх адбываецца зімою і вясною, але ўсё-ж у летні пэрыяд яны адбываючца ў значней меры больш, чым у 1-й групе.

Па 3-й групе найбольш крытычным пэрыядам зьяўлецца восень—пэрыяд уборкі, дзякуючы чаму гэтая гаспадаркі не адцягваюць сваёй працы на заработкі.

Разьмеркаваныне працы ў днёх пазагаспадарчых заработкаў па Калінінскай акрузе.

Назва працы	Пэрыяды	№ груп	Веснавы				Летні		Восенны			Зімовы						На высьвездлена		
			IV	V	VI	Разам	VII	VIII	Разам	IX	X	Разам	XI	XII	I	II	III	Разам		
Перавоз наогул	I	0,2	—	—	—	0,2	—	—	—	1,5	1,5	—	0,4	—	—	—	1,5	1,9	—	
Перавоз лясны		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,4	—	0,4	—		
Лясная праца		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,5	—	—	—	0,5	—		
Плотніц. праца		—	—	—	—	—	0,5	0,5	0,5	0,5	1,0	0,5	0,5	0,5	0,6	—	—	1,6	—	
Пячкурства		—	—	—	—	—	0,5	—	0,5	—	—	—	—	—	—	—	—	5,7	—	
Сталярн. праца		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2	—	0,2	5,8	—	
Усяго			0,2	—	—	0,2	0,5	0,5	1,0	0,5	2,5	0,5	2,5	0,9	1,1	0,6	—	1,5	4,6	11,5
Перавоз наогул	II	—	0,3	0,15	0,45	—	0,78	0,78	0,15	0,48	0,63	—	0,32	—	—	1,60	—	1,92	1,9	
Перавоз лясны		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2,6	0,05	—	0,4	—	3,5	—	
Лясная праца		0,64	0,20	—	0,84	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Плотніц. праца		0,32	0,64	0,42	1,38	—	—	—	0,2	0,8	1,0	—	—	—	0,32	0,2	—	0,34	—	
Сталярн. праца		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10	0,3	—	0,3	0,7	—	1,1	—	
Пячкурства		—	—	0,48	0,48	—	—	—	—	—	—	0,32	—	—	—	—	—	0,32	—	
Праца шаўдов		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,15	—	—	—	—	—	0,15	—	
Усяго			0,96	1,14	1,05	3,15	—	0,78	0,78	0,35	1,28	1,63	0,25	3,54	0,05	0,62	2,9	—	7,33	1,9
Перавоз наогул	III	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6,0	—	4,0	1,0	—	11,0	7,5	
Усяго			—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6,0	—	4,0	1,0	—	11,0	7,5	

Па Калінінскай акрузе заработкачныя дні разъмяркоўваючца інакш. Тут большая частка працы накіроўваецца на падзённыя заработка, тады як сталыя ня маюць вялікага значаньня ня толькі ў пэрыяд с.-г. працы,

але і зімою. Так, ні ў аднай групе заработкачныя дні ў зімовы пэрыяд не дасягаюць 50% ад агульнага ліку заработкачных дзён (апроч с.-г. працы).

Раўнуючы трату працы па пэрыядах у % % знойдзем, што па ўсіх трох акругах найбольшы % працы на заработках прыпадае на зімовы пэрыяд, потым веснавы, менш летні і восенны.

Разъмеркаваныне працы ў днёх па загаспадарчых заработкаў па Мазырскай акрузе.

Пэрыяды Назва працы	№№ груп	Веснавы			Летні			Восенны			Зімовы						На высьвітлена		
		IV	V	VI	Разам	VII	VIII	Разам	IX	X	Разам	XI	XII	I	II	III	Зіма	Разам	
Перавоз наогул	I	—	—	—	—	0,25	—	0,25	—	—	—	0,87	0,4	0,25	—	0,8	—	2,32	—
Перавоз лясны		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,62	—	0,62	—
Лясная праца .		—	1,9	—	1,9	0,8	—	0,8	—	0,25	0,25	—	—	—	—	1,0	—	1,0	—
Сталляр. праца		—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,87	—	—	—	—	—	—	0,87	—
Усяго .		—	1,9	—	1,9	1,05	—	1,05	—	0,25	0,25	1,74	0,4	0,25	0,62	1,80	—	4,81	—
Перавоз наогул	II	—	0,11	—	0,11	—	—	—	0,28	0,28	—	—	0,33	0,94	0,5	—	1,77	—	
Перавоз лясны		—	0,5	0,5	1,0	—	—	—	0,7	0,7	—	0,88	0,70	1,5	0,5	—	3,58	—	
Лясная праца .		2,61	2,1	1,1	5,81	—	—	—	0,28	0,28	—	—	—	2,2	2,2	—	4,4	—	
Плотніц. праца		—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,44	—	—	—	—	—	—	0,44	—
Сталляр. праца		—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,7	—	—	—	—	—	—	0,7	—
Шыцьце .		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,11	0,11	—
Усяго .		2,61	2,71	1,60	6,92	—	—	—	1,26	1,26	0,44	1,58	1,03	4,64	3,2	0,11	11,0	—	—
Перавоз наогул	III	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2,3	—
Перавоз лясны		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7,0	—
Лясная праца .		—	0,67	—	0,67	—	—	—	1,67	1,67	—	3,3	—	—	—	—	—	3,3	—
Плотніц. праца		—	—	—	—	—	—	—	—	—	5,0	6,67	—	—	—	—	—	11,67	—
Выраб. саней .		—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,33	—	—	—	—	—	—	0,33	—
Усяго .		—	0,67	—	0,67	—	—	—	1,67	1,67	5,0	10,3	—	—	—	—	—	15,3	9,3

Сельска-гаспадарчыя заработка бываюць галоўным чынам у летні пэрыяд—час касавіцы і жніва, і толькі па Калініншчыне наймаюцца зімою і ў восень.

Падрахоўваючы пытанын разъмеркаваныня працы на заработках можна адзначыць, што яно залежыць ад наступніх галоўных прычын: 1) ад забясьпечанасці гасп-кі праца,—чым большая забясьпечанасць, тым менш лічыцца гаспадарка з сэзоннаю працу; 2) ад забясьпечанасці сям'і пражыўным мінімумам; калі гэты мінімум не задавальняючы ў мэжах сваёй

гаспадаркі, сям'я прадае сваю працу калі заўгодна, ня зважаючы на па-
трабы сваёй гаспадаркі, і 3) ад магчымасці знайсьці заработка.

Аплата працоўнага дня.

Аплата дня на заработках.

А К Р У Г І	I		II		III		Сярэднєе	
	Не с.-г.	с.-г.	Не с.-г.	с.-г.	Не с.-г.	с.-г.	Не с.-г.	с.-г.
Аршанская	0,48	0,85	0,87	—	0,75	0,75	0,72	0,76
Калінінская	0,81	0,78	1,06	0,87	0,86	0,90	0,95	0,82
Мазырская	0,51	0,86	0,73	0,94	0,65	0,27	0,64	0,83

Вышыня аплаты працоўнага дня ў розных відах заработкаў розная.
У некваліфікованых ніжэй, у кваліфікованых вышэй.

Ня ў меншай меры яна розныцца таксама і ад велічыні гаспадаркі.
Звычайна мы бачым, што першая група прадае сваю працу значна тань-
ней, чым дзяве другія, прычым сярэдняя ў сэнсе аплаты працы знаход-
зіцца ў асобы памысных умовах.

Гэткае прывілігіраванае становішча сярэдняй групы зьяўляецца вы-
нікам таго, што яна самая актыўная ў сэнсе заработкаў. Маючы значную
колькасць вольнага часу, яна прымае ўдзел у ўсіх відах заработкаў, ня
мінаючы выпадку выгаднай аплаты працы. Трэцяя-ж група ідзе на за-
работкаі толькі тады, калі бывае найбольш вольна ад працы ў сваёй гаспа-
дарцы, а значыцца, яна ня можа ўгнацца за вельмі вялікімі заработкаі.

Па Калініншчыне праца па ўсіх эканамічных групах аплачваецца
лепш, чым па дзявёх другіх акругах. Але, як зазначалася ўжо раней,
Калініншчына больш прадае працу свае гаспадаркі і менш
ідзе па найму. А калі так, дык зразумела, што меншае набіванье пра-
цаю стварае і большы попыт на яе, а значыцца, і большую аплату.

Па Мазыршчыне праца аплачваецца значна ніжэй, дэякуючы таму,
што там цяжка знайсьці заработка.

Аплата працы на с.-г. заработках ідзе тым-жэ парадкам,
працы на які і на пазагаспадарчых, г. з. праца вышэйших груп аплач-
с.-г. за-
ваецца значна вышэй, чым ніжэйшай. Але сярэдняя аплата
работках дня па акругах некалькі розная. На пазагаспадарчых за-
работках вышэйшую аплату дня мае Калініншчына ў вінку таго, што
працоўныя рукі накіроўваюцца галоўным чынам на падзённую с.-г. працу
а ў Аршаншчыне наадварот—Сольшча частка сіл накіроўваецца на ста-
лыя пазагаспадарчыя заработкаі, што стварае значны попыт на работ-
нікаў у веснавы—весенны сэзон, а значыцца і падвышвае аплату пра-
цоўнага дня.

Гэткім чынам, паміж сталымі і падзённымі заработкаі ёсьць шчыль-
ная ўзаемная сувязь, якая зьяўляецца з аднаго боку вынікам разьмер-
каванья працы па часу, а з другога—кірункам інтэнсыўнасцю гасп-кі.

Аплата дня Мы ўжо ведаєм, што гаспадаркі Аршанскай акругі інтэн-
сіўнай, чым Калінінскай (Мазырскай няма даных), і ведаєм,
гасп-цы што с ростам інтэнсыўнасці адбываецца спаданне працук-
цыйнасці працы,

У нас-жа па Аршанской акрузе аплата дня ў земляробстве значна ніжэй, чым па Калінінскай, і мімаволі нагадваеца гэтаму прычыніца ўздым прадукцыйнасці працы.

Аплата дня ў жывёлагадоўлі ідзе іншым парадкам, што як відаць, залежыць ад вельмы малых удояў па Калінінскай акрузе.

У сярэднім-жа аплата дня ў сваёй гаспадарцы ніжэй, чым на заработках. Гэтыя лічбы пярэчаць вывадам праф. Чалінцева, дзе ён кажа, што „аплата працы ў сваёй гасп-цы паўночнай паласы вышэй, чым за межамі яе, хоць у дробных гасп-ах яна амаль што сходзіцца“.

Больш высокая аплата працы, якую мы бачым за межамі сваёй гасп-кі, залежыць, як відаць, ад большай напружанасці працы.

Аб ролі старонінх заработкаў у сялянскай гасп-цы, апроч вышыні аплаты працы і агульных грошовых паступленняў, кажа яшчэ мера скрыстаныя коняй.

Траты конскай працы ў год.

АКРУГІ	Траты працы на заработкі.				У сваёй гасп-цы	УСЯГО	На заработках у % да агульнай			
	№№ груп			Сярэдн. па акрузе						
	I	II	III							
Аршанская	12,46	25,57	34,70	26,13	76,00	120,00	21,00			
Калінінская	4,00	9,74	10,00	8,14	71,00	80,00	9,00			
Мазырская	12,00	11,90	7,00	11,41	—	—	—			

Як бачым, значная частка рабочых конскіх дзён, асабліва па Аршанской акрузе, дасягаючая да 21%, скрыстоўваеца на старонінх заработках, што патаньняе ўтрыманье каня, а значыцца і яго працу.

Прычины продажу працы.

Прычины, якія прымушаюць выкідваць працоўняя сельскія рукі на заработкі, надта разнастайны. Адна з галоўных прычин, гэта недахоп паступленняў ад сваёй гаспадаркі для існаванья сям'і. Гэтая прычына пашыраеца галоўным чынам на першую группу, як найбольш малазямельную.

Мы ўжо бачылі, што асабліва выразна гэта відаць у Мазыршчыне, дзе для падвядзення гадавога балянсу гаспадарцы прыходзіцца прадаваць на пэўную частку году скотіну з тым, каб ізноў купляць яе з пачатку году.

Разам з чыннасцю галоўнай паказанай прычины ёсьць і іншыя мэтавы адыходу на заработкі нават і найбольш модных гаспадараў. Прыймаю, якая вядзе да гэтага больш заможных сялян, зъяўляеца простая выгода: заработкаў, якія даюць больш высокую аплату працы, што бывае па найбольш кваліфікованых заработках.

Падвышэнне аплаты працы такога рода заработкамі тым больш, чым незалежней праца ад сваёй гаспадаркі і ад канечнай патрэбы продажу яе (працы) ў бок. Гэта найвыразнейшая відаць па другой групе Аршанской акругі, якая знаходзіцца ў оптымуме спалучэння гэтих двух фактараў.

Аплата аднаго працоўнага дня ў руб.

АКРУГІ	У сваёй гасп-цы			
	Земля- робства	Скот- водства	Сярэдн.	На зарা- ботках
Аршанская	0,67	0,69	0,68	0,74
Калінінская	0,80	0,44	0,80	0,84

Адыход на заработкаі ў значнай меры абумаўляеща яшчэ і сэзоннасцю працы ў сваёй гаспадарцы.

Вось тыя грунтоўныя прычыны, якія часта-густа пераплятаючыся паміж сабою прымушаюць селяніна на карысны ці некарысны для гаспадаркі продаж працы.

Уплыў старонініх заработкаў на сельскую гаспадарку.

Гэты ўплыў на менш разнастайны, чым прычыны заработкаў. Мы ўжо бачылі, што адны гасп-кі прадаюць сваю працу ад недахопу паствуленніяў, другія—што гэты продаж выгадны, трэція—што ў іх ёсьць лішак працы. Вось гэтыя моманты і вызначаюць ступень выгоднасці заработкаў для сваёй сельскай гаспадаркі.

Больш буйныя гаспадаркі не прадаюць свае працы тады, калі яна патрэбна сабе, не адрываюць яе ад сваіх аперацый па магчымаму паляпшэнню гаспадаркі.

Малазямельныя-ж гаспадаркі, паколькі яны прадаюць сваю працу пад уцікам патрэбы, прадаюць яе ў кожны момант, не зважаючы на выгоднасць гэтага продажу.

Гэткім чынам, калі ў буйных гасп-ах старонінія заработкаі, будучы крываюць дадатковых сродкаў для сельской гаспадаркі, могуць дапамагаць яе ўмацаванню і паляпшэнню. У дробных гаспадарках яны могуць затрымліваць гэтыя паляпшэнні. А паколькі дробныя гаспадаркі ў большай меры адчуваюць недабор у сваім бюджэце, пастолькі інтэнсыфікацыя для іх больш патрэбна.

Гэткі тормазны ўплыў старонініх заработкаў на разьвіццё інтэнсыфікацыі сельской гаспадаркі трэба разглядаць, як самую шкодную зьяву, бо толькі тады наш земляроб выйдзе з утворанага тупіку, калі разьвіне гэтую інтэнсыфікацыю, калі кожная гадзіна працоўнага часу знайдзе сабе працу дома.

Асабліва непажаданы с.-г. заработкаі з пункту погляду паляпшэння сваёй гаспадаркі. Як я ўжо зазначаў вышэй, выгнаны недахопам селянін пакідае сваю працу на жанчын і дзяцей, каб зарабіць лішні рубель ці пуд насеніння, што ў веснавы пэрыяд для яго асабліва каштоўна.

Вось гэта карысць нібы мае свой адваротны бок, вельмі шкодны з пункту погляду эвалюцыі гаспадаркі.

Крыху інакш трэба глядзець на тыя заработкаі, якія не адрываюць працы ад сваёй гаспадаркі тады, калі яна патрэбна сабе. Да гэткіх заработкаў адносяцца найбольш кваліфікаваныя, якія ня маюць сэзоннага харектару і аплачваюць працу больш, чым свая гаспадарка.

Ня гледзячы на тормазны ўплыў заработкаў, якія гэтак шкодна адбіваецца на інтэнсыфікацыю сельской гасп-кі, селяніну ў пэўныя пераходныя моманты вельмі цяжка стаць у незалежнасці ад іх, бо для таго каб аддаць усю сваю працу сельской гасп-цы, патрэбна мець некаторыя сродкі, хоць-бы ў разымеры прыбытку ад заработкаў.

Гэткі пераходны момант перажывае наша беларуская сельская г-ка. На кожным кроку мы бачым імкненне селяніна перабудаваць сваю гаспадарку і перабудаваць яе на больш рацыональных асновах так, каб мець максімум даходу.

Натуральна, што з ростам інтэнсыфікацыі сялянскай гасп-кі падвысіцца, і яе вытворчасць, падвысіцца прыбытковасць і тады патрэба на старонінія заработкаі зьнішчыцца сама сабою. Але перш, чым, падысьці да гэткай пераарганізацыі гаспадаркі, патрэбна адшукаць спосабы выйсьці з безграшовага стану селяніна.

Адзінаю здароваю мераю з гэтага боку можа быць крэдытавання сялянскай гасп-кі на ільготных і магчымых для яе ўмовах. Далей патрэбна зьвярнуць самую сур'ёзную ўвагу на падвышэнне карыснасці

рынку шляхам каапэраваньня збыту прадуктаў сельскай гасп-кі, а таксама на куплю с.-г. машины і прыладаў.

Немалаважнае значаньне ў справе падняцьца вытворчасці сельскай гасп-кі мае таксама і інтэлектуальны ровень насельніцтва, бо кожны крэдyt, у якой-бы форме ён ні быў, покуль ня будзе паднята вытворчая моц насельніцтва, можа рабіць на народную гасп-ку раскладаючы ўплыў.

Узняўшы свой інтэлектуальны ровень, сялянін здолее разобрацца ўва ўсіх гаспадарчых зьявах, ня пойдзе на нявыгадныя для гасп-кі заработка і пачне замадоўваць сваю сельскую гасп-ку. Вольны-ж ад с.-г. працы час ён зможа ўдзяліць тым ці іншым промыслам, якія будуть падмогаю ў яго гаспадарчым бюджэце.

Асноўныя вынікі.

1. Наша сельская гаспадарка ў выніку цэлага шэрагу прычын з году ў год церпіць недахват сродкаў на задаваленіне канечных гаспадарчых патрэб, дзякуючы чаму прымушана аддаваць сваю рабочую сілу на заработка. Але ў розных эканамічных групах гаспадарац, пры рознай забясьпечанасці зямлёю, патрэба на заработка розная.

2. Галоўнымі не с.-г. заработкаі, якія даюць значны прыбытак, зьяўляюцца: служба, перавоз, плотніцтва, лясныя работы, сталярныя работы і некаторыя іншыя, складаючыся па акругах у розных ўзаемаадносінах ў залежнасці ад забясьпечанасці гаспадаркі рабочаю складаю, людзьмі і інш. з с.-г. заработкаі маюць значаньне: жніво, ворыва і касавіца

3. Затрата працоўных дзён у заработках на аднаго работніка узрастае па ўсіх акругах ад вышэйшай групы к ніжэйшай, а па Калінінскай і Мазырскай гэткае узрастаньне наглядаецца і на адну гаспадарку. Але рост затраты дзён ня йдзе разам з ростам прыбытку. Крывая затраты дзён ад трэцяй групы к першай увесь час узрастае, а крывая прыбытку перш узрастае, а ад другой групы к першай спадае.

4. Продаж працы за год залежыць ад сэзоннасці работ, моці гасп-ак і колькасці працоўных рук. Па больш буйных гасп-ах продаж працы практикуецца галоўным чынам у зімку, у той час, як дробныя гаспадаркі прадаюць сваю працу на працягу ўсяго году, часта-густа на шкоду ўласным інтарэсам.

5. Аплата працы ў розных эканамічных групах розная. У вышэйших групах яна значна вышэй, прычым другая група зьяўляецца самай актыўнай у сэнсе заработкаў; будучы раўнамерна нагружана работамі ў сваёй гаспадарцы, яна мае лепшае пачуцьцё да выбару заработка і атрымоўвае лепшую аплату. Трэцяя група, найбольш занятая сваёю гасп-аю; мінае шэраг работ з добраю аплатаю працы, дзякуючы чаму і займае ў сэнсе аплаты працоўнага дня сярэдні стан.

6. Прычыны продажу працы разнастайны. Галоўныя з іх наступныя: а) недахоп паступленія ад сваёй гасп-кі, б) лішак працы, в) сэзоннасць с.-г. работ, г) высокая аплата працы па найбольш кваліфікованых заработках і г. д.

7. Уплыў заработка на разьвіцьцё с. гасп-кі ня менш разнастайны, чым прычыны, што абумоўляюць сабою продаж працы. Заработкаі, якія не адцягваюць працы ў моманты яе напружанасці ў сваёй гаспадарцы і могуць быць толькі ў вольны ад с.-г. работ час, зьяўляюцца значаю дапамогаю ў с.-г. бюджэце.

На працягу большай часткі зімовага пэрыяду селянін бывае зусім вольны ад с.-г. працы. Калі ён у гэты час нічога не зарабіць, дык яму нечым плаціць падаткаў. Значыцца, разьвіцьцё саматужнага вырабу ў

сваёй гаспадарцы дасьць магчымасьць скарыстаць працоўную сілу селяніна і зрабіць з яго канкурэнтаздольную адзінку ў народнай гаспадарцы, забясьпечыўшы ў ім плацежную сілу.

Вядучы гэткім чынам саматужную прамысловасьць разам з земляробствам, селянін выйдзе з часам з таго бяздольля, у якім ён знаходзіцца цяпер.

M. A. DUBROWZKY.

Der Arbeitsdivernst des Bauern im Mosyrskischen, Kalininschen und Orschaschen Kreise nach den Angaben der Centralen Statistischen Verwaltung für Weissruthenien für die Jahre 1924-1925

Z u s s a m m e n f a s s u n g .

1. Unsere Landwirtschaft leidet alljährlich am Mangel an Mitteln zur Befriedigung der wirtschaftlichen Bedürfnisse, wes wegen dieselbe gezwungen ist, ihre Arbeitskraft nach auswärtigem Verdienst auszusenden. In den verschiedenen ökonomischen Gruppen, je nachdem sie mit Landanteilen versorgt sind, ist auch das Bedürfniss nach einem Nebenverdienst verschieden.

2. Die hauptsächlichsten nicht reinlandwirtschaftlichen Gewerbe, die einen höheren Verdienst abwerfen, sind: eine Dienststellung, das Fuhrwesen, Zimmermannsarbeiten, Waldarbeiten, Tischlerei und einige andere, welche sich je nach den Kreisen in verschiedenartigem innerem Zusammenhange, je nach dem ob dte Wirtschaften über genügende tierische Arbeitskräfte, oder über menschliche Arbeitskräfte und dergl., zu verfügen haben, sich anders gestalten.

Von rein landwirtschaftlichen Arbeiten kommen hierbei hauptsächlich: Arbeiten beim Kornschnieden, Ackerbearbeitung und Mäharbeit in Befracht.

3. Der Verbrauch an Arbeitstagen, die auf Nebenverdienst verwandt werden, steigt in Bezug auf einen Arbeiter im wesentlichen von den bessersituierten Gruppen zu den schlechter gestellten an, in dem Mosyrshischen Kreise jedoch und im Kalininschen kommt es auch oft schon vor, den dies Verhältniss auf eine Einzelwirtschaft zutrifft.

Der Zuwachs an zum Nebenerwerb verbrauchten Tagen steigt jedoch nicht parallel mit der Einnahme. Die Kurve des Aufwandes an Tagen wächst beständig von der dritten Gruppe zur ersten, die Kurve der Einnahme steigt zunächst ebenfalls um jedoch von der zweiten Gruppe an zur ersten hin abzufallen.

4. Die Verteilung des Arbeitkaufes im Laufe des Jahres hängt ab von der Saisonalisierung der Arbeiten, der Kaufkraft der Wirtschaft, vor allem aber von der zur Verfügung stehenden Arbeitskraft. In grösseren Wirtschaften vollzieht sich der Verkauf der Arbeit hauptsächlich durch Land während im Gegenteil die kleineren Wirtschaften ihre Arbeitskraft zumeist im Laufe des ganzen Jahres und zwar zumeist zum Nachteil ihrer eigenen Interessen verkaufen.

5. Die Entcohnung für geleistete Arbeit findet in den einzelnen ökonomischen Gruppen in verschiedener Weise statt. In den höheren Gruppen ist dieselbe erheblich höher, dabei ist die zweite Gruppe die aller aktivste was den Nebenverdienst anbetrifft, mässig belastet durch die eigene Wirt-

schaftsführung, erwirbt sie sich das empfindlichste Gefühe bei der Auswahl des ergiebigsten Nebengewerbes und erzielt daher die höchsten Erträge. Die dritte Gruppe, welche in der eigenen Wirtschaft stark in Anspruch genommen ist versäumt oft eine ganze Reihe von Arbeitsmöglichkeiten, die höher entlohnt werden, wes wegen sie auch in der Entlohnungsfrage erst an zweiter Stelle steckt.

6. Die zur Lohnarbeit führenden Ursachen sind verschiedener Art. Die hauptsächlichsten pflegen folgende zu sein: a) ungenügende Einnahmen, (in der eigenen Wirtschaft), b) ein Ueberfluss an Arbeitskraft c) die Begrenztheit landwirtschaftlicher Arbeiten auf gewisse Perioden (Saisons), d) der hohe Lohn für Arbeiten höher qualifizierter Nebengewerbe und dergl.

7. Der Einfluss des Nebenverdienstes auf die Entwicklung der Landwirtschaft selbst ist ebenso mannigfaltig, wie die Ursachen, welche den Verkauf der Arbeitskraft verursachen. Wenn der Nebenerwerb die Arbeitskräfte nicht der eigenem Wirtschaft in den Zeiten, wo sie für dieselbe unbedingt nötig wäre, entzieht und wenn sie zu Hause in der arbeitsfreien Zeit ausgeführt werden kann, dann bilden er ein sehr schätzenswertes Mittel für die Erhöhung des wirtschaftlichen Budgets.

Im Uerlaufe eines grassen Teiles der winterlichen Lahreszeit erweist sich die bäuerliche Arbeitskraft völlig frei von eigenem landwirtschaftlichen Arbeiten, und eine Nichtausnutzung der selben verwandelt den Bauern in eine zahlungsunfähige Grösse. In Folge dessen gäbe eine Entwicklung der hausindustriellen Betriebe in der eigenen Wirtschaft dem bauern die Möglichkeit seine Arbeitskraft vorteilhaft auszu=nutzen, und würde ihn zu einer konkurrenzfähigen Grösse im Wirtschaftsleben des Volkes heranbilden, aus ihm ein zahlungsfähiges Einzelwesen schaffen.

К. КОРАТКАЎ.

Выход прадуктаў сухой перагонкі торфу.

(З Чапляйнскага балота Горацкага раёну).

Пытаныне аб скарыстаныні торфу, ці як яго часам завуць, „шэрага вугалю“ ставіцца звычайна ў сэнсе скарыстаныня яго непасрэдна, як паліва. Апошнім часам, у сувязі з вышукваньнем новых больш танных крыніц энергіі, уздымаецца пытаныне аб газіфікацыі і сухой перагонкі торфу, бо газафікацыя разам з дабываньнем вадкіх прадуктаў—больш дасканалы спосаб скарыстаныня торфавае энэргіі. У беларускіх умовах гэтае пытаныне мае значны інтэрэс, дзеля таго што тут ёсьць вялізныя плошчы тарфянішч. Для вывучэння ўласцівасцяў мясцовага торфу з боку прыгоднасці яго для вышэй—паказанага ўжытку, былі ўзяты пробы торфу з даследча-балотнага вучастку Акадэміі, які ляжыць за 9 вёрст ад Акадэміі калія вёскі Чапляйнкі. Гэты вучастак выяўляе з сябе імшару, плошча каля 800 гектараў.

Досьледы 1920 г. (Р. П. Спаро „О болотно-опытной станции“, матэриалы Запомо, выпуск I 1920 г.) паказалі, што гэта балота ператварылася з балота нізавога тыпу на махавое сфагнавае. Таўшчыня торфу дасягае часам 4-х метраў, звычайна ж крыху больш 1 метру. Таўшчыня махавога насыцілу і арэс не перавышае 0,4 метру.

Пробы для перагонкі браліся з рознай глыбіні: з глыбіні $1\frac{1}{2}$ метр. (без арэсу), 1 м. і $1\frac{1}{2}$ м.

Перагонка рабілася ў мядзяной рэторце, куды загружалася адважная колькасць паветрана-сухога торфу з вядомай колькасцю вады. Награваныне рабілася газавымі палільнімі, прычым пульна сачылася за роўнамернасцю нагрэву, працяжнасць якога была ўва ўсіх выпадках 3 гадзіны.

У дэстыляце азначалася: колькасць смалы, аманіяку, воцатавай кіслі, мэціявага сыпрыту, а таксама колькасць жужалю (коксу), што застаецца ў рэторце. Усяго зроблена 8 перагонак і 5 контрольных. З усіх знойдзеных рэзультатаў узяты сяродня лічбы. Усе рэзультаты вылічаны ў % да абсолютна-сухога торфу.

У %.

Глыбіня заглядання торфу	Вільгот- насыць	Попел	Увесы дэ- стымкі	Смала	Воцатавая кіслі	Мэціявы сыпрытус	Аманіяк	Жужаль (кокс)	Газы
$1\frac{1}{4}$ мэтр,	16,2	4,53	28,91	6,87	1,1	0,11	0,18	38,11	29,98
$1\frac{1}{2}$ "	17,0	1,63	35,63	6,21	1,14	0,09	0,21	40,36	24,01
$1\frac{1}{2}$ "	14,93	2,01	31,77	7,01	0,68	0,13	0,32	41,55	26,68
1,5 "	15,23	1,75	27,53	7,48	0,59	0,08	0,26	42,63	29,84

Паданы лічбовы матар'ял дае магчымасьць зрабіць некаторыя вывады:

- 1) значны выхад жужалю (цёмна-бурага колеру, шчыльнай будовы), прычым максімум жужалю дае торф з глыбіні 1,5 мэтру;
- 2) значны выхад смалы, прычым таксама максімум смалы выходзіць з торфу на глыбіні 1,5 мэтру;
- 3) чым глыбей ляжыць торф, тым менш ён дае воцатавай кісьлі і мэціялага съпрытусу;

- 4) чым меншяя попельнасьць торфу, тым больш ён дае смалы;
- 5) колькасьць газаў, што выдзяляецца пры сухой перагонцы торфу, ува ўсіх выпадках прыблізна аднакава;

На падставе гэтых вывадаў патрэбна прызнаць, што торф Чапялінскага балота—вельмі добры матар'ял для сухой перагонкі са скарыстаньнем вадкіх прадуктаў.

У заключэнні можна сказаць, што пытаньне аб утылізацыі торфу са скарыстаньнем пабочных прадуктаў ужо дайшла ў некаторых старажытных практычнага вырашэння, як напр. у Італіі. Там цяпер працуецца 4 ўстаноўкі па газіфікацыі торфу, прычым яны зьяўляюцца эканамічна зусім выгоднымі і іх зьбіраюцца пашырыць. З аднае тоны абсолютна сухога торфу выходзіць 25 кгр. смалы ($2,5\%$), 50 кгр. сульфату амонія і 250 кв. гадзін электра-енергіі. Смала ідзе непасрэдна на працітку чыгуначных шпал і прадажная цана яе—53 кап. за пуд; сульфат амонія па 2,25 кап. за пуд., і 1 кв. гадзіна электра-энэргіі абыходзіцца 1,28 кап.

Праф. С. П. МЕЛЬНІК.

Сучасны стан „Старога Парку“ пры Беларускай Дзяржаўнай Акадэміі Сельскае Гаспадаркі.¹⁾

1.

Сучасны стан парку выяўляецца ў наступным. З трох бакоў (паўночна-ўсходняга, паўночна-заходняга і паўднёва-ўсходняга) яшчэ зацэлелі канавы і насыпы, але мясцінамі значна абсыпаліся і вымагаюць аднаўлення. Па паўночна-ўсходнім і паўднёва-ўсходнім мяжы ў 1925 годзе паставулен мочны тын. Канечна патрэбна абрарадзіць таксама парк з паўночна і паўднёва-заходняга боку.

У 1925 годзе, пасля расыцяробу алею (шырынёю ў 3 мэтры і аднай 6 мэтраў) і пасля новай здымкі, з'явілася магчымасць арыентавацца ў парку і распачаць вывучэнне дрэў і хмызьнякоў, якія там захаваліся. Азнаямленне і вывучэнне зроблена для кожнай дзялянкі асобна. Наогул аднавіўся той малюнак пляноўкі парку і разъмяшчэння дрэўнай расыліннасці, які быў у палове XIX стагодзьдзя. Розніца-ж паміж даўнейшым і сучасным малюнкам тая, што, па першае, лік відаў дрэў і хмызьнякоў значна паменшыўся, а па-другое, на сваім месцы засталіся толькі буйныя дрэвы і нязначная частка больш рэдкасных хмызьнякоў, якія досыць цяжка разводзіца. А такія съмяцьцёвыя дрэвы, як *Alnus incana*, Willd., съмяцьцёвыя хмызьнякі, што вельмі лёгка размнажаюцца, як *Sambucus racemosa*, L., *Spiraea sorbifolia*, L., *Spiraea media*, Schmidt. і іншыя, расысяліся амаль па ўсіх дзялянках парку і, вядомая рэч, вышеснілі сабою шмат цікавага дэндралягічнага матар'ялу.

З 280 відаў дрэў і хмызьнякоў, якія лічачца па інвэнтарнаму сьпісу

1859 году і ўжо тады добра прыжыліся ў мясцовых умовах, цяпер захавалася толькі каля $\frac{1}{3}$ часткі. Дакладна ўдалося вызначыць у 1925 і 1926 г. г. 91 від. Прыйчынаю гэтай вялікай страты была адсутнасць на доўгі час патрэбнага догляду ў парку за экзотамі, якія там расылі. і поўная адсутнасць аховы парку. Аўтар гэтых радкоў застаў у 1923 годзе „Стары Парк“ у выглядзе заняташага гаю, з вольным на ўсе бакі праходам і праездам. Тут касілі на чистых мясцінах і паміж кустоў траву, пасывілі скадіну, сюды ездзілі з коньмі на начлег, разводзілі цяпло, высякалі для ўсякай патрэбы першыя, якія пападуцца дрэвы. Каштоўная жывая калекцыя ўвачавідкі марнела з прычыны адсутнасці сродкаў на ахову, на прывядзенне ў парадак і догляд, на пастаноўку

¹⁾ Даложана на пасяджэнні Лясной Сэкцыі Навуковага Т-ва па вывучэнню Беларусі пры Бел. Дзярж. Акадэміі С.-Г. 13 лістапада 1926 году. Першая частка гэтай працы надрукована ў I томе Працы Навуковага Т-ва па вывучэнню Беларусі пры Б.Д.А.С.Г. под загалоўкам „Стары Парк пры Беларускай Дзяржаўнай Акадэміі Сельскае Гаспадаркі“.

абгароды. Пераход сялян суседніх вёсак на хутары таксама адбіўся на „Старым Парку“. Селяніну хоцацца пасадзіць на новым месцы калі сваёй хаты ня толькі пладовыя дрэвы, але і яшчэ—што небудзь з дэкаратыўных хмызынякоў і дрэў. Дзякуючы гэтаму, а таксама дзякуючы недагледжанасці і даступнасці з усіх бакоў і для ўсіх „Старога Парку“, ужо ў 1923 і 1924 г. г. з яго зусім зьнікла некалькі відаў роду *Iuniperus* (ялаўцоў) і хмызыняковай вярбы. На месцы іх росту засталіся толькі ямкі, якія съведчаць аб досьць руннай выкапцы.

Але-ж і тыя 91 від, якія захаваліся да нашага часу, якія цяпер зарэгістраваны і абазначаны на месцы сталымі этикеткамі, і для аховы якіх і дагляду за імі прыняты належныя заходы, прадстаўляюць значныя навуковы і навучальны інтарэс, тым больш яшчэ, што ўсе яны находзяцца ўва ўзроўні фізычнай съпеласці і ўсе даюць насеніне.

Пасыль аднаўлення меж, алеяў, зьнішчэння выпадковых съежак, выбаркі хворых дрэў, высечкі галіністай бузіны і белай вольхі „Стары Парк“ прынёў выгляд Дэндралягічнага Саду і складаецца з наступных частак: 1) тапаграфічна верхніяя часткі ці дзялянкі А, к паўночнаму ўсходу ад цэнтральнага вялікага кругу (гл. план здымкі 1925 году); 2) сярэдніяя часткі, што складаецца з 3-х канцэнтрычных дугавідных палос, з якіх кожная разьбіта на 6 дзялянак, і 3) ніжніяя часткі ці дзялянкі В.

Плошча верхніяя часткі (дз. А) 0,90 гектара, сярэдніяя (дзялянкі 1-18) — 2,70 гект. і ніжніяя (дз. В) — 2,08 гект., а ўсяго 5,68 гект.

Дзялянка А прадстаўляе з сябе абаронную паласу для сярэдніяя, дэндралягічнай часткі парку. Па паўднёва-усходніяя мяжы ідзе алея, якая мае з боку сумежнага насыпу жывая агарожа з жоўтай акацыі, а з боку дзялянкі А шэраг вялікіх елак. Правая палова дзялянкі складаецца пераважна з ігластых парод, а левая пераважна з ліставых. Усяго ў дзялянцы А 560 дрэў, якія паводле відаў і таўшчыні ў дыямэтры на вышыні грудзей (памеры 1925 году) разъміркоўваюцца наступным чынам: (гл. табл. на стар. 156).

Як відаць, дзялянка А занята мясцовымі ляснымі пародамі. Пасадка іх зроблена ў 1848 г. Пад дарослымі дрэвамі засеў хмызыняк, асабліва шмат *Spiraea opulifolia*, *Caragana arborescens*, *Sambucus racemosa*, *Spiraea sorbifolia*, *Lonicera xylosteum*, а зредка *Berberis vulgaris*, *Viburnum Lantana*, *Amelanchier vulgaris*, *Rhamnus cathartica*, *Rhamnus Frangula*, *Caragana frutescens* і *Ribes alpinum*. Ёсьць падрост елкі, хвоі звычайнай, лёлу, вязу, клёну, рабіны, асіны, зредка ельніцы сібірскай.

Дзялянка В дайшла да нас найбольш пацярпеўшай. Яна займае ніжэйшую частку парку, што паміж дарогаю, якая ідзе ад так званага машынаведнага корпусу, да інжынэрнага корпусу і рэчкаю капылкаю з прытокаю раўчаком Ржаўцам. Усіх дрэў таўшчынёю на вышыні грудзей, вымераных у 1925 годзе, тут аказалася 250 шт. Дакладныя іх разьмеры, паводле даных 1925 году, наступныя: (гл. табл. на стар. 157).

З хмызынякоў у гэтай частцы парку паміж дрэў сустракаюцца наступныя: *Sambucus racemosa*, *Caragana arborescens*, *Syringa vulgaris*, *Lonicera xylosteum*, *Cornus sanguinea*, *Rhamnus cathartica* і *Rhamnus Frangula*, адзін куст *Symporicarpus racemosus*, Michx. Як бачым, лік дрэў тут невялікі. Больш паловы дзялянкі В пакрыта цяпер чистым лугам. Частка яго да 1925 году скарыстоўвалася, як гарод. У самым паўднёвым кутку дзялянкі В, калі раўчака Ржавец, вясною 1923 году закладзена плянтацыя верб і таполі: 32 радкі верб і 7 радкоў таполі. Пасоджана са студэнтамі 615 зрэзкаў верб і 120 зрэзкаў таполі. Амаль што ўсе

Пералік дрэў у дзялянцы А.

Дыямэтр на вышыні 1,3 мэтра над землёю ў сантыметрах.	<i>Picea excelsa,</i> Lk.	<i>Pinus sylvestris,</i> L.	<i>Betula verru-</i> <i>cose, Ehrh.</i>	<i>Tilia cordata,</i> Mill.	<i>Quercus pedun-</i> <i>culeata, Ehrh.</i>	<i>Sorbus Aucu-</i> <i>paria, L.</i>	<i>Fraxinus excel-</i> <i>sior, L.</i>	<i>Alnus incana,</i> Willd.	<i>Acer platanoi-</i> <i>des, L.</i>
10									
11									
12									
14									
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27									
28									
29									
30									
31									
32									
33									
34									
35									
36									
37									
38									
39									
40									
41									
42									
43									
44									
45									
46									
47									
48									
49									
50									
51									
52									
53									
54									
58									
Разам . .	194	79	144	106	6	2	1	26	2

Пералік дрэў у дзялянцы В.

	Дыамэтр на вышині 1,3 м. в сантиметрах															
	71	10	20	36	45	9	12	8	2	1	7	3	2	11	1	12
10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
35	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
37	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
38	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
39	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
43	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
44	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
46	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
48	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
49	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
51	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
52	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
53	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
54	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
56	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
61	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
80	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Разам .	71	10	20	36	45	9	12	8	2	1	7	3	2	11	1	12

Pinus silvestris,
L.
 Betula verrucosa
i pubescens
Tilia cordata,
Mill.
Aesculus Hippo-
castanum, L.
Acer platanoi-
des, L.
Acer campestre,
L.
Acer tataricum,
L.
Quercus Pedun-
culata, Ehrh.
Ulmus effusa,
Willd.
Fraxinus ameri-
cana, L.
Prunus avium,
L.
Salix Caprea, L.
Salix fragilis, L.
Populus alba, L.
Populus canes-
cens i alba

яны прыняліся і цяпер даюць добрыя дубцы для далейшага размнажэнья. З верб тут разъведзены: *Salix alba*, L.; *Salix amygdalina*, L.; *Salix cinerea*, L.; *Salix daphnoides*, Vill.; *Salix fragilis*, L.; *Salix hastata*, L.; *Salix purpurea*, L.; *Salix viminalis*, L.; з таполі: *Populus pyramidalis*, Roz.; *Populus alba* L.; *Populus nigra* L.; *Populus balsamifera*, L.; *Populus laurifolia*, Ledeb.; Побач з плянтацыяй верб у тым-жа годзе частка верб разъведзена кольмямі і ўвосень таго-ж году асистэнтам А. Л. Новікам высаджаны некаторыя хмызьнякі.

Сярэдняя частка парку прадстаўляе найбольшы дэндралягічны інтарэс. Тут растуць усе тыя зацэлеўшыя віды дрэў і хмызьнякоў, якія з 1848 да 1859 году разводзіліся з мэтаю ўтварэння Дэндралягічнага Саду. Наогул той малюнак, які мысьліўся тварцамі гэтай часткі саду пры яго закладанні, захаваўся, іменна: верхняя дугавідная паласа, што складаецца з дзялянок 1-6, занята і цяпер высокаствольнымі, дрэвамі; сярэдняя паласа з дзялянкамі 7—12 занята часткай дрэвамі высокаствольнымі часткай нізкаствольнымі; ніжняя дугавідная паласа занята пераважан хмызьнякамі. Мясцінамі гэтых парадак парушан, па-першае, астаткамі часовых школ (напрыклад, мадрыны эўрапейскай у квартале 14), па-другое, самасевам елкі, бярозы, верб, якія адваявалі сабе месца ад хмызьнякоў.

Ігластыя дрэвы займаюць дзялянкі № 4, № 5, № 6, № 10, амаль што цалкам і, апроч таго, сустракаюцца ў дзялянках № 7 і № 14. Ліставыя дрэвы займаюць астатнія дзялянкі.

У дзялянках № 18, асноўнай часткі „Старога Парку“, як і ў дзялянках А і В, у 1925 годзе зарэстраваны ўсе дрэвы і хмызьнякі; у дрэў таўшчынёю ад 10 сантыметраў вымераны дыямэтры на вышыні грудзей (1,3 метра ад зямлі), у малых хмызьнякоў мералася вышыня. Для лепшай характарыстыкі дэнтралягічнага матар'ялу, які да нашага часу захаваўся, для кожнага віду быў выбран сярэдні экземпляр з нармальна разьвітых. У кожнага такога сярэдняга экземпляра вымераны: вышыня, дыямэтр ствала ў кірунку NS і WE, вылічан сярэдні дыямэтр, памерана вышыня да першага мертвага сучка, да першага жывога сучка, да пачатку кароны, дыямэтры паземнай праекцыі кароны у кірунку NS і WE і даўжыня кароны. Вышыні вымераны вышнямерам Фаустмана, а дыямёры мернаю вілкаю Гэрляха. Усе памераныя дрэвы і буйныя хмызьнякі занумарованы масълянаю фарбаю. Нумары пастаўлены тыя, пад якім адпаведныя віды лічадца ў артыкуле прафэсара С. П. Мельніка: „Плодоносящие деревья и кустарники окрестностей г. Горы-Горок“ (Записки Горецкого С.-Х. Института, том II, 1924 г., стр. 157-164*).

Сабраная гэткім чынам вельмі багатая характарыстыка усіх дрэў і хмызьнякоў, што захаваліся ў парку, прыводзіцца ніжэй у самым ка-роткім відзе.

№ 1. *Abies balsamea*, Mill. Ельница бальзамічная. Ёсьць толькі адно дрэва ў дзялянцы № 10. Сярэдні дыямэтр 24 см. Вышыня дрэва 10,5 м. Да 1-га мертвага сучка 0,2 м. Да 1-га жывага сучка 2,5 м. Да кароны 8,5 м. Даўжыня кароны 2 м. Дыямэтр праекцыі кароны NS—1,5 м., WE—1,4 м. Экземпляр дрэнны: быў пашкоджан. Развіццё і рост пры мясцовых умовах характарыздаваць ня можат. Надта добра развітыя экземпляры гэтага віду ёсьць у так званым „Новым Парку“ Вельмі многа пладаносць.

№ 2. *Abies sibirica*, Ledeb. Ельница сібирская. Усяго ў парку 8 экземпляраў, з якіх 2 ў дзялянцы № 5 з $d = 36$ см. і 39 см., і 6

*) Карыстаюся выпадкам выправіць памылку, якая дапушчана ў гэтым артыкуле: пад № 2 треба чытаць як *Abies pectinata* DC., а *Abies sibirica* Led.

у дзялянцы № 6 з d = 20 см., 22 см., 29 см., 2 па 30 см. і 41 см. Занумарованае дрэва ў дзялянцы № 5 мае ўзросту каля 80 гадоў, дыямэтр NS—35,8 см., WE—36,0 см., сярэдні—35,9 см.; вышыня 23 м.; да 1-га мертвага сучка 2,1 м., да 1-га жывага 8,8 м., да кароны 11,5 м. Даўжыня кароны 11,5 м. Дыямэтр праэкцыі кароны NS—5 м., WE—4,4 м. Выгляд здаровы. Мае нібы некаторыя азнакі *Abies nephrolepis*, Maxim. Вызначыць канчаткова ўдаецца па кветках і шышках у насенны год. Пладаносіць. Шмат маладых ельніц у падросьце.

№ 3. *Picea excelsa*, Lk. Елка звычайная. Усяго ў парку 314. З іх 194 у дзялянцы А, разъмеры якіх ужо прывадзіліся; 6 у дзялянцы № 2 з d = 2 па 28 см., 32 см., 39 см., 40 см., 48 см.; 15 у дзялянцы № 5 з d = 18 см., 19 см., 24 см., 27 см., 2 па 29 см., 2 па 30 см., 31 см., 32 см., 33 см., 37 см., 38 см., 39 см., 57 см., 1 у дзялянцы № 7 з d = 20 см., 3 ў дзялянцы № 8 з d = 19 см., 22 см., 36 см., 2 ў дзялянцы № 12 з d = 46 і 54 см., 1 ў дзялянцы № 14 з d = 31 см., 1 ў дзялянцы № 16 з d = 21 см., 20 у дзялянцы № 17 з d = 15, 22, 25, 26, 28, 30, 3 па 31, 34, 2 па 35, 38, 39, 2 па 40, 42, 44, 2 па 45 см., і 71 ў дзялянцы В, разъмеры якіх ужо прывадзіліся. Сярэднее вымеранае дрэва мае ўзросту каля 80 гадоў, дыямэтр NS—28 см., WE—29,4 см., сярэдні 28,7 см. вышыню 25,5 м., да 1-га мертвага сучка 2 м., да 1-га жывога 5,6 м., да кароны 18,5 м., даўжыню кароны 7 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—5,7 м., WE—1,7 м. Занумарована дрэва каля алеі дзялянкі А.

№ 4. *Pinus Sembra*, L. Кедр. Усяго ў парку 2. Абоды ў дзялянцы № 6 з d = 24 і 32 см. Занумарованы і вымераны экземпляр мае дыямэтр NS—30,8 см., WE—32,2 см., сярэдні 31,5 см., вышыню 15,6 м., да 1-га абрэзанага сука (у 1924 годзе абрэзана ніжэйшае сучка, каб захаваць шышкі кедра ад пакражы) 2,75 м., да 1-га жывога сука 9,4 м., да кароны 9,4 м., даўжыню кароны 6,2 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—3,25 м., WE—4,2 м. Ствол прости. Пладаносіць.

№ 5. *Pinus Laricio*, Poir. Хвоя чорная. У парку толькі адно дрэва, у дзялянцы № 4. Дыямэтр NS—42 см., WE—44,8 см., сярэдні 43,4 см. Вышыня 18 м. Да 1-га мертвага сука 6,2 м. Да 1-га жывога сука 8,5 м. Да кароны 9,5 м. Даўжыня кароны 8,5 м. Дыямэтры праэкцыі кароны: NS—9,2 м., WE—11,5 м. Пладаносіць. Атрыманы ўжо 3-х гадовыя сеенцы з насеніння гэтага дрэва. Сеенцы будуть высажданы часткаю побач з матчыным дрэвам, часткаю ў лесе.

№ 6. *Pinus strobus*, L. Хвоя Вэймутава. Усяго ў парку 12, з іх 9 у дзялянцы № 10 асонаю купкаю з d = 1—16 см., 2—22 см., 1—24, 2—27, 1—29, 1—30, 1—43 см., і 3 дрэвы ў дзялянцы № 6 з d = 27 см., 43 см. і 55 см. Занумарованае дрэва ў дзялянцы № 10 мае дыямэтр NS—27,8 см., WE—26,2 см., сярэдні 27 см., вышыню 22,8 м., да 1-га мертвага сука 5,8 м., да 1-га жывога сука 13 м., да кароны 13 м., даўжыню кароны 9,8 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—5,2 м., WE—4,8 м. Ствол прости, здаровы. Некалькі дрэў з купкі пачынаюць засыхаць. Пладаносіць.

№ 7. *Pinus silvestris*, L. Хвоя звычайная. Усяго ў парку 105, з якіх 11 у дзялянцы № 6 з d = 1—31, 1—33, 2—36, 1—37, 1—38, 1—39, 1—41, 1—45, 1—50, 1—55 см., 2 ў дзялянцы № 4 з d = 42 і 43 см., 1 у дзялянцы № 7 з d = 28 см., 2 ў дзялянцы № 14 з d = 47 і 50 см., 79 у дзялянцы А, разъмеры іх ужо прыведзены вышэй, і 10 у дзялянцы В, разъмеры іх таксама ужо прывадзіліся. Сярэдннее вымеранае дрэва, занумарованае ў дзялянцы № 6, мае дыямэтр NS—37 см., WE—35,8 см., сярэдні 36,4 см., вышыню 26 м., да 1-га мертвага

суга 7,3 м., да 1-га жывога суга 16 м., да кароны 16 м., даўжыню кароны 10 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—6,4 м., WE—8 м. Расьце ў купцы з іншымі хвоямі. Бліжэйшая з іх на 4,5 м. з поўначы. З паўдня на 2,2 м. хваёвы пень.

№ 8. *Larix europaea*, D. C. Мадрына ёўрапейская. У парку 61 дрэва. З іх 5 у дзялянцы № 4 з $d = 36, 43, 44, 48, 55$ см., 23 у дзялянцы № 7 з $d = 1-16$ см., 2—18, 1—19, 2—20, 1—23, 1—24, 1—27, 1—29, 1—30, 4—32, 1—33, 1—35, 1—37, 1—38, 1—39, 1—40, 1—41, 1—42 см., 7 у дзялянцы № 10 з $d = 1-26$ см., 1—27, 1—28 1—31, 1—32, 2—45 см., 1 у дзялянцы № 13 з $d = 57$ см., і 25 штук у дзялянцы № 14 з $d = 1-16$ см., 1—18, 2—19, 1—22, 1—24, 2—26, 1—28, 1—30, 1—31, 1—32, 1—34, 2—37, 2—38, 1—40, 1—41, 1—42, 1—44, 1—45, 2—49, 1—53. Сярэдні занумарованы і детальна вымераны экзэмпляр у купцы дзялянкі № 10 мае дыямэтр NS—32,6 см., WE—31,4 см., сярэдні 32 см., вышыню 25,2 м., да 1-га мертвага суга 5,7 м., да 1-га жывога суга 9,8 м., да кароны 11,5 м., даўжыню кароны 13,7 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—5,8 м., WE—4,9 м. У дзялянках № 10 і № 14 мадрыны, як відаць, засталіся купкамі ад быўших тут школак ці насеных град. Яны сядзяць густа, чаму частка з іх надта прыгнечана. Вельмі ўдобна скарыстоўваць гэтыя купкі для вывучэння пладанашэння. Дрэвы гонкія здаровыя, надта добрага выгляду. Узрост 60—70 гадоў. Многа пладаносіць.

№ 9. *Acer campestre*, L. Клен палявы. У парку 15 штук. З іх 1 у дзялянцы № 8 з $d = 15$ см., 1 у дзялянцы № 9 з $d = 15$ см., 1 у дзялянцы № 10 з $d = 3$ см., 12 у дзялянцы В, з паказанымі ўжо разъмерамі. Занумарованы экзэмпляр у дзялянцы № 9 мае дыямэтр NS—15,6 см., WE—14,6 см., сярэдні 15,1 см., вышыня 11 м., до 1-га мертвага суга 2,1 м., да 1-га жывога—2,6 м., да кароны 6 м., даўжыню кароны 5 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—5 м., WE—4,7 м. Ствол значна нахіліўся на паўдзень. Карона моцна разъвіта з паўднёвага боку, адкуль адкрыта і добра асвятлена. З іншых бакоў карона заценена суседнімі дрэвамі. Пладаносіць. Дае ўсходжае насенне.

№ 10. *Acer dasycarpum*, Ehrl. Клен срабрысты. Толькі адзін экзэмпляр у дзялянцы № 7. Добра разъвіты, здаровы экзэмпляр. Дыямэтр NS—40,2 см., WE—40,6 см., сярэдні—40,4 см. Вышыня 14 м. Да 1-га жывога суга—2,6 м. Мертвага сучча няма. Да кароны 4,6 м. Даўжыня кароны 9,4 м. Дыямэтр праэкцыі кароны NS—9,4 м., WE—12,7 м. Ствол крыху нахіліўся на захад. Карона вельмі разложыстая; суседнімі дрэвамі не сцясьнёна. Пладаносіць. Паблізу ёсьць самасеў.

№ 11. *Acer platanoides*, L. Клен востролістовы. Усяго ў парку 46 дрэў, з якіх 10 у дзялянцы № 2 з $d = 1-13$ см., 3—14, 2—15, 2—16, 1—17, 1—21 см., 1 у дзялянцы № 8 з $d = 17$ см., 9 у дзялянцы № 11 з $d = 24$ см., 25, 26, 27, 28, 30, 33, 34, 36 см., 1 у дзялянцы № 13 з $d = 28$ см., 14 у дзялянцы № 14 з $d = 2-14$ см., 2—15, 2—16, 1—17, 1—18, 2—20, 1—21, 2—22, 1—24 см., 2 у дзялянцы А з $d = 16$ і 17 см., 9 у дзялянцы В з дыямэтрамі, паказанымі раней. Сярэдні занумарованы і вымераны ў дзялянцы № 11 экзэмпляр мае дыямэтр NS—28 см., WE—26 см., сярэдні 27 см., вышыня 20 м., да 1-га мертвага суга—5,4 м., да 1-га жывога—9 м., да кароны 9 м., даўжыню кароны 11 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—4,8 м., WE—4,8 м. Наўкол надта багаты самасеў.

№ 12. *Acer pseudoplatanus*, L. Клен-явар. Ёсьць у парку ўсяго 3 дрэвы. Усе у дзялянцы № 11 з $d = 26, 30$ і 39 см. Занумарованы мае дыямэтр NS—38 см., WE—40 см., сярэдні 39 см., вышыню

18 м., мертвага сучча няма, да 1-га жывога сука 4,5 м., да сука, ад якога пачынаецца карона, —8,6 м. даўжыню кароны 9,4 м., дымэтр праэцыі кароны NS—8,3 м., WE—7,5 м. Ствол крыва, карона аднабокая, Паблізу самасеў.

№ 13. *Acer tataricum*, L. Клён татарскі. Усяго ў парку 24. З іх 1 у дзялянцы № 9 з $d = 12$ см., 5 у дзялянцы № 11 з $d = 1-10$ см., 1—13, 2—17, 1—18 см., 7 у дзялянцы № 12 з $d = 2-10$ см., 1—11, 1—13, 1—14, 1—15, 1—18, см., 3 у дзялянцы № 14 з $d = 13, 16 i 19$ см., 8 у дзялянцы В з паказанымі ўжо разъмерамі. Занумарованы ў дзялянцы № 11 экзэмпляр мае дымэтр NS—16,4 см., WE—17,4 см., сярэдні 16,9 см., вышыню 12,4 м., да 1-га жывога сука 2,3 м., да сука, а якога пачынаецца карона, 7,4 м., даўжыню кароны 5 м., дымэтр праэцыі кароны NS—6,5 м., WE—4,2 м. Мертвага сучча няма. Крыху пашарпей ад пераходжых. Надта многа пладаносіць.

№ 14. *Aesculus Hippocastanum*, L. Каштан конскі. Усяго ў парку 51. З іх 3 у дзялянцы № 8 з $d = 16, 17 i 18$ см., 1 у дзялянцы № 10 з $d = 4$ см., 2 у дзялянцы № 11 з $d = 11 i 16$ см. і 45 у дзялянцы В з паказанымі ўжо раней разъмерамі дымэтраў. Сярэдні занумарованы ў дзялянцы В экзэмпляр мае дымэтр NS—17,8 см., WE—17 см., сярэдні 17,4 см., вышыню 8,5 м., да 1-га жывога сучка 2 м., да кароны 4,5 м., даўжыню кароны 4 м., дымэтр праэцыі кароны NS—4,2 м., WE—5,3 м. Каштаны ў дзялянцы В пасоджаны пазней закладаны парку. У іншыя дзялянкі яны занесены выпадкова. Усе дрэвы яшчэ маладыя. Пладаносіць многа.

№ 15. *Alnus glutinosa*, Gaertn. Вольха чорная. Усяго ў парку 5 дрэў, ў дзялянцы № 11 з $d = 1-17$ см., 1—19, 2—24, 1—27, см. Сярэднее занумарованае і дэтальна вымеранае дрэва мае дымэтр NS—26 см., WE—26 см., сярэдні 26 см., вышыню 16 м., да 1-га жывога сука 3,4 м., да сука, ад якога пачынаецца карона, 5 м., дымэтр праэцыі кароны NS—4,5 см., WE—5 м.

№ 16. *Alnus incana*, Willd. Вольха белая (баравая). Усяго ў парку налічана 150 штук. Засялілася самасевам і карнявымі паросткамі. З мэтаю пазбавіцца ад карнявых паросткаў у 1924 годзе дрэвы кальцаваліся. Сярэдніе дрэвы ў дзялянцы № 8 мае дымэтр NS—26,5 см., WE—27,0 см., сярэдні 26,7 см., вышыню 19,2 м., да 1-га жывога сучка 0,8 м., да кароны 10,6 м., даўжыню кароны 8,6 м., дымэтр праэцыі кароны NS—4,5 м., WE—4,6 м. Даёля таго, што гэта ня вельмі цікава, дымэтраў усіх ствалоў ня прыводзім. Лік-жа ствалоў наступны: у дзялянцы № 4—2, № 5—8, № 8—22, № 9—7, № 10—8, № 11—44, № 12—10, № 17—22, № 18—1, у дзялянцы А—26 ствалоў, птаўшчынёю ад 10 см. і вышэй.

№ 17. *Amelanchier vulgaris*, Moench. Ірга звычайная. Расце па многіх дзялянках. Занумарована ў дзялянцы № 1. Вышыня 2,5 м.

№ 18. *Berberis vulgaris*, L. Барбарыс звычайны. Сустракаецца ў дзялянках №№: 2, 4, 7, 11, 12, 14, 17 і А. Вышыня 1,8 м.

№ 19 і № 20. *Betula verrucosa*, Ehrh. і *Betula pubescens*, Ehrh. Бяроза гузаватая і пушыстая. Усяго ў парку 228. З іх 21 ў дзялянцы № 3 з $d = 1-13, 1-14, 1-18, 1-20, 2-22, 1-23, 3-24, 3-28, 1-30, 1-31, 3-32, 2-39, 1-43$ см., 4 ў дзялянцы № 7 з $d = 1-27$ см., 1—32, 2—39, 15 у дзялянцы № 8 з $d = 1-20, 1-24, 1-27, 2-28, 2-29, 1-33, 1-34, 1-37, 1-39, 1-43, 1-44, 1-45, 1-48$ см., 1 ў дзялянцы № 9 з $d = 41$ см., 9 у дзялянцы № 12 з $d =$

= 18, 20, 26, 30, 34, 35, 38, 42 і 50 см., 5 у дзялянцы № 13 з d = 19, 23, 43, 47, 51 см., 5 у дзялянцы № 14 з d = 20, 32, 35, 39, 40 см., 3 у дзялянцы № 17 з d = 35, 47 і 57 см., 1 у дзялянцы № 18 з d = 14 см., 144 у дзялянцы А і 20 у дзялянцы В з паказанымі раней дыямэтрамі. Занумарованае сярднёе дрэва ў дзялянцы № 3 мае дыямэтр NS = 28,6 см., WE = 28,2 см., сярдні 28,4 см., вышыню 25 м., да 1-га жывога сугра 8,8 м., да кароны 13 м., даўжыню кароны 12 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS = 4,2 м., WE = 3,2 м. Расьце ў купцы бяроз.

21. *Caragana arborescens*, Lam. Жоўтая акацыя. Сустракаецца па ўсяму парку. У дзялянцы № 15 куст вышынёю 5,6 м. Многа пладаносіць.

№ 22. *Caragana frutescens*, D. C. Чапышнік. Сустракаецца ў дзялянках №№: 6, 8, 9, 12, 14, 15, 17, 18, А. У дзялянцы № 17 вышынёю 2,5 м. Добра пладаносіць. З насеніння ў гадавальніку ўзрошчаны сеянцы.

№ 23. *Carpinus Betulus*, L. Граб звычайны. Ёсьць толькі адно дрэва, добра разьвітае, здаровае, у дз. № 12. Дыямэтр NS = 13,5 см., WE = 12,7 см., сярдні 13,1 см. Вышыня 8,1 м. Да 1-га мертвага сучка 1,6 м. Да 1-га жывога сучка 1,9 м. Да кароны 1,9 м. Дыямэтр праэкцыі кароны NS = 4,5 м., WE = 5,6 м.

№ 24. *Celastrus scandens*, L. Дрэвагуб звычайны. Гэты арыгінальны павойны хмызьняк канады, усходніх і сярэдніх штатаў Паўночнай Амэрыкі ёсьць у нас у дзялянцы № 15. Спавівае ствол *Salix Caprea* (вярба-брэднік), упіваючыся сваімі плёткамі ў кару гэтага дрэва. Даўжыня плётак каля 7 метраў. Цьвіценіня і пладанашэнія наглядаць покуль што не ўдалося.

№ 25. *Cornus sanguinea*, L. Сьвідзіна. Сустракаецца ў шмат якіх дзялянках. Стройныя, роўныя стволікі, вышынёю 2,5. Добра пладаносіць.

№ 26. *Corylus Avellana*, L. Ляшчына. Сустракаецца толькі ў дзялянцы № 10. Вышыня 4 метры.

№ 27. *Crataegus coccinea*, L. (*Mespilus coccinea*, (L.), Mill.). Глог шарлахава-пладовы. Усяго некалькі экзэмпляраў.

№ 28. *Crataegus monogyna*, Jacq. (*Mespilus monogyna*, Jacq.). Глог аднаслупковы. Сустракаецца ў некалькіх дзялянках. Вельмі добра расьце. Пладаносіць. У дзялянцы № 8 вышынёю 4,5 м.

№ 29. *Crataegus melanocarpa*, M. B. (*Mespilus melanocarpa*, M. B.). Глог чорнапладовы. Знойдзен экзэмпляр у дзялянцы № 16. Развіты горш ад іншых, але ўсё-ж пладаносіць.

№ 30. *Crataegus oxyacantha*, L. (*Mespilus oxyacantha*, (L.), Crantz). Глог калючы. Сустракаецца ў дзялянках №№: 8, 14, 10, 11 і інш. Выгляд буйнага хмызьняка. У дзялянцы № 10 вышынёю 5,5 метра. Добра пладаносіць.

№ 31. *Crataegus sanguinea*, Pall. (*Mespilus sanguinea* (Pall.), Spach.). Глог сібірскі. Па многіх дзялянках парку. Расьце буйным хмызьняком ці невялічкім дрэвам.

№ 32. *Crataegus* sp. Від пакуль што ня вызначан.

№ 33. *Cytisus ratisbonensis*, Schaeff. Зяновец двохкветны. Ёсьць толькі ў дзялянцы № 15 і некалькі кусьцікаў у дзялянцы № 9. Вышыня каля 1 метра. Сустракаюцца адмерзлыя верхавіны. Пладанашэніне слабае.

№ 34. *Euonymus europaea*, L. Эўрапейская брызьліна. Сустракаецца ў дзялянках №№: 2, 4, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 17. Занумарован у

дзялянцы № 18, вышынёю 2,4 м. Хоць у прыродных мясцовых лясах і не сустракаецца, але расце надта добра, таксама і пладаносіць.

№ 35. *Eupatorium latifolia*, Scop. Брызліна шырокалісъцвяя. Усяго 2 кусты ў дзялянцы № 10. Модна пацярпей ад пераходжых, знаходзячыся каля быўшай на працягу многіх дзесяткаў год заўсёды люднай сьцежкі з гораду ў в. Кацялёва. Верхавінкі паасткаў адмирзаюць. Пладаносіць. Вышыня 0,8 м. Хмызняк заходніх Альп, паўднёвай часткі сярэдній Эўропы, крыму і каўказу.

№ 36. *Eupatorium papa*, M. B. Брызліна ніцая. Гэты нізенькі паўучы горны хмызнячок Каўказу, Туркестану, Заходняга Кітаю і Паўднёвой Манголіі (паводле Dippel'я) захаваўся на вельмі зазашчаным невялічкім пляцку ў дзялянцы № 8. Пляцок гэты ў 1926 годзе агароджан. Трэба яго асьвятліць. Цвіценне пакуль што ня было зауважана.

№ 37. *Eupatorium verrucosus*, Scop. Брызліна гузаватая. Хмызняк падлеску мясцовых лясоў. Сустракаецца ў цяністых мясцох многіх дзялянак парку. Занумарованы ў дзялянцы № 17, мае вышыню 1,6 метра.

№ 38. *Fraxinus americana*, L. Ясень амэрыканскі. Усяго ў парку 47 дрэў, таўшчынёю больш 10 см. З іх 2 ў дзялянцы № 8 з $d = 24$ і 29 см., 21 у дзялянцы № 10 з $d = 1-10, 1-11, 1-12, 1-13, 2-14, 2-15, 3-16, 2-17, 2-18, 1-19, 1-21, 1-22, 1-23, 1-24, 1-25$ см., 9 у дзялянцы № 11 з $d = 2-14, 1-15, 1-17, 2-21, 1-22, 1-28, 1-30$ см., 5 у дзялянцы № 13 з $d = 17, 19, 20, 24$ і 26 см. і 7 дрэў у дзялянцы В з паказанымі ў табліцы размірамі дыямэтраў. Сярэднєе занумарованое ў дзялянцы № 10 дрэва мае дыямэтр NS—23,6 см., WE—24 см., сярэдні 23,8 см., вышыню 20,4 м., да 1-га мертвага сучка 3 м., да 1-га жывога сучка 4,4 м., да кароны 9,4 м., даўжыню кароны 9,4 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—3,4 м., WE—3,8 м. Дужа пладаносіць.

№ 39. *Fraxinus excelsior*, L. Ясень звычайны. Усяго ў парку 28 дрэў. З іх 9 у дзялянцы № 1 з $d = 1-10, 1-11, 1-12, 1-13, 3-15, 1-17, 1-22$ см., 5 у дзялянцы № 3 з $d = 13, 14, 16, 17$ і 19 см., 5 у дзялянцы № 8 з $d = 12, 13, 14, 28$ і 29 см., 7 у дзялянцы № 14 з $d = 14, 16, 20, 21, 22, 25, 26$ см., 2 ў дзялянцы № 15 з $d = 11$ і 30 см. Занумарованое і дэтальна вымеранае дрэва ў дзялянцы № 1 маедыямэтр NS—17,4 см., WE—16,0 см., сярэдні 16,7 см. вышыню 15 м., да першага жывога сучка 3 м., да кароны 7,6 м., даўжыню кароны 7,4 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—3,2 м., WE—3,3 м. Расце ў купцы яснёу. Як мясцовая парода, пладаносіць добра.

№ 40. *Lonicera Caprifolium*, L. Капрыфоль нямецкі. Ня мае а-ні-якага лесаводнага значанья, але з вельмі пекнымі і з надта прыемнымі пахам краскамі, дэкаратыўны павойны хмызняк; сустракаецца ў дзялянках №№: 7, 8, 13, 14 і 15. Ўеща да 2,5 мэтра. Марозу не бацца. Пладаносіць.

№ 41. *Lonicera coerulea*, L. Бружмень сіні. Энойдзена толькі ў дзялянцы № 15. Усяго некалькі кустаў. Адзін з іх густы куст вышынёю 1,5. Пладаносіць.

№ 42. *Lonicera nigra*, L. Бружмень чорны. У дзялянцы № 17. Вышыня каля 1-го мэтру. Пладаносіць.

№ 43. *Lonicera orientalis*, Lam. Бружмень каўкаскі. Толькі ў дзялянцы № 17. Куст у вышыню 1,2 м. З выгляду здаровы. Пладаносіць. Вымагае праверкі.

№ 44. *Lonicera tatarica*, L. Бружмень татарскі. Сустранута ў дзялянцы № 14. Куст вышынёю 2,8 м. Пладаносіць.

№ 45. *Lonicera xylosteum*, L. Бружменъ звычайны. Хмызыняк падлеску мясцовых лясоу. Сустракаецца ў дзялянках №№: 1, 2, 7, 8, 12, 13, 14, 17, А і В. Занумарован у дзялянцы № 14. Вышыня каля 2,8 м.

№ 46. *Philadelphus coronarius*, L. Яэмін дзікі. Ёсьць у дзялянках № 11 і 15. Занумарованы ў дзялянцы № 15 мае вышыню 4 м. Пладаносіць. Энойдзены дэзве адмены, якія трэба азначыць.

№ 47. *Pirus baccata*, L. Яблыня сібірская. Адзін экзэмпляр у дзялянцы № 7. Дыямэтр NS—19,0 см., WE—21,0 см., сярэдні 20 см. Вышыня 9 м. Да 1-га мертвага сучка 1,3 м. Да 1-га жывога 5 м. Да кароны 5,5 м. Дыямэр праэкцыі кароны NS—7 м., WE—8,5. Пладаносіць.

№ 48. *Pirus Malus*, L. Яблыня лясная. Усяго ў парку 2 экзэмпляры: 1 у дзялянцы № 7 і 1 у дзялянцы № 15. Занумарованы экзэмпляр у дзялянцы № 7 мае дыямэтр NS—20 см., WE—18 см., сярэдні 19 см., вышыню 9 м., да 1-га мертвага сучка 1,6 м., да 1-га жывога—4,5 м., да кароны 4,5 м., даўжыню кароны 4,5 м., дыямэтэр праэкцыі кароны NS—4,1 м., WE—4,8 м. Пладаносіць.

№ 49. *Populus alba*, L. Таполя белая. Энойдзена 6 у дзялянцы № 1 з d = 1—34, 1—36, 2—38, 1—48, 1—55 см., 7 у дзялянцы № 2 з d = 1—42, 1—44, 1—53, 1—54, 1—69, 1—81, 1—92 см., 3 у дзялянцы № 18 з d = 35, 46 і 50 см. Вымеранае дрэва ў дзялянцы № 2 мае дыямэтр NS—54,4 см., WE—55,2 см., сярэдні 54,8 см., вышыню 27 м., да 1-га мертвага сука 7,5 м., да 1-га жывога—11 м., да кароны 11 м., вышыня кароны 16 м., дыямэтэр праэкцыі кароны NS—7 м., WE—6 м. Па бліжэйшых дзялянках сустракаецца самасей.

№ 50. *Populus balsamifera*, L. Таполя бальзамічная. Расьце ў дзялянцы № 12 у колькасцыі 7 з d = 20, 24, 26, 29, 40, 45 см., у дзялянцы № 17 з d = 17, 19, 27 см., у дзялянцы № 18 у колькасцыі 21 з d = 1—13, 1—15, 2—17, 1—18, 1—22, 1—25, 1—26, 2—31, 1—32, 1—33, 2—34, 1—35, 1—36, 1—37, 1—45, 1—46, 2—48 см. Занумарованы экзэмпляр у дзялянцы № 17 мае дыямэтр NS—43 см., WE—40 см., сярэдні 41,5 см., вышыню 24 м., да 1-га мертвага сучка—6 м., да 1-га жывога—6,5 м., да кароны 12,4 м., вышыню кароны 11,6 м., дыямэтэр праэкцыі кароны NS—6,9 м., WE—4,6 м. Пладаносіць. У дзялянках № 17 і № 18 шмат маладых дрэўцаў тае-ж таполі.

№ 51. *Populus laurifolia*, Ledeb. Таполя лауралісцёвая. Энойдзена ў дзялянцы № 12 і № 17. Ня вымеран і не падлічан.

№ 52. *Populus canescens*, Sm. Таполя шэрая. Сустракаецца ў дзялянцы № 12 з d = 1—27, 1—33, 1—34, 1—36, 1—39, 2—43, 1—80, 1—82 см., у дзялянцы В і іншых. Занумарованы сярэдні экзэмпляр у дзялянцы № 12 мае дыямэтр NS—34,5 см., WE—34 см., сярэдні 34,3 см., вышыню 25 м., да 1-га мертвага сучка—6,5 м., да 1-га жывога сука 8 м., да кароны 11 м., даўжыню кароны 14 м., дыямэтэр праэкцыі кароны NS—3 м., WE—2,9 м. Пладаносіць.

№ 53. *Populus canadensis*, Moench. Таполя канадская. Энойдзена, але яшчэ ня вымерана.

№ 54. *Populus nigra*, L. Таполя чорная. Ясакар. Адзін модны экзэмпляр у дзялянцы № 14. Яго дыямэтр NS—90,2 см., WE—90,2 см., сярэдні 90,2 см.; вышыня 26 м.; да 1-га мертвага сука 5,5 м.; да 1-га жывога сука 8 м.; да кароны 9 м.; вышыня кароны 17 м.; дыямэтэр праэкцыі кароны NS—15,2 м., WE—15,2 м. На вышыні 8,5 м. разыходзіцца на два какаты. Цвіце вельмі расна. Экзэмпляр жаночы. Былі яшчэ дрэвы ў дзялянках № 12 і В.

№ 55. *Populus tremula*, L. Асіна. Сустракаеща ў дзялянцы

№ 11, 7 экзэмпляраў у дзялянцы № 15 з $d = 2-10, 2-11, 2-15, 1-20$ см., 30 шт. у дзялянцы № 17 з $d = 3-11, 2-14, 1-16, 1-18, 4-20, 1-21, 2-23, 3-24, 1-25, 2-26, 1-27, 2-28, 2-29, 1-30, 2-31, 1-32, 1-33$ см. Сярэднее дрэва ў дзялянцы № 17 мае дыямэтр NS—28,4 см., WE—27 см., сярэдні 27,7 см., вышыню 25 м., да 1-га мертвага сучка 8,2 м., да 1-га жывога сука 14 м., да кароны 17,6 м., вышыню кароны 7,4 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—3,8 м., WE—3,6 м. Дрэва мясцовых лясоў.

№ 56. *Prunus Avinum*, L. Чарэшня лясная. Тры экзэмпляры ў дзялянцы В. Занумарованы мае дыямэтр NS—19,5 см., WE—21,0 см., сярэдні 20,3 см., вышыню 17,5 м., да 1-га мертвага сучка 4,6 м. да 1-га жывога сучка 7,5 м., да кароны 9 м., вышыню кароны 8,5 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—5,8 м., WE—4,6 м. Пладаносіць.

№ 57. *Prunus fruticosa*, Pall. Вішняк. Энойдзен у дзялянцы № 3. Хмызняк, вышынёю да 1-га метра.

№ 58. *Prunus virginiana*, L. Чарэмха віргінская. У дзялянцы № 10. Вымагае праверкі. Магчыма, садовая форма віду *Prunus*.

№ 59. *Prunus Padus*, L. Чарэмха звычайная. 4 экзэмпляры ў дзялянцы № 11 з $d = 2-13, 1-16, 1-18$ см. Ёсьць яшчэ кусты ў дзялянцы № 4 і № 8. Вымеранае дрэўца ў дзялянцы № 11 мае дыямэтр NS—15 см., WE—14,8 см., сярэдні 14,9 см., вышыню 9,5 м., да кароны 4 м., даўжыню кароны 5,5 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—3,8 м., WE—3,8 м. Пладаносіць.

№ 60. *Quercus pedunculata*, Ehrh (Quercus Robur, L.). Дуб черешчаты. Усяго ў парку 98. З ix 20 у дзялянцы № 1 з $d = 3-10, 3-11, 2-13, 1-14, 1-16, 1-17, 1-21, 1-23, 1-24, 1-26, 1-27, 1-29, 2-32, 1-33$ см., 3 ў дзялянцы № 2 з $d = 24, 26, 38$ см., 38 у дзялянцы № 7 з $d = 1-10, 1-11, 5-12, 4-13, 2-14, 2-15, 1-16, 1-17, 2-18, 1-19, 1-20, 1-21, 3-22, 6-23, 4-26, 2-28, 1-29$ см., 3 ў дзялянцы № 8 з $d = 1-20, 2-25$ см., 11 у дзялянцы № 9 з $d = 1-16, 1-20, 1-22, 1-29, 2-31, 1-32, 1-33, 1-40, 1-41, 1-54$ см., 2 ў дзялянцы № 12 з $d = 43$ і 48 см., 8 у дзялянцы № 13 з $d = 1-19, 2-22, 1-28, 1-32, 2-35, 1-44$ см., 2 ў дзялянцы № 14 з $d = 15$ і 29 см., 1 у дзялянцы № 15 з $d = 13$ см., 1 у дзялянцы № 17 з $d = 10$ см., 1 у дзялянцы № 6, 6 у дзялянцы А і 2 ў дзялянцы В. Маладыя экзэмпляры пападаюцца і па іншых дзялянках. Вымераны сярэдні дуб у дзялянцы № 7 мае дыямэтр NS—26,2 см., WE—26,8 см., сярэдні 26,5 см., вышыню 25,2 м., да 1-га мертвага сука 8,8 м., да першага жывога сука 14,2 м., да кароны 17 м., даўжыню кароны 8,2 м., дыямэтр праэкцыі NS—4,5 м., WE—4,2 м. Стайць паміж дубоў, у адлегласці ад іншых на 2—3,5 метра.

№ 61. *Rhamnus cathartica*, L. Крушина слабіцельна. Ёсьць у дзялянцы № 2, № 15, А і В. Вышыня пад дрэвамі ў дзялянцы № 1 да 2,5 метраў. Хмызняк мясцовых лясоў.

№ 62. *Rhamnus frangula*, L. Крушина крохкая. Сустракаеща у дзялянках №№: 1, 15, 18. А і В. Вышыня пад дрэвамі ў дзялянцы № 1 да 2,5 метраў. Хмызняк мясцовых лясоў.

№ 63. *Rhus cotinus*, L. (Cotinus Coggigria, Scop.). Сумах. Жаўтушнік. Ёсьць тры дрэўцы ў дзялянцы № 10. Больш здаровае, лепш разьвітае мае дыямэтр NS—14 см., WE—12 см., сярэдні 13 см., вышыню 6,5 м., да 1-га мертвага сучка 2,4 м., да першага жывога сучка 3,1 м., да кароны 5 м., даўжыню кароны 1,5 м., дыямэтр праэкцыі ка-

роны NS—2,2 м., WE—2,5 м. Кара на ствале была папсавана. Щвіце і пладаносіць.

№ 64. *Ribes alpinum*, L. Смуродзіна глухая. Есьць у дзялянцы № 1, № 7, № 8, № 9, № 13, № 16 і А. Утварыла вельмі густыя не-празазныя зарасынкі. Куст вышынёю ў 1,2 метра. Пладаносіць.

№ 65. *Rosa acicularis*, Lindl. Рожа іглаватая. У дзялянцы № 10 захавалася некалькі кусьцікаў.

№ 66. *Rubus idaeus*, L. Маліна. Сустракаеща ў дзялянках № №: 4, 5, 6, 7. Шырока разрастаетца атоожылкамі. Хмызьняк мясцовых лясоў.

№ 67. *Salix alba*, L. Вярба белая. Ёсьць 5 дрэў у дзялянцы № 18 з d = 1—25 см., 3—38 см. і 1—70 см. Занумарованы экзэмпляр мае дыямэтр NS—38 см., WE—37 см., сярэдні 37,5 см., вышыню 20 м., да 1-га мертвага сучка 4,2 м., да 1-га жывога сучка 7 м., да кароны 7 м., даўжыню кароны 13 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—5,5 м., WE—4 м. Ствол пашкоджан і заражон грыбом *Polyporus ignarius* Fries. Жаночы экзэмпляр. Пладаносіць.

№ 68. *Salix caprea*, L. Вярба-брэднік. Ёсьць адзін экзэмпляр у дзялянцы № 4 з d = 18 см., 2 ў дзялянцы № 12 з d = 25 і 30 см. 2 ў дзялянцы № 14 з d = 18 і 20 см., 2 ў дзялянцы № 15 з d = 12 см. 11 у дзялянцы № 16 з d = 3—10, 4—11, 2—13, 1—14, 1—28 см., 2 ў дзялянцы № 17 з d = 13 і 17 см., 2 ў дзялянцы В з d = 32 і 36 см., усяго 22 дрэвы. Занумарованы экзэмпляр у дзялянцы № 12 мае дыямэтр NS—31 см., WE—31 см., сярэдні 31 см., да 1-га мертвага суга 3,2 м., да 1-га жывога 3,2 м., да кароны 3,2 м., вышыню ўсяго дрэва 15 м., вышыню кароны 11,5 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—6,8 м., WE—6,5 метр.

№ 69. *Salix aurita*, L. Лаза вушастая. Энойдзена ў дзялянках № 14 і № 15. Мясцовые хмызьняк, як відаць, прыўнесен сюды насенінем па-ветру.

№ 70. *Salix fragilis*, L. Вярба крохкая. Усяго ў парку 18 дрэў. З іх 7 у дзялянцы № 14 з d = 1—15, 1—19, 2—21, 1—23, 1—33, 1—35 см., 11 у дзялянцы В. Апроч таго, шмат паблізу каля рэчкі каўпілкі. Мадэльны экзэмпляр у дзялянцы В мае дыямэтр NS—21 см., WE—24 см., сярэдні 22,5 см., вышыню 15,6 м., да 1-га жывога сучка 1,9 м., да кароны 3 м., даўжыню кароны 12,6 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—6 м., WE—5,5 м. Жаночы экзэмпляр.

№ 71. *Sambucus racemosa*, L. Бузіна чырвоная. Распаў-сюджана па ўсіх дзялянках, утвараючы падлесак. З ёю нават трэба весьці барацьбу. Хмызьняк мясцовых лясоў. Бузіны чорнай (*Sambucus nigra*, L.) у парку пакуль што не ўдалося знайсьці, але-ж прымаючы пад увагу, што ў сьпісу парод, якія расьлі тут у 1859 годзе, яна лічылася, а так-сама і тое, што тут яно добра прынялася, а натуральна размнажаеща лёгка, дык была надзея яе знайсьці. І сапраўды, яе ўдалося знайсьці па-за-межамі парку, каля кузьні Акадэміі, сярод купкі дрэў і хмызьняку. *Sambucus nigra* тут добра расьце двумя вялікімі кустамі і пладаносіць, даючы сыпелае насеніне.

№ 72. *Solanum Dulcamara* L. Ліснік салодкагоркі. Су-стракаеща ў дзялянках № 8 і № 14.

№ 73. *Sorbus Aucuparia*, L. Ці, як яе цяпер завудъ, *Pirus aucuparia*, Gärtn. Рабіна звычайная. Есьць у дзялянках № №: 7, 9, 11, 12, 14 і А, а іменна: 2 дрэвы ў дзялянцы № 7 з d = 14 і 27 см., 14 дрэў у дзялянцы № 9 з d = 1—11, 4—12, 2—13, 2—14, 1—15, 2—16, 1—19,

1—23 см., 3 ў дзялянцы № 11 з d = 12, 18 і 22 см., 2 ў дзялянцы № 12 з d = 10 і 11 см., 1 у дзялянцы № 14 з d = 17 см., 2 ў дзялянцы А з d = 11 і 15 см., усяго, значыцца, 23 дрэвы. Абабранае для занумаранья дрэва ў дзялянцы № 7 мае дыямэтр NS—14,6 см., WE—15 см., сярэдні 14,8 см., вышыню 12,2 м., да першага жывога сучка 5,5 м. да кароны 6,7 м., даўжыню кароны 6,7 м., дыямэтр праэкцыі кароны NS—4 м., WE—4,8 м.

№ 74. *Spiraea hypericifolia*, L. Сыпірэя сьвятаянналісцёвая. Захаваўся кусьцік у дзялянцы № 17. Вышыня 1,8 м.

№ 75. *Spiraea media*, Schmidt. Сыпірэя сярэдняя. Сустракаецца ў дзялянках №№: 4, 8, 9, 10, 14 і 15. На добра асьветлённых мясцінах дзялянках № 14 і № 15 утварыла густыя зарасьнікі. Вышыня да 1,5 м. Пладаносіць.

№ 76. *Spiraea opulifolia*, L. (*Physocarpus opulifolia*, Raf.). Сыпірэя каліналісцёвая. Сустракаецца ў дзялянках №№: 1, 3, 4, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 18 і А. Вышыня да 2,5 м. Расна цвіце і пладаносіць. Пападаецца і ў цяньку пад дрэвамі.

№ 77. *Spiraea salicifolia*, L. Сыпірэя вербалісцёвая. Ёсьць у дзялянцы № 15 і № 16 па сонечных мясцінах. Вышыня ад 1 да 1,5 м. Пладаносіць.

№ 78. *Spiraea sorbifolia*, L. (*Sorbaria sorbifolia*, A. Br.). Сыпірэя рабіналісцёвая. Сустракаецца ў дзялянках №№: 2, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15 і А. Расце і па зацяненых дрэвамі мясцінах. Вышыня да 1,8 м. Хутка пашыраецца карнявымі атохылкамі. Пладаносіць.

№ 79. *Spiraea ulmifolia*, Scop. Сыпірэя вязалісцёвая. Толькі ў дзялянках № 15 і № 16. На асьветлёнай мясціне. Вышыня каля 1,3 м. Пладаносіць.

№ 80. *Syphoricarpus racemosus*, Michx. Сыняжынкі. Сустракаецца ў дзялянках № 7 і № 14. Гэты хмызьнячок расце ў нас вышынёю да 1,5-2 м. г.-з. таксама, як і на сваёй айчызьне: у Канадзе, усходніх штатах Паўночнай Амерыкі, Брытанскай Калюмбіі і Заходній Каліфорніі. Пладаносіць пекнымі беласінежнымі пладамі.

№ 81. *Syringa chinensis*, Willd. Бэз кітайскі. У дзялянцы № 15 захаваўся стройны стволік, але са змарнелаю каронаю, са зломленою верхавінаю. Вышыня 1,8 м. (без верхавіны). Цвіце ў чэрвені фіялетавымі краскамі. Адмярзанья паасткау не зауважана.

№ 82. *Syringa Iosikaea*, Jaq. Без Жозіка. Адзін куст у дзялянцы № 15.

№ 83. *Syringa persica*, L. Бэз пярсідакі. У дзялянцы № 15 хмызьняк вышынёю ў 2 метры. Скалечан самым дзікім спосабам. Гальлё і паломлена, і адлуплена. Цвіце ў чэрвені ясна-лілёвымі суквецьдзямі.

№ 84. *Syringa vulgaris*, L. Бэз звычайны. Кусты таксама пакалечаны, але захаваліся лепш і ў большай колькасці ў дзялянках №№: 11, 14, 15 і В. У дзялянцы № 11 ёсьць адзін кусу формы з белымі краскамі.

№ 85. *Tilia cordata*, Mill. Ліпа дробналісцёвая. Усяго ў парку 215 дрэў. З іх 23 дрэвы ў дзялянцы № 3 з d = 1—15, 1—16, 1—17, 1—19, 1—20, 1—21, 2—23, 4—24, 1—27, 3—28, 1—29, 2—30, 1—33, 1—38, 1—40, 1—42 см., 2 ў дзялянцы № 8 з d = 30 см. абодвы ствалы, 12 у дзялянцы № 9 з d = 2—18, 1—21, 1—25, 2—26, 2—30, 2—35, 1—41, 1—45, см., 7 у дзялянцы № 13 з d = 25, 27, 28, 29, 34, 37, 44 см., 24 ў дзялянцы № 14 з d = 2—15, 1—17, 1—20, 2—21, 1—23, 1—24, 2—25, 2—27, 1—28, 1—30, 2—31, 1—32, 1—34, 1—35, 1—36,

1—37, 2—38, 1—49 см., 1 у дзялянцы № 15 з d = 42 см., 4 ў дзялянцы № 16 з d = 27, 29, 37, і 38 см., 2 ў дзялянцы № 17 з d = 35 і 44 см., 106 у дзялянцы А і 36 у дзялянцы В. Абабраны для занумараваньня ў дзялянцы А экзэмпляр мае дыямэтр NS—28 см., WE—31,4 см., сярэдні 29,7 см., вышыню 21 м., да 1-га жывога сучка 9 м., да кароны 11 м., вышыню кароны 10 м. У купцы дрэвы стаяць на адлегласці 1,5—5 мэтраў адно ад другога.

№ 86. *Tilia platyphyllos*, Scop. Ліпа буйналісцёвая. У парку ёсьць усяго 4 дрэвы; усе ў дзялянцы № 9, з d = 20, 29, 34 і 35 см. Лепшае вымеранае дрэва мае дыямэтр NS—30 см., WE—28 см., сярэдні 29 см., вышыню 17 м., да 1-га мертвага сучка 2,5 м., да першага жывога сучка 6,2 м., да кароны 7 м., даўжыню кароны 10 м., дыямэтры праэкцыі кароны NS—5,8 м., WE—6 м. Цьвіце і пладаносіць.

№ 87. *Ulmus effusa*, Willd. (*Ulmus pedunculata*, Foug.). Вяз. Усяго 12 штук. З іх 5 у дзялянцы № 2 з d = 15, 17, 23, 27, 36 см., 2 ў дзялянцы № 9 з d = 11 і 14 см., 3 ў дзялянцы № 13 з d = 16, 24 і 27 см. і 2 малых у дзялянцы № 15. Сярэдні, лепш развіты ў дзялянцы № 2 мае дыямэтр NS—27 см., WE—28 см., сярэдні 27,5 см., вышыню 17,6 м. Суччо пачынаецца ад самай зямлі. У іншых экзэмпляраў злуплена кара.

№ 88. *Ulmus montana*, With. (*Ulmus scabra*, Mill.). Лём. Знойдзен у дзялянках №№: 1, 7 і 13.

№ 89. *Viburnum Lantana*, L. Гардавіна. Сустракаецца па ўсім парку. У дзялянцы № 11 вышынёю да 2,5 мэтраў.

№ 90. *Viburnum Lentago*, L. Гардавіна канадская. Тры кусты вышынёю 4 мэтры ў дзялянцы № 15. Кусты складаюцца, з добра развітых стволікаў. Дзеля таго, што ў нашым Дэндралагічным Садзе німа сталага тэхнічнага працаўніка, дык адзін куст быў высечан рабочым пры працярэбліваньні парку ў 1926 годзе. Выгляд зусім здаровы. Цьвіце і пладаносіць.

№ 91. *Viburnus Opulus*, L. Каліна. Хмызньняк мясцовых лясоў; ёсьць у дзялянках № 1, № 16, № 17 і В.

2.

Натуральна-гістарычныя ўмовы мясцовасці.

З боку рэльефа кожная з трох частак „Старога Парку“ мае свае асаблівасці. Дзялянка А займае вышэйшую мясціну. Правая частка яе роўная, а левая мае ўхіл на паўночны заход. Ніялірны ход ад вялікага кругу да паўночна-заходніх мяжы парку (гл. на пляне здымкі 1925 году пунктырную лінію) паказаў, што гэты ўхіл роўнамерны, а розніца вышынъ з пачатку і ў канцы ходу роўна 4,27 мэтра.

Сярэдняя частка парку—гэта ёсьць значны спад, які вахлярам разыходзіцца ад вялікага цэнтральнага кругу на заход, поўдзень і паўднёвы ўсход. Розніца вышынъ паміж съежжаю вакол цэнтральнага кругу і ніжняю съежжаю, г. з. паміж паўночна-ўсходнім рогам дзялянкі № 3 і паўднёва-ўсходнім рогам дзялянкі № 15, зьяўляецца найбольшай для сярэдній часткі парку і роўна 11,73 мэтраў.

Трэцяя частка—В зьяўляецца самаю нізкую плошчу парку, панадрэчна поймай. Ніялірны ход, аперазаўшы ўвесі парк пасярэдзіне з паўночнага ўсходу на паўднёвы заход (гл. пунктырную лінію на пляне 1925 г., праведзеную па дзялянках А, 3, 9, 15, В) паказаў, што розніца вышынъ паміж крайніх пунктаў гэтай лініі, г. з., найвышэйшым пунктом

на мяжы дзялянкі А і найніжэйшым пунктам каля рэчкі Капылкі дзялянкі В, роўна 20,06 мэтра.

Цяпер для „Старога Парку“ ёсьць яшчэ больш дэталевы матар'ял, што да вывучэння рэльефу. Улетку 1926 г катэдраю геадэзыі БДАСГ зроблена дэтальная сучэльная нівеліроўка і нарысован плян з паземнікамі. Заслугоўвае ўвагі роў у дзялянцы № 12. Э парабанання яго здымкаў 1866 г. 1925 г. відаць, што за 60 г. роў гэты зусім не зьмяніў свайго абрыву. Гэта добры і наглядны прыклад таго, наколькі лесагадоўля замацоўвае жывыя равы, бо перад закладаннем парку гэты роў быў бязумоўна жывым.

Глеба ў сярэдній частцы парку пры закладанні апошняга была значна зьменена. Тут многа мясьцін, зрытых з мэтаю выраўнівання рэльефу, шмат мясьцін насыпных; уся сярэдняя частка была глубока перакопана і моцна угноена. Натуральная глеба непачатая перакопкаю і насыпкаю ёсьць толькі ў дзялянцы А і ў дзялянцы В. Яма, выкананая на гэткай мясьціне дзялянкі А паказала наступны перарэз глебы. Тып глебы моцна падзолова. Лёэсавідны суглінак на лёссе. Пазём А¹ грубінёю ад 0 да 15 см. гумозныя ясна-шэрага колеру з цынамонаву водценню лёэсавідны суглінак. А²—яўна падзоловы пазём, таксама лёэсавідны суглінак, але бялесава-шэрага колеру. Грубіня яго ад 15 да 40 см, В¹—паміж 40 і 100 см., цяжкі лёэсавідны суглінак лускаватай структуры, шчытны, іржава-бурага колеру з плямамі і пацёкамі-струменьчыкамі ясна-вохрыстага колеру. Шмат карэння дрэўнай расыліннасці; ёсьць ходы дажджавых чарвей. В²—на глыбіні паміж 100 і 130 см., гэткі-ж шчытны, лускаваты суглінак іржава-бурага колеру, але без пацёкаў і струменьчыкаў. Менш карэння дрэў. В³—ад 130 да 175, мясьцінамі да 180 см., таксама цяжолы лёэсавідны суглінак, але з буйнымі рэдкімі артзандамі, якія у верхній частцы пазёму маюць іржава-буры колер, а ніжэй становіцца яснейшымі. В⁴—пазём ніжэй 180 см. з дробнымі струменьчатымі артзандамі. Суглінак больш лёгкі. Яма скончылася на глыбіні 2,2 м.

Геаграфічны стан парку: 54°17' паўночнай шыраты, 30°59' усходній даўгаты, 204 мэтры над роўнем мора.

Для кліматычнай характеристыкі ёсьць багаты матар'ял Горацкай Мэтэаралягічнай Станцыі II разраду I-е клясы, якія лічыцца пэўным ад 1871 году да нашага часу, за выключэннем толькі 3-х гадоў (1918, 1919, 1920) і якія апрацованы праф. А. І. Кайгародавым у шэрагу артыкулаў*).

З прычыны эканоміі месца, абмяжуемся толькі паказам шматгадовых даных, якія характеристызуюць мэтэаралягічныя элемэнты мясцовасці, згуртаваўшы іх для скарачэння ў адну табліцу (гл. табл. на 170-171 стар.).

Даныя выбраны з вышэйпаказаных работ праф. А. І. Кайгародава.

Калі за пачатак вэгетацыйнага пэрыяду лічыць веснавы дзень с $t + 5^{\circ}\text{C}$, а за канец восенны дзень з $t + 5^{\circ}\text{C}$, дык у гэткім разе за апрацованныя 45 год самы ранні пачатак быў 27 сакавіка, сярэдні 17-га красавіка, самы позны 2 траўня, а канец самы ранні 23-га верасьня, сярэдні 13 кастрычніка і самы позны 4 лістапада. Сярэдні лік дзён у гэткім вэгетацыйным пэрыядзе 182. Сума цяплыні 2440°C. Сярэдняя тэмпаратура 13,4°.

Калі ўзяць характеристыку лесараслінных умоў паводле Майра**),

* а) „Температурный режим Горецкого района“ (Записки Горецкого С.-Х. Института, том 1, 1924 г.).

б) „Осадки, снеговой и ледяной покровов Западной области, Часть I, Осадки“ (Материалы Западной Опытно-Мелиоративной Организации Вып. 3 1924 г.).

в) „Снеговой и ледяной покровов Западной Области“ (Записки Горецкого С.-Х. Института, том 2, 1914 г.).

г) „Климатический очерк Смоленской губ. Смоленск, 1925 г.“

**) Heinrich Mayr—„Waldbau auf naturgesetzlicher Grundlage, 2 Auflage, 1925, стр. 11-105 і „Freiländische Wald. und Parkbäume für Europa“, 1906.

ТАБЛИЦА
Мэтэараалгычных элементай паводле даных Горцацкай Мэтэараалгычной Станцы.

Месцы	Элементы	Среднегод.		Красив.		Бесконт.		Среднегод.		Законы год даный					
		Градусах Цельзия	Красив.	Градусах	Красив.	Градусах	Красив.	Градусах	Красив.	Градусах	Красив.				
1	Тэмпература паветра ў градусах Цельзия	-8,2	-7,5	-3,0	4,6	12,5	16,7	18,2	11,0	4,7	-1,0	-5,8	4,9°	1871—1915 г.	
2	Абсолютная тахимитин тэмпературы паветра	5,6	6,2	15,4	24,6	29,3	31,1	31,9	35,1	28,7	23,6	11,7	9,0	3а 45 год	
3	Абсолютная тахимитин тэмпературы паветра	-32,1	-29,3	-30,0	-14,0	-2,8	+2,5	+3,8	+4,6	-2,5	-15,7	-28,7	-35,6°	3а 41 год 1874—1915	
4	Абсолютная амплитуда тэмпературы паветра	37,7	35,5	45,4	38,6	32,1	28,6*	28,1*	30,5*	31,2	39,3	40,4	44,6	70,7°	3а 25 год
5	Средняя максимальная температура паветра.	2,1	2,2	7,2	17,8	25,2	27,0	28,4	27,5	22,6	16,2	7,3	3,1	28,4°	3а 41 год
6	Средняя минимальная температур паветра.	-24,5	-22,8	-18,5	-5,9	+1,2	+7,0	+9,7	+7,9	+1,4	-6,6	-14,0	-20,3	24,5°	3а 25 год
7	Средняя амплитуда температур паветра	26,6	25,0	25,7	23,7	24,0*	20,0*	18,7*	19,6*	21,2*	22,8*	21,3	23,4	52,9°	3а 42 год 1874—1915 г.
8	Лік дзён з марозам . . .	30,1	27,4	26,4	12,1	1,6	0	0	0	0,9	11,4	19,9	28,0	158	3а 41 год 1874—1913
9	Лік дзён без адліг . . .	25,4	22,4	14,3	1,7	0	0	0	0	0	2,1	12,2	22,4	100,1	3а 49 год 1872—1917
10	Сумы ападкаў у мм.	29	25	27	31	42	66	82	68	46	41	39	33	529.	3а 49 год
11	Лік дзён з ападкам . . .	13	11	12	10	11	12	14	12	11	11	13	14	144	3а 49 год
12	Лік дзён са снегавым насцілам	31	28	28	8	0	0	0	0	0	0,7	11	26	133	3а 49 год
13	Сярэдняя выпышна снегавога насцілу ў сант.	28	40	38	5—0)	0	0	0	0	0	0	0	—	—	3а 22 год
14	Абсолютн. вільготнасць паветра ў мм.	2,4	2,6	3,2	4,8	7,6	10,4	11,6	10,7	8,3	6,8	4,0	3,0	6,1	3а 35 год 1874—1909
15	Адносная вільготнасць ў процэнт	88	86	83	76	70	71	75	78	81	84	89	89	81	3а 36 год 1874—1909
16	Хмарнасць ў працэнт	78	75	70	61	55	58	57	58	59	69	85	84	68	3а 50 год 1874—1924
17	Лік хмарных дзён	2,5	2,9	3,7	4,2	3,7	3,7	3,3	3,7	4,1	3,6	1,3	1,	38,9	3а 41 год 1874—1915
18	Лік ясных дзён	19	16	15	11	7	7	7	7	8	14	21	22	154	3а 38 год 1874—1915

* Лікі са зорачкай унізены ў гэты табліцу ў выпрацованом віде, т. к. ў артыкуле праф. Г. Інштутута пеканічнага збора.

) Па докладах.

дык убачым, што тэтратэрма (сярэдняя t° за травень, чэрвень, ліпень і жнівень) = $15,9$, сума ападкаў за 4 вэгэтацийных месяцы = 258 мм, мінімальная месячная адносная вільготнасць = 70% *), г. з. надта добрая ўмовы для росту дрэўнай расліннасці наогул, нават крыху збытакую летнюю t° для елкі эзыч. і эўрап. мадрыны, амаль здавальняючую для бука і на 1° малаватую для дуба. Калі разам узяць характеристыку клімату [сярэдняя гадовая $t^{\circ} = 4,9^{\circ}$, тэтратэрма $15,9^{\circ}$, мінімальная адносная вільготнасць (на жаль, месячная, а не сутачная, абсолютная) 70% , сума ападкаў за 4 вэгэтацийных месяцы 258 мм, ападкі за год 529 мм., абсолютны *minimum* t° паветра $-35,6^{\circ}$, апошні замаразак у траўні, а першы ў верасьні], дык мясцоўасць „Старага Парку“ ляжыць паміж ясных зон, паводле Майра, С.В і Д, г. з. паміж зонам *Fagetum* (больш зімнай паловы мерна-цёплай краіны ліставога лесу, які скідае на зіму лісцьцё) і зонам *Rietum* (мерназімнай краіны елкі, ельніны, мадрыны).

Веснавы замаразкі канчающа не раней 5 красавіка, не пазьней 31 траўня, у сярэднім 2 траўня. Восенны замаразкі пачынающа не раней 5 верасеня, не пазьней 21 кастрычніка, у сярэднім 4 кастрычніка.

Першы сънег у восень выпадае: самы ранні 21 верасьня, самы позны 8 лістапада, у сярэнні 17 каstryчніка. Апошні сънег вясною сходзіць: найраней 1 красавіка, найпазньней 29-га траўня, у сярэднім 5-га траўня (даныя за 9 год).

3.

Пэрспэктывы ператварэння „Старога Парку“ на Дэндралягічны Сад.

„Стары Парк“ быў у 1923 годзе пе-
раімянован Горацкім С.-Г. Інстытутам у
Дэндралагічны Сад. Праўдзіва-ж пера-
тварэнне яго ў Дэндралагічны Сад, як
відаць вышэйпаданага, удалося пачаць
толькі вясною 1925 г. Каштоўнасць яго,
як ўжо гаварылася, галоўная ў тым, што ўсе

*) Для меркавання аб лесарських умовах фактична патр'єбна я сяроднія месячна, а абсолютна-мінімальна адносна вільготна сь паветра з нагляданням у 1 гадзіну дня ці гігографа. Для Горак пажадана мець я найхутчий.

дрэвы ў ім і хмызьнякі дарослыя, цвітуць і пладаносяць. Кожны навукова-арганізаваны Дэндралягічны Сад перш за ёсё павінен мець сталы сьпіс свайго інвэнтара. Ніжэй надрукованая табліца-съпіс і дае дакладны пералік таго інвэнтара жывой дрэўнай калекцыі, які Дэндралягічны Сад атрымаў ад быўшага „Старога Парку“.

Съпіс

відаў дрэў і хмызьнякоў, зарэєстраваных у 1925 годзе ў
„Старым Парку“ (Дэндралягічным Садзе).

No	Латынская назва віду	Беларуская назва	Расійская назва	Дзялянкі, ў якіх даны від расыце
І гластыя пароды.				
1	<i>Abies balsamea</i> , Mill.	Ельница бальзамічн.	Пихта бальзамическая	10
2	<i>Abies sibirica</i> , Ledeb.	сібірская	Пихта сибирская	5 i 6
3	<i>Picea excelsa</i> , Lk.	Елка звычайная	Ель обыкновенная	2,5,7,8,12,14, 16,17, A i B
4	<i>Pinus Laricio</i> , Poir.	Хвоя чорная	Сосна черная	4
5	<i>Pinus Cembra</i> , L.	Кедр	Кедр	6
6	<i>Pinus Strobus</i> , L.	Хвоя Вэймутава	Сосна Веймутова	6 i 10
7	<i>Pinus silvestris</i> , L.	Хвоя звычайная	Сосна обыкновенная	4,6,7,14,A i B
8	<i>Larix europaea</i> , D. C.	Мадрына зўрапейск.	Листевенница европейская	4,7,10, 13, 4
Ліставыя пароды.				
9	<i>Acer campestre</i> , L.	Клен палявы	Клен полевой	8,9,10 i B
10	<i>Acer dasycarpum</i> , Ehrh.	” белы	” серебристый	7
11	<i>Acer platanoides</i> , L.	” звычайны	” остролистный	2,8,9,13,14, A i B
12	<i>Acer pseudoplatanus</i> , L.	” — Явар	” — Явор	11
13	<i>Acer tataricum</i> , L.	Клен татарскі	” татарский	9,11,12,14, B
14	<i>Aesculus Hippocastanum</i> , L.	Каштан конскі	Каштан конский	8,10,11, B
15	<i>Alnus glutinosa</i> , Gaertn.	Вольха чорная	Ольха черная	11
16	<i>Alnus incana</i> , Willd.	Вольха белая, ба- равая	” белая	4,5,6,8,9,10,11 12,17,18, A
17	<i>Amelanchier vulgaris</i> , Moench.	Ірга звычайная	Ирга обыкновенная	Па ўсім парку
18	<i>Berberis vulgaris</i> , L.	Барбарыс звыч.	Барбарис обыкновенный	2,4,7,11,12,14 17 i A
19	<i>Betula verrucosa</i> , Ehrh.	Бяроза гузаватая	Береза бородавчатая	3,7,8,9,12,13, 14,17,18,A i B
20	<i>Betula pubescens</i> , Ehrh.	Бяроза пушыстая	” пушистая	3,17
21	<i>Caragana arborescens</i> , Lam	Акацыя жоўтая	Акация желтая	Па ўсіх дзя- лянках
22	<i>Caragana frutescens</i> , D.C.	Чапыжнік	Чепыжнік	6,8,9,12,14,15 17,18, A.
23	<i>Carpinus Betulus</i> , L.	Граб звычайны	Граб обыкновенный	12
24	<i>Celastrus scandens</i> , L.	Древагуб звыч.	Древогубитель обыкно- венный	15
25	<i>Cornus sanguinea</i> , L.	Сьвідзіна чырвоная	Свидина. Дерен	Раскідан па многіх дзя- лянках
26	<i>Corylus Avellana</i> , L.	Ляшчына	Лещина	10
27	<i>Crataegus coccinea</i> , L. [<i>Mespilus coccinea</i> , (L), Mill.]	Глог шарлахава- плодовы	Боярышник шарлахово- плодный.	У некалькіх дзялянках
28	<i>Crataegus monogyna</i> , Jacq. [<i>Mespilus monogyna</i> , Jacq.]	Глог аднаслупковы	Боярышник однопестичн.	У некалькіх дзялянках
29	<i>Crataegus melanocarpa</i> , M. B. [<i>Mespilus melanocarpa</i> , M. B.]	Глог горнаплодовы	” черноплодный	16
30	<i>Crataegus oxyacantha</i> , L. [<i>Mespilus oxyac.</i> (L.) Crantz]	Глог калючы	” туполистный	8,14,10,11 i іш.

№	Латинская назва віду	Беларуская назва	Расійская назва	Даялянкі, ў яких даны від расыце
31	<i>Crataegus sanguinea</i> , Pall. [<i>Mespilus sanguinea</i> , (Pall.) Spach.]	Глог сібірскі	Боярышник сибирский	Па многіх даялянках
32	<i>Crataegus</i> sp.			
33	<i>Cytisus ratisbonensis</i> , Schaeff. [<i>C. biflorus</i> , L'Herit.]	Зяновец двохкветн.	Ракитник двухцветковый	15
34	<i>Euonymus europaea</i> , L.	Брызліна єўрапей- ская	Бересклет европейский	2,4,6,7,8,12,13 14,17,18
35	<i>Euonymus latifolia</i> , Scop.	Брызліна шыроколісцёвая	" широколистный	10
36	<i>Euonymus nana</i> , M. B.	Брызліна нізкая	" низкий	8
37	<i>Euonymus verrucosa</i> , Scop.	" гузаватая	" бородавчатый	Па многіх даялянках
38	<i>Fraxinus americana</i> , L.	Ясень амे́риканскі	Ясень американский	8,10,11,13, В
39	<i>Fraxinus excelsior</i> , L.	звычайны	обыкновенный	1,3,8,14,15
40	<i>Lonicera Caprifolium</i> , L.	Капрыфоль німецкі	Каприфоль немецкий	7,8,13,14
41	<i>Lonicera coerulea</i> , L.	Бружмені сіні	Жимолость синяя	15
42	<i>Lonicera nigra</i> , L.	" чорны	" чорная	17
43	<i>Lonicera orientalis</i> , Lam.	" усходні	" восточная	17
44	<i>Lonicera tatarica</i> , L.	" татарскі	" татарская	14
45	<i>Lonicera xylosteum</i> , L.	" звычайны	" обыкновенная	1,2,7,8,9,12,13 14,17, А, В
46	<i>Philadelphus coronarius</i> , L.	Язы́мін	Чубутник	11,15
47	<i>Pirus baccata</i> , L.	Яблыня сібірская	Яблоня сибирская	7
48	<i>Pirus Malus</i> , L.	Яблыня ясная (дзікая)	" дикая, лесная	7,15
49	<i>Populus alba</i> , L.	Тополя белая	Тополь белый	1,2,18
50	<i>Populus balsamifera</i> , L.	" бальзамічна	" бальзамический	12,17,18
51	<i>Populus laurifolia</i> , Ledeb.	" лауралісцёв.	" лавролистный	12 (?), 17
52	<i>Populus canescens</i> , Sm.	" шарая	" серый	12 і інш., В
53	<i>Populus canadeensis</i> , Moench.	канадская	" канадский	
54	<i>Populus nigra</i> , L.	Яса́кар	Осокорь	14, В
55	<i>Populus tremula</i> , L.	Аси́на	Осина	12,15,17
56	<i>Prunus Avium</i> , L.	Чарэшня	Черешня	В
57	<i>Prunus fruticosa</i> , Pall.	Вішня	Вишня	3
58	<i>Prunus virginiana</i> , L.	Чарэмха віргінская	Черемуха виргинская	10
59	<i>Prunus Padus</i> , L.	Черэмха звычайная	" обыкновенная	11,12,4
60	<i>Quercus pedunculata</i> , Ehrh. (<i>Quercus Robur</i> , L.)	Дуб чарашчаты	Дуб черешчатый	1,2,7,8,9,12, 13,14,15, 17, А, В
61	<i>Rhamnus cathartica</i> , L.	Крушина звычайна.	Крушина слабительнаая	2,15, А, В
62	<i>Rhamnus Frangula</i> , L.	Крушина крохкая	" ломкая	1,15,18, А, В
63	<i>Rhus Cotinus</i> , L. (<i>Cotinus Coggigria</i> , Scop.)	Сумах	Сумах. Желтинник	10
64	<i>Ribes alpinum</i> , L.	Смуродзіна глухая	Смородина глухая	1,7,8,9,13,16, А
65	<i>Rosa acicularis</i> , Lindl.	Рожа ігловатая	Роза иглистая	10
66	<i>Rubus Idaeus</i> , L.	Маліна	Малина	4,5,6,7
67	<i>Salix alba</i> , L.	Вярба белая	Ива белая. Ветла	18
68	<i>Salix Caprea</i> , L.	Вярба-брэднік	Ива козья. Бредина	4,12,14,15,16
69	<i>Salix aurita</i> , L.	Лаза вушастая	Ива ушастая	14,15
70	<i>Salix fragilis</i> , L.	Вярба крохкая	Ива ломкая	14, В
71	<i>Sambucus racemosa</i> , L.	Бузіна чырвоная	Бузина красная	Па ўсім парку
72	<i>Solanum Dulcamara</i> , L.	Ліснік салодка- горкі	Паслен	8,14

№	Латынська назва віду	Беларуская назва	Расійская назва	Дзялянкі, ў яких даны від расьце
73	<i>Sorbus Aucuparia</i> , L. (<i>Pirus aucuparia</i> , Gártn.)	Рабіна звичайная	Рябина обыкновенная	7,9,11,12,14, А
74	<i>Spiraea hypericifolia</i> , L.	Сыпірэя съвталян-налісцёвая	Спирея зверобойнолистн.	17
75	<i>Spiraea media</i> , Schmidt.	Сыпірэя сярэдняя	Спирея средняя	4,8,9,10,14,15
76	<i>Spiraea pulifolia</i> , L. (<i>Physocarpus opulifolia</i> , Raf.)	Сыпірэя кіліналіс-цёвая	Спирея калинолистная	Па многіх дзялянках
77	<i>Spiraea salicifolia</i> L.	Сыпірэя вербаліс-цёвая	" иволистная	15,16
78	<i>Spiraea sorbifolia</i> , L. (<i>Sorbaria sorbifolia</i> , A. Br.)	Сыпірэя рабіналіс-цёвая	" рябинолистная	Рассяялася па ўсім парк.
79	<i>Spiraea ulmifolia</i> , Scop.	Сыпірэя вязаліс-цёвая	" вязолистная	15,16
80	<i>Symphoricarpos racemosus</i> , Michx.	Сынажынкі		
81	<i>Syringa chinensis</i> , Willd.	Буз кітайскі	Снежнофрукт	7,14
82	<i>Syringa Josikaea</i> , Iaqu.	" Жозыка	Сиреня китайская	15
83	<i>Syringa persica</i> , L.	" пярсідзкі	" Жозика	15
84	<i>Syringa vulgaris</i> , L.	" звичайны	" персидская	15
85	<i>Tilia cordata</i> , Mill.	Ліпа дробналіс-цёвая	Липа обыкновенная	11,15, В
86	<i>Tilia platyphyllos</i> , Scop.	Ліпа буйналіс-цёвая	" крупнолистная	3,9,13,14,15, 16,17, А, В 9,13
87	<i>Ulmus effusa</i> , Willd. (<i>Ulmus pedunculata</i> , Foug.)	Вяз	Вяз	2,9,13,15
88	<i>Ulmus montana</i> , With. (<i>Ulmus scabra</i> , Mill.)	Лём	Ильм	1,7,13
89	<i>Viburnum Lantana</i> , L.	Гардавіна звичайн.	Гордовина пушистая или обыкновенная	Па многіх дзялянках
90	<i>Viburnum Lentago</i> , L.	Гардавіна ка- надзкая	Гордовина канадская	15
91	<i>Viburnum Opulus</i> , L.	Каліна	Калина	1,16,17,В

Да гэтых 91 віду трэба дадаць яшчэ тыя віды дрэўнай расьліннасці, якія знаходзяцца хоць і не літаральна на тэрыторыі „Старога Парку“, але фактычна належаць да Дэндралагічнага Саду, бо яны растуць у тэхак званым „Новым Парку“, адкуль пераносіцца цяпер ці на сенінем, ці якім-небудзь іншым спосабам загадаўваюцца на тэрыторыі Дэндралагічнага Саду. Гэткіх відаў, якія ёсьць у дарослых экзэмплярах побач з Дэндрэлягічным Садам, на сядзібе Акадэміі і ў „Новым Парку“ вызначана 12. Яны наступныя.

92	<i>Larix sibirica</i> , Led.	Мадрына сібірская	Лиственница сибирская	Новы парк
93	<i>Thuja occidentalis</i> , L.	Тuya заходняя	Тuya западная	Новы парк.
94	<i>Iuniperus communis</i> , L.	Ялавец звичайны	Можжевельник обыкно- венный	Фэрма За гадаваль- нікам лясной дасл. станц.
95	<i>Corulus Colurna</i> , L.	—	Орех медвежий	Новы парк
96	<i>Ligustrum vulgare</i> L.	Біручына	Бирючина	Новы парк
97	<i>Morus alba</i> , L.	Морва белая	Шелковица белая	Сядзіба
98	<i>Cotoneaster</i> Sp.	Казільнік	Кизильник	Новы парк Калі фізы- хім., корпусу

№	Латынская назва віду	Беларуская назва	Расійская назва	Дзялянкі ў якіх даны від расьце
99	<i>Populus pyramidalis</i> , Roz.	Тополя піраміdaln.	Тополь пирамидальный	Сядзіба.
00	<i>Ptelea trifoliata</i> , L.	Птелея	Птелея	Новы парк
01	<i>Robinia Pseudoacacia</i> , L.	Белая акацыя	Белая акация. Лжеакация	Сядзіба
02	<i>Sambus nigra</i> , L.	Бузіна чорная	Бузина черная	Сядзіба
03	<i>Ulmus campestris</i> , L. (<i>Ulmus glabra</i> , Mill.)	Бераст	Берест	Новы парк
04	<i>Ampelopsis quinquefolia</i> , Mchx.	Вінаград дзікі	Виноград дзікі	Новы парк

„Новы Парк“ з'яўляецца дадаткам да асноўнага ядра Дэндралягічнага саду ня толькі таму, што ён дабаўляе 13 новых відаў, але яшчэ і таму, што тыя віды, якія ёсьць у „Старым Парку“ ў колькасці аднаго ці двух экземпляраў, растуць у ім у большай колькасці, напр., *Abies balsamea*, Mill, *Pinus Laricio*, Poir.

Пэўна што для майбутняга Дэндралягічнага Саду пералічаных 104 відаў, якія ўжо ёсьць, мала. Патрэбна папаўніць і павялічваць жывую дрэўную калекцыю. Як загадчык Дэндралягічнага Саду, я распрацуваў парадак гэтага папаўнення і пашырэння. Дзеля гэтага зьбіраецца і віцісваецца насенне. У гадавальніку растуць сеянцы і саджанцы, якія і высаджваюцца на пэўных дзялянках Дэндралёгічнага Саду.

Маючы сыпіс расылін 1859 году мы ведаем, што можна знайсці ў нашым Дэндралягічным Садзе з яшчэ незарэстраванага. Маючы сыпіс 1925 году мы ведаем, што ў нас ёсьць, чаго яшчэ не хапае і што трэба дабавіць.

Парадак работ, што да паліпшэння і дапаўнення Дэндралягічнага Саду, уведаен наступны. Кожны год у восень і вясною выдаляюцца мертвія і хворыя дрэвы, цярэбяцца зараснікі, аглядаюцца, апраўляюцца тия экземпляры, якія гэтага патрабуюць. Паступова, па мере сродкаў, выдаляюцца і здаровыя дрэвы і хмызнякі, галоўным чынам дзікія віды мясцовай флёры, якія занадта размножыліся і растуць не на сваіх месцах. Расыцярэбленыя мясціны і ўжо раней быўшыя паляны разъбіваюцца на 4-х кутных пляцкі-купкі, велічынёю найбольш $2\frac{1}{2} \times 5$ метраў з прамежкамі паміж іх у 1 метр. Пляцкі наразаюцца так, каб вузкі бок кожнага з іх прылягаў памагчымасці да аднае з алеяў для зручнасці агляду майбутніх дрэў і хмызнякоў на гэтых пляцкох. Для буйных дрэў і больш цікавых відаў хмызнякоў разьмеры пляцкоў, якія наразаюцца, пэўна, большы, чым $2\frac{1}{2} \times 5$ м., павінны даходзіць да 5×10 м., а то і больш. Пасля нарэзкі пляцкі старанна штыхуюцца і засаджваюцца кожная асобным дрэўным відам, прычым у каталёг Дэндралягічнага Саду запісваюцца наступныя даныя: 1) храналягічны № віду паводле галоўнага інвентарнага каталога саду, 2) дакладная назва віду ці адмены, 3) № дзялянкі, дзе даны від высаджан, 4) узрост сеянцаў ці саджанцаў, якія загадоўваюцца ў садзе, 5) пахаджэння насення ці пасачданага матар'ялу, 6) колькасць высаджаных экземпляраў, 7) час пасадкі. Храналягічны № надаецца толькі тым відам і адменам, якія для Дэндралягічнага Саду з'яўляюцца новымі. Калі-ж від, які высаджваецца ці пасаджваецца, ужо ёсьць у „Старым Парку“, а дабаўляецца толькі для замены дрэнных эк-

зэмпляраў, ці для павялічэння колькасці іх, дык для гэткіх купак даеща стары № данага віду, згодна вышэйпаданага сьпісу, але са значком пры нумару. Каля кожнай засаджанай купкі зараз-жа ўстанаўлецца сталая ётыкэтка на слупку з надпісам № паводле каталёгу, латынскай і беларускай назвы віду і латынскай назвы сям'і.

Вясною 1926 годзе, уласьне—14, 18, 19, і 26 траўня у „Старым Парку“ высаджаны на сталае месца купкамі наступныя віды дрэў і ў наступных дзялянках:

Дзялянка № 4.

№ 93¹. *Thuja occidentalis*, L. Туя заходняя. Двохгадовыя сеянцы. Насеніне было сабрана на сядзібе фэрмы Акадэміі 17/X-1923 г., высенена ў гадавальніку 27/V-1924 г.. дало адзіночныя ўсходы 14/VI-24 г., масавыя ўсходы 20/VI-1924 г. Высаджана 36 экзэмпл.

Дзялянка № 5.

№ 105. *Pinus sylvestris*, L. var. *sibirica* Rupr. Кедр сібирскі. Высаджан дзічкамі, надысланнымі ў восень 1925 году вучоным лесаводам Д. О. Манцэвічам з Ніжне-Тагільскай дачы Уральской краіны. З прычыны выпадкова незадачнай пасадкі прынялося ўсяго 4-5 экзэмпляраў.

Дзялянка № 6.

№ 104¹. *Amelanchier canadensis*, Mchx. Вінаград дзікі. Двохгадовыя сеянцы і двохгадовага ўзросту пікроўкі. Насеніне сабрана 10/XI-1922 г. ў г. Новачаркаску, высенена ў гадавальніку 2/XI-23 г., дало адзіночныя ўсходы 28/V-24 г., масавыя ўсходы 2/VI-1924 г. Высаджана 30 сеянцаў каля цэнтральнаў кругу з мэтаю ўтварэння дэкарнай зялёной сцяны.

Дзялянка № 10.

№ 106. *Morus nigra* L. Морва чорная. Двохгадовыя сеянцы. Насеніне сабрана у с. Засулье Сянчанскім, Лубенская акругі УССР 18/VIII-1923 г., высенена 28/V-1924 г., дало адзіночныя ўсходы 12/VI-24 г., масавыя ўсходы 20/VI-24 г. Высаджана 16 экзэмпляраў.

Дзялянка № 11.

№ 107. *Acer Negundo*, L. Клён амэрыканскі. Двохгадовыя сеянцы. Насеніне сабрана 17/II-24 г., у Заалягічным Садзе г. Масквы; высенена 26/V-24 г., дало адзіночныя ўсходы 4/VI-24 г., масавыя, надта дружныя, 6/VI-24. Высаджана 16 экзэмпляраў.

№ 100¹. *Robinia Pseudoacacia*, L. Белая акацыя. Двохгадовыя сеянцы. Насеніне сабрана ў каstryчніку 1923 году ў парку пры Сейтлерскім гадавальніку ў Крыму, высенена 22/V-1924 г., дало адзіночныя ўсходы 31/VI-24 г., масавыя 6/VI-24 г. Высаджана 12 экзэмпляраў.

№ 108. *Prunus Armeniaca*, L. Абрыкос. Двохгадовыя саджанцы. Насеніне сабрана ў Донской краіне ўлетку 1922 г., высенена 26/V-1923 г., дало адзіночныя ўсходы 10/V-1924 г., масавыя 15/V-24 г. Частка экзэмпляраў культурнага абрыкосу, частка адзічэўшага ці дзікага. Высаджана 6 экзэмпляраў.

№ 109. *Prunus divaricata*, Ledb. Алыша. Двохгадовыя сеянцы. Насеніне сабрана ў Донской краіне ад жоўтых (і чырвоных?) пладоў 10/VIII-1922 годзе, высенена 3/XI-1923 г., дало адзіночныя ўсходы 10/V-1924 г., масавыя 14/V-1924 г. Высаджана 6 экзэмпляраў.

№ 59¹. *Prunus Padus*, L. Чарэмха. Аднагадовыя сеянцы. На-

сеньне сабрана 12/VIII-1924 г. з старого экземпляру ў гадавальніку катэдры агульнага лесаводства, высеена 12/XI-24 г. Высаджана 10 сеянцаў.

№ 100¹. *Ptelea trifoliata*, L. Птэлея. Кажанка трохлісцёвая. Трохгадовыі сеенцы. Насеньне сабрана 21/X-1922 г. ў Донскім лясніцтве; высеена 14/V-1923 г. ў гадавальніку. Высаджана 10 экземпляраў.

Дзялянка № 15.

№ 110. *Amorpha fruticosa*, L. Аморфа. Круцік. Двохгадовыя сеянцы. Насеньне сабрана ў парку быўш. Данскай сярэдняй с.-г. школы 4/X-22 г., высеены 24/V-24 г., далі адзіночныя ўсходы 12/VI-24 г. масавыя 14/VI-1924 г.

№ 18¹. *Berberis vulgaris*, L. Барбарыс. Двохгадовыя сеянцы. Насеньне сабрана 28/IX-1923 г. ў „Новым Парку“ Акадэміі, высеены ў гадавальніку 24/V-24 г. Усходы пачалі зьяўляюща каля 8/VII-24 г.

№ 22¹. *Caragana frutescens*, D. C. Чапыжнік, Дзераза. Двохгадовыя сеянцы. Насеньне сабрана 31/VII і 8/VIII-1923 г. ў „Старым Парку“, высеены 23/V-1924 г., далі адзіночныя ўсходы 6/VI-24 г., масавыя 14/VI-24 г. Купка засаджана з мэтаю зьніжчыць чапыжнік у дзялянцы № 9, дзе павінны расці дрэвы 3-й велічыні і высокія хмызьнякі.

№ 111. *Solitea arborescens*, L. Пузырнік. Аднагадовыя сеянцы. Насеньне сабрана ў Большалятчанскім батанічным садзе, паблізу г. Віцебску, высеены 27/X-1924 г., узышлі 11/V-1925 г.

№ 33. *Cytinus ratisbonensis*, Schaeff. Зяновец двохкветны. Двохгадовыя сеянцы. Насеньне сабрана 24/VIII-1923 г. ў тэй-же дзялянцы № 15 „Старога Парку“, высеены ў гадавальніку 23/V-1924 г., пачалі ўзыходзіць 7/VI-24 г. Высаджан для абнаўлення і павялічэння колькасці.

№ 96¹. *Ligustrum vulgare*, L. Біручына. Двохгадовыя і аднагадовыя сеянцы. Насеньне сабрана 29/IX і 6/X 1923 г. на сядзібе быўш. Горацкага С. Г. Інстытуту, высеяны 23/V-1924 г.

Дзялянка № 16.

№ 44¹. *Lonicera tatarica*, L. Бружмень татарскі. З пладамі чырвоным. Двохгадовыя сеянцы. Насеньне сабрана 22/VIII-1923 г. На сядзібе б. Горацкага С.-Г. Інстытуту, высеены 24/V-1924 г. Высаджан з мэтаю мець адну добрую купку і зьнішчыць яго на выпадковых мясьцінах.

№ 45¹. *Lonicera xylosteum*, L. Бружмень звычайны ці касцяціны. Двохгадовыя сеянцы. Насеньне сабрана 16/VIII-1923 г. у „Старым Парку“, высеены 21/V-1924 г. Засаджана купка з мэтаю мець увесь бружмень неўдалёк ад аднаго і зьнішчыць яго там, дзе ён не на сваіх месці.

№ 66¹. *Rubus idaeus*, L. Маліна. Аднагадовыя сеянцы. Насеньне сабрана 22/VII-24 г. ў Горацкай лясной дачы, высеена 25/VII-24 г. Па іншых дзялянках, дзе яна замінае і непатрэбна, будзе зьнішчана.

№ 102¹. *Salix nigra*, L. Бузіна чорная. Аднагадовыя сеянцы. Насеньне сабрана 16/VIII-1923 г. у с. Засульлі Сянчанскім, Лубенскім акругі УССР; высеена 23/V-1924 г., дало ўсходы 30/V-1925 г., масавыя ўсходы 6/VI-1925 г.

На дзялянцы № 17 таксама вясною 1926 году паласа ўздоўж алеі, што адмяжбоўвае яе ад дзялянкі № 16, высаджана двохгодкамі роду *Salix*, выгадаваных у гадавальніку з насеньня.

У восень 1926 году высаджаны купкамі наступныя віды і ў наступных дзялянках:

Дзялянка № 18; на паўночна-ўсходнім канцы дзялянкі.

№ 112. *Vaccinium Myrtillus*, L. Чарніцы. (Черника)

№ 113. *Vaccinium vitis idaea* L. Брусыніцы. (Бруслица)

№ 114. *Vaccinium Oxyccos*, L. Журавіны. (Клюква)

№ 115. *Vaccinium uliginosum*, L. Буйкі. (Голубика)

№ 116. *Ledum palustre*, L. Багун. (Багульник)

№ 117. *Andromeda polifolia*, L. Імшарніца. (Подбел)

№ 118. *Cassandra calyculata*, Don. [*Lionia calyculata* (L) [Rch b.] Касандра. Балотны мірт. (Кассанда)

№ 119. *Empetrum nigrum*, L. Багноўка чорная. (Ерник. Водянка. Багновка)

№ 120. *Rubus saxatilis*, L. Касцянка. (Костянка)

№ 112-120 усе выкапаны ў Горацкай лясной дачы і перасаджаны ў палове кастрычніка. 21 і 22 лістапада 1926 г. высаджаны наступныя віды:

Дзялянка № 9.

№ 121. *Gleditschia triacanthos*, L. Глядзічыя. Трохгадовыя сеянцы. Насеніне сабрана 2 лістапада 1923 году ў г. Новачаркаску; высеена 22/V-1924 г., дало адзіночныя ўсходы 6/VI-1924 г., масавыя 14/VI-1924 г. Высаджана 12 штук.

№ 122. *Sophora japonica*, L. Сафора японская. Трохгадовыя сеянцы. Насеніне сабрана ў сінезні 1923 году ў г. Новачаркаску; высеена 22/V-24 г., дало адзіночныя ўсходы 21/VI-24 г. масавыя 25/VI-24 г. Высаджана 10 экзэмпляраў.

№ 123. *Elaeagnus angustifolia*, L. Лох вузкалісцёвы. Двохгадовыя сеянцы. Насеніне сабрана 20/X-1924 г. ў г. Магілеве у гарадзкім садзе; высеена 31/X-1924 г. Высаджана 12 штук.

№ 124. *Prunus Persica*, L. Персік. Высаджана 2 двохгадовых і 3 аднагадовых сеянцы. Насеніне сабрана ў верасьні 1924 г. ў Крыму; высеена 30/X-1924 г., частка ўзышла вясною 1925 г., частка толькі вясною 1926 г. Съязблы ўзімку 1925-26 г. адмерзлі, але вясною ад ніжнай часткі стволікаў пашлі моцныя атоложылкі.

Дзялянка № 15.

№ 125. *Paliurus aculeatus*, Lam. Дзяржы-дрэва. Двохгадовыя сеянцы Насеніне сабрана ў верасьні 1924 г. паблізу г. Ялты. Высеены 30/X-1924 г. Узімку 1925-26 г. верхавінкі галінак і стволікаў у сеянцаў адмерзлі. Высаджана 36 штук.

№ 126. *Pyracantha coccinea*, Roem. (*Mespilus Pyracantha*, L.) Кізільнік іглаваты. Агністы дзярон. Двохгадовыя сеянцы. Насеніне сабрана ў верасьні 1924 г. ў Ялцінскім лясніцтве; высеена 30/X-1924 г. У зімку 1925-26 г. на сеянцах ня было відаць адмірзаньня съязблё. Высаджана 36 экзэмпляраў.

№ 127. *Rosa* sp. Двохгадовыя сеянцы. Насеніне сабрана ў Ялцінскім лясніцтве ў верасьні 1924 г. Высеена 30/X-1924 годзе.

Вось які сучасны стан быўшага Старога Парку і які пачатак ператварэння яго на Дэндралягічны Сад. К канцу 1926 году ён зымішае ў сабе 127 відаў дрэўнай і хмызняковай расцвіннасці. У кожнай купкі стаяць этыкеткі. Па меры сродкаў вядзенца ахова і дагляд. У працы значна перашкоджае недахоп сродкаў і звычай мясцовага насельніцтва адносіцца да Дэндралягічнага Саду, як да старага зекінутага парку.

У кожным разе, надалей трэба толькі працягваць ужо наладжаную працу і падтрымоўваць з вялікаю натугаю ўстанаўлены парадак.

Для дадатковых пасадак вясною 1927 году мы ўжо маєм каля 50 новых для нашага Дэндралягічнага Саду відау дрэў і хмызьнякоў.

4.

Вызначаны для майго артыкулу лік старонак ужо выкарыстан, чаму апублікованыне матар'ялаў, здабытых у „Старым Парку“ па пытаньнях натурализациі і акліматызацыі дрэўных парод, а таксама выкладаныне некаторых досьледаў, зробленых у „Старым Парку“, прыходзіцца покуль што адкасьці, спадзяючыся на тое, што мне дазволена будзе зрабіць гэта ў хуткім часе. Цяпер пакажу толькі на тое, што ўжо намножаны матар ял фэналягічных нагляданняў паводле дэтальнай праграмы за 3 гады і прысутнасць побач з Горацкім Дэндралягічным Садам добра абсталіванай Мэтэаралягічнай Станцыі дае магчымасць у значнай меры паглыбіцца ў вывучэнне законамернасцяў развіцця і росту раслінных відаў, якія ёсьць у Дэндралягічным Садзе.

Зробленае ў гэтай працы ўстанаўленыне відаў дрэў і хмызьнякоў, што ёсьць у садзе, дакладнае паказаныне іх месца знаходжання, разьмераў і іншых харкторыстык, зробленыя абазначэнні ў натуры—ужо далі мне магчымасць зацікаваць „Старым Паркам“, як аб'ектам для дасьледвання частку маладых навуковых працаўнікоў з ліку маіх вучняў, якія, апроч дапамогі мне ў гаспадарчых клапотах аб быўшым „Старым Парку“, узялі на сябе і самастойнае выкананыне некалькіх навуковых даследванняў у парку дэндралягічнага і біялагічнага харктару. Убачыць іх скончаныя і апублікованыя работы будзе лепшаю для мене ўзнагароду за ту ю нялёгкую, марудную, а часам і практична-складаную працу, што затрачана на аднаўленыне „Старога Парку“.

Дадатак: 4 фотографіі і 1 план.

PROF. S. P. MELNIK.

Der gegenwärtige Zustand des „Alten Parkes“ der Weissruthenischen Staatlichen Akademie für Landwirtschaft.

Zusammenfassung.

1.

Im Jahre 1925 sind im „Alten Park“ die Arbeiten der Wiederherstellung und Verwandlung desselben in einen „Dendrologischen Garten“ ausgeführt. Diese Arbeiten habe ich in meinem Artikel „Der Alte Park der Weissrussischen Staatlichen Akademie für Landwirtschaft“ beschrieben*) Nach Vollzug dieser Arbeiten besteht der „Alte Park“, wie aus dem beigefügten Plane ersichtlich, aus 3 Teilen: 1) aus dem oberen—A, in Form eines Vierecks, 2) aus dem mittleren, in Form von 3 bogenförmigen Streifen, von welchen jeder aus 6 Abteilungen besteht und 3) aus dem untersten—B. Die Fläche des oberen Teiles beträgt 0,90 ha., die des mittleren (Parzellen №№ 1—18) 2,70 ha. und die des untersten 2,08 ha., also im Ganzen 5,68 ha.

In der Abteilung A. ergaben sich nach der Sählung und Ausmessung des Jahres 1925—560 Bäume, welche nach ihrer Art und ihrem Stärkedurchmesser, in der auf Seite 156 angeführten Tabelle, eingetragen sind.

In den Gränzen der Abteilung B. fanden sich im Ganzen 250 Bäume stärker,

*) „Arbeiten der Gelehrten Gesellschaft zur Erforschung Weissrutheniens“, Band I, Seite 108—129

als 10 c.m., welche nach ihrer Art und ihrem Durchmesser, in der Höhe von 1,3 Meter vom Erdboden, in des Tabelle auf Seite 157 eingeschaltet sind.

Im allersüdlichsten Winkel derselben Abteilung B. wurde im Frühjahr des Jahres 1923 eine Pflanzung von Weiden und Pappeln aus 615 Reisern der Weide und 120 Reisern der Pappeln bestehend, angelegt. Fast alle gediehen und heutegibt es 32 Reihen der ersten und 7 Reihen der letzteren. Von Weiden wachsen hier: *Salix alba* L., *Salix amygdalina* L., *Salix cinerea* L., *Salix daphnoides* Vill., *Salix purpurea* L., *Salix fragilis* L., *Salix hastata* L., *Salix viminalis* L.; von Pappeln wachsen: *Populus pyramidalis* Roz., *Populus alba* L. *Populus nigra* L., *Populus balsamifera* L., *Populus laurifolii* Ledb.

Der mittlere Teil des Parkes, bestehend aus 18 auf dem Plane und in der Natur nummerirten Parzellen, bietet auch gegenwärtig dendrologisch das grösste Interesse dar. Die Parzellen von №№ 1—6 sind mit in den Jahren 1848—1859 gepflanzten höchstämmigen Bäume besetzt, die Parzellen von №№ 7—12 mit noch damals ausgepflanzten, hauptsächlich kurzstämmigen Holzarten und mit hochstämmigen Sträuchern, die Parzellen aber von №№ 13—18 sind mit niedrigen Straucharten bestanden. Teilweise ist dieses Verhältniss durch Emporwachsen von selbstausgesäten Bäumen und Sträuchern gestört, was gegenwärtig nach Möglichkeit ausgemerzt wird.

Die Parzellen № 4, № 6 und № 10 sind völlig von Nadelholzern eingenommen. Letztere besetzen teilweise ebenfalls die Parzellen № 7 und № 14. Laubholzarten finden sich in allen anderen Parzellen.

Wie in den Abteilungen A. und B., ebenso wie in den Parzellen №№ 1—18, sind im Sommer des Jahres 1925 alle Arten der Bäume und Sträucher bestimmt worden, bei Bäumen, stärker als 10 cm., sind die Durchmesser ausgemessen worden.

Um diese lebendige Sammlung besser charakterisiren zu können, wurde aus jeder Art ein mittleres Exemplar der normal entwickelten Pflanzen ausgewählt. Bei jedem derart ausgewählten Durchschnittsexemplare wurde ausgemessen: die Höhe, der Durchmesser der Stammes in der Höhe von 1,3 M. über dem Erdboden in den Richtungen von N.S. und W.E., die Höhe bis zum ersten trockenen Ast, bis zum ersten frischen Ast, bis zum Anfang der Krone, die Durchmesser der Krone in den Richtungen von N.S. und W.E., und ferner wurden die mittleren Durchmesser der Stämme und die Höhen der Kronen berechnet. Bei den niederen Sträuchern wurde nur die Höhe gemessen.

Oben angeführte Charakteristik wird in der Arbeit für jede Art besonders gegeben mit Ergänzungen, in welcher Abteilung oder Parzelle die betreffende Art sich befindet, wieviel Exemplare davon in jeder Abteilung und Parzelle und wieviel im Ganzen im Parke vorhanden sind und ob sie reife Früchte und Samen liefert.

In der Liste und an Ort und Stelle erhielt jede Art ihre ständige Nummer.

Von den in den Jahren 1848—1859 ausgepflanzten 280 Arten haben sich, wie ersichtlich aus der beigefügten Liste, 91 Arten im Ganzen erhalten. Die Nummeration erfolgte nach dem lateinischen Alphabet ihrer Benennungen.

2.

Die natürlichen Verhältnisse der Ortslage des „Alten Parkes“.

Es werden angeführt Notizen: über das Gelände, über den Boden mit einer Beschreibung des Bodenprofils, über das Klima.

Der Typus des Bodens ist ein stark podsolirter lössartiger sandiger Lehm, aufgelagert auf Löss.

Die geographische Lage des Parkes ist: 54°17' nördlicher Breite, 30°59' östlicher Länge von Greenwich, 204 Meter Höhe über dem Meeresspiegel.

Um das Klima zu charakterisiren, werden auf Seite 170-171 alle meteorologischen Elemente der Gory-Gorezkischen Meteorologischen Station für die Zeit von 1871 bis 1915 angeführt. Die Tetratherme beträgt nach Mayr 15,9°C. Die durchschnittliche Jahrestemperatur ist 4,9° (in Celsius). Die durchschnittliche Jahresregenmenge ist 529 m.m.

3.

Die Aussichten der Umwandlung des „Alten Parkes“ in einen „Dendrologischen Garten“.

Der weiland „Alte Park“, aber gegenwärtig der „Dendrologische Garten“ des Lehrstuhls für allgemeine Forstwissenschaft an der Weissruthenischen Landwirtschaftlichen Akademie in Gory-Gorki besitzt 91 Baum- und Straucharten, von den in den Jahren 1848—1859 in der Zeit des früheren, hier bestehenden, in Jahre 1863 geschlossenen, Gory-Goretzkischen Landwirtschaftlichen Instituts gepflanzten, noch erhalten gebliebenen Arten. Die Liste dieser 91 Arten ist aufgestellt mit Anführung der Nummern, der lateinische, weissruthenischen, russischen Benennung und mit den Nummern der Abteilungen bezwifentlich Parzellen, we diese Art wächst.

Zu diesen 91 Arten muss man noch 13 Arten, welche damals ebenfalls gepflanzt sind und in der Nachbarschaft des „Alten Parkes“ noch jetzt gedehn, hinzufügen. Die Nammenliste ist auch angeführt. №№: 92-104

Nach der Bestimmung aller noch erhaltenen Arten und nach der Feststellung der Ortslage, wo sie wachsen, wurde zur Pflege derselben und zu ergänzender Anpflanzung übergegangen.

Zu letzterem Zweck werden im Pflanzgarten Sämlinge und Versatzpflanzen gezüchtet welche in den Dendrologischen Garten zwecks Ersatzes unzuverlässiger Exemplare und hauptsächlich zwecks Ergänzung und Erweiterung der lebendigen Sammlung des Gartens übertragen werden. Mit diesen Arbeiten wurde im Jahre 1926 begonnen. Auf den Seiten 176, 177, 178 ist die Liste der Baum- und Straucharten, welche im Frühjahr 1926 und im Herbst desselben Jahres mit Angabe der Ortslage der Anpflanzung, des Alters der Setzlinge, des Ursprungs der Samen und der Anzahl der ausgepflanzten Exemplare angeführt.

Die vor der Bezeichnung der Pflanze verzeichnete Nummer bezeichnet die Nummer, unter welcher die entsprechende Art im chronologischen Verzeichniß des Dendrologischen Gartens eingetragen ist. Wenn die Nummer neben sich kein Abzeichen besitzt, so heisst das dass diese Art im Dendrologischen Garten fehlt und daher eine neue ist. Wenn sich bei der Nummer ein Abzeichen befindet, so bedeutet dies, dass die betreffende Art schon im Dendrologischen Garten vorhanden ist, und zwar, dass sie entweder als Ersatz eines schlechten Exemplares angepflanzt, oder, dass sie an einen anderen Ort verpflanzt worden ist, um den von ihr bisher zufällig eingenommen Platz für andere Zwecke frei zu machen. Daher bedeuten alle mit Abzeichen verschenen Nummern nicht immer Neuheiten für den Dendrologischen Garten, sondern stellen zuweilen eine Wiederholung der alten, auf Seiten 176, 177, 178 nangeführten Nummern dar.

Wie aus der letzten Liste zu ersehen, sind im Jahre 1926—35 Arten angepflanzt, darunter 23 neue Arten und 13 solcher, welche schon früher im Dendrologischer Garten vorhanden waren, jedoch entweder als Ersatzpflanzen schlechter Exemplare neu angepflanzt, oder wegen Standortswechsels nur umgepflanzt worden waren.

Auf diese Weise gab es im Herbst des Jahres 1926 schon 127 Arten im Dendrologischen Garten.

Eine solche Ergänzung und Anreicherung des Dendrologischen Gartens wird auch fernerhin Statt haben. Für die Frühjahrsanpflanzung des Jahres 1927 Sind schon mehr als 50 neuer Arten erzogen und vorbereitet worden.

4.

Eine Erforschung phänologischer Beobachtungen ist an 86 Arten von Bäumen und Sträuschen in den Jahren 1924, 1925 und 1926 ausgeführt worden.

Ausarbeitungen des schon angesammelten Materials über Fragen der Naturalisation und Akklimatisation von Holzarten, desgleichen auch über specielle Forschungen, die im „Alten Park“ ausgeführt worden sind, sollen des Weiteren in besonderen Abhandlungen vorgelegt werden.

Праф. В. І. ПЕРАХОД.

Беларускія лясы мясцовага значэння*)

(статыстычна-геаграфічны нарыс).

I.

Статыстычныя даныя аб лясох мясцовага значэння БССР і іх характеристыка. Статыстыка лясоў Беларусі мае цяпер у сваім распараджэнні вельмі нясталы матар'ял. У сувязі са зьменаю граніц, працэсам пашырэння і раянавання, статыстычныя даныя беларускіх лясоў увесь час зьмяняліся і зьмяняюцца. А таму гэта нясталасць матар'ялаў не дазваляе ўпэўніваць у тым, что зъмешчаныя ніжэй лічбы ёсьць канчатковыя і цвёрда ўстаноўленыя. Далей, статыстычныя даныя аб лясох БССР зъбираюцца дзьвёма ўстановамі: 1) Цэнтральным Кірауніцтвам лясоў НКЭ Беларусі і 2) Цэнтральным Статыстычным Бюро (Цэнтрастатбюро), дзе ёсьць аддзел лясной статыстыкі. Гэта акалічнасць, натуральна, і прычыніца тому, што дзіве крыніцы даюць падвойныя лічбы: ЦСК і НКЭ. У супраўднасці мы масм як раз такія даныя, якія належаць да розных момантаў, дзеля чаго іх цяжка раўнаваць.

За аснову мы возьмем даныя кірауніцтва лясоў, звязаныя да лічбаў ЦСК ў тых выпадках, калі першая крыніца ня будзе задавальняць.

Што да лясоў мясцовага значэння, дык трэба памянати найперш іх нядаўнє пахаджэнне, прынамсі пад гэткаю называю.

Асноўны закон аб лясох 1918 году дапушчаў магчымасць выключэння „са складу лясоў“ дрэвастанаў „мясцовага с.-г. значэння“. Гэтыя дрэвастаны, пераважна па зямельных надзелах сялян, атрымалі пазывай**) такую назову: „не-лясы“.

Лясны кодакс, з'явіўшыся на зъмену „асноўнага закону аб лясох, падзяліў усе лясы і плошчы, прызначаныя пад лесагадоўлю і ствараючыя адзіны дзяржаўны лясны фонд“.

а) лясы мясцовага значэння і б) лясы агульнадзяржаўнага значэння.

У склад лясоў мясцовага значэння павінны быті прызначаныя лясныя участкі, што ляжаць асобна ад буйных лясных масиваў, ўласнне кожучы: 1) сялянскія і грамадзкія лясы і 2) іншыя дробныя лясныя плошчы, прызнаныя нямаочымі агульнадзяржаўнага значэння.

У нас, у Беларусі, думалася перш перадаць у лясы мясцовага значэння ўсяго толькі 150 тыс. дзесяцін. Аднак, пасля, з прычыны постановы вышэйшых дырэктыйных ворганau і 2-й сесіі ЦВК-у БССР, плошча гэтая была значна павялічана (каля 3-х разоў).

*) Доклад, які зроблен быў на пасяджэнні Лясной Сэкцыі Навуковага Т-ва 18 сінішка 1926 г.

**) Гл. „Правила учета и описания бывших частных лесов“.

Даныя па акругах аб колькасці лясной плошчы, запраектаванай на перадачу і фактычна перададзенай к 1-му студзеня 1926 г., паказаны ніжэй:

А К Р У Г І	Лясоў мясцовага значэння		
	намечаных к перадачы	фактычна перададзеных	якія засталіся неперададзен.
1. Бабруйская	62.248	62.567	681
2. Барысаўская	18.649	18.458	191
3. Віцебская	43.730	42.110	1.610
4. Калінінская	45.851	44.483	1.368
5. Менская	50.011	49.428	583
6. Магілеўская	74.334	75.502	1.832
7. Мазырская	44.564	43.097	1.467
8. Аршанская	24.293	23.859	434
9. Полацкая	18.444	18.394	50
10. Слуцкая	37.818	36.944	874
Усяго па БССР. . . .	420.932	411.842	9.090

Неперададзеных лясоў мясцовага значэння налічваецца, такім чынам, 2,2% (перададзена было 97,8%).

Да вайны сялянства мела на тэй самай тэрыторыі 480.782 дзес. лясоў; аднак, калі прыняць пад увагу лясныя вучасткі, перададзеная ў зямельны фонд, дык будзем мець лічбу, значна большую за даваенай плошчы сялянскіх лясоў, бо ў зямельны фонд перададзена 408.601 дзесяціна.

Паводле даных кірауніцтва НКЭ Беларусі, лясы мясцовага значэння даюць 13% ад агульной плошчы лясоў Беларусі. Гэтая лічба ня такая ўжо вялікая ў параўнанні з Украінай, дзе лясоў мясцовага значэння 41% пры абсолютнай колькасці ў 1,4 міл. дзесяцін.

Каму перададзены ў Беларусі лясы мясцовага значэння і чые яны былі даўней, відаць з наступнай табліцы, глядзі на стар. 185:

З гэтых даных відаць, што галоўная маса лясоў м/з. знаходзіцца пад ведамам сельскіх грамад і таварыств (92,5%).

Што выяўляюць сабою лясы мясцовага значэння? Паводле дрэвастанаў іх падзяляюць на ўзор гэтага:

У абсолютных лічбах: У процентах:

I. Ігластых дрэвастанаў	274.022 дзес.	66,5%
II. Лістовых "	137.820 "	33,5 "

Гэткім чынам мы бачым пераважнасць ігластых лясоў мясцовага

Сучасныя лесакары- стальнікі	Даўнейшай прыналежнасць лясоў мясцовага значэння			У С Я Г О	
	Былыя ся- лянскія	Былыя пры- ватна-удас- ніцкія	Былыя дзяржаўныя	У абсолют- ных лічбах	% у
Сельскія грамады і та- варысты	318.415	58.774	3.983	381.172	92,5
Сельскія камуны і ка- ляктывы	565	2.365	15	2.945	0,7
Камітэты ўзаемадапамогі, РВК-ы і с/с-ы	10.007	4.397	800	15.204	3,5
Сялянне адзінаасобныя карміст.	2.785	631	—	3.416	0,8
Савецкая гаспадаркі	15	8.990	100	9.105	2,5
Разам	331.787	75.157	4.898	411.842	100

значэння, якія складаюць па БССР дэ́зве трэці ўсяе плошчы (411.842 дзесяцін).

Бязумоўна, у ігластых дрэвастанах сустракаюцца нярэдка дамешкі ліставых парод (бярозы, асіны і інш.), таксама, як і у ліставых дрэва- станах часам ёсьць ігlastыя пароды; прыналежнасць да тae цi іншай катэгорыі вырашае заўёды пануючая парода.

Для ілюстрацыі хвойных лясоў мясцовага значэння, мы зымышчаем ніжэй фотаздымак (№ 1) хваёвага пералеску на палёх Акадэміі.

1. Хвойнік на палёх Акадэміі.

Хваёвы дрэвастан, паказаны гэтым фотаздымкам, прытуліўся на схілах лагчыны, разарваны ёю напал.

Абараняючы сабою схілы ад размыву і ўтварэнняя равоў, даны дрэвастан можа лічыцца лесам мясцовага значэння, які займае „абса-
лютна-лясныя глебы“.

Прадукцыя лясоў мясцовага значэння вельмі слабая. Ліцаць, што размеж магчымага карыстаньня з гэтых лясоў на больш, як 0,22 куб. с. на адзін двор, дзе будаўлянай драўніны 0,15 к. с. і дравянай 0,07 к. с. Пры гэтым прымаещца пад увагу толькі тая колькасць двароў, якая атрымала лясы м. з. (каля 300.000).

Гадовая лесасека лясоў м. з. па плошчы ўсяго 5.460 дз., што дае каля 28% лесасекі „дзяржлесфонду“. Па масе-ж, аднак, лесасека м. з. дае ўсяго толькі 14% ад тae прадукцыі, якую мы маем з гадовай лесасекі дзяржаўнага фонду.

З прычыны бязладнай высячкі і поўнай зрэджанаасці большасці лясоў м. з. сярэдні запас на 1 дзес. у дрэвастанах, падлягаючых эксплатацыі, дае каля 12 к. с. з хістаньнем па акругах БССР ад 8 да 16 к. с.

Зрэджанаасць лясоў м. з. і іх разарванаасць (лясныя вучасткі пасобна адзін ад аднаго) можа быць ілюстравана наступным фотаздымкам (№ 2) пералеску каля г. Горак, Аршанская акругі.

2. Пералесак каля Горак (Аршанічына).

II.

Геаграфія беларускіх лясоў мясцовага значэння.

Лясы мясцовага значэння размешчаны па тэрыторыі Беларусі нераўнамерна.

Пры вывучэнні гэтага пытаньня мы згрупавалі ўсе раёны БССР у сем груп, прычым за ступень градацыі была прынята розніца у 10% плошчы лясоў м. з. ад агульнай лясной плошчы раёну.

Па акругах лік раёнаў, папаўшых у ту ю ці іншую группу, разъмяркоўваецца наступным чынам (гл. табл. на стар. 187):

З паказанага разъмеркаваньня відаць, што наормальным процэнтам (паводле Пірсона), адпаведна большаму ліку раёнаў (31), будзе 15% (ад 11 да 20).

Далей, у 80 раёнах БССР (з 100) процант лясоў м. з. не перавышае 30% і толькі ў астатніх 20 раёнах лясы м. з. даюць ад 31 да 60% ад агульнай плошчы лясоў раёну.

Пры гэтым павінна быць адзначана харектарная асаблівасць: найбольшы % лясоў м. з. прыпадае на малалесныя акругі (Калінінская, Ві-

Адміністрацыйна-гаспадарчыя акругі БССР	Групы раёнаў паводле % лясоў мясцовага значэння						
	Да 100%	11—20	21—30	31—40	41—50	51—60	Звыш 60%
1. Бабруйская	3	6	1	—	1	—	1
2. Барысаўская	8	1	—	—	—	—	—
3. Калінінская	—	—	5	3	1	1	—
4. Віцебская	1	4	2	3	1	1	—
5. Менская	—	6	4	—	—	—	1
6. Мазырская	7	2	1	—	—	—	—
7. Аршанская	2	4	4	—	—	—	—
8. Полацкая	7	2	—	—	—	—	—
9. Слуцкая	—	4	1	—	2	—	—
10. Магілеўская	—	2	3	3	—	1	1
УСЯГО	28	31	21	9	5	3	3

цебская, Слуцкая) і, наадварот, раёны з найменшым % лясоў м. з. знаходзяцца ў лясных акругах (Мазырская, Полацкая, Барысаўская).

Гэтая залежнасць разъмяшчэння лясоў м. з. ад лясістасці асабліва яўна ў такім раёне, як Стрэшынскі, дзе пры найменшай лясістасці ў 6,4% мы маєм найбольшы % лясоў м. з. (67,6%).

Пэўна, што ў некаторых раёнах БССР гэтая адваротная залежнасць ці законамернасць у разъмяшчэнні лясоў м. з. нібы сціраецца іншымі пабочнымі акалічнасцямі, якія ня былі вывучаны. Тым ня менш, агульная тэндэнцыя лясоў мясцовага значання—імкнута за лясістасцю, зъмяняючыся адваротнымі стасункамі, ясна.

Для ілюстрацыі пакажам, трывмоючыся мэтаду зъмен, шэраг роўнажных даных.

Раёны БССР.	Лясістасць:	Процант лясоў м/з:
1. Расьнянскі	7,8%	58,52%
2. Крычаўскі	18,1 "	44,47 "
3. Шкловскі	17,2 "	35,14 "
4. Жлобінскі	17,8 "	23,31 "
5. Аршanskі	20,1 "	17,66 "
6. Чэрвенскі	28,3 "	16,89 "
7. Асілавіцкі	30,4 "	11,80 "
8. Клічаўскі	41,0 "	7,32 "
9. Свіслацкі	45,2 "	4,51 "
10. Барысаўскі	52,8 "	2,16 "

Два шэрагі лічбаў, выпісаных для 10 раёнаў БССР, ілюструюць адваротную залежнасць: пры павялічэнні лясістасці раёну змяншаецца $\%$ лясоў мясцовага значэння.

Прычына гэтай залежнасці ў тым, што, згодна*) артыкулу 5-га Ляснога кодаксу БССР, у склад лясоў мясцовага значэння выдзяляючыца лясныя вучасткі, разъмешчаныя „водалек ад буйных лясных масываў“.

Буйныя-ж лясныя масивы БССР знаходзяцца ў акругах і раёнах лясістых; а ў малалесных раёнах, дзе няма буйных масываў, дзе лясы раскіданы паміж угодзьдзяй с.-г. карыстаньня (лугі, паҳаць) дробнымі кавалкамі—гайкамі, дзе разымер лясных дач невялік—наглядаюцца і наглядаліся раней даныя для утварэння катэгорыі „лясоў м. з.“.

Пры меншай лясістасці і большым $\%$ с.-г. угодзьдзяй, узынікае прычына для драблення лясоў і стварэння дробных лясных вучасткаў, разъмешчаных „водалек ад буйных лясных масываў“.

У звязку з гэтым па лясістых раёнах БССР, дзе працэс разъвіцця с.-г. дзейнасці будзе расыці шпаркім тэмпам, мы будзем наглядаць і працэс дыфэрэнцыацыі лясоў і адшчаплення ад іх тэй катэгорыі лясных вучасткаў, якой цяпер уласцівы тэрмін „лясоў м. з.“.

Вывучаючы стасунак плошч малалесных раёнаў, мы гэтым самым пазнаём будучыну тых раёнаў, дзе $\%$ лясістасці высок.

У сучасны момант геаграфічнае разъмяшчэнне лясоў м. з., выяўленае намі ў $\%$ ад агульнай лясной плошчы раёну, наглядна ілюструеца гэтка картаграмаю (гл. „картаграмму лясоў мясцовага значэння“).

Даныя картаграмы наглядна паказваюць сувязь паміж лясістасцю і $\%$ лясоў м. з.: у Мазырскай акрузе, дзе найбольшы процент лясістасці, найменш лясоў мясцовага значанья.

*) Лясны кодакс БССР, прыняты 2-й сесіяй ЦВК саветаў VI склікання 15 ліпеня 1924 года.

Ф. В. ЛЮНГЭРСГАҮЗЭН.

Да пытаньня аб пастаноўцы курсу беларусазнаўства ў вышэйших навучальных установах БССР.

У час рашучай „пераацэнкі цэннасцяй“ амаль што ўса ўсіх галінах нашага жыцця і вышэйшая школа таксама трапіла ў агульны віхор здаўнення. Аднак, ломка яе старога бытуту яшчэ не скончана; тут яшчэ не знайшлі праудзівага шляху, што да будаўніцтва школы на новых пачынаньнях. Але ў шуканьях яшчэ недасьледжаных спасабоў кожная спроба павінна быць заўважана і вялікая, і малая, і ўдалая, і няўдалая—як прэцэдэнт; тут кожная думка, лягічна ўгрунтаваная, можа мець сваё значанье. Дзеля гэтага я і хочу падзяліцца з чытачом некаторымі сваімі думкамі, даўно выпеставанымі, па пытаньню, якое, здаецца мне, мае для нашай школы бягучы і актуальны інтарэс.

„Я буду выхадзіць у маіх разважаньнях з прыватнага прыклада—жыцця нашай С. Г. Акадэміі; атрыманыя выгады лёгка будзе абагульніць альбо адпаведным чынам дапасаваць да другога падобнага выпадку“.

У навучальным пляне Акадэміі адзначаецца асобны курс „Беларусазнаўства“. Займаючысь ім студэнт вывучае беларускую мову, літаратуру і, часткаю, гісторыю. З прычыны таго, што выхаванцы Акадэміі ў сваёй абсолютнай большасці будуць потым працаўцаць у ўмовах беларускай рэчаіснасці, канечная патрэбнасць для іх гэтага курсу з'яўляецца бяспрэчнаю. Пытаньне для мяне ў іншым,—што ўласне трэба разумець пад „беларусазнаўствам“, як такім, які зъмест у сапраўднасці павінен адпавядаць гэтай назве? Паспробуем у гэтым разабрацца.

Акадэмія мае на мэце не толькі агульную падрыхтоўку новага кадру агрономаў, лесаводаў, землеўпарадчыкаў і меліаратараў, але і выхаваньне гэтых працаўнікаў, прыстасоўваючы іх да мясцовых беларускіх умоў. Примаючы-ж пад увагу, што старонка наша адмяняеца цэлым шэрагам асаблівасцяй—і з боку сваёй прыроды, і гістарычнага мінулага, і этнографічнага складу насельніцтва, і яго эканамічнага стану,—відаць, што ўмовы гэтая ў значнай меры самабытны. Умовы гэтая адбіваюцца на толькі з таго ці іншага боку на сельскай гаспадарцы, якая непасрэдна щікавіць будучага практика, але і на ўсім укладзе мясцовага бытуту, праяўляючыся між іншым у песьнях беларускіх, і ў думах народных, і ў паэтычнай творчасці. Адным словам, умовы гэтая сумарна вызначаюць сабою тое ablічча старонкі, які ў сучасным землязнаўстве завеща „крайвідам“. Адгэтуль сам сабою вызначаецца той круг патрабаванняў, які павінен прад'явіць сабе кожны ўдумчывы працаўнік, рашыўшы аддаць свае здольнасці на служэнье бацькаўшчыне.

Ён павінен азнаёміцца з будоваю паверхні нашай старонкі, з яе араграфіей і гідраграфіей, з яе геалагічна будоваю і мінульым, што так моцна адбілася на ўсім ablіччу Беларусі. Ёму павінны быць вядомы і нетры яе і ўся разнастайнасць глеб яе палёў, лугоў і лясоў. Ён павінен разумець кліматычныя асаблівасці свае старонкі, быць знаёмы з яе

флёраю і фаўнаю. Архэалёгія і гісторыя Беларусі, промыслы і заняткі насельніцтва, яго эканамічнае становішча—павінны быць вывучаны імія менш дасканала. Толькі заўладаўшы гэтымі ведамі, будучы практик здолее стаць ня толькі рамеснікам у сваёй вузкай спэцыяльнасці, але і яе гаспадаром, тварцом і сапраўдным грамадзкім працаўніком.

Пытаю цяпер—ці можа студэнт набыць вышэйпаказаныя веды з курсу „Беларусазнаўства“, што цяпер выкладаецца? Вядомая реч, не, бо курс гэтых ахапляе сабою толькі частку і, прытым, нязначную частку закранутых вышэй пытанняў. Даёлі гэта гэта магае да іншых навуковых дысцыплін навучальнага пляну Акадэміі. Зазвычай тут кожная катэдра вядзе дасыледчую працу і, часта-густа, праца гэтая магае пэўныя краязнаўчы ўхіл. Больш таго, у самым працэсе выкладання разъбіраецца часам той ці іншы мясцовы матар'ял і прыводзяцца даныя, якія маюць бяспрэчна краязнаўчае значаньне. Само сабою зразумела, што, напрыкаад, батанік да слова падкрэсліць ту ю ці іншую асаблівасць нашай флёры, заалёг, калі сълед, адзначыць пашыранасць у нас тых ці іншых хараўтарных форм, кліматалёг скажа што-небудзь цікавае і карыснае пра наш клімат і г. д. і г. д.

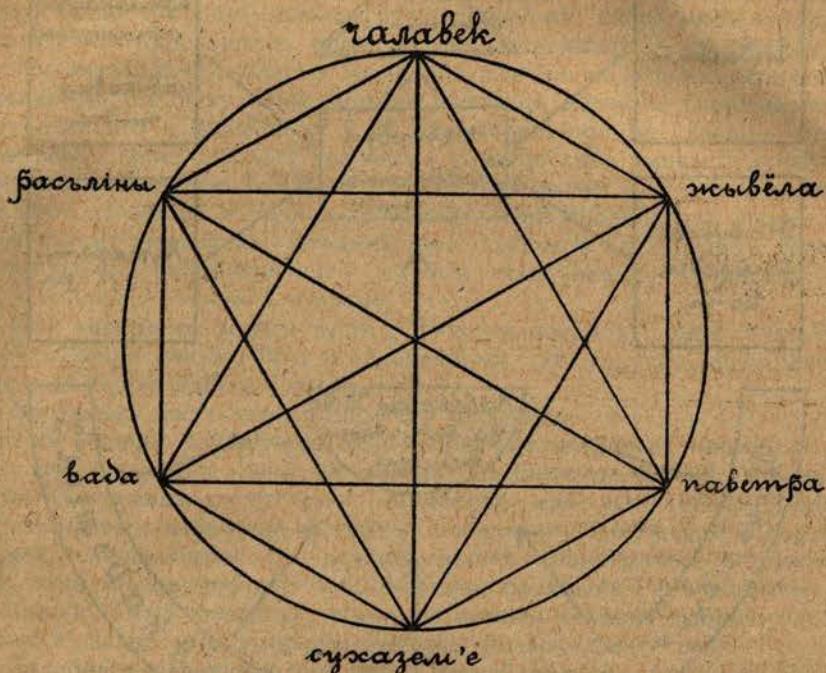
У некаторых выпадках даюцца нават і больш цэльныя нарысы, прысьвечаныя вывучэнню Беларусі. Так, мінэралёг канчае практичныя заняткі са студэнтамі вывучэннем карысных выкапней нашай старонкі; так, геалёг дае ў заключэнні свайго курсу нарыс геалёгіі Беларусі... Энайдуцца і іншыя аналагічныя прыклады. Але я ізноу пытаю, ці адпавядаюць здабытыя студэнтам такога роду веды акрэсленаму вышэй кругу патрабаванняў? І зноў-жа гатовы адказ—не! Ужо адно тое, што ў Акадэміі ёсьць чатыры факультэты з рознымі для кожнага з іх навучальнымі плянамі і праграмамі; значыцца, далёка ня ўсе курсы зьяўляюцца для студэнтаў агульнымі і, тым самым, часткай таго ці іншага краязнаўчага матар'ялу аўтаматычна выпадае з сферы вывучэння тым ці іншым асобным студэнтам. Далей, краязнаўчы матар'ял бывае ўкраплен у той ці іншы курс больш-менш выпадкова, чаму праста можа ўсьлізнуць ад увагі студэнта. З таеж прычыны, што гэтыя разнастайныя і абасобленыя звесткі набываюцца студэнтам на працягу 4-х гадоў яго прафесійнага вывучэння ў школе, яны лёгка выходзяць з памяці. Галоўнае ж тое, што стракатая мазаіка па асобных зацэляўшых у памяці адрыўкаў вед пра беларускі клімат, глебу, флёру і г. д. не дая яшчэ а ніякага реальнага ўяўлення ў школе, яны лёгка выходзяць з памяці адногу ці яе асобных краін, напрыклад' тых, дзе потым трэба будзе маладому чалавеку працаўаць. Іншая справа, каб усе паасобныя веды аб нашай старонцы былі сабраны ў адзін цэльны комплекс, каб яны былі спаяны ў адно агульнае і ўладжанае цэлае. Аднак-жа і гэткае падвядзенне паказаных вышэй даных, як такое, было-б яшчэ яўна незадавальняючым. Звычайнае падвядзенне і систэматызацыя наших вед аб старонцы можа даць толькі лішоны жыцьця і дынамікі мазаічны адбітак яе, бяз унутранага глыбокага ў ім сэнсу. Гэты сэнс і значаньне малюнак жыцьця старонкі набывае толькі тады, калі ўсе складаючыя яго элементы будуць апрацованы тым асобным мэтадам узаемаадносін, які так хараўтаран для сучаснага землязнаўства.

Апрацованы гэткім чынам комплекс вед аб старонцы і будзе беларусазнаўствам у ўласным сэнсе гэта гэта слова, г. з. дысцыплінаю геаграфічнага парадку.

Каб вытлумачыць гэтую думку, я даэволю сабе прывясьці (мал. 1)

Схэма праф. В. П. Сямёна-Цянъшанскага.

Выводныя сывята і цяплыні сонца.

Асноўныя абалонкі зямлі.

вельмі добрую схему праф. В.П. Сямёна-Цянъшанскага*). Яна наглядна ё выразна паказвае тыя просторавыя ўзаемадносіны розных жыццёвых элемэнтаў старонкі, тую лягічную ўзаемасувязь паміж іх (на рэсунку паказана простымі лініямі), пазнаныне якіх толькі і можа даць поўнае аб ёй (старонцы) прадстаўленыне.

Беларусазнаўства ў даным разуменіні і зьяўляецца тэю навуковаю дысцыплінаю, увядзеніе якой у праграмы ВНУ-оў нашай рэспублікі выклікаецца як ужо раней выказанымі меркаваннямі, гэтак і ўсёю абстаноўкаю бягучага моманту.

Перайду цяпер да другога пытання, пытання аб тым, якім чынам можна было-б правесыці гэты курс у жыццё. Ясна, што пры першай-жа спробе ўкладання гэтага курсу мы сустрэнам шмат сурэзных перашкод. „Беларусазнаўства“ выяўляе сабою дысцыпліну, яшчэ зусім неаформленую, яшчэ ня выкаваную, як іншыя, доўгімі творчымі натугамі многіх дасьледчыкаў. Гатовага прымерніку ў відзе друкаванага падручніку мы зусім ня знайдзем. І сама сабою паўстае пытанье,—адкуль-жэ здабыць патрэбны для ўкладання курсу фактычны матар'ял? Як стварыць тую лябараторию, ці майстэрню, дзе маглі-б выковываюцца патрэбныя нам падагульненіні і выводы?

Я рысую сабе наступную схему (мал. 2 гл. на стар. 192). Кожная катэдра Акадэміі вядзе, казалі мы, дасьледчую працу па сваёй спэци-

*) Праф. В. П. Семенов-Цянъшанскі: „Что такое география“. Известия Русского географического О-ва, т. 6-й, вып. 9.

Схема падыходу фактычнага матар'ялу для складаньня курсу
Беларусазнаўства

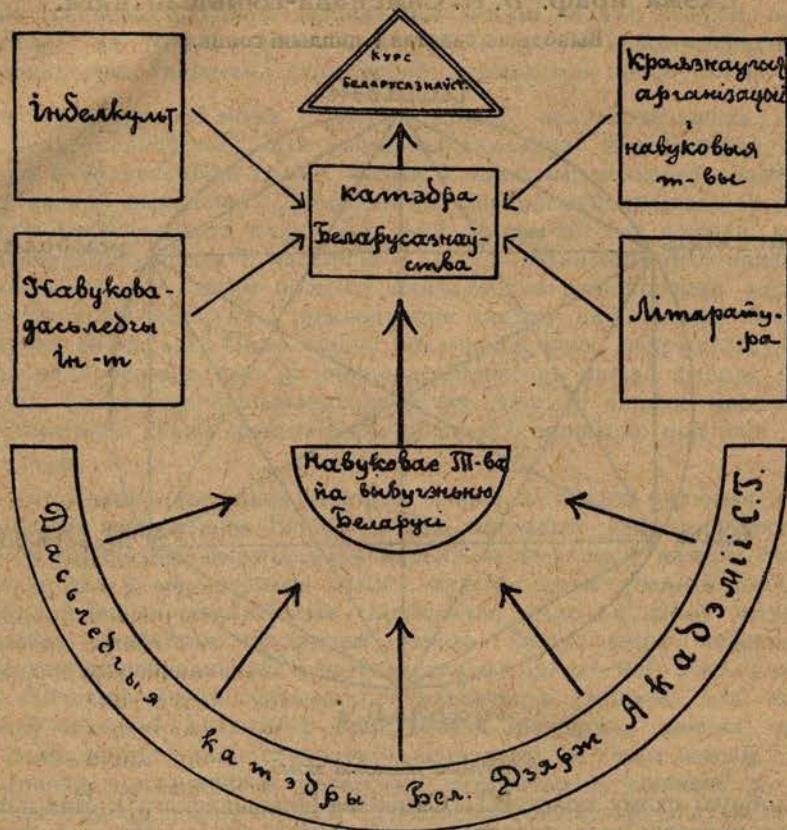

Схема паступлення матар'ялу для складаньня курсу
Беларусазнаўства

яльнасьці. Здабыты імі фактычны матар'ял съцякаецца ў Навуковае Т-ва па вывучэнню Беларусі, дзе выліваецца ў форму тых ці іншых дакладаў, паведамленняў, дэмантрацый друкаваных артыкулаў. Адгэтуль, з Навуковага Т-ва, сыры матар'ял паступае для далейшай апрацоўкі ў спэцыяльнную геаграфічную лябараторию—у катэдру Беларусазнаўства. Само собою зразумела, што сабранага такім чынам матар'ялу будзе яшчэ мала. Гэты дадатковы матар'ял павінен будзе зьбірацца з належных літаратурных крыніц, ад Інбелкульту, ад Цэнтральнага Дасыльедчага Інстытуту, ад розных краязнаўчых таварыств і іншых аналагічных паводле іх задач арганізацый і ўстаноў, з каторымі катэдра павінна будзе наладзіць шчыльную сувязь. У краязнаўчую працу, у тэй ці іншай форме і ступені, можа быць уцягнута студэнцтва; лічу што і катэдра сама па сабе павінна будзе выявіцца з гэтага боку.

Увесе гэткім чынам здабыты фактычны матар'ял будзе прадстаўляць сабою геаграфічную сырому, падлягающую належнай апрацоўцы. Падвядзенне, систэматызацыя і канцэнтрацыя здабытага матар'ялу, яго пэўная крытычная праверка, яго фільтрацыя, выдзел і крышталізацыя найбольш важных і харарактарных даных, вытлумачэнне ўзаемасувязі апошніх—

вось асноўныя задачы нашай геаграфічнай лябараторыі. У выніку яе працы з'явіцца стройны курс Беларусазнаўства, сугучна разьвіты ўва ўсіх сваіх аддзяленах, спаяны ў адно цэлае мэтадам узаемаадносін. Я ўпэўнен, што гэткі суцэльна звязаны курс, які-б рэльефна адбіваў жыцьцё нашай старонкі, павінен прыцягнуць да сабе ўвагу вучнёўскай моладзі. Гэты курс здолеет, перш за ўсё, асьвяжыць і замацаваць у памяці студэнта раней набытыя ім веды і праліць на іх новае асьвятленне. Ён дапаможа студэнту лепш уцяміць ім самым абраную спэцыяльнасць і падштурхне яго к далейшаму ў ёй паглыбленьню. Ен дасыць студэнту магчымасць лепш і больш усебакова ўцяміць сабе ўмовы будучай працы ў тэй ці іншай акрузе Беларусі і належным чынам да іх падрыхтавацца. Гэты курс азнаёміць студэнта і з мэтадалёгіей краязнаўчай працы. Дэякуючы гэтаму выхаванцы Акадэміі, раз'ехаўшыся на гарадох і сёлах нашай рэспублікі, папоўняць яшчэ слабыя сілы наших краяведаў, удыхнуць у іх новае жыцьцё і энэргію.

Для спробы-ж, хоць я зусім упэўнен у посьпеху, гэты курс можна было-б аб'яўвіць покуль што неабавязковым. Я ўпэўнен, што вячэрняя аўдыторыя будзе набіта бітком...

Застаецца яшчэ адно і апошніе пытанні.

Тыя задачы, што стаяць перад будучаю катэдраю, настолькі неаб'ятны, што, вядомая рэч, ня могуць выконвацца аднэю асобаю, які-б шырокі съветагляд яна ні мела. Думаецца мне, што катэдре Беларусазнаўства павінен займаць **каляктыў** некалькіх навуковых працаўнікоў Акадэміі, спэцыялістых па розных галінах тэарэтычных і прыкладных ведаў, якія маюць пэўную краязнаўчую практику і геаграфічны ўклад мысленія. Гэткі каляктыў, шчыльна спаяны агульнаю кіруючай ідэей, змог-бы кіраваць усім жыцьцём катэдры беларусазнаўства.

Падобным чынам магло-б быць пастаўлена беларусазнаўства і па іншых ВНУ-х. Пры гэтым даны праект зусім ня робіць лішнім існаванье асобных катэдр беларускай мовы, літэратуры, гісторыі і інш. там, дзе гэта патрэбна.

Я глыбока ўпэўнен у tym, што выказанныя мною думкі зусім не ўтапічны і што зробленая ў паказаным кірунку спроба дала-б добрыя вынікі.

Рэспубліка наўжывае кадр лепш, чым цяпер, падрыхтаваных да мясцовых умоў працаўнікоў; краязнаўчы рух шпарка пойдзе ўперад па шляху свайго далейшага разьвіцця і паглыбленьня.

М. М. ГАНЧАРЫК.

Беларускія назовы расьлін.

1.

Беларускі народ, звязаны непасрэдна з прыродай аснаўным сваім заняткам сельскай гаспадаркай, з даўных часоў мае даволі знаёмства з расьлінным мірам, яго акаляючым. І расьліна, не говорачы аб сельска-гаспадарчай, з цягам часу глыбока прасякнула ў быт беларуса, заняўшы у ім некаторае, даволі выразнае месца, як і ў самой народнай лірыцы даволі месца адведзена васьпеванню расьліны. Расьліна дапамагае яму утварэнню некаторых прыгод эстэтычнага парадку; ён убірае сваю хадзіну не толькі ў летку але і ў зімку, ён ей аздабляе і вонкі выгляд сваей хадзіны, свайго двара. Невялічкія гародчыкі зазвычай сустрэць пад вонкамі хадзін па нашых вёсках і асабліва па засыценках, з стройнымі кустамі юргіны, мальвы, касачоў, боцікаў, гваздзікоў і інш. Цэлы шэраг народных абрадаў, нават съят щыльна звязаны з расьлінай, як купальскія абрады, свята зеляніны—Сёмуха з пасадкай маю, заплятаннем бяроз, пусканьнем вянкоў на ваду і шэрагам іншых. А беларуская народная медэйцына і знахарства, амаль поўнасцю звязана з расьлінай. Усё гэта съведчыць на сколькі блізкае дачыненьне мае беларус да расьлінага міру, не здарма ў сваей міфалёгіі ён часам нават адушаўляе расьліну, уяўляе яе здольнай адчуваць чалавечча гора. Усё гэтае дае права мяркаваць, што гэтае знаёмства беларуса з расьлінным мірам па-вінна знейсьці адбітак у тых назовах, якімі ён розыніць адну расьліну ад другой, што і па сутнасці аказваецца правідловым. Асабліва-широкая разьвіцьцё у ранейшыя часы знахарскай медэйцыны ў беларускай вёсцы, знаходзячыся ў руках спэцыяльна адданых гэтаму людзей бабулек—знахарак, знайшло найбольшы адбітак такога знаёмства з расьлінай у беларускай народнай яе назове. Валасень, падучнік, вераднік, зубнік, парушэнец, скучанік, залатушнік, касталом і цэлы шэраг іншых народных назоў расьлін паходжэньяне якіх бязсупрэчнае, як і такія назовы як сардзечнік, любчык, любіста, граднік, грымотнік і інш съведчыць аб сваім знахарскім паходжэнні.

Другія по колькасці месца, займаюць назовы звязаныя з выглядам самой расьліны, альбо лісця, красак, насення і інш. прыкладам: пазёмка—(*Fragaria Vesca L.*) съяцяло съцелецца па зъямлі, панікніца—(*Geum rivale, L.*) дзякуючы панікнутым краскам, боцікі—(*Aconitum Napellus, L.*), краскі вельмі падобны да башмака (боціка) званкі—(розныя адмены *Campanula*). Краскі падобны на званок, мячэунік—(*Turpha latifolia, L.*) лісты падобны на меч, сітнік, сіт—(*Juncus conglomeratus, L.*) съяцяло сітаватае, мучанічнік—(*Arctostaphylos Uva ursi Spr.*) мучаністы плод і інш.

Затым ідуць назовы, звязаныя з некаторымі асаблівасцямі альбо ўласцівасцямі расьліны альбо паасобных яе частак, прыкладам:

прыгаўка—(*Impatiens Noli tangere*, L.) съпелы плод крыху съціснуты з сілай вікідвае насеньне (выпрыгвае насеньне), **расічка**—(*Alchemilla vulgaris*, L.) доўга тримае на лісьцях вылучаную праз лісьця воду (гідатоды), якая прымаецца звычайна за расу, **зялезнік**—(*Equisetum silvaticum* L.) памылкова, праўдзіва—(*Equisetum hyemale* L.) дзякуючы, зялезнай жорсткасці съцябла, які ужываецца на паліроўку дрэва, **жыламосьць**—(*Lonicera Hystoleum*, L.) крапкія жылачкі, **грамні**, **званец**—(*Alectorolophus major*, Rchb.) съпелая расьліна, закранутае чым небудзь альбо ад ветру „зьвініць“, „грыміць“, **зубраўка**, **зубрава трава**—(*Hierochloa odorata*. Wah.) харч зубраў Белавежскай пушчы, і інш.

Пахаджэнныне народных назоваў расьлін можна яшчэ вызначыць наступныя:

Назовы звязаныя з атрутнасцю расьліны, яе смакам, пахам, прыкладам: **смародыня**—(*Ribes nigrum* L.) аддае асаблівым пахам смуродзіць, **ваўкабойнік**—(*Aconitum Anthora* L.), **мышабой**—(*Aconitum lasiostomum* Rch), дзякуючы сваёй атрутнасці ужываючца на атруту ваўкоў і мышэй, **кісьлец**, **кісьлянка**—(*Oxalis Acetosella* L.) кіслая на смак, **дурнап'ян**, **дурэц**, **чортаў агуречнік**, **шалей**, **шалянец**, **дурман**—(*Datura Stramonium* L.) дзякуючы сваёй атрутнасці дурманіць, шаляніць, зачым чортаў, бадзяк; **дурніцы**, **галаваболь**, **п'янішніца**, **балагалоўнік**—(*Vaccinium uliginosum* L.) памылкова прыпісаны атрутная дзейнасць, якая вызывае ў іншымі расьлінамі, якія растуць па сусецтву, як *Ledum palustre* L., ядавітая дзейнасць паху якой дае адчуванье у часе збору ягад *Vaccinium uliginosum*; **мята халодная**—(*Mentha piperita*, L.) дае халоднае адчуванье на языку пры жаваньні лісьцяў, і інш.

Назовы ад месца росту расьліны: **пяшчанка**—(*Herniaria glabra* L.) расце на пескавых мясцінах; **парэчкі**—(*Ribes nigrum* L. і *R. rubrum* L.) растуць па ўзрэчку; **праlesкі**—(*Neratrica triloba* Chaix, *Anemone nemorosa* L.) растуць па пералесках; **дуброўка**—(*Anemone silvestris* L., *Geranium Silvaticum* L. Ger. *sanguineum* L.), растуць па дубровам, пералескам; **пажарник**—(*Trifolium spadiceum* L.) **гарнік**—(*Arnica montana* L.) растуць на барвых пажарышчах, выгарах, (апошняя яшчэ мае назову **баравы гваздзік**); **багно, багун, багульнік**—(*Ledum palustre* L.) расце па багну, і інш.

Назовы ад колеру расьліны, лісьцяў, красак і інш. **Ясакар**—(*Populus nigra* L.) ясны карой; **сівец**—(*Nardus stricta* L.) у часе касьбы сівы колер; **трыцвет**—(*Viola tricolor* L.) краска трох кляровая; **сямёнова кроў**, **зячча кроў**—(*Hypericum perforatum* L., *Hyper. quadrangulum* L.) чырвона-крывавы колер, соку расьцёртых красак, **жайтушнік**—(*Ranunculus repens* L.), **жайтуха**—(*Erysimum cheiranthoides* L.), **жайточнік**—(*Senecio Viscosus* L.), жоўты колер красак, і інш.

Назовы ад часу роста, красаванья, пасыпванья расьлін:

Раннік—(*Viola canina* L.) цвіце рана вясной **купальнік**—(*Arnica montana* L.), **купалка**—(*Erigeron acer* L.) цвітуць ля купальня (23 чэрвеня) **ярыца**—(*Secale cer. var. multicaule*) яравое, каб адрозыніць ад азімага.

Назовы ад лягенд, паданніяў гульняў у якіх памінаецца, альбо прымае удзел расьліна: прыкл. **ключыкі** св. Пятра і Паўла, зельле насывенчай маткі, божжая ручка, чортава ручка, **Аўдульнік**. (Ан.) **Андрэяўская трава**, богава кресялка і інш.

Назовы перайшоўшыя з чужаземных моў: **томка**—(*Melilotus officinalis* Desr) ад німецкага Tonkakrant (Дэмб) **томка**—(*Anthoxanthum odoratum* L.) ад чэшскага Tomka. (Ан.). **Кроўнік**—(*Chelidonium majus* L.) ад німецкага Blutkrank (сапсутая кроў), **шувар**—(*Calamus aromaticus* L.) ад польск. „Szuwar“, **белаквят**—(*Leucanthemum vulgare*, Lam.) літаральны пераклад лацінскага Leucanthemum. і інш.

Назовы ад гаспадарчага скарыстаныя расъліны; хварбідла—(*Genista tinctoria* L.) ужываецца на абфарбоўку тканіны, хамутнік—(*Turfa latifolia* L.) лісьця ідуць на пляценыне хамуціны (частка хамута) і іншыя.

Апрача паказанага паходжэння назоў расълін мы сустрэнім шэраг такіх, паходжэння якіх нам застанецца не зусім зразумелым як прыклад. мір—(*Galium verum* L.) хабер—(*Centaurea Cyanus* L.), далая—(*Erigeron acer*, L.), корбач—(*Nicotiana rustica* L.), пінавей—(*Mentha*), даршча—(*Lycopodium annotinum* L.) і інш.

Часам у розных мясыцінах Беларусі і нават у аднай і тэй-жа, розныя адзнакі расъліны кладуцца у падставу яе назовы, зачым збор матар'ялу народных назоваў, даець для аднай і тэй жа расъліны цэлы шэраг назоў. Як прыклад, можна прывесці назовы для *Veronica officinalis* L., для якой рознае медзіцынска-знахарскае яе скарыстаныне утворыла наступныя народныя назовы: съцялуха (Маг.), съцілаха (Маг.), станоўнік (Віл.), сухотнік (Фед.), парушэнця жаноччы (Гродз.), раквіда (Гродз.), уразынік (Гродз.), альбо для *Silene venosa* Asch. назовы ад некалькіх адзнак самой расъліны, як ландыш белы (Віт.), лускаўка (Гродз.), скрыпушка (Мен), званец (Гродз.), звончык (Маг.), ласкаўка, ласкавіца, лускаўка, лускавіца (Фэд.) лусынец, калетнік (В. Л-кі) і шэраг іншых прыклад. Альбо у аснову назовы некалькіх расълін кладзецца якая небудзь адна адзнака, чаму адна народная назова для некалькіх расълін, прыкл. адзнака жоўтага колеру красак для *Ranunculus repens* L., *Erysimum cheiranthoides* L., *Senecio viscosus*, альбо адзнака росту на лясных пажарышчах, для *Trifolium spadiceum* L., *Arnica montana* L., *Calamagrostis silvatica* DC. і інш. Вусная передача па патомках назоваў утворыла і шэраг памылак і асабліва гэтыя памылкі трэба аднесці да назоў якія не звязаны з не-пасрэднымі адзнакамі самой расъліны. Прыйклад прыводзіўся ужо для *Equisetum silvicum* L., і інш.

Няможна сказаць каб да гэтага часу праца па збору народных беларускіх назоваў была на належнай вышыні. Калі не лічыць Аненкова, Дэмбавецкага, і Федароўскага, матар'ял сабраны іншымі аўтарамі, насіў у большасці выпадковыя характеристар. І той матар'ял які да гэтага часу меўся быў раськідан па розных энтынаграфічных зборніках і слоўніках. Прыйгэтым я падаю сабраны у кучу і систэматызаваны матар'ял беларускіх назоваў расълін, які меўся у нашай літаратуры*), а гэтак-же матар'ял які меўся у мяне па Чэрвеншчыне, Аршаншчыне і Старадубскаму павету ранейшай Чарнігаўской губ.

Далейшы збор такога матар'ялу павінен стаць актуальным заданнем наших краязнаўчых арганізацый, бо разам з съмерцю і з зынк-навеннем бабулек знахарак, гэтых лепшых народных знаўцоў нашай флёры, паступова сыйдуць у магілу і народныя назовы расълін якія для нас маюць бяспрэчную каштоўнасць.

*). За адсутнасцю у наших бібліятэках я не мог скарыстаць *Tyszkiewicz—Opisanie powiatu Borysowskiego*, дае прыводзіцца невялікі матар'ял па народных назовых расълін Барысаўшчыны а гэтак-же артыкуу: „*Ludzie i kwiaty*“ друкаваны у „*Wisle*“, з матар'ялом народных назоваў расълін Гродзеншчыны сабраны Э. Ожэшкавай, аб якім падае В. Л-кі (Крывіч. № 4—1923 г.).

Сыпіс скарыстанага матар'ялу:

1. Аненков Н. Простонародные названия русских растений. Москва 1858 г.
 2. Аненков Н. Ботанический словарь. С.-П.-Б. 1878 г.
 3. Дембовецкій А. С. Опыт описания Могилевской губ. т. Могилев 1884 г.
 4. Добровольскій. Смоленский областной словарь, Смоленск 1910 г.
 5. Носович И. И. Словарь белорусского наречия. С.-П.-Б. 1870 г.
 6. Рытов М. В. Лекарственные растения т. I и II.
 7. Federowskiego M. Lud Białoruski na rusi litewskiej. Kraków 1897 г. т. I.
 8. В. Л-кі. Матар'ялы да беларускага зельніка—часоп. „Крывіч“ № 4 верасень-каstryчнік за 1923 г.
-

Скарачэнъне назоваў і іменъняў.

Маг.	—	б. Магілеўская губ.
Мен.	—	„ Менская „
Віл.	—	„ Віленская „
Віт.	—	„ Вітэбская „
Гродз.	—	„ Гродзенская „
Ков.	—	„ Ковенская „
Мсьцісл.	—	„ Мсьціслаўскі павет
Смал.	—	Смаленская губ.
Белав. пушч.	—	Белавежская пушча
Стараад.	—	Стараадубскі павет, быўш. Чарнігаўскай губ.
Бел. Сл. Нас.	—	Белорусский Словарь Носовича
Ан.	—	Аненкаў
Дэмб.	—	Дэмбавецкі
Дабр.	—	Дабравольскі
Рыт.	—	Рытаў
Архіў Г.-Г.З.І.	—	Архіў Горы-Гарэц. Земляроб. Інстытуту
Раг.	—	Раговіч
Лад.	—	Ладыгін
Тар.	—	Тарачкоў
Vied.	—	Wiedaman

Крауз.	—	Краўзе
Бош.	—	Бошняк
Зем. Газ.	—	Земледельческая газета
Рус. Вес.	—	Русский Вестник
Пабо і Чал.	—	Пабо і Чалоўскі
Фэд.	—	Федароўскі
Ган.	—	Ганчарык

Увага. Скарочаная назова мясцовасці зъмешчана усьлед за народнай назовай расьліны, паказвае к якой мясцовасці гэтая назова адносіцца. У косях дадаецца скарочанае прозывішча аўтара, які прыводзіць гэтую назову. Назовы сабраныя Федароўскім адносяцца да аколіц Ваўкаўскага, Слонімскага і Саколак, а сабраныя В. Л-кім к Лепельшчыне, Даісеншчыне і частнай б. Пружанскаму павету Гродзеншчыны.

I.

Spermatophyta — растения семянные или цветковые:

Отд. I. Angiospermae — растения скрытосемянные.

Кл. I. Dicotyledoneae — растения двухсемядольные.

Подкл. I. Dialypetalae — раздельнолепестные.

Ranunculaceae — Лютиковые.

1. Aconitum Anthora L.
волкобойник	Ваўкабойнік Маг. (Ан)
2. Aconitum Napellus L.
бороц реповидный	Бодкі-Мен (Ган) барчак (В. Л-кі)
3. Aconitum lasiostomum Rehb. Мышабой (В. Л-кі)
(A. Lycocotonum Jacq., A.
pallidum Rehb.)
Борец волчий	Мышабой (В. Л-кі)
4. Anemone ranunculoides L.
ветреница лютиковая	Казялец-Смал. (Ан), казарост жоўтая-
Гродз. (Ан), пянікніца-Маг. (Ан), кура-
сьлеп жоўты-Маг. (Дэм)
Дуброўка, (в. Л-кі) кураслеп-Мен (Ган),
курыная съляпата-Маг. (Дэм)
5. Anemone silvestris L.
ветреница лесная	Казадрост-белая-Гродз. (Ан), курасльеп-
Мен. (Ган), курасльеп-Маг. (Дэмб), бе-
лая пралескі, бел. пралесачкі (Фэд),
пралеска (В. Л-кі)
6. Anemone nemorosa L.
ветреница дубровная	Сончык Гродз. (Ан), казінае масла, кур-
чаньнік, булдоўнік Маг. (Ан)
Чараквет (В. Л-кі)
7. Anemone Pulsatilla L.
(Pulsatilla vulgaris Mill.)	Эбанэчкі-Гродз. (Ан), казёлка-Гродз. (Ан),
лілейка, лілія-Гродз. (Ан), межперстніца-
Маг. (Ан. Дэмб), горлікі-Гродз. (Ан),
ворлікі-(Бел.-сл.-Нас.)
8. Adonis vernalis L.
желтоцвет весенний	Казялец-Смал. (Ан), лотась-Мен (Ган)
нюнькі-Белар. (Ан), лота-Стараф. (Ган)
9. Aquilegia vulgaris L.
водосбор обыкновенный	лопух-Маг. (Дэмб), жоўты курасльеп-
Смал. (Дабр), лапушок, лопух-Смал.
(Дабр), мядзьведжа лапка-Смал. (Дабр.)
Жыгунец-Маг. (Ан)
10. Caltha palustris L.
каужница болотная	Казялец-Смал. (Ан), лотась-Мен (Ган)
нюнькі-Белар. (Ан), лота-Стараф. (Ган)
11. Clematis recta L.
ломонос прямой	лопух-Маг. (Дэмб), жоўты курасльеп-
Смал. (Дабр), лапушок, лопух-Смал.
(Дабр), мядзьведжа лапка-Смал. (Дабр.)
Жыгунец-Маг. (Ан)
12. Clematis integrifolia L.
ломонос цельнолистный	Апавойнік (В.-Лкі)
13. Delphinium Consolida L.
живокость посевная
(сокирки полевыя)	Козьлікі-Гродз. (Ан), козьлікі-Маг. (Ан),
казельчыкі-Гродз. (Ан), рагулькі-Гродз.
(Ан), тапаркі-Маг. (Ан. Дэмб), казёл-
чыкі казёлкі (Фэд)
14. Delphinium-живокости	Жывакост (В. Л-кі)

15. *Ficaria ranunculoides* Roth. Чыстацел (В. Л-кі)
чистяк лютичный
16. *Hepatica triloba* Chaix. (Anemone Hepatica L.) Пралеска-Маг. (Ан. Дэмб), пралешка-Гродз. (Ан), пржаляшчкі-Гродз. (Ан)
перелеска трехлопастная, пралеска-Мен. (Ган) печеночница
17. *Ranunculus Ficaria* L. Чысьцец-Мен (Ган)
18. *Pulsatilla patens* Mill. Друмель (В. Л-кі)
Сон-трава
19. *Pulsatilla pratensis* Mill. Дрымотнік (В. Л-кі)
(*Anemone prat.* L.) прострел луговой
20. *Ranunculus Flammula* L. Прышчынец прышчаўнік (В. Л-кі) шчавялён-Смал. (Ан)
прышчинец
21. *Ranunculus Lingua* L. Казялец балотны-Маг. (Дэмб), казялец вялікі-Маг. (Дэмб)
лютик большой (болотный)
22. *Ranunculus repens* L. Заруза-Гродз. (Ан), заруха-Маг. (Паб.),
лютик ползучий зубровая трава-Гродз. (Ан), цемяржыца-Гродз. (Ан), заружа Маг. (Дэмб), казялец-Смал. (Дабр) жаўтушнік (В. Л-кі)
23. *Ranunculus acer* L. Курачча сълепата, ладышнік, гладышнік
лютик едкий (Фэд), зараза-Гродз. (Ан) (з польск.
назв. *R. sceler*), казялкі-Віт. (Ан), казлы-Мен. (Ган), казялец лугавы-Маг.
(Дэмб), казялец-Смал. (Дабр)
24. *Ranunculus cassubicus* L. Курачча сълепата, ладышнік, гладышнік
(*R. auricomus* L. β. *cassubicus* Rupr.) лютик кашубск. (Фэд), казялец-Маг. (Ан), казялец-Смал. (Дабр)
25. *Ranunculus confervoides* Fr. Плавушка-Гродз. (Ан), казялец-Смал.
(*R. aquatilis*, L. β. *pantothrix* Led., *R. flaccidus*, *R. Droueti* et. *R. paucistamineus* auct.). лютик мало-тычинковый (Дабр)
26. *Ranunculus sceleratus* L. Шчыпер-Маг. (Ан) нарыйнік (В. Л-кі)
лютик ядовитый
27. *Ranunelus*—лютики Казяльцы-Смал. (Ан. Дэмб), курасълепы
(В. Л-кі), Казлы-Мен. (Ган)
28. *Thalictrum minus* L. Падучнік (В. Л-кі)
(*T. majus* Jacq., *T. elatum* Jacq.).
29. *Thalictrum aquilegifolium* L. Стары дуб-Гродз. (Ан), жывіцельнік-Маг.
vasiliстник водосборо- (Ан), золата-Смал. (Ан), чортава зо-
листный лата-Віт. (Ан), лілейка-Ков. (Ан), ся-
рэбраная трава-Смал. (Ан), жывіцель-
нік, срэбранинік, божжае крэсла-Маг.
(Дэмб)
30. *Thalictrum angustifolium* Jacq. Руцьвянка (В. Л-кі), мядуміца лугавая-Маг.
vasiliстник узко- (Ан), балотная мятула-Маг. (Пабо і
листный Чал), пажытнік, расходнік-Маг. (Ан),
сузік, сузіц-Маг. (Ан), мядуміца, ба-
лотная мятула, расходнік, памошнік-Маг.
(Дэмб)

31. *Thalictrum flavum L.*
vasiliстник желтый
32. *Trollius europaeus L.*
купальница европейская

Вяха-Смал. (Ан), вярэдаўнік (В. Л-кі)
Буклі-Смал. (Ан), букавіца цвятная-Смал.
(Ан), кароўі напор-Смал. (Ан), куры-
ная съляпата-Смал. (Ан), масъёнка-
Гродз. (Ан), пярэсна-Смал. (Ан), паў-
дэнышак-Сиал.

Berberidaceae—Барбарисовые.

33. *Berberis vulgaris, L.*
барбарис обыкновенный

Кісьлец, кісьлянка (В. Л-кі)

Nymphaeaceae—Кувшинковые.

34. *Nymphaea alba L.*
кувшинка белая
35. *Nuphar luteum Sm. (Nymphaea lutea, L.)* кубышка
желтая

Белая курачкі-Смал. (Ан), макоўка-Стара-
рад. (Ган), белая вадзяная лялея-Маг.
(Дэмб), лопух-Смал. (Дабр), лялея
вадзяная, лілея водна (Фэд) латуцень
белы (В. Л-кі)
Булдоўка-Месьцісл. (Ган), гарлачыкі (Дэмб).
Бел. Сл. Нас.) жбанкі-(Слоўн. Насов),
жоўтая альбо вадзяная лілея-Маг.
(Ан), лялея-Белар. (Ан), плавунцы
жоўтыя-Маг. (Ан), жбанкі-Мен. (Ган)
вадзяныя жбанкі-Мен. (Ган), глечыкі-
Стара-рад. (Ган), жоўтая лялея-Маг. (Дэмб)
лопух-Смал. (Дабр)

Papaveraceae—Маковые.

36. *Papaver somniferum L.*
мак снотворный
37. *Papaver Rhoeas L.*
мак самосейка
38. *Chelidonium majus L.*
чистотел большой

Відук, мак-самасей (Фэд), мак праўдзівы,
мак (Фэд), мак-цякун-Маг. (Дэмб)
Мак-самасей-Мен. (Ган)
Падтыннік-Стара-рад. (Ган), кроўнік (з ня-
мецк.)-Маг. (Рыт), жоўты малачай-Маг.
(Дэмб), цалідонія, чартава серабро,
цанцылія-Маг. (Дэмб), селідарыя-Смал.
(Дабр), цэнцылія, цанцалея (Фэд)

Cruciferae—Крестоцветные.

39. *Barbarea vulgaris R. Br.*
суреница обыкновенная
40. *Berteroa incana, DC. (Allys-
sum incanum L.)* икотник
серозеленый

Съярбіга, съярбігуз-Маг. (Дэмб)

Гарліца, гарлянка-Маг. (Ан), укотка сядая-
Віл. (Ан), грымотнік (В. Л-кі)

41. *Brassica Napus L.* брюква Чытгірынка-Смал. (Дабр), кілаватка-Смал. (Дабр), буквa-Смал. (Ан), бручка, кручка-Белар. (Ан), немка-Смал. (Ан), сінюха, салядзянка-Смал. (Ан).
42. *Brassica oleracea L.* капуста огородная Капуста-Смал. (Дабр)-Маг. Мен. (Ган). (В. Л-кі)
43. *Bunias orientalis, L.* свербига обыкновенная Мятлік-Маг. (Ан), съярбігуз-Маг. (Дэмб)
44. *Camelina sativa Cr.* рыжик посевной Рыжы лен-Маг. (Ан), рыжак-Маг. (Дэмб)
45. *Capsella Bursa pastoris Mnch.* пастушья сумка Чарвец, чарвічнік (В. Л-кі), клопікі-Маг. (Рыт. Дэмб), серыкі-Маг. (Рыт), грачыха полявая-Віл. (Ан), клопікі-Маг. (Ан), сірыкі-Палесьсе. (Ан), стрэлкі-Маг. (Ан. Дэмб), атдохе-Смал. (Дабр)
46. *Cardamine amara L.* сердечник горкий (жеруха Баймана, буйміна-Маг. (Ан), макруха-Маг. водяная) (Ан), жаруха, ражуха крынічна-Маг. (Дэмб)
47. *Erysimum cheiranthoides L.* желтушник левкойный Гарчычка-Гродз. (Ан), жаўтушка-Маг. (Ан)
48. *Hesperis matronalis L.* ночная фиалка Гаштва-Маг. (Ан)
49. *Lepidium ruderale L.* клоповник (веничник) Венічкі-Смал. (Ан), клапоўнік-Маг. (Дэмб)
50. *Nasturtium amphibium R. Br.* Кустаўнік-Маг. (Ан) (Sisymbrium amphibium L.
cochlearia amphibium Ledb.)
жеруха земноводная. Хрен водяной
51. *Raphanistrum innocuum, Medik* Съвірэпка-Мен. (Ган), съвірэпа-Маг. (R. silvestre. Aschers) (Дэмб)
дикая редька
52. *Sisymbrium Sophia L.* Крываец (перав. з нямец.)-Маг. (Ан), гулявник стручатый кудер-Маг. (Ан), палявая рута-Маг. (Ан)
53. *Cochlearia Armoracia L.* (Nasturtium Armoracia Fr.) Хрэн-Маг. Мен. (Ган) (В. Л-кі)
хрен

Violaceae—Фіалковые.

54. *Viola tricolor L.* анютины глазки Братачкі, брат з сястрою, браткі (Фэд) браткі-Мен. (Ган), залатуха, крупенька, махвіцы-Маг. (Рыт. Ан), брат з сястрой-Смал. Маг. (Ан), браткі лясныя-Гродз. (Ан), званочкі-Смал. (Ан), трайцвет-Гродз. (Ан), трава трывьветная-Віл. (Ан) браткі, залатуха-Маг. (Дэмб), брат з сястронкаю (Фэд)
55. *Viola canina L.* фиалка собачья Падцернік-Віл. (Ан), раннік-Гродз. (Ан), сярдзечнік-Мен. (Ан), уражнік, парушэнец мужаскі, мужчынскі (Фэд).

Droseraceae—Росянковые.

56. *Drosera rotundifolia L.* росянка круглолистная
57. *Parnassia palustris L.* белозер болотный
- Загардушка (Фэд), расічка, расіца-Маг.
(Ан), расіца, расічка (Фэд)
Сядзечнік-Маг. (Ан), відомец-Гродз.
(Ан), мужчынскі сядзечнік-Маг. (Ан),
сядзечнік-Смал. (Дабр)
-

Polygalaceae—Истодовые.

58. *Polygala comosa Schk.* истод хохлатый
59. *Polygala vulgaris L.* истод обыкновенный
- Вераднік-Маг. (Ан. Дэмб), малая коз-
лікі-Мен. (Ан), шчэпа-Смал. (Ан)
Крапінец-Маг. (Ан), надсаднік-Маг. (Ан)
-

Caryophyllaceae—Гвоздичные.

60. *Arenaria graminifolia Schrad.* Швыголка-Гродз. (Ан) песчанка злаколистная
61. *Agrostemma Githago L.* (Lychnis Githago. Lam.) куколь обыкновенный
62. *Dianthus*—род. гвоздики
63. *Dianthus arenarius L.* гвоздика песчаная
64. *Dianthus Borbasi Vand.*
65. *Dianthus deltoides L.* травянка
- Куколь-(Фэд), гугаль-(Бел. Сл. Нас.),
куколь-Мен. (Ган), тугаль (В. Л-кі)
Гваздыкі-Белар. (Ан)
Сталец-Маг. (Ан)
- Богавы сълёзкі-Смал. (Лад)
Іскра-Гродз. (Ан), некерко-Гродз. (Ан),
палявяя сълезкі-Маг. (Ан), іскаркі-
Мен. (Ган), сардечнік, сядзечнік
(Фэд)
- Ядрэц-Смал. (Ан)
- 66 *Eriophorum angustifolium* (E. polystachym L.) Roth. пушкица узколистая
67. *Lychnis Flos cuculi L.* (Coronaria flos cuculi. A.Br.) кукушкін цвет (Дрема).
- Смолка балацяная-Маг. (Дэмб), бурчык-
Ков. (Ан), палявая смалянка-Гродз.
(Ан), смолка баравая-Мен. (Ан), съвет-
нік-Маг. (Ан), дрэма-Смал. (Ган)
- Шчалкушкі-Маг. (Ан), панчошнік (В. Л-кі)
68. *Lychnis pratensis Spreng.* (L. dioica, L. var., Melan-
drium album Gcke., M. pra-
tense, Röhl). Горицвет лу-
говой
- Крываўнік-Маг. (Ан), смолка-Белар. (Ан),
смалянка-Маг. (Ан), смолка (Бел.-Сл.-
Нас.), смалёўка-Маг. (Ан), сон-трава-
Смал. (Ан), сон-драмата-Маг. (Крауз)
70. *Lychnis Viscaria L.* (Viscaria vulgaris Röhl V. viscosa Aschrs). Дрема
(Смолка)
- Шчалкушкі-Маг. (Демб)

71. *Sagina procumbens* L.
мшанка лежачая (мокрая)
72. *Saponaria officinalis* L.
мыльнянка лекарственная
73. *Silene viscosa* Pers.
смолевка клейкая
74. *Silene Armeria* L.
75. *Silene venosa* Asch.
(*S. inflata* Sm., *Cucubalus Behen* L.) хлопушки
76. *Spergula arvensis* L.
торица пашенная
77. *Spergularia rubra* Presl
(*S. campestris* Archrs., *Lepidium rubrum* Wahlb.,
Arenaria rubra, L.) торичник красный
78. *Stellaria media* Vill. (*Alsine media*, L.) мокрица
79. *Stellaria graminea* L.
звездчатка злаковая
80. *Stellaria Holostea* L.
звездчатка лесная. (Чистец лесовой)
81. *Vaccaria pyramidata*, Med.
(*Vaccaria vulgaris*, Host.
V. parviflora Mnch, *Saponaria Vaccaria*, L.) тысячеголов обыкновенный
- Астрыцы, гарыцы-*Маг.* (Дэмб), гарыца,
гарыцы-*Маг.* (Wied), астрыца,
астрыцы-*Маг.* (Пабо і Чал. Wied.)
- Мыльнік-Белар. (Рыт) купена-Смал. (Ан)
пузырнік-Віл. (Ан), палявы фіалак-Мен.
(Ан), мыла-Мен. (Ган), начнік, сабачае
мыла, пончошнік (Фэд)
- Смолка-*Маг.* (Дэмб)
- Смолка-Мен. (Ан)
- Ландыш белы-*Віт.* (Ан), лускаўка-*Гродз.*
(Ан), скрыпушка (з польск.)-*Мен* (Ан),
званец-*Гродз.* (Ан), звончык-*Маг.* (Ан),
ласкаўка, ласкавіца, лускаўка (Фэд),
лускавіца (Фэд), лусьнец, калетнік
(В. Л-кі), абдуванчыкі-*Мен*-*(Ган)*.
- Мінушкі-*Мен.* (Ан), сывінакроп-*Маг.* (Ан)
разъметкі-*Маг.* (Ан), вошкі-*Мен.* (Ган)
- Чырвоны сывінакроп-*Маг.* (Ган)
- Макрыца-*Маг.* (Дэмб), макруха-Белар.
(Ан), макрыца-*Мен.* (Ган), макрэц белы,
белая макрыца, макрыца бяла (Фэд)
- Цапняк-*Маг.* (Дэмб), цапняк-*Маг.* (Ан)
- Пырнік-*Маг.* (Ан)
- Смолка-*Маг.* (Дэмб)

Malvaceae—Мальвовые.

82. *Althaea officinalis* L.
алтей лекарственный
83. *Lavatera thuringiaca* L.
латыма тюричная (собачья рожа)
84. *Malva sylvestris* L.
просвирник дикий
85. *Malva crispa* L.
просвирник курчавый
- Праскурнік-Белар. (Ан. Рыт.), съляса-*Мен.* (Ган), шляз гародны, съляз (Фэд).
- Груднішнік-*Маг.* (Дэмб. Ан), алтей корань
- Рожа (лясная)-*Маг.* (Дэмб)
- Гардовіца, зядовіца (Фэд), скучачнік-*Маг.* (Дэмб), шляс-*Гродз.* (Ан)

86. *Malva rotundifolia L.* (Malva borealis Wallm.) просвирник круглолистный Шэляг-Гродз., съязь-Гродз. перапечкі, праскуркі, съвінная рэпа-Маг. (Дэмб) перапечкі-Маг. (Крауз.), съязь, прасты сляз-Зах. Рас. (Ан), пацёркі-Палесьсе (Ан), шалежкі (Фэд)
87. *Malva Alcea L.* просвирник раздельнолистный Палявая рожа-Маг. (Дэмб. Ан), съязь-Мен. (Ан), съязюк-Маг. (Ан), съяса-Мен. (Ган), съязь, шляз (Фэд)
-

Tiliaceae—Липовые.

88. *Tilia parvifolia Ehrh.* (T. cordata, Mill., T. euro-paea, L. ex parte, T. ulmifolia. Scop.) липа сердце-листная Ліпа, ліпнік-Маг. Мен. (Ган), ліпа (Фэд)
89. *Tilia grandifolia Ehrh.* (T. platyphyllo Scop., T. europaea Lexparte) липа крупнолистная Ліпа-Мен. (Ган), ліпа (Фэд)
-

Guttiferae—Зверобойные.

90. *Hypericum perforatum L.* зверобой обыкновенный Съятаянкі, расанкі (В. Л-кі), заячча-кроў, съентаянскае зельля-Маг. (Дэмб), ся-мёнава кроў, бярозка-Маг. (Ан), дзю-равец абыкн.-Гродз. (Ан), св. Івана зельле-Гродз. (Ан), съентоянскае зельля (Бел.-Сл. Нас.), крываўнік-Гродз. (Ан), красная травіца-Мен. (Ан) съентоянскае зельле, зельле св. Івана (Фэд)
91. *Hypericum quadrangular L.* зверобой четырехгранный Заячча кроў-Маг. (Дэмб), съентоянскае зельле-Зах. Рас. (Ан), сяменава кроў-Маг. (Дэмб), крывавец-Маг. (Ан)
-

Aceraceae—Кленовые.

92. *Acer tataricum L.* клен татарский (черноклен) Чарнаклён. (В. Л-кі)
93. *Acer platanoides L.* клен обыкновенный Клён вастралісты (В. Л-кі)
94. *Acer campestre L.* неклен Клянец (В. Л-кі)

Geraniaceae—Гераниевые.

95. *Erodium cicutarium* L. аистник цикутный (грабельки)
96. *Geranium palustre* L. герань болотная
97. *Geranium pratense* L. герань луговая
98. *Geranium sanguineum* L. герань кровянина-красная
99. *Geranium sylvaticum* L. герань лесная
- Дажджоўнік, сушчэнік, чарвівец-*Маг.* (Ан), грабенчыкі-*Маг.* (Ган), жабнік (Ан), грабелькі-*Маг.*, Трыперсыціца-*Маг.* (Дэмб), баршчоўнік-*Смал.* (Ан), грыжная трава-*Смал.* (Ан), дзяравянка лясная-*Мен.* (Ан), злат-чыск-*Маг.* (Ан), трыверстніца-*Маг.* (Ан), пяціперсыціца-*Гродз.* (Ан)
Грабелькі, эмляёўка-*Маг.* (Дэмб), курасьлеп галубячы-*Маг.* (Ан), червяточнік-*Гродз.* (Ан)
Воўча стапа (Дэмб) *Маг.*, втер-*Смал.* (Дабр), дуброўка лясная-*Мен.* (Ан), дубровіца-*Маг.* (Ан), мужчынскі залатнічок-*Маг.* (Ан)
Дуброўка-*Мен.* (Ан)
-

Balsaminaceae—Бальзаминовые.

100. *Impatiens Noli tangere* L. Бальсаміна (Сл. Носов.), бельсаміна-*Мен.* недотрог желтая (прыгун) (Ан), бельзаміна лясавая-*Мен.* (Ан), прыгаўка-*Маг.* (Ан. Дэмб)
-

Oxalidaceae—Кисличные.

101. *Oxalis Acetosella* L. кислица обыкновенная
- Баршчоўка (Бел.-Сл.-Нас.), заячча капуста-*Маг.* (з нямецк). (Дэмб), заячча кісьліца-*Маг.* (Ан. Дэмб), заячча траўка-*Маг.* (Ан. Дэмб), заяччи шчавель (з нямецк.)-*Маг.* (Ан), квасец-*Маг.* (Ан. Дэмб), квасок-*Віт.* (Ан), заяччи шчавел-*Смал.* (Дабр), заячча канюшына-*Мен.* (Ган)
-

Zygophyllaceae

102. *Zygophyllum Fabago* L. Магільная трава-*Маг.* (Ан)
-

Rutaceae

103. *Ruta graveolens* L. рута Зімазелень-*Гродз.* (Ан), рута (В. Л-кі)
-

Celastraceae—Краснопузырниковые.

104. *Evyonimus verrucosus* Scop. Брузълявіна-Палесьсе (Ан), брызгуліна-
бересклет бородавчатый *Bіл.* (Ан), брызгеліна-Палесьсе (Ан),
бружмель-*Маг.* (Пабо і Чал)-*Смал.*
(Ан), бружэль-*Віт.* (Ан), бружамель-
нік-*Маг.* (Ан), бружмен-*Маг.* (Ан),
дрысьлявіна-Палесьсе (Ан), стрэмя-
ліна, тржэмляліна, трамяліна, трэмя-
ніна-*Гродз.* (Ан), бружнеўнік-*Мен.* (Ган),
бружмень-бружлявіна-*Маг.* (Дэмб)
105. *Evonymus europaeus* L.
бересклет европейский
Бружмель-*Зах.* *Рас.* (Ан), бразгуліна-
Гродз. (Ан), браздзельнік-*Віл.* (Ан),
гіржамяліна-*Гродз.* (Ан), сухалесьнік-
Гродз. (Ан), воўча лыка-*Маг.* (Дэмб)

Rhamnaceae—Крушинные.

106. *Rhamnus Frangula* L.
(*Frangula alnus* Moll.)
крушина ломкая
Съвід-*Гродз.* (Ан. Рыт), чаромха (з
польск.)-*Віл.* *Гродз.* (Ан), шаклак
(с польск.)-*Гродз.* (Ан), крушина-*Мен.*
Маг. (Ган), крушина-*Смал.* (Дабр.)
Маг. (Дэмб)
107. *Rhamnus cathartica* L.
крушина слабительная
(жестер).
Засыцір-*Гродз.* (Ан. Рыт), жысьцёр,
жысьцёрына, жистор (Фэд), крушина
(В. Л-кі)

Leguminosae—Мотыльковые.

108. *Astragalus*—род.
астрагалы
Віхрава трава-*Смал.* (Ан)
109. *Astragalus glucophyllum* L. Гарох воўчы-*Гродз.* (Ан), гарох авеччы-
астрагал солодколистный *Маг.* (Ан. Дэмб), гарох жураўліны-
Маг. (Ан. Дэмб), куравай-*Гродз.* (Ан)
сълічны ясь-*Гродз.* (Ан), паўзун ле-
савы, пельзач лясны (Фэд)
110. *Anthyllis Vulneraria* L.
язвенник обыкновенный
(зольник)
Пералёт пералётнік-*Гродз.* (Ан)-*Маг.*
(Пабо), нятубіц-*Гродз.* (Ан), смал-
квіца-*Маг.* (Ан. Дэмб), пералёт-*Маг.*
(Дэмб), пералётнік жоўты (Фэд)
111. *Coronilla varia* L. вязель
розноцветный
Воўча лада-*Гродз.* (Ан), заячы хмель-
Гродз. (Ан), паўзун палявы (Фэд)
112. *Cytisus buflorum* L. Her.
(*C. ruthenicus* Wol.)
ракитник русский
Зяновіц-*Мен* (Ан), заноўнік-*Маг.* (Ан)
113. *Genista tinctoria* L. дрок
красильный
Прытуліца, жаўсьцень (В. Л-кі), жоў-
тазель, жаўціха, жаўцідла, жоўцічнік
(Фэд), чысьцік-*Маг.* (Ан. Дэмб), за-
ячы гарох-*Віл.* (Ан), зелянуха-*Гродз.*
(Ан), сачавіца лясная-*Гродз.* (Ан), ля-
нок-*Мен* (Ан), хварбідла (Фэд)

114. *Genista germanica* L. дрок германский Колкая трава-*Маг.* (Ан)
115. *Lathyrus pratensis* L. чина луговая Гусіны гарох-*Маг.* (Дэмб), люткі-*Маг.* (Ан. Дэмб), лясавы лядзей-*Гродз.* (Ан), гарошак заячы-*Гродз.* (Ан)
116. *Lathyrus sylvester* L. чина лесная Жураўліны гарох-*Маг.* (Дэмб)
117. *Lathyrus paluster* L. чина болотная Заячы гарошак-*Віл.* (Ан)
118. *Lotus corniculatus* L. ледвянец рогатый Палявая акацыя-*Маг.* Смал. (Ан), заячча трава-*Маг.* (Ан), рута польная-*Гродз.* (Ан), заячы браткі-*Гродз.* (Ан), рутцвіца, рутвіца (Фэд), трызаўка (В. Л-кі)
119. *Medicago sativa* L. люцерна Мядунка, лячуха-*Ков.* (Ан)
120. *Medicago falcata* L. мединка серповидная Зяновец-*Гродз.* (Ан), баркун, беркун (Фэд)
121. *Melilotus officinalis* Desr. донник лекарственный Маласынік (В. Л-кі), томка (Бел.-Сл.-Нас.)-*Маг.* (Дэмб., з нямец.), томка-*Белар.* (Рыт)
122. *Melilotus albus* Desr. донник белый Сьвіннуха (В. Л-кі), трава беркін-*Віл.* (Ан), папоўнік-*Гродз.* (Ан)
123. *Ononis hircina* Jacq. (O. arvensis L.) стальник вонючий Ваўчуг-*Маг.* (Дэмб)
124. *Orobus niger* L. сочевичник черный Чорнае зельле-*Маг.* (Дэмб), заячы гарох-*Маг.* (Ан. Дэмб), галудзіца-*Мен.* (Ан), баравыя зайчыкі-*Віл.* (Ан)
125. *Orobus vernus* L. сочевичник весенний Пеўнікі-*Маг.* (Дэмб), зывярэц-*Маг.* (Ан. Дэмб), пятушкі-*Гродз.* (Ан), гарошак баравы-*Віл.* (Ан)
126. *Pisum sativum* L. горох огородный Гарох-*Смал.* (Дабр)-*Маг.* *Мен.* (Ган)
127. *Trifolium agrarium* L. клевер—полевой Хмялёк-*Маг.* (Пабо і Чал. Дэмб), жоўтая дзятліна-*Зах.* *Рас.* (Ан), дзікая кашка-*Маг.* (Ан), хмель заячы-*Гродз.* (Ан), мядаэліна (В. Л-кі)
128. *Trifolium arvense* L. клевер—котики Кашуркі-*Маг.* (Дэмб), каткі-*Мен.* (Ган), заячы лапкі-*Маг.* (Дэмб), кашурнік-*Маг.* (Ан), шутачкі-*Маг.* (Дэмб), спарышнік-*Маг.* (Ан. Дэмб), каткі-*Мен.* (Ан), кошачкі-*Гродз.* (Ан), канюшкі-*Гродз.* (Ан), Агурнік-*Віл.* (Ан), мудачка, мудычка-*Смал.* (Дабр), мядуніца, мядинка (В. Л-кі)
129. *Trifolium alpestre* L. клевер альпийский (волошка) Пржалётнік-*Гродз.* (Ан), пералётнік чырвоны (Фэд)
130. *Trifolium hybridum* L. клевер красно-белый Краснабай-*Маг.* (Ан. Дэмб)
131. *Trifolium Lupinaster* L. клевер лупиновый Дятліна лясная-*Мен.* (Ан)

132. *Trifolium medium* L.
клевер средний
Дзятліна баравая-*Маг.* (Дэмб), канючына-*Мен.* (Ан), канюшына-бела, (Фэд)
133. *Trifolium montanum* L.
клевер горный
Белая высокая дзятліна-*Маг.* (Дэмб), вадзяны жыр.-*Маг.* (Ан), дзенцяліна-Гродз. (Ан), каўтуньнік-Гродз. (Ан), пражалот-Гродз. (Ан), каўрыга белая-Смал. (Ан), трывіснік белы-*Віл.* (Ан), канюшына белая (Фэд), дзяцеліна (В. Л-кі)
134. *Trifolium pratense* L.
клевер луговой
Красная дзятліна-*Маг.* (Дэмб), канюшына-*Мен.* (Ган), чырвоная дзятліна-*Маг.* (Ан), тройца-Смал. (Ан), цацкі-Смал. (Ан), канічына, валашок-Гродз. (Ан), дзенцяліна-*Віл.* Гродз. (Ан), красная курыга, курыжка-Смал. (Ан).
Злотнік-*Віл.* (Ан)
135. *Trifolium posumbens* L.
(*T. campestre* Schreb.)
клевер лежачий
Дзяцельна, дзенцяліна (Фэд), дзятліна, дзяцельна-*Мен.* (Ган), белая дзятліна-*Маг.* (Дэмб), белы клевяр-*Маг.* (Дэмб)
Пажарнік-*Маг.* (Ан)
136. *Trifolium repens* L.
клевер ползучий (белый)
Гарлінка-Гродз. (Ан)
137. *Trifolium spadiceum* L.
клевер темноцветный
Бабоўнік (Бел.-Сл.-Насов), канюшыны-*Мен.* (Ган)
138. *Trifolium fragiferum* L.
пустыгодник
Мышачы гарох-*Маг.* (Дэмб)
139. *Trifolium* L., род. клевера
мышиный
Выка-*Мен.* (Ган), выка-*Маг.* (архій (Г. Г. З. І.) (Ган)
140. *Vicia Cracca* L., горошек
посевная
Мышак-*Маг.* (Ан. Дэмб)
141. *Vicia sativa* L., вика
призаборный
Злучы гарох-*Маг.* (Дэмб)
142. *Vicia sepium* L., горошек
лесной
Гарошак, гарошнік (В. Л-кі)
pisiforme Peterm) горошек
желтый
Пасоля, хвасоля-*Мен.* (Ган) (В. Л-кі),
жыдоўскі боб, касъяч (В. Л-кі)
-
- A m y g d a l a c e a e — М и н д а л е в ы е .**
146. *Prunus Padus* L. черемуха
Чаромуха, чаромха, калакалуша (В. Л-кі),
калакалуга-Смал. (Дабр), калакалуша-*Смал.* (Дабр)-*Маг.* (Дэмб), какалуша-*Старад.* (Ган), цярэмха (Бел.-Сл. Нас.)
чарумух, чаромха-Смал. (Дабр), чаромха, чарэмшица, чарэмшина (Фад)
Сыліва-*Мен.* *Маг.* (Ган)
147. *Prunus domestica* L.,
слива обыкновенная

148. *Prunus Cerasus L.* (*Cersus* Вішня-Мен. *Маг.* (Ган), вішеньня, вішеньня-Смал. (Дабр)
vulgaris Mill.) вишня
садовая
149. *Prunus spinosa L.* терн. Шыпшина, жасъцёр (В. Л-кі)

Rosaceae—Розоцветные.

150. *Agrimonia Eupatoria L.* Съмтаник-*Маг.* (Ан), дзядкі-трава-*Маг.*
репейник обыкновенный (Ан), шчэрб-*Маг.* (Ан), лопух-*Смал.*
(Дабр)
151. *Alchemilla vulgaris L.*, Гарнік-*Белар.* (Ан)-*Маг.* (Дэмб), расічка
манжетка (Бел. Сл. Нас.), гусінія лапкі (В. Л-кі),
трыперсьціца, межперсьціца, пад'ареш-
нік, рута-*Маг.* (Ан), гаючае зельле-
Гродз. (Ан), межперсьціца-*Смал.* (Дабр)
152. *Comarum palustre L.*, Сухалом, рабіннік-*Маг.* (Ан. Дэмб), ба-
(*Potentilla palustre Scop.*) сабельник болотный цялавы ножкі-*Маг.* (Пабо, Дэмб), ба-
лотнік-*Маг.* (Ан. Дэмб), буцялавы
ножкі, декоп-*Смал.* (Ан), ажэунік-*Мен.*
(Ан), гравілат, ці грэбнік-*Мен.* (Ан),
ракаунік-*Віл.* (Ан), балотная роза-*Віл.*
(Ан), декох-*Смал.* (Дабр)
153. *Filipendula Ulmaria Maxim.* Папоунік-*Маг.* (Дэмб), парыла-*Гродз.*
(*Spiraea Ulmaria L.*) (Ан), парджыла-*Гродз.* (Ан), вятроунік-*Гродз.* (Ан), мядуница-*Смал.* (Ан. Дабр)
таволга вязолистная *Маг.* (Дэмб), парыла-*Мен.* (Рыт), пард-
жыла-*Гродз.* (Рыт)
154. *Filipendula hexapterala Cilib.* Мядуніца-*Маг.* (Ан), папоунік-*Маг.* (Ан),
(*Spiraea Filipendula L.*, съпірэя лясная, съпірэй, съпірнік (Фэд)
земляные орешки
155. *Fragaria viridis Duch.* Трускаўка-*Маг.* *Гродз.* *Мен.* (Ган), клуб-
(*Fr collina Ehrh.*) клуб-*ніца-Маг.* (Дэмб)
бника полуница
156. *Fragaria vesca L.* зем- Суніца-*Смал.* (Дабр)-*Маг.* (Дэмб) суніца,
ляника лесная сунішнік, сунічка (Бел.-Сл. Насов.), су-
нішнік-*Маг.* (Дэмб) пазёмка-*Пойд.-Зах.*
Рас. (Ан. Рыт), пазёмачнік-трава-*Віл.*
(Ан), суніца, сунічнік-*Мен.* (Ган), су-
нічка-трускаўка *Белар.* (Рыт), тру-
скаўка (Фэд), пазёмкі, чырвоныя ягоды,
суніцы (В. Л-кі)
157. *Geum urbanum L.* гра- Гарлачоўка-*Маг.* (Ан. Дэмб), гусінія
вилат городской лапкі, гвазьдзічнік, гарлачоўка-*Маг.*
(Рыт), падарожнік (Фэд)
158. *Geum strictum Ait.*, (g. Грабалькі-*Маг.* (Ан) хвайла-*Маг.* (Ан)
aleppicum. Iacq.) гравилат прямостоячий
159. *Geum rivale L.*, гравилат Смаляркі (В. Л-кі), панікніца-*Маг.* (Дэмб)
речной панікніца-*Смал. Маг.* (Ан), панокніца-*Маг.* (Пабо і Чал.), паніконыніца-*Смал.*
(Ан. Дабр), чортавы галоукі-*Смал.* (Ан), грэбнік-*Смал.* (Ан), ажыньнік-*Гродз.* (Ан)

160. *Potentilla Tormentilla* Schr., Дзэравянка (В. Л-кі), кустарнае дзэрава-
(*P. Silvestris* Neck., *Tor-*
mentilla erecta L.) лапчатка
(узик)
161. *Potentilla Anserina* L.,
лапчатка гусиная
162. *Potentilla argentea* L.,
лапчатка серебристая
163. *Potentilla hirta* L.
164. *Rosa* L., род. розы
165. *Rosa cinnamomea* L.,
шиповник
166. *Rosa canina* L., роза со-
бочья (дикая)
Rosa tomentosa Smith, роза
войлочная
167. *Rubus saxatilis* L.,
костянка
168. *Rubus caesius* L., ежевика Ажавіна-Мен. (Ган), жавіна-Маг. (Ан),
(*R. fruticosus* L.), куманика Дуброўка-Віт. (Ан), жавіньнік-Маг. (Ан),
(ежевика черная) ажавіна-Мен. (Ган), жавіна-Маг. (Ан. Дэмб), ажына
(Бел.-Сл. Нас.), ажына (В. Л-кі)
169. *Rubus suberectus* Anders. Дуброўка-Віт. (Ан), жавіны-ягады-Белар.
(*R. fruticosus* L.), куманика (Ан), жавіньнік-Маг. (Ан), ажавіна-Мен.
(Ган), жавіна-Маг. (Ан. Дэмб), ажына (Бел.-Сл. Нас.), ажына (В. Л-кі)
170. *Rubus corylifolius* Smith. Ажавіна-Мен. (Ган), жавіна-Маг. (Дэмб),
ажына-Маг. (Ган), ажына-Віл. (Ан), жавіна-Маг. (Дэмб)
171. *Rubus idaeus* L. малина
обыкновенная

Гарлянка белая-Маг. (Дэмб), сярэбрань-
нік-Маг. (Дэмб), гарлянка-Мен. (Ган)
мяккая трава-Смал. (Ан), маркоўка-
Смал. (Ан), гусіная лапка, лапнік-
Маг. (Ан), срэбнік, срэбрыйк (Фэд)

Гарлянка белая-Маг. (Ан. Дэмб), сярэб-
раньнік, гарлянка, дуброўка-Мен. Маг.
(Ан), гартанная трава-Смал. (Ан), жаб-
нік-Мен. (Ган)

Дуброўка-Мен. (Ан)

Ружы-Зах. Рас. (Ан), рожы-Смал. (Дабр)

Талачанка-Смал. (Дабр), шыпціннік-
Смал. (Дабр), шчыпчыннік-Смал.
(Дабр)

Шыпшына-Мен. Маг. (Дэмб), шыпшынъ-
нік-Мен. (Ган), шыпшына-Белар. (Ан),
шупшыннік-Маг. (Дэмб)

Касцянянка, касцяняніка-Мен. (Ган), коце-
зеле-Гродз. (Ан), коце-м...і-Гродз.
(Ан), касцянянка-Маг. (Дэмб)

Ажавіна-Мен. (Ган), жавіна-Маг. (Ан),
жавіньнік-Маг. (Ан), жавікі-Стараф.
(Ган), яжына-Палесьсе (Ан), ажыньнік-
Віл. (Ан), скарабарыха-Гродз. (Ан), чор-
ныя маліны, ажыны (Фэд)

Дуброўка-Віт. (Ан), жавіны-ягады-Белар.
(*R. fruticosus* L.), куманика (Ан), жавіньнік-Маг. (Ан), ажавіна-Мен.
(Ган), жавіна-Маг. (Ан. Дэмб), ажына
(Бел.-Сл. Нас.), ажына (В. Л-кі)

Ажавіна-Мен. (Ган), жавіна-Маг. (Дэмб),
ажына-Маг. (Ган), ажына-Віл. (Ан),
жавіна-Маг. (Дэмб)

Малина-Мен., Маг. (Ган) (В. Л-кі)

Spiraeaceae—Спирейные.

172. *Spiraea*—род. спиреи Спирнік (В. Л-кі)

Р о м а с с е а е — Я б л о ч н ы е .

173. *Cotoneaster vulgare* Lind., Цяжное дзерава, як рад. і к віду *vulgare*-
(*C. integerrima* Med.) Гродз. (Ан)
казильник обыкновенный
174. *Malus silvestris* Koch. Дэічка-Мен. (Ган), палёука-Смал. (Дабр)
яблоня лесная
175. *Pirus communis* L., груша Ігруша-Маг. (Дэмб)-Мен. (Ган)
176. *Pyrus Malus* L. Яблына-Мен. (Ган), ябланка-Маг. (Дэмб)
177. *Pyrus baccata* L. райская Янтарка-Гродз. (Ан)
яблоня (сибирская яблоня)
178. *Sorbus aucuparia* L. Рабіна-Маг. Мен. (Ган) (В. Л-кі), ярабіна-
(*Pyrus aucuparia* Gortn.) Гродз. (Ан), ярамбіна-Гродз. (Ан), гер-
жанбіна-Гродз. (Ан), рабіна-Маг. (Дэмб)
рябина гарамбіна (Фэд)

O n a g r a c e a e — О на г р и к о в ы е .

179. *Circaea lutetiana* L., Літпа-Маг. (Ан. Дэмб)
колдунова трава
180. *Epilobium angustifolium* L., Скрыпень-Маг. (Дэмб), скрыпень, скры-
(*E. spicatum* Lam.). Иван- пель-Маг. (Ан), палявая ляўконія-Мен.
чай (Капорский чай) (Ан), баравое зельле-Гродз. (Ан), сі-
навод-Гродз. (Ан), скрыпун, скрыпнік,
скрыпень-Смал. (Ан), дзікая фіалка-
Смал. (Ан), скрыпнік-Смал. (Дабр)
181. *Epilobium montanum* L., Купена-Маг. (Ан. Дэмб)
кипрей горный
182. *Oenothera biennis* L. Кавальнік-Маг. (Ан. Дэмб), сініла-Гродз.
осминник двухлетний (Ан), бабек польны-Гродз. (Ан), палявая
ляўконія-Мен. (Ан), дэівана дэікай (Фэд)
183. *Trapa natans* L., водяные Вадзянная арэхі, калёная арэхі-Маг. (Дэмб)
орехи, рогульки камянная арэхі-Маг. (Пабо і Чал.)

H a l o r r h a g a c e a e — С л а н о ю г о д н и к о в ы е .

184. *Myriophyllum spicatum* L. Болотная шышачкі-Маг. (Ан. Дэмб)
уруть колосистый

H i p p u r i d a c e a e — Х в о с т н и к о в ы е .

185. *Hippuris vulgaris* L., Пярыльцы-Смал. (Лад)
хвостник обыкновенный
(водяная сосенка)

C e r a t o p h y l l a c e a e — Р о г о л и с т н ы е .

186. *Ceratophyllum Submersum* L. Вадзянная крапіва-Маг. (Дэмб)
роголистник светло-
зеленый

L y t h r a c e a e — Д е р б е н и к о в ы е.

187. *Lythrum Salicaria* L.,
плакун Гарлёунік-Маг. (Ан. Дэмб), чальчак-Маг.
(Дэмб), ракавыя шышкі-Маг. (Ан. Дэмб).
шъвардзянка-Смал. (Ан), ляўконія па-
лявая-Мен. (Ан), баравы бобік-Гродз.
(Ан), сълёзынік (В. Л-кі)
-

C u c u r b i t a c e a e — Т ы к в е н н ы е.

188. *Cucumis sativus* L. огурец Агуркі-Мен. (Ган) (В. Л-кі), гуркі-Белар
(Ан), (В. Л-кі), агурок-Літва (Ан)
189. *Cucurbita Pepo* L., тыква обыкновенная Гарбуз, гарбузы-Мен. (Ган), гарбуз (Фэд)
190. *Cucurbita* L., род. тыквы Гарбуз-Белар. (Ан)
191. *Cucurbita maxima* Duch. Гарбуз-Смал. (Ан)
192. *Bryonia alba* L., пересту- Пераступ, пераступнік (В. Л-кі)
пень белый
-

S c l e r a n t h a c e a e — Д и в а л о в ы е.

193. *Scleranthus annuus* L., дивала однолетняя Муравец-Маг. (Ан. Дэмб), гамадок-Гродз.
(Ан)
194. *Scleranthus perennis* L., дивала многолетняя Мурышка-Віл. (Ан), дзівана, пархун-Віл.
(Ан), сівец баравы-Мен. (Ан), грымот-
нік-Гродз. (Ан)
-

P a r o n y c h i a c e a e — П р и н о г о т к о в ы е.

195. *Herniaria glabra* L. грыж-ник голый Пятшчанка, заячнік (В. Л-кі)
-

C r a s s u l a c e a e — Т о л с т я н к о в ы е.

196. *Sedum maximum* Sut., заячья капуста Заячча капуста, скрыпун-Маг. (Дэмб),
заячча картошка-Стараф. (Ган), ца-
лісъцік
197. *Sedum vulgare*, Link. очиток обыкновенный Заячча капуста, сайгачча капуста-Маг.
(Дэмб), скрыпун, цалісъцік
198. *Sedum purpureum* Link., очиток пурпуровый Заячча капуста, цалісъцік-Маг. (Пабо і
Чал. Дэмб), скрыпун-Маг. (Ган)
199. *Sedum acre* L., очиток едкий Ачытак-Мен. (Ган), ядранец-Маг. (Пабо і
Чал. Дэмб.), п'яніца-Маг. (Пабо і
Чал.), расходнік-Маг. (Дэмб) сытнік,
адцытнік, рабачкі (Фэд)

200. *Sempervivum soboliferum* Sims., молодил остролистный Скачка, скачкі (Фэд), сярдзечнік-*Маг.* (Дэмб)
201. *Sempervivum* — род. молодилы (скочки) Скочка, гартанка (В. Л-кі)
-

Grossulariaceae — Смородинные.

202. *Ribes nigrum* L., смородина черная Парэчка чорная-*Мен.* (Ган), смародыня-*Маг.* (Дэмб), смародыня-*Старад.* (Ган), парэчка-*Пауд.-Зах.* *Рас.* (Ан), смарода чорна-*Смал.* (Дабр)
203. *Ribes rubrum* L., смородина красная Парэчка чырвоная-*Старад.* *Мен.* (Ган), парэчка-*Маг.* (Тар)-*Белар.* (Ан), пaryчка-*Белар.* (Ан), парэч-*Віл.* (Ан), парэчнік-*Віл.* (Ан)
204. *Ribes alpinum* L., смородина глухая Пржасыліна-*Гродз.* (Ан)
205. *Ribes Grossularia* L. (*R. spinosum* Lam.,) крыжовник Ягрэст, агрэст-*Мен.* (Ган)
-

Saxifragaceae — Камнеломковые.

206. *Chrysosplenium alternifolium* L., селезеноночник очереднолистный (желточница) Каменналомнік-*Маг.* (Ан), чортава серабро-*Смал.* (Ан), курачча сълепата-*Гродз.* (Ан), мядиніца (памылк.)-*Маг.* (Ан), чортава серабро-*Смал.* (Дабр), лянушкі, мінушкі (Фэд) мянушкі (В. Л-кі)
-

Umbelliferae — Зонтичные.

207. *Aegopodium Podagraria* L. Сынітка-*Мен.* (Ган) (В. Л-кі), снытка-*Маг.* (Дэмб)
208. *Angelica sylvestris* L., дудник лесной (дягиль) Дзягель (Бел. Сл. Нас.)-*Старад.* (Ган)-*Гродз.* (Ан), дзягіль-*Маг.* (Ан. Дэмб), блёкат, кудравы дзягіль-*Смал.* (Ан), ствольнік-*Смал.* (Ан), відомец-*Старад.* (Ган), відомец-*Маг.* (Ан), дзегіл-*Гродз.* (Ан), дзягіль (В. Л-кі)
209. *Anthriscus sylvestris* Hoff. (Chaerophyllum sylvestre, L.) Маркоўнік-*Маг.* (Ан. Дэмб), ствольля-*Смал.* (Ан), вадзяны укроп-*Смал.* (Ан), ствольны цьвет-*Віт.* (Ан)
210. *Archangelica officinalis* Hoffm. (*A. sativa* Bess., *Angelica Archangelica* L.) Пук-*Мен.* (Ган)
211. *Carum Carvi* L., тмин обыкновенный Кмін-*Маг.* (Дэмб), кмен-*Мен.* (Ган), кмін (Бел.-Сл. Нас.) (Рыт), каралёк-*Белар.* (Рыт)

212. *Cicuta virosa* L., веха ядовитый Біхá, віха-Смал. (Дабр), вяха (рад. cicuta)-Маг. (Дэмб), шалей (В. Л-кі)
213. *Cnidium venosum* Koch. Клявешчыца-Маг. (Дэмб) (Ан)
- жгун-корень
214. *Conium maculatum* L., болиголов крапивчатый Блёкат-Маг. (Дэмб), Омег-Маг. (Ан), пятрушнік-Гродз. (Ан)
215. *Coriandrum sativum* L., кишнец посевной Каляндра-Мен. (Ган)
216. *Chaerophyllum aromaticum* L. Цъмянец дэікі-Маг. (Ан), дзеньчаль-Гродз. (Ан)
- бутень душистый
217. *Daucus Carota* L., морковь Морква, маркеў (Фэд), морква (Бел.-Сл. Нас.), морква-Гродз. (Ан)-Маг. (Дэмб), моркаў-Мен. (Ган), морквіна, марковіна (Бел.-Сл.-Нас.)
- огородная
218. *Heracleum sibiricum* L. (H. *Spondylium* L.,) баршч баршчэўнік (Бел.-Сл.-Нас.)
борщевик сибирский барэц-Маг. (Wied.), вярлома-Маг. (Ан), бядрыца, баршчаўка(В. Л-кі)
219. *Laserpitium pruthenicum* L. Лясная моркаў-Гродз. (Ан)
- гладыш прусский
220. *Levisticum officinale* Koch, зоря лекарственная Любчык, любіста, сардэчнік, ладук (В. Л-кі), любіста-Белар. (Рыт) з стар. рукап. (Ан), любім-Смал. (Ан. Рыт), любіста-Смал. (Дабр)-Маг. (Дэмб)
221. *Libanotis montana* All., (*Athamanta Libanotis* L.) парэзник горный Парэзнык-Маг. (Ан)
- порезник горный
222. *Pastinaca sativa* L. (Peuce- danum *Pastinaca* Benth. et Hook.) пустернак по- севной Дэікі пастарнак-Маг. (Дэмб), ствол-Смал. (Ан), трава-польны кроп.-Віл. (Ан)
223. *Peucedanum Oreoselinum* Mnch., горная петрушка Маркоўнік-Маг. (Ан. Дэмб), горкая пятрушка-Маг. (Дэмб), пятрушка дзікая-Гродз. (Ан), пятрушка палявая-Мен. (Ан)
224. *Pimpinella magna* L., бедренец большой Пастарнак палявы-Маг. (Дэмб), бядры-нец-Белар. (Ан)
225. *Pimpinella Saxifraga* L. бедренец камнеломка Еранец, дзягель, едрынец. (Фэд), броніц (Бел.-Сл.-Нас.), броніц-Белар. (Рыт), варанец-Гродз. (Рыт) (Ан), пастарнак палявы-Маг. (Дэмб. Рыт)-Гродз. (Ан), перац палявы, бедрынец-Белар. (Ан), берджанец-Гродз. (Ан), дзянгель-Гродз. (Ан), ядрынец-Гродз. (Ан), пятрушка палявая-Маг. (Ан)
226. *Pimpinella Anisum* L. анис Гануш-Белар. (Ан. Рыт), ганыш, аныш (В. Л-кі)
227. *Bupleurum aureum* Fisch. володушка золотистая Зайча капуста, валодаўнік (В. Л-кі)
228. *Petroselinum sativum* Hoffm. Пятрушка (В. Л-кі)
петрушка огородная

Cornaceae—Дереновые.

229. *Cornus sanguinea* L., дерн красный (спиж) Съвідзіна-Зах. Рас. (Ан), савідавае двера-Гродз. (Ан), съвідніца (В. Л-кі)
-

Laranthaceae—Омеловые.

230. *Viscum album*, L., омела Аміла-Маг. Мен. (Ган)

(Працяг будзе ў IV^м томе).

СПРАВАЗДАЧА

Навуковага Таварыства па вывучэнню Беларусі пры Беларускай Дзяржаўнай Акадэміі Сельскае Гаспадаркі у Горках Інстытуту Беларускай Культуры (ад 9-га сакавіка 1926 года да 15-га сакавіка 1927 года).

За другі год існаванья Навуковага Таварыства па вывучэнню Беларусі праца яго значна пашырылася дзякуючы вялікай дапамозе Т-ву з боку Інстытута Беларускай Культуры, сэкцыяй якога зьяўляецца Т-ва, і тэй энэргіі якую прайвілі у гэтай працы згуртаваныя у Т-ва навуковыя сілы. За гэты год значна пашырылася, як навукова-дасьледчая праца, так і тэрміналёгічная, выдавецкая і краязнаўчая. Дапамога Інбелкульта, не толькі матар'яльная але і кіраўнічая, дала магчымасць Т-ву выйсьці з арганізацыйных пытанняў і звярнуць значную увагу на сваю асноўную мэту—вывучэнне Беларусі, для пабудовы у ёй сацыялістычнай гаспадаркі. У такой малавывучанай краіне, як Беларусь, ахапіць зразу ўсе бакі для плянавага вывучэння краю не магчыма, таму можна і заўважыць у працы Т-ва некаторыя хібы у гэтым напрамку, але-ж далей праца будзе напраўляцца так, як гэтага патрабуе жыцьцё. Жаданьне працаўнікоў Т-ва працаваць па вывучэнню Беларусі і неадкладна патрэба к тому ствараць шпаркасць у разьвіцці працы Т-ва.

У склад Т-ва летась уваходзіла 85 членоў, цяпер лік членоў пашырыйся да 115 ч. У працягу году выключана з членоў Т-ва 8 чалавек, як выехаўшых з Акадэміі, дзякуючы неспрыяльных умоў для іх працы. Гэтыя члены не маюць ніякой сувязі з Н. Т-ам. Частка членоў, выехаўшых па гэтых-жа матывах, трymае сувязь з Таварыствам у сваёй працы і далей лічачца членамі Т-ва. Адзін член Т-ва выключан згодна пастановы презыдыуму Інбелкульта ад 23 сінегня 1926 году.

Членамі Т-ва зьяўляюцца 25 прафэсароў, 17 дацэнтаў, 32 асыстэнты, 18 навуковых супрацоўнікаў, 2—селяніна дасьледчыкі і 21 іншых. З іх ня жывуць у Горках 12 асоб.

Членоў Інбелкульта, якія жывуць і працујуць у Горках—22 чалавекі.

Па сэкцыях члены Т-ва разьмяркоўваюцца так: агранамічнай—42, прыродазнаўчая—27, лясная 17, земляўпрадкаваныя і мэліарацыі—15; іншыя 14 членоў Т-ва працујуць у тэрміналёгічнай і інш. камісіях.

Праца Т-ва выконвалася на агульных сходах, у Кіраўніцтве Т-ва, у ўпамяняемых сэкцыях і камісіях: тэрміналёгічнай, навукова-дасьледчай і рэдакцыйнай.

Працу Т-ва можна раздзяліць на такія часткі: навукова-дасьледчая, краязнаўчая, тэрміналёгічная, выдавецкая і арганізацыйная.

I. Навукова-дасьледчая праца.

Навукова-Дасьледчая праца Т-ва вялася у напрамку заслухоўвання

дакладаў аб раней праведзеных досьцілах і ў выкананыні новых досьцілаў. Заслушоўваліся даклады, як на агульных сходах, так і на сэкцыях. Распрацоўка новых тэм згодна дасьцілчага пляну Т-ва вядзеца членамі яго пасля разгляду гэтых тэм у сэкцыях, у Навукова-Дасьцілчай Ка-місіі і канчатковага зацьвярджэння Кіраўніцтвам Навуковага Т-ва і Інбел-культам.

У гэтым годзе, дзякуючы водпуску Інбелкультам сродкаў на навукоўскую працу Т-ва, распрацоўваючы наступныя тэмы: 1) К. М. Коратка ў: „Вывучэнне грунтовых вод Горацкага раёну“, 2) праф. І. Г. Васількоў і З. М. Дзяніса ў: „Дасьцілданье луговых згуртаваній на р. Случы і Бяроze“, 3) праф. І. Г. Васількоў і З. М. Дзяніса ў: „Дасьцілданье засыметчанасці культур і глеб Аршанскаі акругі“, 4) праф. С. В. Скандракоў: „Вывучэнне засыметчанасці сялянскіх палеткаў“, 5) А. Ц. Савелья ў: „Вывучэнне насенія на Калініншчыне“, 6) праф. К. Г. Рэнард і Г. Р. Рэго: „Вывучэнне экспартнай канюшыны“, 7) праф. К. Г. Рэнард і Г. Р. Рэго „Дробнарасавае вывучэнне аўсоў і ячменяў“, 8) праф. М. І. Бурштэйн: „Дасьцілданье раёну распаўсюджаньня Слуцкае Бэрэ“, 9) праф. М. І. Бурштэйн і Р. С. Гуржы: „Дасьцілданье садовае гаспадаркі селяніна дасьцілчыка Алеся Сіцько на Мазыршчыне“, 10) праф. Н. Н. Пелехай: „Сялянская каніводзтва БССР з 1888 па 1912 гг.“ 11) С. І. Журык: „Вывучэнне макухі БССР“, 12) Т. Т. Тавілдарава: „Праверка формулы Флейшмана для малака беларускіх кароў“, 13) М. Э. Лайкоў: „Вывучэнне ўплыву агрывкультурнай дзейнасці Горацкага С.-Г. Інстытуту і Беларускай С.-Г. Академіі на насельніцтва БССР“, 14) І. М. Серада: „Вывучэнне дыстаматозу на Беларусі“, 15) О. К. Кедраў-Зіхман: „Вывучэнне беларускіх фасфарытаў і торфу, як угнаення“. Паднята пытаныне праф. А. В. Ключаровым аб вывучэнні „рН“ у глебах Беларусі. Членамі Т-ва распрацоўваецца шэраг тэм, на якія наўстрэча аперацыйных выдаткаў. Так, напрыклад: П. А. Пашаў: „Роль навучальных с.-г. фэрм Вузай і Тэхнікума“, Р. І. Пратасеня: „Глебы хутара Фатынь Язэпа Мароза“, пад кіраўніцтвам праф. Мельніка С. П. Маладымі навуковымі працаўнікамі вядзеца досьціл: „Вывучэнне дрэвесных раслін на Беларусі“ і г. д. Члены Т-ва удзельнічаюць у досьцілах, арганізаваных Інбелкультам па вывучэнню глебы, геалёгіі Беларусі, тэхнікі сялянскай гаспадаркі, земляўпрадкаўаньне на Беларусі і інш.

За мінулы год на агульным сходзе Т-ва заслушан шэраг наступных дакладаў: 1) А. Ц. Савелья ў: „Вапна і матылёвыя расліны на глебах Горацкага раёну“, 2) Г. І. Гарэцкі: „Нацыянальны прыбытак Беларусі“, 3) праф. С. П. Мельнік: „Лесаводна-Фэналёгічныя назіраныні“, 4) Ю. Грашавы: „Універсалыны тэрмогідрастат для вэгетацыйных досьцілаў з жывымі аўб'ектамі“, 5) праф. Я. М. Афанасеў: „Першая глебаведная карта Беларусі“ 6) праф. П. Ф. Салаўёў: „А. В. Іваноў: „З Горак Беларускіх да Вялікага Акіяну“ (фаўністычныя нагляданыні), 7) праф. І. Г. Васількоў: „З Горак Беларускіх да Вялікага Акіяну“ (флорыстычныя нагляданыні), 8) П. С. Бойка: „Умовы жыцця і гаспадарчай дзейнасці перасяленцаў на Далёкім Усходзе“, 9) Рака ў: „Методіка рабочыяналізаторскага досьцілу устаноў і прадпрыёмстваў“, 10) праф. А. І. Кайгарода ў: „Беларусь, як кліматычная правінцыя ў сыштэме клімату Эўрапейскага сухазем'я“ 11) праф. А. І. Кайгарода ў: „Галоўныя рысы клімату Беларусі, як кліматычной правінцыі“.

- 12) праф. А. В. Ключароў: „Новы мэтад арганічнага дасьледваньня і вyzначэнне рэакцыі срэды і яе значэнне для сельскай гаспадаркі”,
13) праф. О. К. Кедраў-Зіхман: „Беларускія фасфарыты паводле даных вэгэтацыйных досьледаў з пшаніцай” (работка сумесная з Лявіцкім А.Ю.), 14) праф. Ф. В. Люнгэрсгаўзэн: „Да пытаньня аб пастаю́цы курсу беларусазнаўства у ВНУ БССР” (апошні быў заслухан на пасяджэнні Кіраўніцтва Т-ва), 15) праф. Я. Н. Афанасьеў і праф. О. К. Кедраў-Зіхман: „Аб 5-ым Усесаюзным з'езду глебаведаў у лютым 1926 г. у Маскве”.

Цэлы шэраг дакладаў заслухан на сходах сэкцыі.

Прыродазнаўчая сэкцыя.

На сэкцыі заслуханы такія даклады: 1) праф. І. Г. Васількоў: „Аб гэрабарным матар'яле беларускіх расылін”, 2) М. М. Ганчарык: „Беларускія назовы расылін”, 3) Н. К. Навіцкая: „Аб навуковай камандзіроўцы па біалёгічных станцыях”, 4) праф. Армфельд: „Паўтарэнне досьледу Майкельсона (прынцып адноснасці) на узвышшы Казбек”, 5) праф. Армфельд: „Упрошчанае паўтарэнне досьледу Майкельсона на узвышшы Казбек”, 6) праф. І. І. Красікаў: „Насычаныя росчыны соляў, як расчынікі”, 7) К. М. Кораткаў: „Выход прадуктаў сухой перагонкі торфу Чапелінскага балота Горацкага раёну”, 8) праф. О. К. Кедраў-Зіхман: „Некаторыя даныя аб уzemадейнасці фасфарытаў з падзолавай глебай (на аўяднаным сходзе з агранамічнай сэкцыяй; работа сумесная з О. Э. Кедровай-Зіхман, 9) праф. П. Ф. Салаўёў: „Навукова-музейная праца катэдры заалёгі” 10) Свірскі: „Нагляданыні над галубамі”, 11) праф. І. Г. Васількоў: „Дасьледчая і музейная праца катэдры батанікі”.

Агранамічная сэкцыя

На сэкцыі заслуханы наступныя даклады: 1) Г. Рэго: „Мэтады лябараторнага дасьледваньня чыстагатунковасці аўса і ячменю”, 2) праф. Н. Н. Пелехай: „Аб навуковым архіве Акадэміі”, 3) праф. М. І. Бурштайн: „Досьледы пладавода-арыгінатара Алеся Сіцько на Мазыршчыне”, 4) А. Ц. Савельеў: „Асаблівасці некаторых культурных расылін з сям'і бабовых (Leguminosae) у адносінах да воднага рэжыму”, 5) праф. Н. Н. Пелехай: „Сялянскае каняводзтва б. Менскай, Віленскай, Віцебскай і Магілеўскай губэрніяў за тэрмін з 1888 г. па 1912 год”, 6) праф. Н. Н. Пелехай: „К гісторыі с.-г. дасьледчай справы у б. Расіі”, 7) С. І. Журык: „Летніе ўтрыманыя мясцовых беларускіх кароў на сеяных травах”, 8) С. І. Журык: „Праект досьледу быдла на Беларусі” (у с.-г. сэкцыі ІБК), 9) Р. С. Гурожы: „Вынікі ад падрэзкі дэічак у гадавальніку Акадэміі у 1925 г.”, 10) Г. Р. Рэго: „Уплыў вэгэтацыйных фактараў і агрывкультурных мерапрыемств на батанічны склад папуляцыі”, 11) праф. М. І. Бурштайн: „Аб ўсесаюзной канфэрэнцыі па садоўніцтву пры Інстытуце Прыкладной Батанікі і Новых Культур імя Леніна ў Ленінградзе 7—14 лютага 1927 г.” 12) праф. К. Г. Рэнард: „Усесаюзны з'езд па дасьледчай справе у Ленінградзе 15—24 лютага 1927 г.”, 13) праф. К. Г. Рэнард: „Асаблівасці півавараных ячменяў у звязку з агрывкультурнымі мерапрыемствамі”, 15) праф. С. В. Скандракоў: „Да пытаньня аб вывучэнні беларускае сялянскае шасьціпалёўкі”.

Лясная Сэкцыя.

На лясной сэкцыі былі заслуханы такія даклады: 1) праф. В. І. Перход: „Праблемы арганізацыі лясных гаспадарак Беларусі”, 2) праф. У. В. Шкацеляў: „Падсочка хвоі на Беларусі”, 3) Т. Н. Турыйчын „Да пытаньня аб зьмене расійскіх часовых масавых табліц пры ацэнцы лесасек у БССР табліцамі па балтэтах”, 4) Г. І. Несьцярчук: „Сымбіоз і яго значэнне у лясной гаспадарцы”, 5) М. М. Медзіш: „Аб неабходнасці досьледу над мікарызаю і сучасной пастаноўка гэтых досьледаў праф. Меліным”, 6) А. Л. Новікаў: „Тыпы насаджэння Беларусі”, 7) Георгіеўскі: „Расійская падзваротнікі—Батумскі батанічны сад і Чаква”, 8) А. Л. Новікаў: „Тыпы дрэвастану Васілевіцкай лясной дачы; эккурсійная ураджаныня па Кашалёўской лясной дачы і Бранскому Дасьледчаму лясніцтву”, 9) праф. С. П. Мельнік: „Сучасны стан Старога Парку пры Беларускай Дз. Акадэміі Сельскае Гаспадаркі”, 10) праф. В. І. Перход: „Лясы мясцовага значэння”, 11) Ф. П. Майсеенка: „Кароткія звесткі аб лясах Гомельшчыны” 12) праф. В. К. Захароў: „Прынцыпы складання сартамэнтных табліц для Беларусі”.

Сэкцыя земляўпарадкаванья і мэліарацыі.

Сэкцыя арганізована 5-га траўня 1926 г. На сходах сэкцыі заслуханы паступныя даклады: 1) праф. П. А. Хадаровіч: „Аб формулах дапусцімых лінейных нязвязак палігонаў”, 2) праф. У. І. Кіркор: „К пытаньню аб праектаванні палос пры земляўпарадкованні” (даклад на 2 агульных сходах сэкцыі), 3) праф. У. І. Кіркор: „Праектаваные палос веярам”, 4) праф. П. А. Хадаровіч: „Упłyў систэматычных памылак лінейных мараньняў на зъмяшчэнне вяршын палігону і уплыў разъмераў і форм палігону на нязвязку ў пярымэтру”, 5) праф. П. А. Хадаровіч: „Вызначэнне шыраты з нагляданням хуткасці зъмяшчэння съязціл па азімуту і зянітнай адлегласці”.

Усяго дакладаў за мінулы год, на якіх лічучы арганізацыйных, было заслухана 57.

Членамі Таварыства прагледжана складзеная ІБК бібліографія па сельска-гаспадарчым галінах науки. Далей яна дапаўненіца пад наглядам Д. Р. Новікава.

II. Краязнаўчая праца.

У звязку з тым, што галоўнай мэтай Т-ва з'яўляецца вывучэнне Беларусі і што гэта лягчай можа насоўвацца з дапамогай краязнаўчых арганізацый, Т-ва увесе час імкнулася мець десную сувязь з гэтымі арганізацыямі. Па дакладу праф. М. І. Бурштэйна, Кірауніцтва Навуковага Т-ва 10 траўня 1926 г. прыняла праект сувязі Навуковага Т-ва з краязнаўчымі, наступнага зъместу:

1. Скліканье 1—2 разы у год урачыстага пасяджэння Навуковага Т-ва з прадстаўнікамі ад краязнаўчых Т-в і другіх грамадскіх устаноў.
2. Выезд члену Т-ва пэрыядычна у акругі для інформацыі аб дзеянасці Н. Т-ва, для чытаньня навуковых дакладаў і для азнаймлення з працай краязнаўчых арганізацый і прыняцьце ўдзелу ў іх з'ездах.
3. Запрашэнне прадстаўнікоў цэнтральных устаноў, акруговых краязнаўчых Т-в, аграномаў і сялян-дасьледчыкаў для дакладаў і інформацый у Т-ве.

4. Прызначэнне для працы ў Н. Т-ва акруговых і раёных працаўнікоў краязнаўства і сялян-дасьледчыкаў.

5. Перыядычна інфармацыя праз прэсу шырокія колы жыхарства
аб дзейнасці Навуковага Таварыства.

Гэты праект быў ухвален ЦБК і прэзыдымам Інбелкульта і па
меры матар'яльнай магчымасці проводзіўся у жыцьці.

Так, праф. Ф. В. Люнгэрсгаузэн, І. М. Серада і праф. П. Ф. Салаўёу прымалі удзел у 2-й Аршанская акруговай краязнаўчай канферэнцыі, дзе рабілі даклады аб дзейнасці Н. Т-ва.

Праф. Ф. Н. Люнгэрсгаузэн выязджаў у Магілеў для сувязі з Акруговым Таварыствам Краязнаўства. Там была прачытана лекцыя на тэму „Геалёгічны нарыс Беларусі“.

22 лістапада 1926 г. праф. Ф. В. Люнгэрсгаузэн прымалі удзел у Віцебскай акруговай канферэнцыі краязнаўства, дзе зрабіў даклады: 1) аб працы Навуковага Т-ва і сувязі яго з Віцебскім Акруговым Т-вам Краязнаўства і 2) Аб геалёгічных досьледах Віцебшчыны ў 1926 г. Па даручэнню Віцебскага Акруговага Т-ва Краязнаўства Праф. Ф. В. Люнгэрсгаузэн прачытаў публічную лекцыю ў г. Віцебску на тэму „Геалёгічная пабудова БССР“.

12 сінэжня 1926 г. праф. Люнгэрсгаузэн прымалі удзел у Аршанской акруговай канферэнцыі краязнаўства.

На Горацкай раёнай канферэнцыі краязнаўства Праф. Люнгэрсгаузэн прачытаў даклады: „Аб пастаноўцы краязнаўчай школьнай работы“, „Геалёгічная пабудова Горацкага раёну“, „Аб пастаноўцы геалёгічных школьнай экспертызай“.

Праф. Люнгэрсгаузэнам у часы летніх досьледаў прачытан шэраг дакладаў па пытанню краязнаўства ў Сенні, Віцебску і інш.

На 2-ім краязнаўчым беларускім з'ездзе прымалі ўдзел сакратар С. І. Журык, які зрабіў даклад аб краязнаўчай дзейнасці Навуковага Таварыства і праф. П. Ф. Салаўёу, які зрабіў даклад „Феналёгічны нагляданыні“.

Надрукавана шэраг работ па краязнаўству праф. Люнгэрсгаузэнам, праф. Салаўёвым, праф. Васільковым, праф. Мельнікам, Кісьляковым і іншымі.

Для часопіса „Наш Край“ І. А. Кісьляковым распрацованы інструкцыі і анкеты па с.-г. эканоміцы і земляўпарадакаванью.

Заканчваецца падрыхтоўка да друку зборніку: „Апісаныне Горацкага раёну“.

Зборнік намечан такога зъместу.

1. Прядмова.
2. Клімат Горацкага раёну.
3. Фізыка-геалёгічны нарыс.
4. Глебы раёну.
5. Флора.
6. Фауна.
7. Сельская гаспадарка (эканоміка, палявая гаспадарка, жывёлагадоўля, садоўніцтва і гародніцтва).
8. Лясы і лясная гаспадарка.
9. Промыслы раёну.

10. Гісторыя раёну (рэвалюцыйны рух, гістарычныя рысы з жыцьця сялянства, помнікі старасьцедыні і інш.).

11. Быт раёну.

12. Народная асьвета і вышэйшая с.-г. школа.

13. Статыстычныя даныя аб раёну.

На запытаనі краязнаўчых т-в, Н. Таварыства давала падрабязныя наўковыя тлумачэнні.

11 сінежаня 1926 г. ЦБК з прадстаўніком ад Н. Т-ва прафэсарам Люнгэрсгаўзенам прыняла цэлы шэраг практычных мерапрыемстваў па сувязі Навуковага Т-ва з краязнаўчымі.

Гэта сувязь прадбачыць, як дапамогу Навуковага Т-ва краязнаўчым навуковымі парадамі і інструкцыямі, — так і Краязнаўчых Т-в Навуковому зборам розных матар'ялаў і дапамогай у экспедыцыйнай працы Навуковага Т-ва.

III. Тэрміналёгічная праца.

Тэрміналёгічная праца за мінулы год да 25 лістапада 1926 г. мела хараکтар на зусім выразна арганізованай, таму што на было канкрэтных заданняў ад Інбелкульта і на было сродкаў.

З 25 лістапада, пасля атрымання адносьніку ад Галоўнаў Тэрміналёгічнай Камісіі аб арганізацыі працы, быў апрацован Таварыствам дасканалы плян, які 9 студзеня 1927 году быў ухвален агульным сходам Навуковага Т-ва.

Ухвалена апрацоўваць тэрміналёгі ў першую чарагу па тых галінах, па якіх да гэтага часу няма надрукованай тэрміналёгі.

План прадбачыць распрацоўку тэрміналёгі па наступных галінах: батанічная, заалёгічная, с.-г. расылінаводная, садоўніцтва і гародніцтва, лясная, геалёгі і глебазнаўства, мэліарацыі, жывёлагадоўлі, эканамічная, грамацка-прававая, тэхнічна-земляўпарадкаваўчая, фізыка-матэматычная, хэмічная, с.-т. машыназнаўства і будаўнічая.

Апрацоўка вядзеца па памянёных галінах у тэрміналёгічных падкамісіях.

Усе да гэтага часу выпушчаная з друку Інбелкультам тэрміналёгі маюцца на ўвазе пры далейшай работе.

Прадбачыцца сабіраць тэрміны ў сялян, якім яны карыстаюцца ў с.-г. абставінах.

Гэты план ухвален Галоўнай Тэрміналёгічнай Камісіяй Інбелкульту.

За мінулы год надрукована 20.000 тэрміналёгічных картак, якія больш чым на палову ўжо запоўнены.

Пераапрацавана прысланая з Інбелкульту хэмічная тэрміналёгія спэцыялістамі хэмікамі.

Апрацавана на 4 мовах расійскай, беларускай, украінскай і нямецкай глебаведная тэрміналёгія; яна будзе друкавацца на расійскай, беларускай і нямецкай мовах. Апрацавана 900 тэрмінаў.

Заканчваецца апрацоўка лясной тэрміналёгі на 4 мовах у ліку 3500 слоў. Тэрміналёгія будзе гатова да друку ў траўні 1927 г.

Выпісаны на карткі 2300 тэрмінаў на расійскай мове па жывёлагадоўлі і выпрацоўваюцца беларускія. Будуть таксама выпісаны тэрміны і па нямецку.

Заканчваецца апрацоўка на 4 мовах с.-г.-расылінаводнай і па с.-г. даследчай справе тэрміналёгія ў ліку каля 1000 тэрмінаў.

Выпісаны 500 тэрмінаў па садоўніцтву і выпрацоўваюцца беларускія.

Складзен слоўнік па с.-г. эканоміцы на расійскай мове і выпрацоўваецца беларускі.

Выпісаны расійскія тэрміны па с.-г. машыназнаўству, геадэзії, мэліарацыі і земляўпарадкаванню.

Пераглядаецца тэрміналёгія па батаніцы і апрацоўваецца па фізіалёгі расылін.

Зложан карткі с.-г. слоўнік папулярных тэрмінаў.

IV. Выдавецкая праца.

Выдавецкая праца Т-ва праводзілася рэдакцыйнай камісіей Т-ва.

Усе работы Навуковага Т-ва праходзяць праз Рэдакцыйна-Выдавецкі Аддзел Інбелкульта.

За мінулы год выпушчана з друку два томы: „Праца Навуковага Таварыства па вывучэнню Беларусі”. Канчаецца падрыхтоўка ўпамянутага ўжо зборніку; „Апісанье Горацкага раёну”, які выйдзе як Ш-ці том „Працы Таварыства” сумесна з Горацкім Раённым Таварыствам Краязнаўства. Падрыхтоўваецца да друку IV том: „Праца Таварыства”.

Усяго будзе выдадзена да 1 кастрычніку 1927 г. чатыры томы па 12—15 друкаваных аркушоў.

V. Арганізацыйная праца.

Агульнае кірауніцтва працай Т-ва лежала на Прэзыдыуме і Кірауніцтве Навуковага Таварыства.

У склад Кірауніцтва Т-ва ўваходзяць старшыня праф. Ф. В. Люнгэрсгаўзэн, намеснік праф. О. К. Кедраў-Зіхман, намеснік і скарбнік праф. М. І. Бурштэйн, сакратар асистэнт С. І. Журык, члены: праф. П. Ф. Салаўеў, праф. С. В. Скандракоў, праф. А. І. Кайгара даў, дац. І. А. Кісьлякоў, асистэнт М. М. Ганчарык і кандыдат праф. С. П. Мельнік, які ўвесь час працаваў у кірауніцтве.

За мінулы год Кірауніцтва мела 19 пасяджэнняў, на якіх вырашана 118 пытаньняў.

Пытаныні разъясняюцца так: агульна-арганізацыйныя — 84, спэцияльна па краязнаўчых пытаньнях — 19, па выдавецкіх справах — 9, па тэрміналёгічных справах — 4 і па бібліографіі — 2.

На працягу году два разы рабілася інфармацыя прэзыдыуму Інбелкульта аб дзейнасці Навуковага Таварыства. Адзін раз 26 траўня і другі 9 сінення 1926 г.

Агульных сходаў за мінулы год было 13. На сходах заслухоўваліся навуковыя даклады і толькі 2 пытаньні было арганізацыйнага характару.

Прыродазнаўчая сэкцыя мае наступны склад прэзыдыуму: старшыня праф. І. Г. Васількоў, намеснік праф. П. Ф. Салаўеў, сакратар П. А. Кучынскі, члены К. М. Кораткаў і Р. І. Пратасеня.

Агульных сходаў сэкцыі было 6, на якіх заслухоўваліся навуковыя даклады і зроблены выбары прэзыдыуму сэкцыі. Пасяджэнняў прэзыдыуму было адно.

Агронамічная сэкцыя — старшыня праф. М. І. Бурштэйн, сакратар М. З. Лайкоў, члены: праф. К. Г. Рэнард, дац. І. М. Серада і А. Ц. Савельев.

Сэкцыя мела агульных сходаў 7 і 2 пасяджэнні прэзыдыуму. На агульных сходах былі заслуханы навуковыя даклады, а ў прэзыдыуме вырашаліся бягучыя арганізацыйныя пытаньні.

Лясная сэкцыя — старшыня Г. І. Несцярчук, намеснік праф. С. П. Мельнік, сакратар З. П. Эакрэўскі і члены: Гладышэўскі і А. Л. Новікаў.

Агульных сходаў было 12 і пасяджэнняў прэзыдыуму 9.

Сэкцыя земляўпарадкавання і мэліарацыі — старшыня праф. У. І. Кіркор, сакратар Ю. Н. Лубяка, члены: праф. П. А. Хадарович, І. К. Прахарэнка і Х. А. Пісаркоў.

Сэкцыя мела 7 агульных сходаў.

Навукова-Дасыледчая Камісія — старшыня праф. С. В. Скандро-коў, нам. Г. І. Гарэцкі, сакратар П. П. Рыгавы, члены прэзыды-уму: праф. Н. Н. Пелехай і праф. Я. Н. Афанасьеў. У пленум камісіі ўваходзяць 15 асоб.

Камісія мела 5 пасяджэнніяў для разгляду навуковых і арганіза-цыйных пытанняў.

Тэрміналёгічная камісія складаецца з старшыні праф. С. П. Мель-ніка, сэкретара З. П. Закрэўскага, членаў: праф. І. Г. Васіль-кова, праф. А. С. Саноцкага, А. Ц. Савельева, С. І. Журыка, праф. М. І. Бурштэйна, А. Л. Новікава, П. А. Кучынскага, Х. А. Пісаркова, П. Сяргейчыка, Саевіча, праф. П. А. Хадаровіча, В. К. Дракіна, С. К. Каржанеўскага, праф. Ю. А. Вейса, Л. Я. Максімава, Вечара, Калядка і Сапран-кова.

Камісія мела 4 агульных пасяджэннія.

Рэдакцыйная камісія — праф. І. Г. Васількоў, праф. О. К. Кедраў-Зіхман, праф. С. П. Мельнік, С. І. Журык і М. І. Бузюк.

Камісія мела 5 пасяджэнніяў.

Сродкі Т-ва на 1926—27 г. складаюцца з асыгнаванніяў Інстытуту Беларускай Культуры на навукова-аперацыйныя выдаткі 1800 р., на на-вуковыя выдаткі 2000 р., на выдавецтва 4500 р. Разам 8300 р.

У параўнанні з 1925—26 г. гэта сума значна ўзрасла. Тады было асыгнавана толькі 2300 р., за якія сродкі надрукован I-ы том: „Праца Таварыства“.

У гэтым годзе Інбелкультам дана адна навуковая камандзіроўка па СССР разъмерам 130 р.

Ня можна не ўпамянуть і таго, што да гэтага часу Навуковае Таварыства не мае свайго пакойчыку, і гэта надта дрэнна адбіваецца на працу.

У канцы трэба адзначыць, што з боку Інстытуту Беларускай Куль-туры заўсёды былі спачуваючыя адносіны да працы Навуковага Т-ва. Часта Інбелкульт скарачваў сваі магчымасці на карысць Навуковага Т-ва.

Трэба думачы, што ў будучыне і з кіраўніцтвам Акадэміі будуть больш наладжаныя адносіны і тады разъвіцьце працы Навуковага Тава-рыства пойдзе яшчэ шпарчэй.

*Кіраўніцтва
Навуковага Таварыства.*

Горы-Горкі, БССР.

15 сакавіка 1927 г.

ВАЖНЕЙШЫЯ ПАМЫЛКІ

Стар.	Радок	Надрукованы:	Трэба чытати:
2	6 зьверху	эвалюцы	эвалюцый
5	10 "	галавы	галоў
13	23 "	126	12,6
15	14 "	бясканных	бясконных
23	18 зынізу	продант	процант
27	20 зьверху 8 зынізу	Нарэшце гэта	Нарэшце гэтага
28	23 зьверху	ня	на
42	2 зынізу	27,325	72,325
44	6 зьверху	30,77	307,7
49	14 зынізу	пергамінавыя	пэргамэнтавыя
49	3 "	пергаміновыя	пэргамэнтавыя
51	графа 5, 6, 8, 9	абсал. 0/0	I II.
53	7 зьверху	была 66,4 гр.;	была 66,4 гр., для камб. Ант. × карабоў- ка 67,6 і для камб. Ант. × Del. Vinter 63,1 гр.;
57	32 "	Берарусі	Беларусі
62	28 .	Люцілус	Люциус
68	15 "	cercasus	cerasus
69	1 "	VERSUHS	VERSUCHS
101	вынаска	1) 1) 2) 3) 4) 5)	1) 2) 3) 4) 5) 6)
107	"	15 (рукапісу)	108
137	36 зьверху	паза гаспад.,	пазагаспад.
143	3 "	буйная гаспадарка	буйныя гаспадаркі
147	8 "	вельмы	вельмі
148	4 зынізу	выйсьця,	выйсьці
154	22 зьверху	Spiraca	Spiraea
158	3 "	daphnoides	daphnoides
"	5 "	Populns nigra	Populus nigra
"	23 "	№ 18	№№ 1—18
160	22 "	campestre	campestre
163	14 "	verrucosus	verrucosa
168	31 "	Viburnus	Viburnum
169	7 "	1866 г. 1925 г.	1866 г. і 1925 г.
170	Лік ясных дзён у сынежні		
171	29 зьверху	1,	1,6
"	33 "	Porulus	Populus
174	12 зынізу	canadeensis	canadensis
"	5 "	12	13
175	6 зьверху	Corulus	Corylus
177	8 "	Sambus	Sambucus
		Amorpda	Amorpha

(Гл. на адвароце).

Дадатак к рабоце І. І. Агроскіна: „Уплыў Экстэнсыўнае асушкі на стан жывёлагадоўлі ў умовах Мазырскага Акругі БССР“. I том „Праца Таварыства“ 1926 г. Горкі.

На старонцы 171 к вынасцы трэба дадаць: „Сыпісы па с.-г. падатку за 1924/25 г. па Мазырскай акрузе, скарыстаныя ў маей дыплёмнай працы, былі мне, як студэнту дыплёмніку, прадстаўлены катэдрай ста-
тыстыкі з матар'ялаў экспедыцыі Н. К. З. Б., працеваўшая пад кірау-
ніцтвам праф. Н. С. Фралова“.

Інжынэр-аграном І. Агроскін.

2/І—27 г.

Г. Горкі.

